

ISSN 0235-9111

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ
Nr. 4-6 2006 • ANUL XVI • CHIȘINĂU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ

de știință și cultură

Nr. 4-6 (130-132) 2006
aprilie-iunie

REDACTOR-ŞEF

Alexandru BANTOŞ

REDACTOR-ŞEF ADJUNCT

Grigore CANȚĂRU

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexei ACSAN, Ana BANTOŞ, Eugen BELTECHI (Cluj), Silviu BEREJAN, Vladimir BEŞLEAGĂ, Mircea BORCILĂ (Cluj), Leo BUTNARU, Gheorghe CHIVU (Bucureşti), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huşi), Anatol CODRU, Nicolae DABIJA, Boris DENIS, Stelian DUMISTRĂCEL (Iaşi), Andrei EŞANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Iulian FILIP, Gheorghe GONȚA, Victor V. GRECU (Sibiu), Ion HADÂRCĂ, Dumitru IRIMIA (Iaşi), Dan MĂNUCĂ (Iaşi), Nicolae MĂTCAŞ, Ion MELNICIUC, Mina-Maria RUSU (Bucureşti), Valeriu RUSU (Franţa), Marius SALA (Bucureşti), Dumitru TIUTIUCA (Galaţi), Petru ȚĂRANU (Vatra Dornei), Vasile ȚĂRA (Timișoara), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU

Pentru corespondență:

**Căsuța poștală nr. 83,
bd. Ștefan cel Mare nr. 134,
Chișinău, 2012, Republica Moldova.
Tel.: 23 87 03, 23 46 98
e-mail: limba_romana@mail.md**

Numai în cuvintele limbii tale se întâmplă să-ți amintești de lucruri pe care nu le-ai învățat niciodată. Căci orice cuvânt este o uitare și în aproape oricare s-au îngropat înțelegeri de care nu mai știi. Dar dacă în orice cuvânt există o parte de uitare, este totuși vorba de uitarea noastră și ea devine propria-ne amintire. Iar acesta e actul de cultură: să înveți nouitatea ca și cum s-ar ivi din tine.

Constantin NOICA

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

EDITOR: colectivul redacției
ISSN 0235-9111

REDACTOR: Irina DERCACI
LECTOR: Veronica ROTARU
PROCESARE COMPUTER: Oxana BEJAN

Fotografii de Alexandru BANTOȘ

Coperta I: „Coloana infinitului”

Coperta IV: „Pe lângă plopii fără soț”

Interior: pag. 161, 163, 173, 201, 202, 242, 244, 247, 300, 304

În acest număr au fost reproduse mărturii documentare din arhivele redacției și ale domnilor Vladimir Beșleagă, Anatol Eremia și Dumitru Năstase

Revista *Limba Română* – 2006

Contribuții la crearea unui spațiu al comunicării libere între toți cei interesați de limba, istoria și cultura românilor.

Rubricile numărului 4-6: *Coșeriana; Puncte de reper; Gramatică; Critică, eseu; Aniversări; Poesis; Toponimie și istorie; Reflecții; Actualitatea clasicilor; Muzicologie; Pro didactica; Document ș.a.* – susținute de specialiști din Republica Moldova și România.

Suport didactic pentru procesul de învățământ preuniversitar și universitar.

Abonamentele la revista *Limba Română* pot fi contractate la agențiile „Poșta Moldovei” și „Moldpresa”. Pentru România – la Rodipet (în catalogul publicațiilor din Republica Moldova – poziția 77075).

Așteptăm la redacție noi apariții editoriale (cărți, reviste de cultură) pentru a fi prezentate și recenzate.

Adresa pentru corespondență: **Căsuța poștală nr. 83, bd. Ștefan cel Mare nr. 134, Chișinău, 2012, Republica Moldova.**

Orice articol publicat în revista *Limba Română* reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.

Materialele nepublicabile nu se recenzează și nu se restituie.

SUMAR

- ARGUMENT**
Alexandru BANTOȘ. *Niciodată n-am trădat limba română* 5
- COȘERIANA**
Un lingvist pentru mileniul III 8
Eugen COȘERIU. Identitatea limbii și a popoului nostru; *Limba Română* – o dimensiune spirituală indispensabilă la Est de Prut 10
Emma TĂMĂIANU-MORITA. Câteva distincții conceptuale de bază într-o tipologie textuală de orientare integralistă 14
Lolita ZAGAEVSCHI. Funcțiile evocative în lingvistica integrală a textului 30
Oana BOC. Lingvistica integrală și textualitatea literară 44
Eugenia BOJOGA. *Studi in memoria di Eugenio Coseriu* 53
- PUNCTE DE REPER**
Rajmund PIOTROWSKI. O problemă vitală – ocrotirea limbii române în Republica Moldova; O limbă cu două denumiri? 63
- GRAMATICĂ**
George RUSNAC. Schimbări sinesce de sens 72
Doina BUTIURCA. Fondul latin și inovația în vocabularul panroman 78
Mihai MIHĂILEANU. Considerații privind modul prezumtiv în limba română 90
Tatiana BABIN-RUSU. Diferențierea structurilor lexico-semantice 95
Rodica MAȚCAN. Formele verbale care exprimă posterioritatea în franceză și română 100
Cristinel MUNTEANU. Nu există sinonimie interlingvistică 106
- Daniela PELIVAN. Rostirea vocalelor din vecinătatea diftongilor descendenți [ei] și [au] în limba română literară și în vorbirea spontană 112
- CRITICĂ, ESEU**
Petre Gheorghe BÂRLEA. Treptele tăcerii în poezia lui Lucian Blaga 115
Diana VRABIE. Originalitate, autenticitate, anticalofilie 131
Dorina BUTUCIOC. Dialog dramaturgic dublu: Mozart și Salieri – Pușkin și... Cheianu 140
Ofelia ICHIM. Petru Manoliu: pasiunea pentru istorie 151
Vasile CUCERESCU. Dublinul ca personaj în creația lui James Joyce 156
- ANIVERSĂRI**
Vladimir Beșleagă – 75
Un destin în bătaia săgeții 161
„Atâtea cărți frumoase, vizitate de mine, au fost asasinat de vitregiile timpului...”. Dialog: Alexandru BANTOȘ – Vladimir BEȘLEAGĂ 164
Alexandru BURLACU. Vladimir Beșleagă: drama zborului frânt 188
Vladimir BEȘLEAGĂ. *constat constat – așa s-a întâmplat...; ...ce idee genială!; Vasile, avem noi socotelile noastre, multe; ...a ars cimitirul* 195
- Anatol Codru – 70**
Un poet al esențelor 201
Ana BANTOȘ. Anatol Codru: recuperarea autenticului 204
- POESIS**
Anatol CODRU. *Întrezăriri; Sie de prisos; Acest nimic; Uitat pe de rost; Sper, desigur că nu sper; Un timp cândva acum...; Ești obligat; Se aude din departe; Lacrimi care-s îndurate...; Hai, nenaște-te odată; Numele ascuns;*

O întrebare foarte simplă; Nefiind, dar care e...; Auzi tu, Stea?; Egogreges; Timpul niciodată; Ei sunt ce nu-s și îmi displac; Nedânsul tău...; Aracan de așa soartă; Și cum e, că nu-i defel...; În Parlament; Veșnica îndoială; Poate că mi s-a părut; Doamne, parcă te-ai gândit **212**

Anatol Eremia – 75

Anatol Eremia. „Procesul renașterii naționale a impulsionat munca de valorificare a patrimoniului onomastic” **222**

TOPONIMIE ȘI ISTORIE

Anatol EREMIA. Orașul Cahul: pagini de istorie **229**

SIMPOZION

110 ani de la nașterea profesorului Gheorghe I. Năstase **240**

Ioan DONISĂ. Profesorul Gheorghe I. Năstase – o viață închinată neamului românesc și științei geografice **243**

Dumitru NĂSTASE. Gânduri despre Gheorghe I. Năstase, tatăl meu **250**

Gheorghe I. NĂSTASE. Ținutul Sorocii **252**

IN MEMORIAM

Conferința *Profesorul Ion Dumeniuk – 70 de ani de la naștere* **260**

Ion DUMENIUK. „Va veni ziua când și în Basarabia limba română se va afla la ea acasă” **262**

Alexandru BANTOȘ. Poză cu Ștefan cel Mare **265**

DOCUMENT

Victor DURNEA. Din arhivele naționale (Dominte Timonu) **269**

ACTUALITATEA CLASICILOR

Nicolae IORGA. Fapta de la Chișinău; Votul de unire al Basarabiei; Ce

să aducem în Basarabia; Ce li cerem basarabenilor **274**

LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Samuel BECKETT. *Expulzatul* **281**

Nikolai D. BURLIUK. *Spre obrăjor se-nclină ușor degetul strâmb; Soaței ce-a răpus cu arcul; Moarte în noapte; Buză sau burete verde-s; Până nu au fost arate toate văile; Menajerie în provincie; Tânga fecioarei; În mâna ta îmi scade ziua* **290**

REFLECȚII

Leo BUTNARU. Din *Dicționarul de leologisme* (II) **294**

PROFIL

Ion MELNICIUC. „Corectitudinea vorbirii este un imperativ!” **300**

CUM VORBIM, CUM SCRIEM?

Ion CIOCANU. *Locutorii; Mușchiul; În procesul lucrului* **305**

SACRUL ȘI PROFANUL

Liliana NICORICI. *Biblia* – sursă pentru studiul giuvaiergeriei **307**

MUZICOLOGIE

Anastasia BURUIAN. Universul armonic al creației componistice a lui Gheorghe Dima **317**

PRO DIDACTICA

Constantin ȘCHIOPU. Modurile de expunere în discursul literar **321**

TEZAUR

Maria TROFIMOV. O carte despre datinile noastre **329**

RECENZII

Ion CIOCANU. Un roman al prezentului **332**

AUTORI

335

Alexandru BANTOȘ

NICIODATĂ N-AM TRĂDAT LIMBA ROMÂNĂ

Acum 30 de ani Nichita Stănescu a descins la Chișinău, având îndrăzneala să afirme, sfidând regimul sovieto-comunist, că „Am făcut cel mai lung drum din viața mea: de acasă – acasă”. Era o mărturisire cumpătată, sinceră, ingenios construită, plină de multiple și incitante semnificații. „Formula lui Nichita, exclamativă și aforistică, trăznică și imaginativă, a fost cea mai fericită”, avea să precizeze mai târziu criticul și istoricul literar Mircea Tomuș, care îl însoțise pe poet la Moscova și în neordinarul „periplu” prin Basarabia. Or, vizita poetului la Chișinău – în plin neostalinism-brejnevist – avea să reinnoade niște fire, în primul rând spirituale, avea să imprime un nou și absolut necesar impuls comunicării dintre românii aflați în diferite țări, comunicare întreruptă abuziv și interzisă după 1944. Era o încercare de a restatornici legătura, coeziunea, în fine, unitatea firească a întregului, implicit – a limbii române vorbite pe o parte și alta a Prutului, a scrisului românesc din Țară cu cel din Basarabia, supusă atunci experimentului abominabil de deznaționalizare metodică prin lichidarea planificată a adevăratei identități naționale a românilor basarabeni.

„Provin din oameni care au descălecat și nu au încălecat”, se confesa poetul la 8 august 1982. „De aceea îmi place cel mai mult locul și cel mai puțin orizontul. Eu provin din neam de întemeietor, și nu de nomad. Dacă aș fi poetul ce-și reprezintă țara, îmi voi aștepta invitații și nu voi fi musafir, decât foarte rar. Credeți că Munții Carpați au cerut viză de ieșire? Eu semăn cu piatra, nu cu apa. Singura mea călătorie este călătoria Soarelui în jurul Pământului, o dată pe an”.

Era pentru prima oară la Chișinău – poetul avea tulburătoarea presimțire că nu va mai reveni altă dată pe aceste dragi și înstrăinate meleaguri! – de aceea vroia „să dea secundeii eternitate”. În una din acele zile, împreună cu Victor Teleucă, poetul descoperi monumentul lui Ștefan cel Mare, pe timp de ploaie. Ud learcă, stătea nemișcat în fața statuii, refuzând să meargă la hotel.

– Venim altă dată! îi spune Teleucă.

– Încă o clipă. Nu există altă dată. Pentru mine în special.

Ajuns la Chișinău, adică ACASĂ, Nichita Stănescu – în condițiile de atunci – reușește să sugereze, într-o cheie proprie, unitatea poporului nostru, păstrată, grație, în primul rând, unității limbii.

Or, Nichita Stănescu a avut, ca nimeni altul, nu numai inspirația, dar și curajul să afirme, cu mult înaintea oamenilor de știință, a filologilor de pe ambele maluri ale Prutului, că limba română este PATRIE atât pentru românii din Țară, cât și pentru cei aflați dincolo de hotarele ei (din fosta Iugoslavie, Basarabia, Ucraina ș.a.). Limba română, atitudinea față de ea, atașamentul față de patrimoniul spiritual moștenit de la străbuni fiind, considera poetul, nu doar criteriul de identificare națională, ci și elementul de bază în definierea autenticității sentimentelor și faptelor tuturor celor ce se află în serviciul neamului.

Întrebat în 1983 de către un reporter: „Prin ce ați putea fi considerat un poet național?”, Nichita Stănescu a răspuns: „Prin faptul că niciodată n-am trădat limba română”.

În context, Nichita Stănescu mai specifică: „Știu de șapte ori limba română și știu de douăzeci de ori limba poezescă” (1983). Un rol aparte în ocrotirea și dezvoltarea limbii îi revine artistului cuvântului: „Scriitorul este în primul rând trezorier al limbii, paznic la limba română”. Invitat să dea sfaturi tinerilor poeți, Nichita Stănescu subliniază: „I-aș învăța să cunoască viața imediată, să cunoască materialul în care scriu, limba română, s-o cunoască astfel încât să ajungă poligloți de limba română, să știe de șapte ori limba română, ca instrument de comunicare” (1981).

Dotat cu o inteligență ieșită din comun, „al treilea mare creator român după Eminescu și Blaga”, după cum îl definea C. Noica, Nichita Stănescu și-a legat iremediabil destinul propriu de cel al limbii române. „Limba română este maica mea”, zice poetul. Dar și a noastră, a tuturor. Ea ne unește și ne ține laolaltă, mai ales în vremuri vitrege. De fapt, atitudinea față de limba maternă explică relația Basarabia – Stănescu. Prin dănuirea limbii rămânem ACASĂ, noțiune cu încărcătură semantică distinctă, făcând trimitere la Basarabia, rămasă în afara Casei comune a neamului. De altfel, Nichita Stănescu vorbește despre ACASĂ și cu referire la Serbia, pământ la care a ținut mult. Dar, să luăm aminte la nuanțe: „...după părerea mea, ca atitudine, ca oameni, ca frumusețe sufletească și ca peisaj, parcă plecăm de acasă acasă”. Și în continuare: „Am plecat de la mine la verii mei. Și atât” (1981).

În 1976 însă, la întrebarea lui Mihai Cimpoi: „Cum te simți la noi, în Basarabia, Nichita Stănescu?”, poetul răspunde: „Sunt acasă. Am venit de acasă acasă. Dealurile și văile sunt și aici eminesciene ca pretutindeni în România!”. Limpede, succint și extrem de sugestiv! Numai un temerar incorigibil își putea asuma atare afirmații, la 1976, în această zonă tensionată, a urletului și rechemării identității pierdute și risipite, după cum constată exact Mihai Cimpoi.

...Noțiunea de timp revine constant în preocupările poetului. „Timpul este un paradis al existenței”. Artistul mai este presat neconținut de „zarva actualității”. „Nașterea și moartea sunt numai două uleiuri de proastă calitate – afirma filozoful Nichita Stănescu – care fac să scrâșnească osia timpului”.

Începutul și sfârșitul sunt categorii / motive primordiale pentru care trebuie să trăiască, într-un „univers al comunicării”, toți oamenii, iar intelectualii, scriitorii – în special. „Poetul ca și soldatul nu are viață personală, zice Nichita. Suntem doar ceea ce iubim”.

Și tot despre scriitori, acești „paznici în primul rând ai limbii române”, poetul afirma: „Nu există un scriitor al viitorului, al trecutului, al prezentului. Scriitor este acela care spune un adevăr despre sufletul omenesc. Oamenii nu s-au schimbat în ultimii 3000 de ani”.

Nichita Stănescu, parcă anticipând gâlceava literară, dar și cea politică de pe tot cuprinsul limbii române, spunea: „Poezia nu are o natură concurentă”, iar altundeva continua: „Nu înțeleg scriitorul ca pe o frontieră a sufletului uman”.

Să revenim însă la dialogul poetului realizat în 1983, la împlinirea a 50 de ani. Răspunsurile sunt și azi relevante și edificatoare. Citindu-le te surprinzi meditănd la timpul și schimbările survenite la Chișinău după vizita lui Nichita Stănescu.

Așadar: S-au petrecut multe între timp, Nichita Stănescu?

Replica poetului continuă a fi dezarmantă prin mesajul profund filozofic: „Numai timpul s-a întâmplat între timp, în rest nu s-a întâmplat absolut nimic!”.

Mă întreb și vă întreb, dragi cititori: oare înțelegem, conștientizăm, cel puțin ACUM, când tot mai crunt ne împresoară deziluziile, că „a te înnoda cu ai tăi e sensul constructiv al vieții”, că „demnitatea omului ca ins nu are nici o importanță dacă demnitatea națiunii și a statului ei nu este în vigoare”, că „a-ți iubi patria înseamnă a țî-o clădi cu propria ta viață”? Că „a iubi limba română înseamnă a gândi în limba română, a tăcea în limba română, a plânge în limba română”? Că „ea nu se trage din nici un fel de dicționare. Ea se trage din cei care au murit ca să ne nască pe noi”?

Oare Nichita Stănescu ne avea în vedere doar pe noi, basarabeni, când consemna testamentar:

„Vai de cel care se odihnește la umbra copacului sădit de strămoșul altuia. Lasă-te ars de soare, dacă n-ai moștenit vreo umbră de arbore. Sădește-te tu însuși, dacă nu s-a sădit pentru tine. Fii strămoș, dacă nu ai avut norocul să fii strănepot!”...

EUGEN COȘERIU – 85

UN LINGVIST PENTRU MILENIUL III

Savant de notorietate mondială, filolog, filozof al limbajului, scriitor, profesor universitar, una dintre marile personalități ale științei lingvistice moderne, *un lingvist pentru mileniul III, un gigant al lingvisticii* (prof. dr. Hans Helmuth Christermann, Germania).

Originar din Basarabia, s-a născut la 27 iulie 1921, în comuna Mihăileni, județul Bălți. S-a stins din viață la 7 septembrie 2002, la Tübingen, Germania.

A urmat Liceul „Ion Creangă” din Bălți, studiile superioare le-a făcut la câteva universități: Iași (1938-1940), Roma (1940-1944), Padova (1944-1945) și Milano (1945-1949). Și-a luat doctoratul în litere (Roma, 1944), apoi și în filozofie (Milano, 1949).

A avut o fulminantă carieră didactică: ține cursuri de limba și literatura română la Universitatea din Milano, apoi – câteva decenii – predă romanistica, lingvistica generală și indo-europeană la Universitatea din Montevideo, Uruguay. În 1963, revenind în Europa, predă la Universitatea din Tübingen: inițial filologia romanică, iar din 1966 – lingvistica romanică și lingvistica generală. Ca profesor invitat a ținut prelegeri în cele mai prestigioase universități din Europa de Vest, America și Asia: de la Madrid la Stockholm, de la Rio de Janeiro la Tokio.

Vorbea și scria în majoritatea limbilor romanice, germanice, slave și în cele clasice. În opera sa științifică, a contopit simbiotic filozofia limbii și a limbajului, istoria lingvisticii, gramaticile istorice ale limbilor romanice (cu numeroase paralele vizând alte limbi indo-europene). Pe teren structuralist și funcțional a asociat lingvistica descriptiv-structurală, tipologia lingvistică, teoria câmpurilor lexicale, a derivării și formării cuvintelor, a categoriilor verbale etc. Este și autorul

unei originale teorii a sensului în lingvistică, prin delimitarea: *desemnare* (funcția universală a limbajului) – *semnificat* (funcția semantică) – *vorbire / text* (funcția individuală în discurs). Un merit deosebit al savantului constă în elaborarea și promovarea *integralismului lingvistic* ca un sistem ce fundamentează caracterul dinamic, creator și sistematic al limbii: faimoasa triadă *sistem – normă – vorbire*, care nu delimitează formula clasică sincronie / diacronie (funcționare și, respectiv, evoluție). Acest model sistemic este prezent în scrierile sale științifice, ca să fie preluat și de alți lingviști din lume.

Drept lucrări fundamentale ale lingvistului E. Coșeriu sunt considerate: **Sistem, normă și vorbire** (1952), **Sincronie, diacronie, istorie** (1958), **Introducere în lingvistica generală** (1981) ș.a. Aceștia li se alătură o serie de monografii sau studii monografice: **Geografia lingvistică, Forma și substanța sunetelor în limbaj, Pentru o semantică diacronică structurală, Logic și antilogic în gramatică, Solidaritatea lexicală** etc. – în total, circa 50 de volume, scrise cu precădere în spaniolă, germană, apoi în franceză, română, traduse în numeroase limbi ale lumii (peste 20) și valorificate creator de mulți lingviști, discipoli ai săi sau cercetători de aiurea. A scris despre limba, folclorul și literatura românilor, consacrandu-i limbii materne câteva studii solide: **Limba română în raport cu limbile romanice, Identitatea limbii și a poporului nostru, Limba română în fața Occidentului și Semantisches und Etymologisches aus dem Rumänischen**, ultimele două elaborate, evident, în scopul popularizării limbii noastre în lume.

A avut și surprinzătoare preocupări literare, artistice, de estetică și filozofie, valorificate abia în ultimul timp.

A fost un militant intransigent pentru drepturile la limba și cultura națională a băștinașilor din Republica Moldova, inclusiv pentru utilizarea exclusivă a glotonimului **limba română**. În acest sens, a declarat, cu diferite ocazii, inclusiv de la tribune academice și oficiale, în Occident, la București și la Chișinău: „*A promova sub orice formă o limbă «moldovenească» deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, e o absurditate și o utopie; și, din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și, deci, un act de genocid etnico-cultural*”.

Recunoscându-i-se marile merite și contribuții în domeniul lingvisticii, numeroase societăți lingvistice și filologice din Vest l-au ales președinte – fie titular, fie de onoare; câteva zeci de academii l-au ales membru titular sau onorific. Și mai multe universități, din toată lumea, i-au acordat titlul de *Doctor Honoris Causa*, printre acestea fiind și universitățile din București (1971), Iași și Cluj-Napoca (1992), Chișinău (1993), Constanța, Craiova, Timișoara (1994), Bălți (1997), Târgoviște (2002) ș.a. Membru de onoare al Academiei de Științe a Moldovei din 1991 și al Academiei Române din 1992, a fost și membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova. Decorat cu *Ordinul Republicii* (1997) – distincția supremă a Republicii Moldova.

„*Maestrul [E. Coșeriu] a reușit să se impună, fără nici o îndoială, ca cel mai strălucit exponent al culturii române în planul universal al științelor omului, întreaga și profunda semnificație a aportului său își așteaptă dreapta prețuire [...]*” (prof. univ. dr. Mircea Borcilă).

Este înmormântat în orașul Tübingen.

Numele lui E. Coșeriu îl poartă gimnaziul din satul natal, iar din octombrie 2005 *Eugeniu Coșeriu* se numește și Biblioteca Municipală din Bălți.

IDENTITATEA LIMBII ȘI A POPORULUI NOSTRU

Acțiunea „moldovenistă” sovietică s-a prezentat totdeauna și explicit ca având în primul rând un scop politic, în aparență generos și nobil: acela de a afirma și a promova identitatea națională specifică a poporului moldovenesc dintre Prut și Nistru (și de dincolo de Nistru). E adevărat că scopul a fost în primul rând, ba chiar exclusiv, politic. Dar de generozitate, noblețe, naționalitate etc. nu poate fi vorba dacă ținem seama de premisele reale ale acestei acțiuni și de sensul în care ea a înțeles identitatea (anume ca *neidentitate*). Identitatea unui popor nu se afirmă negându-i-o și suprimându-i-o. Nu se afirmă identitatea poporului „moldovenesc” din stânga Prutului separându-l de tradițiile sale autentice – reprezentate în primul rând de limba pe care o vorbește –, desprinzându-l de unitatea etnică din care face parte, tăindu-i rădăcinile istorice și altoindu-l pe alt trunchi ori în vid. Aceasta nu e afirmare, ci, dimpotrivă, anulare a identității naționale, istorice și culturale, a poporului „moldovenesc”: e ceea ce în Republica Moldova se numește, cu un neologism binevenit, „mancurtizare”. Și „mancurtizarea” e genocid etnico-cultural. Din punct de vedere politic, promovarea unei limbi „moldovenești” deosebite de limba română, cu toate urmările pe care le implică, este deci un delict de genocid etnico-cultural, delict nu mai puțin grav decât genocidul rasial, chiar dacă nu implică eliminarea fizică a vorbitorilor, ci numai anularea identității și memoriei lor istorice.

Ni se spune însă că, cel puțin pentru o parte din „moldoveniști”, problema limbii nu s-ar mai pune în acești termeni, ci numai ca o chestiune de nume: se știe și se recunoaște că limba română și limba moldovenească sunt una și aceeași limbă și se propune numai să se numească cu două nume diferite („română” în România, „moldovenească” în Republica Moldova).

Dar și această versiune „discretă” e lipsită de fundament. Limba română n-a fost niciodată numită – și nu se poate numi – „română” sau „moldovenească”, fiindcă *român*, *românesc* și *moldovean*, *moldovenesc* nu sunt termeni de același rang semantic (*moldovean*, *moldovenesc* se află la nivelul termenilor *muntean*, *oltean*, *bănățean*, *ardelean*, *ma-*

ramureșean, pe când *român*, *românească* e termen general pentru toată limba română istorică și pentru limba română comună și literară); a fost numită cândva, mai ales de străini, „*moldavă* sau *valahă*”, ceea ce nu e același lucru. Și, în lingvistică, *moldovenesc*, cu privire la limbă, se aplică numai unui grai (în cadrul dialectului dacoromân) a cărui arie nu coincide cu Moldova (deși cuprinde o mare parte din ea); dar *limba „moldovenească”*, fiind identică cu limba română, nu poate fi identică cu acest grai și nu trebuie confundată cu el. Pe de altă parte, „moldoveni” nu sunt numai locuitorii băștinași din Republica Moldova, ci și locuitorii Moldovei „mici” din dreapta Prutului, și românii bucovineni; și aceștia nu numesc limba lor comună și literară „moldovenească”, ci „română” sau „românească”. Singurul argument care se prezintă în favoarea denumirii duble e că aceeași limbă se vorbește în două state diferite. Dar nu e un argument valabil. Limba germană nu se numește „austriacă” în Austria și cea engleză nu se numește „australiană” în Australia, „statouniteană” (?) în Statele Unite etc. Pe lângă aceasta, limba română nu se vorbește numai în România și în Republica Moldova, ci și în afara granițelor acestor țări, și ne întrebăm, dacă se admite denumirea dublă, cum ar trebui să se numească limba vorbită de românii din Ucraina, din Ungaria, din Serbia, din Bulgaria.

Pe de altă parte, denumirea dublă duce la aceleași confuzii ca și teoria celor două limbi diferite și poate implica aceleași urmări cât privește identitatea etnică și culturală a vorbitorilor...

A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, e o absurditate și o utopie; și, din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și, deci, un act de genocid etnico-cultural.

Eugeniu COȘERIU

LIMBA ROMÂNĂ – O DIMENSIUNE SPIRITUALĂ INDISPENSABILĂ LA EST DE PRUT

Era nevoie de un organ care să recucerească tradiția și în ceea ce privește persoanele, oamenii care au creat această tradiție aici în Basarabia și dincolo de Prut, care să-i recucerească și să-i readucă „acasă” și pe unii fii îndepărtați, dar nu risipitori, ca, de exemplu, cel care se află la Tübingen. Deși, cum a spus-o poetul Dabija, în realitate nu plecase niciodată de la Mihăileni. Era nevoie, în sfârșit, să se răspândească modelele de limbă și știrile despre tot ce se făcea pe tărâmul limbii românești și despre toate luptele pentru afirmarea limbii românești, în societate, în școli, printre învățători, pentru că ei erau și sunt cei care vor duce mai departe această creștere a limbii. Era nevoie din când în când să se adune lucrurile mai importante din acest domeniu, comunicările și rapoartele la congrese sau la alte întruniri și să se împartă, eventual, chiar gratuit, pentru că nu toată lumea putea cumpăra, în condițiile care se creaseră, revistele și volumele respective.

După cum vedeți, am descris o misiune, am încercat să arăt de ce era nevoie în acei ani, înainte de 1991, când a apărut pentru prima

dată revista Limba Română. Am descris tocmai misiunea revistei Limba Română: de această revistă era nevoie atunci și dacă atunci era nevoie de această revistă și de tot ce a făcut cu atâta râvnă, cu atât entuziasm și cu atâtea sacrificii în acești ani, astăzi trebuie să spunem că revista nu e numai necesară: în condițiile politico-culturale și de politică lingvistică, la care am ajuns în ultima vreme, a devenit de-a dreptul indispensabilă.

Să nu lăsăm deci să piară această revistă, să nu lăsăm să scadă și să decadă această tribună. Ea trebuie să trăiască mai departe și să ne ajute cum ne-a ajutat până acum la afirmarea culturii românești și la cultivarea limbii române. Fiindcă, dacă dispare și această revistă, dacă ne asumăm acest risc, atunci ne-am trădat cultura națională, ne-am trădat identitatea spirituală, am trădat dimensiunea fundamentală a omului ca ființă spirituală: limbajul, dimensiune care, pentru noi, se prezintă sub forma limbii noastre istorice: limba română. Ceea ce înseamnă că, dacă această revistă moare – și să nu dea Dumnezeu cumva să moară –, începem să murim cu toții spiritualicește și nu mai suntem noi înșine.

Eugen COȘERIU

(Din discursul rostit la ședința festivă prilejuită de împlinirea unui deceniu de apariție a revistei *Limba Română*. Sala Mare a Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău, 21 mai 2001.)

Chișinău, 21 mai 2001. Imagine de la festivitatea prilejuită de aniversarea a X-a de la fundarea revistei *Limba Română*. În prezidiu: acad. Gheorghe Mihăilă (București), acad. Andrei Andrieș, președinte al Academiei de Științe a Moldovei, acad. Eugen Coșeriu, acad. Mihai Cimpoi, președinte al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova, și Alexandru Bantoș, redactor-șef al revistei *Limba Română*, director al Casei Limbii Române.

Emma TĂMĂIANU-MORITA

CÂTEVA DISTINȚII CONCEPTUALE DE BAZĂ ÎNTR-O TIPOLOGIE TEXTUALĂ DE ORIENTARE INTEGRALISTĂ

0. Lucrarea de față se întemeiază pe rezultatele unei investigații mai ample, care a urmărit stabilirea unor linii de orientare preliminară cu privire la locul, sarcinile, posibilitățile și limitele tipologiei textuale în interiorul *lingvisticii textului ca lingvistică a sensului*, așa cum a fost fundamentat domeniul în opera lui Eugenio Coseriu. Se impune să precizăm de la bun început că problematica tipologiei textuale nu se află desfășurată ca atare în sursele coseriene. Considerăm că modelul teoretic propus de noi¹, pornind de la distincțiile conceptuale explicite și implicite în sursele relevante, dezvoltă consecvent premisele viziunii coseriene asupra activității discursive și atestă, prin aceasta, virtualitățile constructive ale doctrinei integraliste. Se cuvine subliniat, de asemenea, că soluțiile avansate de noi sunt în parte diferite de alte proiecte cu miză similară, aflate și ele în desfășurare².

1. Premisele și coordonatele generale ale investigației

Punctul de plecare în demersul nostru îl constituie referirile explicite la concepte tipologice (v. *infra*, 1.1.), corelate cu teze ce rezultă din cadrul teoretic general al concepției integraliste (v. *infra*, 1.2.). Argumente de maximă importanță vor fi derivate din trasarea unei analogii între tipologia textelor și tipologia limbilor (*infra*, 5. și 6.), cel de-al doilea domeniu beneficiind de o tratare amplă și detaliată în opera coseriană.

1.1. În textele coseriene fundamentale, cum ar fi monografia despre competența lingvistică (Coseriu, 1988) și volumul dedicat lingvisticii textului (Coseriu, 1981), identificăm o serie de termeni din perimetrul tipologicului. Exemplele de sub (a) – (c) sunt preluate din Coseriu, 1988.

(a) *Textsorten* – știre (p. 256), poveste (p. 256), exemplu (p. 55);

(b) *Textarten* – sonet (p. 161, 171), silogism (p. 161, 171), știre (p. 171);

(c) *Textformen* – salut (p. 164), vorbirea indirectă (p. 168).

La aceștia se adaugă termenul *Gattungen* (ex. Coseriu, 1981, 118), păstrat cu referire la „speciile textuale” (inclusiv cele literare). Întrucât, în opera coseriană publicată, nu întâlnim o elaborare conceptuală finală a acestei problematici, trebuie să considerăm că exemplele au valoarea unei intuiții preliminare asupra articulării domeniului (de unde și anumite oscilații terminologice). Toți acești termeni trebuie însă interpretați din unghiul concepției coseriene în fundamentele ei, nu doar identificați pur și simplu cu accepțiile sau elaborările lor din lingvistica textului de alte orientări.

O sugestie de organizare a acestor concepte apare în contextul debaterii despre natura, conținutul și structurarea competenței lingvistice în planul actelor de vorbire individuale (cunoașterea / competența expresivă). Cunoașterea expresivă (ca și cea elocuțională) este structurată „în sensul larg”, adică prezintă „o anumită formă a relațiilor interne” (Coseriu, 1988, 262). Ea nu este însă structurată neapărat și „în sensul restrâns”, adică forma relațiilor interne nu se caracterizează prin omogenitate și „rigiditate” (*Festigkeit*), ci reunește dimensiuni diverse și variabile (Coseriu, 1988, 259).

Astfel, în viziune integralistă, normele textuale au un caracter **lax** nu atât în sensul de *aplicare „neobligatorie”*, așa cum întâlnim ideea în alte orientări teoretice, cât în ceea ce privește chiar *natura* lor (relaționare la formă sau la conținut, grad de specificitate diferit, unități diverse asupra cărora acționează, număr mai mare sau mai mic pentru una sau alta dintre speciile / categoriile textuale): „Cunoașterea expresivă este [...] extrem de diversă, iar normele care îi corespund au grade de obligativitate în mare măsură diferite. Gama lor începe de la normele foarte generale pentru diferitele modalități ale vorbirii (*Arten des Sprechens*), trece prin normele mai precise pentru categoriile textuale (*Textsorten*) și ajunge până la normele foarte precise pentru structurarea anumitor forme textuale (*Textformen*) fixate prin tradiție” (Coseriu, 1988, 159)³.

Gradualitatea evidențiată în pasajul de mai sus indică existența unui anumit tip de organizare internă **relațională** a palierului tipologic al cunoașterii expresive, sugestie pe baza căreia schițăm în acest punct al discuției o primă situație, provizorie, a conceptelor. Regândită la nivel epistemic, sugestia va fi dezvoltată în definiția pe care o propunem pentru tipul textual autentic, și anume aceea de *formă / succesiune de forme* a(le) textului (vezi *infra*, 2.2.), iar tabelul de mai jos va fi restructurat în final (secțiunea 7.) prin prisma respectivei definiții.

<i>Arten des Sprechens</i> (moduri discursive)	
<i>Textsorten, Textarten</i> (categorii de texte)	<i>Textformen</i> („forme textuale”)

Gattungen (specii de texte)

1.2. În **lingvistica integrală** întreaga problematică a tipologiei textuale trebuie situată în orizontul înțelegerii limbajului ca *activitate creatoare de semnificații* întemeiată, în fiecare plan de manifestare (universal – al vorbirii în general, istoric – al limbilor, individual – al actelor discursive sau al textelor), pe o *competență* specifică (elocuțională, idiomatică, respectiv expresivă) și rezultând în *produse* specifice, supuse unor judecăți de conformitate specifice (congruență, corectitudine, adecvare)⁴. Privit sub acest unghi, **textual-tipologicul** ne apare drept **nivel funcțional distinct și specific al competenței expresive**.

Competența lingvistică este definită în lingvistica integrală drept „cunoașterea pe care vorbitorii o utilizează în [activitatea de] vorbire și pentru structurarea vorbirii. [...] cunoașterea care se raportează la vorbirea însăși și la structurarea acesteia” (Coseriu, 1988, 1). Competența lingvistică în ansamblul ei (așadar și competența expresivă) este o cunoaștere „tehnică”, adică una *clară* și *sigură*, dar nejustificabilă sau numai parțial justificabilă (Coseriu, 1968a, 137; 1988, 211; 1992, 11)⁵. Mai exact spus, în cunoașterea vorbitorului însuși faptele lingvistice sunt justificabile (explicabile) doar prin prisma celor două tipuri de „motivare obiectivă nemijlocită”:

(I) *Întemeierea istorică*: „[...] la întrebarea «De ce spuneți astfel?» vorbitorul poate răspunde: Pentru că așa se spune. În cazul unui asemenea răspuns el se relaționează la o comunitate și la tradiția acesteia, adică își motivează istoric vorbirea, bazându-se pe faptul că este membru al unei comunități lingvistice” (Coseriu, 1988, 221-222);

(II) *Întemeierea funcțională*: „În cazul celei de-a doua motivări nemijlocite, la întrebarea: «De ce nu spuneți asta într-un alt mod?» vorbitorul răspunde: Fiindcă acest alt mod ar însemna altceva. [...] El indică tocmai faptul că modalitatea sa de expresie corespunde funcției pe care vrea să o exprime, și nu alteia” (Coseriu, 1988, 222).

Din înțelegerea textual-tipologicului ca palier al cunoașterii expresive rezultă că dimensiunile și componentele structurării tipologice în actele lingvistice vor putea prezenta, în cunoașterea vorbitorului, cele două tipuri de motivare obiectivă nemijlocită descrise mai sus. La rândul lor, tipurile de motivare probează o dată în plus necesitatea de a opera distincții conceptuale precum cele anunțate, într-o organizare provizorie, în paragraful anterior.

Astfel, ni se pare că *întemeierea istorică* se manifestă în planul textual ca *revendicare de la o tradiție discursivă* și funcționează predilect în „Textformen” cum ar fi, dintre exemplele coseriene, *povestea*, *salutul*, *silogismul*, adică în special acolo unde textul se construiește cu unități sau reguli „repetate”. *Întemeierea funcțională* presupune identificarea funcțiilor de sens, a procedeelelor și a operațiilor textuale ca atare și realizarea lor directă în actul discursiv, fără a se confunda cu definirea și descrierea lor *distinct-adevătată* în demersul reflexiv al lingvistului. *Întemeierea istorică* și *întemeierea funcțională* vor configura două *dimensiuni* diferite sub care poate fi examinat textual-tipologicul, dimensiuni cărora le vor corespunde concepte tipologice distincte.

2. Conceptul de „tip textual” în lingvistica integrală a textului

2.1. Întrucât *textul* este definit, în lingvistica integrală, ca plan lingvistic autonom al creației de sens, *tipologicul* nu poate fi definit decât ca *modalitate* a creației de sens: *modalitatea în care semnificatele și designatele unităților textuale se constituie într-un nou semnificant, de grad secund⁶, adică într-un semnificant pentru sens, și modalitatea articulării interne a sensului*. În consecință, nici una dintre structurile „de suprafață”, strategiile „locale”, „macrostructurile semantico-sintactice” etc. identificabile în texte nu configurează *prin ele înseși* palierul tipologic, întrucât ele reflectă doar

constituția semnificantului textual. *Textual-tipologicul „începe” numai din momentul următor, cel al modalităților de instituire a sensului corespunzător acestui semnificant.*

Este relevantă, în acest context, o ilustrare oferită de Coseriu în discuția privind formulele de început și de sfârșit ale textelor, ca puncte privilegiate sub raportul identificării *temei* textului (Coseriu, 1981, 141-147, secțiunea despre *contextul tematic*). Știm că există formule de început fixate idiomatice în corelație cu anumite categorii de texte, precum rom. „a fost odată ca niciodată” sau engl. „once upon a time”, specializate pentru funcția textuală de «inițiere a unei povești / a unui basm». Rolul în configurarea tipologică a textului îndeplinit chiar și de asemenea formule cu grad înalt de convenționalizare nu este însă univoc: ele pot fi utilizate în sens „propriu” sau în sens „metaforic”, în registru „serios” sau ironic / parodic etc. Abia interpretările de această natură țin în mod autentic de palierul sensului, iar nu formulele ca atare, cu structura lor lexicală și gramaticală ori cu funcția discursivă predilect asociată lor prin tradiție.

2.2. Tipul textual astfel definit nu este nici „mai adânc” decât structurile textuale direct observabile, nici „anterior” procesului discursiv, ci reprezintă **forma discursului**, în accepția humboldtiană a termenului⁷.

În explicația lui Coseriu, „*formă* semnifică întotdeauna la Humboldt un singur lucru, și anume «ceea ce structurează sau organizează altceva»: «structurantul» («cel care formează») în raport cu «structuratul» («ceea ce este format»)» (Coseriu 1969, 113)⁸. Dintre cele trei accepții decelate de Coseriu (1969, 113-116), după nivelul aplicării conceptului de „formă”, în cadrul discuției de față interesează în mod deosebit a treia, și anume conceptul de formă aplicat la *relația idiomatice internă între faptele particulare ale unei limbi și principiile pe care faptele se întemeiază*. La acest nivel, forma lingvistică reprezintă principiul organic de structurare și dezvoltare istorică a fiecărei limbi. Aceasta este accepția pe care Coseriu o desfășoară și o elaborează sistematic prin conceptul integralist de **tip lingvistic**. În ceea ce ne privește, definirea similară, ca *formă* discursivă, a tipului textual este justificată tocmai de analogia cu tipologia limbilor (v. *infra*, 5.).

Deoarece **forma** are caracter **relațional**, ne așteptăm ca și **forma textului** să se manifeste nu numai ca formă de gradul întâi, ci și ca forme de grad secund sau superior (vezi tabelul de sub 7.). Considerăm necesar a distinge cu claritate cel puțin trei paliere ale formei textuale.

Forma de gradul 1 este cea care, în descendență humboldtiană, corespunde disocierii primare între „modurile” discursive „poetic” / „non-poetic” („prozaic”).

Pentru configurarea formei textuale de gradul 2 vedem în (sub)tipologia textelor poetice elaborată de Mircea Borcilă (1981, 1987) o soluție teoretică paradigmatică ce indică, analogic, și cea mai fertilă cale pentru elaborarea unei (sub)tipologii a textelor non-poetice.

Definim, în sfârșit, textual-tipologicul într-o accepție restrânsă la palierul formei de gradul 3, reprezentând principiul / principiile omogen(e) al(e) articulării sensului (*Gliederung / Artikulation des Sinns*) în textul „real”, textul considerat în individualitatea lui irepetabilă:

(a) cu *constituția* sa (configurația particulară de unități, funcții textuale, funcții evocative, procedee textuale generale și mijloace de realizare);

(b) în *integralitatea* sa, adică până la limita maximală reperabilă a procesului de articulare a sensului, desfășurat uneori dincolo de granițele materiale ale unui text izolat, înspre întreaga activitate creativă a unui autor sau chiar dincolo de aceasta⁹.

Rezultă din cele de mai sus că tipul textual în înțelegere integralistă nu poate fi un tipar abstract definit printr-un set finit de parametri, deoarece un asemenea tipar nu este altceva decât un simplu construct descriptiv ce reunește, aditiv și selectiv, trăsături manifestate în *produsele* textuale. Asemenea tipare nu există ca atare în cunoașterea tehnică a vorbitorului, ci țin de un anumit mod de reflecție epistemică asupra vorbirilor individuale. Gestul ilegitim de proiectare ulterioară a constructelor în competența vorbitorului este cel care generează problema (falsă) a „devierilor” de la „tip” (citește „tipar”, *pattern* abstract), căci textele reale sunt mereu „devieri” de la „tip”, precum și suita de întrebări fără răspuns referitoare la „gradul de toleranță” în care se pot înscrie devierile de la „tip”¹⁰.

În schimb, *descrieri* (iar nu „definiții”!) prin seturi de parametri sau structuri matriciale de caracteristici sunt posibile și justificate pentru „speciile externe” de texte, între care se situează și speciile literare. Aceste specii ne apar nu drept *tipuri* textuale propriu-zise, în accepția de mai sus, ci drept *tradiții de texte* constituite istoric pe baza unui model exemplar inițial. Așa sunt, dintre exemplele coseriene (1982, 164), „sonetul” și „povestea / basmul”. Ilustrări evidente sunt, de asemenea, diferitele texte cu formule compoziționale fixe utilizate în domeniul juridic și administrativ ori speciile din vorbirea uzuală (ex.: „relatarea unor experiențe personale”).

3. Conceptul de „specie textuală”

3.1. Introducem astfel o primă distincție esențială în perimetrul textual-tipologicului, anume aceea dintre „*tip textual*” propriu-zis și „*specie textuală*” (*tradiție de texte*). Ca și limbile istorice, tradițiile de texte sunt *indivizi*, iar nu entități *generale* ori *universale*, astfel încât nu se poate pune problema „definirii” lor într-o „teorie” a speciilor, ci doar problema de a le descrie structura și evoluția, într-o *istorie* a speciilor textuale (Coseriu, 1971/1977, 205). Din natura lor *istoric-individuală* derivăm următoarele consecințe:

(I) Nu există nici limite *raționale* între specii, nici un număr *din principiu* predeterminat de specii „posibile”.

(II) Dacă este adevărat că speciile sunt reperabile prin recurs la un *model exemplar* privilegiat, nu este mai puțin adevărat că – dată fiind natura fundamentală a discursului, de manifestare a *creativității lingvistice* – „*schimbarea*” (modificarea creatoare) stă în însăși natura lor de modele discursive. Tot așa cum *schimbarea* este realitatea limbii¹¹, *schimbarea* este și realitatea discursului, iar modelul unei specii textuale reprezintă doar un „stop-cadru” abstract, justificat metodologic.

(III) Nu se pot constitui liste „pozitive” de trăsături necesare și suficiente pentru ca un text să aparțină unei tradiții textuale. Altfel spus, nu se poate cuantifica „gradul de toleranță” al îndepărtării față de modelul exem-

plară și nu se poate prevedea „din principiu” o valoare de prag, dincolo de care un text „trece”, ca să spunem așa, într-o altă specie. În spiritul viziunii integraliste, problema ar trebui formulată în alți termeni: pentru fiecare text individual se poate *recunoaște inovația față de alte texte cu care se află într-un raport evocativ special, inclusiv inovația față de textele ridicate, în tradiție, la rangul de model „exemplar” al respectivei specii.*

O astfel de reformulare s-ar afla în consonanță și cu faptul că atitudinea elocuțională pe care o exprimă „principiul încrederii” (*das Prinzip des Vertrauens*)¹² implică o răsturnare de perspectivă în problema *indiciilor textuale* pe baza cărora se exercită ceea ce am putea numi *încrederea tipologică* în procesul de interpretare a textelor. Examinând chestiunea „dificilă” și „neresolvată” a „indiciilor” (*Anzeichen*) pe baza cărora se recunoaște incongruența suspendată, Coseriu atrage atenția în mod pregnant: „Poate că lucrurile stau chiar invers: Pe baza principiului încrederii noi presupunem dintru început că incongruența este produsă intenționat, și *am avea nevoie tocmai de indicii că ea nu ar fi intenționată*” (1988, 126; subl. n. – E. T.).

Problema indicilor textuale ale tipologicului – problemă în egală măsură „neresolvată” – se pune, de fapt, în termeni similari: interpretarea tipologică nu procedează prin acumulare aditivă de „indicii”, i.e. tipare, ocurențe, structuri actualizate ca atare în produsul textual, ci ca o (re)cunoaștere intuitivă globală, pe baza căreia tindem să observăm mai degrabă tipologicul în registru „negativ”, adică diferențele, *inovația* față de alte texte aparținând aceleiași tradiții.

Tezele formulate mai sus echivalează cu trasarea unor *limite raționale* în cercetarea speciilor textuale, iar asumarea lor în demersul de orientare integralistă reflectă principiul metodologic coserian de a evita să căutăm „ceva ce nu se va putea găsi niciodată” (Coseriu, 1981, 113).

3.2. Fără îndoială, această înțelegere a speciilor textuale ne va feri și de capcana inventarelor „uzuale” de specii literare și non-literare. Nu este inutil să accentuăm că orice procedeu sau mijloc de realizare a unei funcții textuale, orice unitate sau macrostructură textuală, orice strategie de constituire a sensului poate reprezenta punctul de plecare pentru o tradiție de texte. Orice text este potențial generator al unei tradiții (specii) textuale.

Să exemplificăm. Succesiunea de momente narative în *Through the Looking-Glass (Alice în Țara Oglinzii)* de Lewis Carroll urmează schema unei partide de șah „correctly worked out so far as the moves are concerned”¹³, partidă câștigată de pion = Alice în 11 mutări. Personajele sunt construite în așa fel încât să corespundă pieselor de șah, iar calitatea fiecărui eveniment narativ – în așa fel încât să corespundă unei mutări. Prin urmare, dincolo de o anumită larghețe în alternanța culorilor, textul tinde spre o desfășurare „ce respectă strict regulile jocului” („strictly in accordance with the laws of the game”, *Looking-Glass*, 161).

Nu există nici un impediment de principiu pentru ca *Through the Looking-Glass* să se constituie în model narativ-compozițional pentru texte ulterioare, generând astfel o tradiție de texte (o specie textuală) definită din punct de vedere constituțional în primul rând prin reguli formale: *textul-partidă-de-șah*.

3.3. Modelele exemplare sunt preluate în cadrul cunoașterii expresive în calitate de materie primă pentru relațiile evocative. Cunoașterea expresivă, reamintim, nu are drept conținut propriu unități deja date, ci doar procedee de construcție a textului, cu normele lor inerente. Procedeele operează însă asupra unor „unități deja date”, pre-textuale. Acestea sunt în primul rând (I) *semnele idiomatice*, deja date în tradiție; lor li se adaugă (II) *mijloacele tradiționale* pentru realizarea anumitor procedee și funcții textuale, precum și (III) *cunoașterea unor texte* (sau fragmente de texte) *anterioare*, care pot fi repetate ca atare în construcția unui text nou (Coseriu, 1984, 7-8, 1988, 256-259).

Lingvistica integrală a textului propune, de aceea, răsturnarea / dinamizarea perspectivei de cercetare și mutarea centrului de greutate de la *produs* înspre *activitate*, de la identificarea unui „tipar caracterial” al modelului exemplar înspre investigarea procesului de construcție a sensului în texte, proces în care au loc actul integrării și, respectiv, actul depășirii modelelor tradiționale.

4. Conceptul de „modalitate elocuțională”

În alte orientări teoretice, pentru a defini tipurile textuale „externe” (ex.: „rețetă culinară”, „discurs electoral”, „scrisoare de afaceri”, „ghid”) și o parte din tipurile „interne” (ex.: text „argumentativ”, „procedural”, „descriptiv”, „narrativ”), se recurge predilect la un set de parametri care corespund cu ceea ce Coseriu denumeste „determinările generale ale vorbirii individuale”, și anume „a. vorbitorul; b. interlocutorul; c. obiectul [despre care se vorbește]; d. situația [de vorbire]” (Coseriu, 1988, 160-161). Teoriile comunicativ-acționale ale textualității își propun să identifice tocmai parametri care țin de asemenea determinări, pe care le presupun a fi „tipuri de structuri globale” sau „informații cu relevanță generală” care sunt structurate în text.

Nu negăm că investigarea tuturor acestor tipuri de „informații” are relevanță (I), pe de o parte, ca un cadru *liminar* textualității propriu-zise, cadru la care aceasta nu poate fi redusă, și (II), pe de altă parte, prin prisma contribuției lor la realizarea anumitor funcții textuale.

Se impune subliniată însă o diferență fundamentală de perspectivă asupra rolului pe care cei patru factori îl joacă în configurarea tipului textual. Orientările socio / acțional-comunicative își propun să descrie *exhaustiv* și *univoc* ‘tipurile’ de texte prin variantele de realizare a parametrilor ce țin de cei patru factori. În schimb, din fundamentele lingvisticii integrale a textului rezultă că o asemenea descriere *nu va fi niciodată posibilă*, deoarece normele care privesc determinările generale ale vorbirii sunt „foarte laxe, generale și cu grad redus de specificitate” (Coseriu, 1988, 160-161). Mai mult, ele sunt rareori prezente în text ca atare, în manieră explicită. Ele se manifestă mai degrabă ca presupuziții de fundal atunci când se evaluează *adecvarea* („Angemessenheit”) textului sub respectivele unghiuri.

În perspectiva unei tipologii integraliste, variantele (realizările posibile ale) celor patru instanțe justifică ceea ce am putea numi **modalități generale ale vorbirii** sau **modalități elocuționale**. De această natură sunt variantele monolog / dialog, „stilurile narrative” (ex.: direct, indirect, indirect

liber etc.), însăși distincția „liric” / „epic” / „dramatic” în măsura în care ea se bazează pe configurații de la nivelul celor patru factori (sau ai unora dintre ei, de exemplu, relația instanțelor *vorbitor – interlocutor*).

În termeni stricți, modalitățile elocutionale nu sunt pan-idiomatice, ci *pre-idiomatice*, i.e. logic anterioare structurării specific-idiomatice. Cu toate acestea, precum în cazul oricăror norme elocutionale, realizarea lor poate fi limitată prin prisma mijloacelor de expresie specifice fiecărei limbi.

În planul individual al vorbirii, cel textual, modalitățile elocutionale devin parte a *constituției textuale*, i.e. parte a *semnificantului* textual, și, prin urmare, nu se confundă cu *modurile discursive* în calitate de orientări sau finalități de bază ale creației de sens (în linie humboldtiană, după cum am arătat, *modurile poetic /vs/ nonpoetic*).

5. „Categoriile de texte” și „procedeele textuale”

Pentru clarificarea următoarelor concepte din perimetrul tipologicului, apelăm la trasarea unei analogii între tipologia limbilor¹⁴ și tipologia textuală. Criticile fundamentale și relevarea limitelor care grevează tipologiile de „procedee lingvistice” (tipologia morfo-sintactică „parțială”, respectiv tipologia morfo-sintactică „globală”, adică tipologia „globală” și „abstractă” a metodelor de structurare lingvistică)¹⁵ sunt aplicabile, *mutatis mutandis*, și la numeroase modele textual-tipologice de alte orientări, iar definirea tipului lingvistic în „tipologia integrală a limbilor reale”, împreună cu toate consecințele sale de principiu și metodologice, configurează un cadru analogic prin raportare la care se poate proiecta și definirea tipului textual. Tipologia textuală de orientare integralistă va fi, și ea, una „reală” și „integrală” în sensul definit de Coseriu în privința tipologiei limbilor (1983a, 274).

5.1. În domeniul textelor, un tip de „grupare” imediat evident este acela al **categoriilor de texte** (*Textsorten*), cum ar fi de pildă categoria ‘articol de ziar’ înțelesă ca **ansamblu de procedee pentru textul publicistic**. Înțelegerea categoriilor de texte ca ansamblu de procedee este susținută și de exemplul *elipsei* în „Telegrammstil”, subsumat termenului de *Textsorte* în Coseriu, 1981 (p. 21). La asemenea categorii de texte se ajunge prin „colectarea și ordonarea multitudinii infinite de texte concrete pe baza unor *trăsături care sunt comune mai multor texte, eventual chiar foarte multor texte*” (Coseriu, 1981, 117; subl. n. – E.T.). Dacă nu ne înșelăm, judecând după exemplele coseriene, în absența unei definiții explicite, termenul de **Textformen** (ex.: salutul, relatarea indirectă) ar trebui subordonat logic celui de *Textsorten* și interpretat ca designând *procedeele textuale*, privite nu din perspectiva funcției lor elocutionale sau a realizării lor idiomatice, ci din perspectiva contribuției lor la constituirea sensului.

Natura **categoriilor de texte** ne apare mai clar tocmai din unghiul analogiei cu tipologia limbilor, în cadrul căreia ele ar corespunde „tipurilor” morfosintactice globale, în timp ce *Textformen* ar fi analoge tipurilor morfosintactice parțiale: „Tipuri lingvistice precum cel „izolant”, cel „aglutinant” sau cel „flexional” [...] se raportează la limbile particulare tot așa cum se raportează „categoriile de texte” („Textsorten”) la textele concrete. Ele organizează multitudinea de „tehnici ale vorbirii” transmise prin tradiție, *fără*

însă a o caracteriza pe vreuna dintre ele în mod complet, așa cum ar caracteriza, să zicem, definiția „triunghiului echilateral” obiectele care i se subsumează” (Coseriu, 1981, 117; subl. n. – E.T.).

5.2. Reamintim schematic în acest punct al discuției care sunt, în viziune coseriană, „tipologiile de procedee lingvistice”.

Tipologiile morfosintactice parțiale propun „tipuri” precum: limbi SOV/SVO, limbi ergative / acuzative, limbi cu sau fără articol. Pentru tipologiile parțiale, „tipul” reprezintă de fapt o clasă de limbi, delimitată prin anumite trăsături / caracteristici izolate (Coseriu, 1983a, 274, 1987b, 238, 241), clasă care se obține operând un fel de *cross-sections* în limbile reale.

Tipologia morfosintactică globală propune „tipuri” precum: limbi flexionale, aglutinante, izolante, încorporante. Aceasta este o tipologie *globală* a procedeele lingvistice, altfel spus o *tipologie abstractă a metodelor de structurare a limbii*, în care „tipurile” reprezintă fascicule de procedee, tipuri de procedee, constructe ideale care nu se regăsesc ca atare în limbile reale, ci doar se realizează în limbi într-o măsură mai mare sau mai mică (Coseriu, 1983a, 273-274). „Tipul” este inevitabil un *construct*, având, în consecință, numai valoare metodologică.

Nici una dintre aceste tipologii nu reflectă în mod autentic structurarea unei limbi „reale”, i.e. structurarea limbilor așa cum sunt ele în individualitatea lor istorică. Într-o asemenea înțelegere a „tipului”, problema esențială pentru limbile reale se rezumă la a vedea ce metode de structurare se realizează în ele și în ce proporție: a descoperi „principiul acestui amestec” [de diverse metode] (Humboldt, 1836, 217).

5.3. Întocmai cum tipologiile morfosintactice parțiale sau globale nu reprezintă tipologii ale limbilor „reale”, nici *categoriile de texte* nu se confundă cu ceea ce vom defini drept autentic tip textual. Utilitatea descrierii acestor *Textsorten* și justificarea folosirii lor cu valoare metodologică în procesul căutării tipului textual propriu-zis constă în aceea că ele oferă o *primă ordonare* în multitudinea de texte concrete și, în măsura în care sunt ele înseși expresia unei intuiții textual-tipologice, servesc la identificarea tipului „real”.

Desigur, utilitatea se manifestă numai cu condiția delimitării exacte a celor două concepte tipologice. În caz contrar, confuzia sau nediferențierea lor generează, în domeniul tipologiei textelor, aceleași paradoxuri insurmontabile, aceleași impasuri și erori interpretative precum cele cu care se confruntă tipologiile morfosintactice ale limbilor.

Categoriile de texte apar ca atare în cercetarea sincronică a textului; pe de altă parte, perspectiva diacronică revelează dezvoltarea *speciilor textuale (Gattungen)*, care sunt *analoge familiilor de limbi* și reprezintă o grupare „genealogică” pe baza unui model inițial comun, care nu este însă niciodată replicat întocmai, și nici pur și simplu imitat (Coseriu, 1981, 118).

În încercarea de justificare sistematică a construcției sensului (i.e. de identificare și descriere a procedeelelor generale pentru construcția sensului), lingvistica integrală a textului *va cuprinde și* investigarea categoriilor și speciilor de texte (Coseriu, 1981, 152), fără însă a se reduce la aceasta.

6. Principiile tipologiei textuale de orientare integralistă, decelate prin prisma analogiei cu tipologia limbilor

6.1. Diferența fundamentală dintre tipologia integrală a limbilor și „tipologiile de procedee lingvistice” poate fi constatată încă de la nivelul primar al cadrului și modului în care se formulează însăși problematica tipologică. Astfel, în timp ce tipologiile morfosintactice, fie ele „globale” ori „parțiale”, sunt doar „tipologii” (categorizări) ale procedeeleor lingvistice, tipologia integrală este o tipologie a limbilor ca atare, a limbilor „reale”.

Pentru „tipologiile de procedee lingvistice”, „tipul” este fie **o clasă de limbi** delimitată prin anumite trăsături (într-un set care poate fi mereu altfel selectat), fie **un construct ideal** care se realizează într-o măsură mai mare sau mai mică în limbile istorice. În schimb, pentru tipologia integralistă, **tipul lingvistic este un nivel al structurării semantice și materiale** a fiecărei limbi, și anume: „nivelul tipurilor și categoriilor de funcții și procedee, al principiilor unitare în structurarea semantică și materială a unei limbi” (Coseriu, 1983a, 274). Tipul „corespunde principiilor de structurare a unei limbi și reprezintă coerența și omogenitatea ei funcțională, subiacente varietății și diversității funcțiilor și procedeeleor specifice de la nivelul sistemului” (Coseriu, 1987a, 53-54)¹⁶.

Consecințele acestei înțelegeri configurează tot atâtea aspecte sub care se manifestă diferența fundamentală dintre tipologia integrală a limbilor și tipologiile de procedee lingvistice.

(1) Tipologia integrală *nu privește „morfosintaxa”* în sens restrâns (forme și construcții care apar ca atare într-o limbă), ci *funcțiile semantice* corespunzătoare acestora, mai exact tipurile și categoriile de funcții, ca „unități funcționale mai înalte și mai cuprinzătoare”, „principiile funcționale ale structurării semantice în fiecare limbă” (Coseriu, 1983a, 269).

(2) Tipologia integrală urmărește așadar să *descopere conexiuni funcționale cuprinzătoare* („weitgreifende funktionale Zusammenhänge”), care motivează structuri și funcții din mai multe zone ale limbii – de la morfosintaxă și până la vocabular sau chiar fonologie. Un exemplu în acest sens îl constituie principiul tipologic identificat de Coseriu în limbile romanice (determinări interne pentru funcții interne și determinări externe pentru funcții externe – Coseriu, 1983a, 270).

(3) Tipologia integrală se situează la palierul structural (nivelul funcțional) propriu-zis al *tipului*, adică al „principiilor și categoriilor structurării (*Gestaltung*) unei limbi”, pe când tipologiile morfosintactice rămân de fapt la palierul *sistemului* limbii (Coseriu, 1983a, 270).

(4) *Tipul nu este dat dinainte*, în calitate de set de criterii clasificatorii selectate convențional, ori de construct / tipar, ci trebuie identificat („descoperit”) în limbile reale, prin conducerea faptelor sistemice la unități superioare și principii funcționale *care nu sunt constatabile empiric ca atare*. Așadar, calea investigației tipologice nu este descendentă, de la criterii / tipare abstracte înspre ilustrarea lor în sistemele limbilor, ci ascendentă, de la sistem înspre tip (Coseriu, 1983a, 277).

(5) O „conexiune” tipologică *nu este o simplă coprezență uzuală de fapte sau trăsături sistemice* constatată empiric, ci o autentică unitate func-

țională de nivel superior care *explică* unitar zone diferite ale sistemului și îi relevă manifestările, în perspectivă sincronică și diacronică (Coseriu, 1983a, 278).

(6) Pentru decelarea unor asemenea principii *nu importă factorii de „statistică materială”*, chiar dacă ei există (Coseriu, 1987a, 61). De asemenea, „cobrezența” de caracteristici nu oferă prin ea însăși motivația tipologică, ci are, eventual, doar valoare euristică, de indiciu pentru descoperirea principiilor tipologice. La fel, similitudinea stabilită empiric între diverse sisteme (în cadrul unei abordări contrastive) poate avea valoare euristică, urmând să se verifice în fiecare caz dacă analogiile pot fi derivate sau nu din principii de structurare analoge (Coseriu, 1983a, 277).

(7) În consecință, tipologia integrală a limbilor *nu știe dinainte nici care este tipul unei limbi, nici ce tipuri / câte tipuri pot exista*. Tipologia limbilor reale nu se poate construi ca o matrice deductivă, deoarece tipurile: (I) sunt descoperite progresiv, printr-o cercetare funcțională coerentă, dusă până la ultimele ei consecințe, și (II) au propria lor structură și dinamică interioară, nefiind vorba de „tipuri unitare, strict omogene” (Coseriu, 1983a, 278).

6.2. Prin analogie cu concepția coseriană despre tipul unei limbi, definim **tipul textual drept palier funcțional al principiilor care explică orientarea și desfășurarea construcției sensului, al categoriilor de funcții și procedee textuale, – palier unde se identifică omogenitatea și coerența funcțională subiacente diversității funcțiilor și procedeelelor textuale ca atare.**

Dintr-o asemenea înțelegere a tipului textual decurg următoarele consecințe.

(1) *Tipul textual nu este constatabil empiric*, în mod direct, prin prezența / absența și „statistica materială” a unor unități, procedee sau chiar funcții textuale ca atare, *ci trebuie „descoperit”* prin conducerea hermeneutică a acestora, în calitate de elemente ale constituției textuale, la principiile care explică unitar rolul lor în construcția sensului.

(2) *Tipul textual nu reprezintă o clasă de texte* grupate după anumite trăsături comune (unități, structuri, procedee), și nici o paradigmatică a unităților și procedeelelor textual-constituționale. Întrucât, spre deosebire de speciile textuale, care se reperează pornind de la un *model exemplar*, principiile textual-tipologice reprezintă un palier de structurare a textului însuși, în individualitatea lui, este lipsit de sens să punem problema „devierilor de la tip”. Altfel spus, principalul obstacol teoretic cu care se confruntă orientările bazate pe o definiție taxonomică a tipului textual – și anume problema *gradului de toleranță* în care se pot înscrie „devierile de la tip” – este din principiu dizolvat prin adoptarea definiției (și distincțiilor) de mai sus.

(3) *Tipologia textelor reale nu poate fi o matrice tipologică*. Cu alte cuvinte, nu se poate construi un tablou deductiv (și cu valoare predictivă) al ‘tuturor’ tipurilor textuale. Fără îndoială, precum în domeniul limbilor, și în domeniul textualității întreprinderea care vizează alcătuirea unui tablou deductiv cu aspirații de completitudine prezintă un mai mare grad de atractivitate. Odată stabilite „tipurile” (axele sau parametrii metodelor de structurare), nu ar mai rămâne decât să le „aplicăm” la limbi / texte. Oricât de

atractivă, o asemenea întreprindere nu poate nici evita, nici rezolva paradoxul tipicității „graduale” sau al „atipicității” textelor individuale.

(4) În perspectivă generală, tipologia textuală presupune stabilirea *posibilităților tipologice* ale textelor. „Posibilități tipologice” nu înseamnă însă *fascicule sau conexiuni logic-posibile de funcții și proprietăți*, întrucât acestea sunt în număr teoretic infinit, după cum, ținem să accentuăm, și „*imposibilitățile*” tipologice ale textelor sunt în număr teoretic infinit. Cercetarea tipologică pe baze integraliste urmărește identificarea tipurilor „reale” în aceeași accepție în care cercetarea funcțională a limbilor nu vizează *toate* posibilitățile structurării idiomatice, ci numai „posibilități lingvistice «reale»” („*reale sprachliche Möglichkeiten* – Coseriu, 1979b, 36), adică acele posibilități expresive care sunt „descoperite” ca fiind realizate în limbi / texte reale sau derivă din acestea.

Sub acest unghi, fiecare tip textual (sau principiu textual-tipologic) identificat într-un text constituie un universal posibil¹⁷, iar infinitudinea calitativă este, poate, chiar mai evidentă aici decât în cazul universalilor posibile ale limbajului sau ale limbilor, datorită caracterului *lax* al normelor textuale și al evaluărilor de *adecvare*. Pentru „descoperirea” tipului textual astfel înțeles este irelevantă extensiunea cantitativă a „corpusurilor” textuale supuse investigației, fiind, în schimb, crucială *cuprinderea fiecărui text în integralitatea sa*, adică *până la limita maximală a unităților de articulare a sensului*.

7. Concluzii: un tablou al distincțiilor textual-tipologice fundamentale

Având în vedere definițiile formulate și argumentele aduse în secțiunile anterioare, suntem în măsură să completăm și să restructurăm tabloul distincțiilor conceptuale care ni se par strict necesare în orizontul unui model textual-tipologic integralist.

Dacă pentru forma de gradul 2 și 3 se poate utiliza termenul de „tip” textual într-o accepție largă, noi alegem termenul de „sub-moduri” discursive în cazul formei de gradul 2 și pledăm pentru utilizarea termenului de ‘tip textual’ în accepție restrânsă, pentru forma de gradul 3, așa cum o justifică și analogia cu tipul limbii.

Ne propunem ca ilustrarea tipului textual – în calitate de formă de gradul 3 – prin analiza unui text concret să facă obiectul unei intervenții viitoare.

PLANUL VORBIRII ÎN GENERAL:

Modalități elocutionale

Ex.: dialog / monolog, vorbire directă / indirectă / ...)

PLANUL INDIVIDUAL (AL ACTELOR DISCURSIVE):

Abordare funcțională

Formă de gradul 1 ↓ ↓ ↓ ↓ ↓	Moduri discursive Ex.: poetic / prozaic (în definiție humboldtiană)
Tip textual în sens larg (forma de gradul 2, 3, ...)	
Formă de gradul 2 ↓ ↓ ↓ ↓ ↓	Ex.: (sub)tipologia textelor poetice (M. Borcilă)
Formă de gradul 3 ↓ ↓ ↓ ↓ ↓	Tip textual în sens restrâns Ex.: tipul unei <i>Opere</i>
Formă de gradul 4 (?) ↓ ↓ ↓ ↓ ↓	

Abordare istorică

Perspectivă sincronică

Perspectivă diacronică

Categoriile de texte	Specii textuale
-----------------------------	------------------------

NOTE

¹ Vezi în special Tămâianu, 2001, Tămâianu-Morita, 2002, 126-150 și 2006. Anticipări și ilustrări prin analize textuale sunt cuprinse și în alte lucrări, cum ar fi Tămâianu(-Morita), 1990, 1992, 2005.

² Cel mai important ni se pare a fi cel al lui Óscar Loureda Lamas (2002, 2003, 2006). Loureda nu operează însă o distincție între *tipul textual* și *specia textuală*, distincție pe care noi o considerăm crucială, după cum vom argumenta și în lucrarea de față.

³ Traducerea pasajelor din sursele coseriene ne aparține.

⁴ Vezi Coseriu, 1955-56, 285-287, precum și sistematizările din Coseriu, 1973/1981, cap. X, și Coseriu, 1988, 59, 70-75.

⁵ Acest mod de înțelegere a naturii competenței lingvistice distinge net conceptul coserian de conceptul generativist de competență lingvistică.

⁶ Coseriu 1973/1981, cap. X, secțiunea 7.3., p. 246-248 (paginile trimit la versiunea în limba română); Coseriu, 1981, 48-50.

⁷ Vezi Humboldt, 1836, 51-53 pentru conceptul de formă, respectiv 168-181 pentru distincția între modurile discursive *poetic* și *prozaic*. (Paginile trimit la versiunea în limba engleză.)

⁸ Conceptul humboldtian de „formă” și caracterul său relațional sunt tratate și în Coseriu, 1979a, 5-6.

⁹ Unitatea maximală a articulării sensului corespunde uneori cu ceea ce în termeni tradiționali se numește *Opera* unui autor (Coseriu, 1981, 123). Există însă și situații în care procesele articulării sensului trebuie urmărite dincolo de creația unui autor. Am identificat o asemenea instanță în versiunea românească a piesei shakespeariene *Richard al III-lea* realizată de Ion Barbu (v. Tămâianu, 1994 și 2001, 144-167). Relația dintre cele două texte nu este reductibilă la una „elementală”, de evocare izolată a unor unități sau funcții, și nu este nici una de „înglobare” (subordonare a unor segmente din „original” ca parte a „traducerii”), ci una de autentică

integrare dinamică la toate palierele constitutive. De aceea, procesul de articulare a sensului în *Richard III* de Ion Barbu se impune a fi interpretat până la dimensiunile unității superioare de sens pe care textul românesc o alcătuiește împreună cu textul original. Descoperirea tipului textual autentic în *Richard III* de Ion Barbu va fi, în consecință, condiționată de reușita acestui demers.

¹⁰ Această chestiune va fi detaliată mai jos, atât în secțiunea 3., cât și în secțiunea 5., prin prisma analogiei cu diferitele definiții ale tipului lingvistic.

¹¹ Coseriu, 1958/1978, 1983b.

¹² Coseriu, 1988, 95-96; vezi și p. 105, 125-126, 248.

¹³ „corect rezolvată în ceea ce privește mutările”, după cum explică nota auctorală din 1896 (*Looking-Glass*, 161).

¹⁴ Problema tipologiei limbilor este abordată încă din 1965 într-o prezentare la Congresul de lingvistică și filologie romanică de la Madrid, publicată pentru prima dată în 1968 (*Sincronía, diacronía y tipología*, 1968b în bibliografie). Sub diferite aspecte, atât teoretice cât și aplicative, tipologia limbilor face apoi obiectul a numeroase alte studii coserieni.

¹⁵ Pentru tipologia morfosintactică parțială, v. Coseriu, 1983a, 270-271, 275; 1979b, 39-43; pentru tipologia morfosintactică globală, v. Coseriu, 1983a, 275, 1987b, 237-238.

¹⁶ Exemple pot fi găsite în Coseriu, 1983a, 276-277 și 1987a, 60, iar ilustrări mai detaliate pentru diverse domenii ale structurării sistemice – în Coseriu, 1987a, 60-62.

¹⁷ Cele trei tipuri principale de universalii obiective sunt: esențiale, posibile și empirice (generalitatea empirică) (Coseriu, 1970a, 208, 1970b, 110-111, 1973/1981, 37-39, 1974, 149-165).

REFERINȚE

- Borcilă, 1981 Mircea Borcilă, *Types sémiotiques dans la poésie roumaine moderne*, în Miclău, P. & Marcus S. (ed.) 1981, *Sémiotique roumaine*, București, Universitatea București, p. 19-35.
- Borcilă, 1987 Mircea Borcilă, *Contribuții la elaborarea unei tipologii a textelor poetice*, în *SCL*, XXXVIII, nr. 3, p. 185-196.
- Coseriu, 1955-56 Eugenio Coseriu, *Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar*, în Coseriu, 1962, p. 282-323.
- Coseriu, 1958/1978 Eugenio Coseriu, *Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio lingüístico*, Montevideo; traducere în limba română (după ediția a 3-a, revizuită, Madrid, 1978) de N. Saramandu: *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*, București, Editura Enciclopedică, 1997.
- Coseriu, 1962 Eugenio Coseriu, *Teoría del lenguaje y lingüística general. Cinco estudios*, Madrid, Gredos.
- Coseriu, 1968a Eugenio Coseriu, *El hombre y su lenguaje*, în Coseriu, 1977b, p. 13-33; traducere în limba română de L. Lazăr, *Omul și limbajul său*, în *Revista de filozofie*, XLIV, 1997, nr. 1-2, p. 133-145.
- Coseriu, 1968b Eugenio Coseriu, *Sincronía, diacronía y tipología*, în Coseriu, 1977b, p. 186-200.

- Coseriu, 1969 Eugenio Coseriu, *Semántica, forma interior del lenguaje y estructura profunda*, în Coseriu, 1978, p. 112-127.
- Coseriu, 1970a Eugenio Coseriu, *Significado y designación a la luz de la semántica estructural*, în Coseriu, 1977a, p. 185-209.
- Coseriu, 1970b Eugenio Coseriu, *Alcances y límites de la gramática contrastiva*, în Coseriu, 1978, p. 80-111.
- Coseriu, 1971/1977 Eugenio Coseriu, *Tesis sobre el tema „lenguaje y poesía”*, în Coseriu, 1977b, p. 201-207.
- Coseriu, 1973/1981 Eugenio Coseriu, *Lezioni di linguistica generale*, Torino, 1973; versiune spaniolă revizuită și extinsă: *Lecciones de lingüística general*, Madrid, 1981; traducere în limba română (după versiunea spaniolă) de E. Bojoga: *Lecții de lingvistică generală*, Chișinău: Arc, 2000.
- Coseriu, 1974 Eugenio Coseriu, *Los universales del lenguaje (y los otros)*, în Coseriu, 1978, p. 148-205.
- Coseriu, 1977a Eugenio Coseriu, *Principios de semántica estructural*, Madrid, Gredos.
- Coseriu, 1977b Eugenio Coseriu, *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Madrid, Gredos.
- Coseriu, 1978 Eugenio Coseriu, *Gramática, semántica, universales. Estudios de lingüística funcional*, Madrid, Gredos.
- Coseriu, 1979a Eugenio Coseriu, *Humboldt und die moderne Sprachwissenschaft*, în *Energeia und Ergon*, vol. I, Tübingen, 1988, p. 3-11.
- Coseriu, 1979b Eugenio Coseriu, *Verbinhalt, Aktanten, Diathese. Zur japanischen Ukemi-Bildung*, în Ezawa, K. & Rennsch, K.H. (ed.), *Sprache und Sprechen. Festschrift für Eberhard Zwirner zum 80. Geburtstag*, Tübingen, Niemeyer, p. 35-55.
- Coseriu, 1981 Eugenio Coseriu, *Textlinguistik. Eine Einführung*, Tübingen, Narr.
- Coseriu, 1982 *Au delà du structuralisme*, în *XVI Congrès Internacional de Lingüística [i] Filologia Romàniques, Palma de Majorca 1980, Actes, I, Sessions plenàries i taules rodones*, Palma de Majorca, p. 163-168.
- Coseriu, 1983a Eugenio Coseriu, *Sprachtypologie und Typologie von sprachlichen Verfahren*, în *Allgemeine Sprachwissenschaft, Sprachtypologie und Textlinguistik (Festschrift für Peter Hartman)*, Tübingen, Narr, p. 269-279.
- Coseriu, 1983b Eugenio Coseriu, *Linguistic Change Does Not Exist*, în *Linguistica nuova ed antica*, Anno I, Galatina, p. 51-63; traducere în limba română de E. Tămăianu: *Nu există schimbare lingvistică*, în *CL*, XXXVII, 1992, nr. 1, p. 9-20.
- Coseriu, 1984 Eugenio Coseriu, *Funktionelle Syntax, (Vorlesung, Sommersemester 1983, Nachschrift von Heinrich Weber)*, Tübingen.
- Coseriu, 1987a Eugenio Coseriu, *Le latin vulgaire et le type linguistique roman*, în *Latin vulgaire – latin tardif. Actes du 1er Colloque international sur le latin vulgaire et tardif (Pécs, 2-5 sept. 1985)*, Tübingen, Niemeyer, p. 53-64.
- Coseriu, 1987b Eugenio Coseriu, *Überblick über die Ergebnisse der Ple-*

- narsitzung „Typologie: ganzheitliche Typologie versus Teiltypologie”, în *Proceedings of the Fourteenth International Congress of Linguists, Berlin 1987*, vol. I/2, Berlin, Akademie Verlag, 1991, p. 237-242.
- Coseriu, 1988 Eugenio Coseriu, *Sprachkompetenz. Grundzüge der Theorie des Sprechens*, Tübingen, Francke.
- Coseriu, 1992 Eugenio Coseriu, *Principiile lingvisticii ca știință a culturii*, în *Apostrof*, nr. II (30), p. 11, 14.
- Humboldt, 1836 Wilhelm von Humboldt, *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*; traducere în limba engleză: *On Language. The Diversity of Human-Language Structure and Its Influence on the Mental Development of Mankind*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988.
- Looking-Glass Lewis Carroll, *Through the Looking-Glass, And What Alice Found There* (1872), în *Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking-Glass*, (Collins Library of Classics), London & Glasgow, p. 155-318.
- Loureda, 2002 Óscar Loureda Lamas, *Los tipos de texto*, în V. Romero (coord.), *Lengua española y Comunicación*, Barcelona, Ariel, p. 155-176.
- Loureda, 2003 Óscar Loureda Lamas, *Introducción a la tipología textual*, Madrid, Arco Libros.
- Loureda, 2006 Óscar Loureda Lamas, *La lingüística del texto de Eugenio Coseriu: las dimensiones reales y funcionales de los discursos*, în E. Coseriu & Ó. Loureda, *El lenguaje y el discurso*, Pamplona, EUNSA, 2006 (sub tipar).
- Tămâianu, 1990 Emma Tămâianu, *Coherent Imagery in Six Shakespearean Plays (Julius Caesar, Richard III, King Lear, Macbeth, Hamlet, The Tempest)*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Philologia, XXXV, 1, pp. 13-24.
- Tămâianu, 1992 Emma Tămâianu, *Chaos and Void – Textual Vectors in Six Shakespearean Plays*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Philologia, XXXVII, 4, pp. 101-114.
- Tămâianu, 1994 Emma Tămâianu, *A Contrastive Analysis of Clarence's Dream (Ion Barbu's Translation of Richard III)*, în vol. *The First National Conference of the Romanian Society for British and American Studies*, Cluj-Napoca, p. 282-294.
- Tămâianu, 2001 Emma Tămâianu, *Fundamentele tipologiei textuale. O abordare în lumina lingvisticii integrale*, Cluj-Napoca, Clusium.
- Tămâianu-Morita, 2002 Emma Tămâianu-Morita, *Integralismul în lingvistica japoneză. Dimensiuni – impact – perspective*, Cluj-Napoca, Clusium.
- Tămâianu-Morita, 2005 Emma Tămâianu-Morita, *Semantic Revival of a Cliché in Shakespeare's Plays: „All Is Well”*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Philologia, L, 2005, nr.1, p. 163-185.
- Tămâianu-Morita, 2006 Emma Tămâianu-Morita, *Is Poetic Text „Homologous” to „Language?” A Romanian-Japanese Case Study*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Philologia, LI, nr. 1, p. 57-85.

Lolita ZAGAEVSCHI

FUNCȚIILE EVOCATIVE ÎN LINGVISTICA INTEGRALĂ A TEXTULUI

1. Definiția evocării

Unul dintre conceptele mai importante din lingvistica textului în accepțiunea lui Eugen Coșeriu, numită și *hermeneutica sensului*, îl constituie **evocarea** sau **funcțiile evocative**. Definiția coșeriană generală a acestui concept se prezintă în felul următor: „Numesc *evocare* ansamblul acestor funcții [ale semnului în text], care nu pot fi reduse direct la funcția reprezentativă. Evocarea contribuie considerabil la bogăția limbii, prin ea luând naștere acel plurisemantism care nu ar trebui privit întotdeauna doar negativ, ca indeterminare („Vagheit”), ci chiar pozitiv, ca o îmbogățire. [...] Sensul ia naștere din combinarea funcțiilor bühleriene (așadar funcțiile reprezentativă, expresivă și apelativă) cu evocarea”¹.

2. Funcțiile evocative și sensul

Funcțiile evocative, în enumerarea dată de E. Coșeriu în monografia *Lingvistica textului* și prezentate și ilustrate de noi mai jos, sunt funcții potențial producătoare de sens. Ele nu ne furnizează o listă completă de procedee de sens, ci doar una mereu deschisă, care poate fi completată de fiecare dată când descoperim o modalitate sau o tehnică nouă de producere a sensului într-un text². Funcțiile evocative sunt posibilități de creare a sensului în general, în orice tip de text, nespecificat tipologic. Putem totuși presupune că textul poetic este locul unde vom găsi manifestarea maximală a funcțiilor evocative realizate.

Când o funcție evocativă se actualizează în text și produce o valoare de sens reperabilă doar în acest text, ea capătă *funcție textuală*. Astfel ea contribuie la procesul *articulării* sau *construcției* de sens în acel text. Relațiile semnice bühleriene și cele evocative nu sunt totuși unicele care pot îndeplini funcții textuale și participa la articularea sensului. Raportul dintre funcțiile evocative și funcțiile textuale este oarecum analogic cu cel dintre „materia primă” și obiectul realizat din această materie, prin care ea capătă o anumită formă și funcție. Cu alte cuvinte, diferența dintre cele două este una de *palier funcțional în constituirea unui text*. „Orice nume am dori să dăm diverselor relații care subzistă între semnul actualizat și mediul său înconjurător, acestea vor putea întotdeauna doar *contribui* la sensul textului și niciodată *constitui* [direct] sensul textului. În ceea ce privește conotația³, este vorba, ca și pentru evocare, despre o *funcție semnifică*, sensul este însă o funcție textuală”⁴.

3. Ilustrări ale funcțiilor evocative

În cele ce urmează propunem o trecere în revistă a tipurilor de *funcții evocative*, identificate și exemplificate de E. Coșeriu în *Coseriu 1981/1997*⁵. Le vom exemplifica, aici, în mod exclusiv, cu pasaje din romanul **Luntrea lui Caron** de Lucian Blaga⁶. Vom încerca, în fiecare caz în parte, să explicităm funcția lor textuală (după modelul schițat în *Coseriu 1981/1997*, cap. 2.6.). Reperarea funcțiilor evocative realizate în text se bazează, în primul moment, tocmai pe reperarea (intuitivă, în temeiul *competenței* noastre *expresive*) funcției lor textuale, a valorii de sens produse: „În orice analiză lingvistică, în mod explicit sau implicit, se pornește de la funcția deja înțeleasă și se stabilește cum această funcție este exprimată în limbă și cum diversele funcții se raportează una la alta”⁷. Sperăm ca prin această enumerare ilustrată să demonstrăm extraordinara utilitate și „elasticitate” a acestui sistem de *funcții evocative*, care cuprinde un domeniu foarte vast de fapte textuale, grupate de către alte abordări în moduri destul de eterogene, și care beneficiază, în această viziune integralistă, de o organizare clară și după criteriile omogene⁸.

I. Categoria relații cu alte semne

1) Relații cu semne individuale

- *sub aspect material* (rimă, asonanță, aliterație)⁹

Ex.: „*Stă în codru fără slavă / Mare pasăre bolnavă.*

Naltă stă subt cerul mic / Și n-o vindecă nimic” (p. 67¹⁰).

Ilustrarea acestei funcții, pe care, de altfel, nu ne-am aștepta s-o găsim într-un text în proză, ne-o oferă unul din poemele incluse în roman.

- *sub aspectul conținutului*: așa-numita „formație transparentă” (ex., *Fledermaus*, literal, „șoarece zburător”, în loc de „liliac”), „etimologiile populare”

Ex.: „*Greu e totul, timpul, pasul / Greu-i purcederea, popasul [...]*

Să mă-mpace cu sfârșitul / Cântă-n vatră greierușa:

Mai ușoară ca viața / E cenușa, e cenușa” (p. 424).

Relaționarea lui *greu / grea* cu *greierușa* este una creată în acest poem, și nu una dată etimologic sau derivativ. În acest sens ea se apropie de procedeul „etimologiei populare” și, în acest microtext, construiește o apropiere simbolică, esențializată, între cei doi poli semantici opuși ai textului.

2) Relații cu grupe, categorii de semne

- *diminutive, gen* (gramatical vs. natural¹¹)

Ex.: „*Cântecul greierului de subt vatră, acest nimic de argint, poate fi sufletului o ușurare? Poate! [...] Greierușa din casa Loga, [...] este trează, și ea, pe la toate străjile nopții*” (p. 423).

Greierul devine *greierușă*, pentru că „ușurarea” din sufletul poetului, într-un alt sens decât prin „cântec de argint”, este asociată cu o prezență feminină apropiată: Ana Rareș din casa Loga.

• *felul cum este structurat într-o limbă un anumit câmp semantic*: o anumită structurare specifică a designațiilor este în acord cu o motivație secundară a acestor expresii din partea vorbitorului

• *structuri lexicale secundare*: (a) *modificare* (de ex., verbele preficxate); (b) *dezvoltare*, (c) *compunere*

Ex.: „**Mă încânți și îmi descânți**, când stai în fața mea. **Mă încânți și îmi descânți** când umbli prin fața mea” (p. 431); „Nu cumva ești o ființă care te «**faci**» și te «**desfaci**», am impresia că te-ai încheșat, pentru ca a doua zi să mă găsesc din nou la un început, de unde sunt silit să pornesc la cucerirea unei lumi” (p. 432)¹²; „sunt buni [galbenii], măi **fârtate?** [...] **nefârtate** să fiu, de-ar fi mincinoși” (p. 319); „E lucrul **curat** sau **necurat?**” (p. 320).

Toate aceste pasaje conțin exemple de *modificări* (în terminologia coșeriană)¹³. Primul fragment se deosebește de celelalte, în el găsim două variante, *încânți* și *descânți*, ambele valorizate pozitiv. Ele sunt adresate de Axente Anei Rareș și evocă, pe de o parte, făptura feminină, „învăluită de același cântec al apelor, ca și mine”, pe de altă parte, ființa „care frecvențează descântecul, buruienile și șerpii” și căreia i se asociază, în virtutea preocupărilor sale, un anume „reflex de magie ancestrală”. Astfel, *a încânta* și *a descânta* nu sunt doar rezultatul unui joc de formare a cuvintelor, ci au o justificare ancorată în țesătura sensului textual. Celelalte citate prezintă cazuri de opoziție lexicală, susținută de o opoziție a valorilor de sens în planul semnificațiilor simbolice mai profunde (mai ales *fârtate* / *nefârtate*).

3) **Relații cu sisteme de semne** (limbi funcționale, limbi istorice¹⁴)

• *Limba istorică*: tehnică de vorbire istoricește identificată, recunoscută de vorbitorii săi și de cei ai altor limbi. Evocarea unei limbi istorice se poate manifesta în text și ca impresii ale vorbitorilor unei limbi despre alta: întrucât sunt valabile pentru vorbitori, ele pot contribui la evocări ale semnelor lingvistice în text.

Ex.: „Cuvântul rusesc avea o influență magică asupra ostașilor, iar când era rostit cu accente și modulații moscovite, cuvântul avea chiar **efecte de ucaz**” (p. 69).

• *Limba funcțională*: tehnică de vorbire omogenă sub toate cele trei aspecte (diatopic, diastratic și diafazic). Evocarea unei asemenea limbi funcționale se poate manifesta ca utilizare în anumite scopuri a unui dialect sau stil de limbă sau imitarea vorbirii într-un anumit dialect.

Ex.: „[Leonte:] «Rodica e într-adevăr o fetișcană năzdrăvană. Are o minte fără astâmpăr. Deunăzi [...] ea îmi zice: «Unchiule Leonte, știi, mie îmi place foarte mult că nenea Axente e poet, dar nu-mi place deloc că tu ești «filozof». «**Filozof**» [...] – asta mi se pare un lucru tare jidovesc!»»” (p. 261).

În acest caz, utilizarea imitației unui anumit nivel de limbă, ce reflectă un stil de judecată țărănească arhaică, mai ales auzit din gura unei copile, are efecte umoristice.

II. Relații cu semne din alte texte

Spre deosebire de grupul anterior de funcții evocative, unde relația se instituia între un semn actualizat din text și un grup sau sistem de semne *in absentia*, non-actualizate, acest grup privește relațiile dintre semnul din text și semnele din alte texte, care aparțin tradiției lingvistice sau culturale a unei comunități¹⁵.

1. Discursul repetat

„Este posibilitatea de a utiliza semnele în texte într-un asemenea mod, încât să fie înțelese ca o aluzie la o secvență de semne preexistentă”¹⁶; „tehnica colajului”.

Ex.: „*Surâdeau tovarășii de la minister, că primarul «de origină atât de sănătoasă» nu părea încă să fi aflat că forma de stat în care trăim nu mai este cea monarhică*” (p. 275); „*[Țăranul] își mai spune o dată vorba, completând-o, de astă dată, ca-ntr-o fabulă de veac cu un cuvânt circumstanțial de împăcare cu soarta: «Așteptăm, domnule profesor, cum așteaptă iepurele, să-i crească coada!» [...] «Bade Zaharie, să mai nădăjduim, poate că totuși o să-i crească iepurelui coada!»*” (p. 403-404).

Fără să detaliem aici, observăm doar că, în acest din urmă fragment, atât alegerea „vorbei de duh” a țăranului, cât și modificarea ei de către Axente sunt semnificative pentru contextul speranțelor ascunse amestecate cu suspiciune.

2. „Cuvinte proverbiale”¹⁷

Ex.: „*Era felul ei de a-și rosti atât împotrivirea afectivă față de expansionismul teutonic, [...] cât și nestăpânita ei admirație față de poporul german, sentiment pe cale de a se înteți, de când acesta se prăbuși, oferind omenirii spectacolul unui amurg al zeilor*” (p. 119).

În contextul ultimei întâlniri a grupului de prieteni, la ferma lui Marius Borza, episodul cu cei doi „nemțșori”, prin evocarea celebrei lucrări wagneriene *Götterdämmerung* și a ecourilor nietzscheene, instituie un paralelism de atmosferă și „epocă”.

III. Relații între semne și „lucruri”¹⁸

1. Imitare prin substanța semnului

- a) *Imitare directă prin imaginea fonică (onomatopeea)*
- b) *Imitare indirectă prin articulare*
- c) *Sinestezie*

Ex.: (pentru a)) „*Ana îmi era ca obsesia unei melodii. [...] Alean este pentru mine Ana, alean, alean*” (p.219); (pentru c)) „*Proiectul, auriu ca pădurile și roșu ca flăcările toamnei, propus de norocosul arheolog, îl primesc în sinea mea cu tot entuziasmul. Planul cădea în huma albastră a unei fericiri în care se amestecă lumina melancolic-sfâșietoare a zilei*” (p. 503).

2. Imitare prin forma semnului¹⁹

Ex.: „«Cred că voi începe să scriu iarăși poezii, cum de mult n-am mai scris. Dar **poeziile nu vor fi mai lungi decât aceste întâlniri, ce țin cât un suspin!** [...] Poate că întâlnirile acestea, ale noastre, **ar trebui să fie lungi ca baladele, cântece ca scările înalte ale ciocârliei, povești fără încheiere precisă, născând alte povești...**»” (p. 301).

Constatăm un fel de corespondență între durata întâlnirilor dintre Axente și Ana Rareș și extensiunea semnificantului „poeziilor” și „baladelor”.

IV. Relații între semne și „cunoașterea lucrurilor”

În acest caz evocarea actualizează cunoașterea valorii simbolice a lucrurilor²⁰ într-un spațiu cultural dat²¹.

Ex.: „*Neajunsurile ivite în sânul fabricii aduceau o grijă nouă, **cu gust de cenușă, în viața cotidiană a colectivului**” (p. 128); *Împrejurarea că o asemenea învinuire [asasinarea lui N. Iorga] [...] a putut să fie trecută la dosar îi provoca lui Leonte **un gust de cenușă de mort în cerul gurii, amar și arzător**” (p. 143); „*cuvântul **rău și negru vine și el**” (p. 317); „*întrezăresc în dosul cuvintelor **un verde arhaic, de mitologie și de magie a pădurii și a zeităților vegetale și materne**” (p. 508).****

Valorile de sens ale culorilor *negru* și *verde* le considerăm a fi determinate de spațiul nostru cultural, iar expresia „*un gust de cenușă (de mort)*” pare a fi chiar determinată idiomatic.

„Vorbitori diferiți, cunoscând un «lucru», îl cunosc, totuși, în mod diferit și, în circumstanțe determinate, semnele lingvistice, în utilizarea lor, pot evoca o cunoaștere specifică”²².

O ilustrare potrivită din roman ar fi, aici, **brodul**, așa cum îl vede Axente Creangă, căci ar cuprinde atât referințe la arhaicul românesc și la mitologia greacă, cât și adaptarea la cunoașterea situației particulare a brodnicilor.

Ex.: „*În orice caz **brodul este pentru mine, încă din copilărie, un mijloc mai arhaic de a trece apa, decât podul. Și arhaicul are darul de a-mi stimula imaginația cu altă putere decât lucrurile de civilizație curentă. Brodul mai este, apoi, pentru mine ca o aluzie la barca lui Caron, în care umbrele trec de pe țărmul vieții, dincolo de împărăția morții. Cum brodnicul este de astă dată un fost profesor de teologie, apropierea de barca și figura lui Caron se impune și mai mult închipuirii și simțirii mele**” (p. 216).*

Importanța *cadrelor* pentru construcția de sens în lingvistica integrală a textului a fost recunoscută încă din studiul coșerian *Determinare și cadru* din 1955-56. Mult mai pe larg această contribuție este discutată în *Lingvistica textului*²³. În cele ce urmează vom enumera tipurile de cadre și vom exemplifica unele dintre ele.

V. Cadre

1. Situație (*directă / indirectă*)

„Prin *situație* trebuie să se înțeleagă ceva foarte specific față de utilizarea comună a termenului [...]. «Situația» constă în mod exclusiv din circumstanțe și relații de spațiu și timp care apar cu vorbirea însăși, atunci când cineva vorbește cu altcineva despre ceva, într-un loc determinat în spațiu și într-un moment temporal determinat. Situația este deci cadrul prin care apar *eu și tu, aici și acolo, acum și atunci, continuum-ul spațio-temporal* care este construit prin actul lingvistic «în jurul vorbitorului» și prin care diversele deictice spațiale, temporale și personale desemnează ceva concret dincolo de semnificatul lor categorial²⁴.

„*Situația directă* este constituită de raporturile efective spațiale și temporale care apar prin actul lingvistic însuși și pentru care acesta reprezintă punctul de referire. [...] În *situația indirectă* acest punct de referire este deplasat «în exterior». *Eu* nu sunt eu, dar *eu* este un Eu-narator [narrante]; *aici* nu este aici, dar *aici* este acel aici al lucrurilor și al evenimentelor despre care se povestește, evenimente ce pot, de asemenea, avea propriul *acum*, care să nu coincidă neapărat cu «acum» al actului lingvistic concret²⁵.

2. Regiune

„Prin «regiune» se înțelege spațiul care conține / cuprinde un semn funcțional în determinate sisteme semantice. Limitele acestui spațiu sunt date, pe de o parte, de tradiția de vorbire, pe de altă parte, de cunoașterea pe care o au vorbitorii despre stările de lucruri semnificate²⁶.

• Zonă (condiționată lingvistic)

„Prin «zonă» se indică «regiunea» în care un *semn* este cunoscut și utilizat în mod normal. «Zona» coincide deci adeseori cu «limba istorică», uneori chiar cu «limbile istorice» direct înrudite cu același grup lingvistic; în orice caz, aceasta depinde de limitele *lingvistice*, sau [...] de «izoglose»²⁷.

Ex.: „*Mă aștept ca popa să aprindă lampa în odaia mea, ceea ce s-ar putea vedea prin crăpătura dintre ușa mea și usciori*” (p. 325).

Contextul *zonei* se deosebește de funcția textuală realizată de relaționarea unui semn cu o limbă funcțională (*dialect, nivel, stil*) (funcția evocativă I.3.), tocmai prin orientarea sa spre construcția unui context „actual”, nu o simplă evocare a limbii funcționale, care poate fi îndepărtată (geografic) ca arie de funcționare de „situația directă” de discurs.

• „Ambito” (condiționat cultural)

„Prin «ambito» se indică acea «regiune» în care *designatul* însuși este un obiect familiar al lumii cotidiene a vorbitorilor; limitele acestui cadru sunt deci culturale, și nu lingvistice²⁸.

• Ambianță

„[...] «ambianța» este o «regiune» determinată social și cultural ca, de exemplu, familia, școala, comunitatea profesională sau casta²⁹.

Ex.: (pentru „ambito”) „*Jucau pe canapea și peste trupul întins al Octaviei mai curând reflexele focului din **soba de tuci**, care dogorește aproape înăbușitor*” (p. 312).

3. Context

„Prin *context* trebuie să se înțeleagă realitatea globală care înconjoară semnul. La rândul său, această realitate poate consta din «semne» sau «non-semne»³⁰.

a) context idiolingvistic

„*contextul idiolingvistic*, adică însăși limba cu care se vorbește: toate semnele unei limbi, utilizate într-un act lingvistic, se găsesc într-o relație *in absentia* cu alte elemente semnifice ale aceleiași limbi³¹.

b) context de discurs (direct / indirect³², pozitiv / negativ)

„*contextul de discurs*, adică textul însuși drept «cadru» al oricărei dintre părțile sale [...]. Este deosebit de important să observăm că acest context de discurs constă nu numai din ceea ce *precede* segmentul de text [...], ci și ceea ce îi *urmează*”³³.

[Contextul de discurs pozitiv / negativ]: „În mod obișnuit se amintește doar existența primului dintre acestea. Dimpotrivă, apare important că și ceea ce nu se spune, și «ceea ce rămâne deoparte» să fie luat în considerare ca text posibil. Multe funcții textuale pot trimite la ceva ce nu s-a spus, dar tocmai la care se face referire. Acte lingvistice ca *aluzia*, *insinuarea*, sau *sugestia* («trimiterea discretă») funcționează adesea datorită acestor «omisiuni» din text, recunoscute de cel ce interpretează ca fiind presupuneri referitor la ceea ce este spus, ca ceva ce trebuie în mod tacit «umplut». Chiar și tăcerea poate fi simbolică, nespusul poate avea un sens particular³⁴.

Ex.: „**«Pe unde umblă gândurile poetului?» «Prin raiul buruienilor de leac!» «Sau poate mai degrabă prin nopțile de la vadul Mureșului?» «Ești rea, Ana. Dă-mi voie să nu răspund, de vreme ce chiar când umblam pe la hanul brodnicilor, gândurile mele băteau mereu la altă poartă»**” (p. 384).

În acest fragment se găsesc cel puțin două aluzii, contrapuse ca două florete: *raiul buruienilor de leac* evocă obiceiul lui Axente de a o întâmpina în cale pe Ana cu nume de plante de leac, într-o perioadă a renașterii relației lor, iar *nopțile de la vadul Mureșului* evocă vizitele lui Axente la brod și, mai ales, la Octavia Olteanu. Luând în considerare și reacția lui Axente, acest din urmă exemplu poate fi considerat, mai degrabă, o insinuare.

Ex.: „**Le-am spus [părerile], dar ieșind din această încăpere voi fi *mut ca o lebădă***” (p. 289); „**și tace fiecare. [...] tăceri substanțiale. [...] Când tăcerile se înființează, e ca și cum ne-am vorbi într-un *grai neomenesc*, despre câte de toate, despre apă și vânt, despre lume, despre noi. Cuvintele, ce le găsim după atari *eclipse ale graiului*, sunt mai grele decât cele obișnuite. Dar învățăm tot mai mult să îndrăgim gândul neîmbrăcat în sunet. **La început a fost tăcerea****” (p. 451).

Celebra expresie *mut ca o lebădă* a pătruns, după cum se vede, și în

roman. Celălalt pasaj, mai extins, privește tăcerile în doi ale lui Axente și Ana și este suficient de explicit. Situarea lui în roman este foarte semnificativă – chiar în finalul capitolului XVIII – și are rostul de a atribui o greutate deosebită cuvintelor care urmează în text: „cântec frumuseții – dezlegare și izbăvire”.

c) context extralingvistic

„[...] *contextul extralingvistic*, constituit de toate circumstanțele non-lingvistice care sunt percepute direct de către vorbitori sau care le sunt cunoscute”³⁵.

1. **fizic**
2. **empiric**
3. **natural**
4. **practic sau ocazional**
5. **istoric** (particular / universal, actual / trecut)
6. **cultural**

Importanța deosebită în literatură a *contextelor extralingvistice istoric (5)* și *cultural (6)* a fost remarcată încă în studiul din 1955-56³⁶ și este confirmată, în textul nostru, așa cum indică numeroase exemple dintre care am selectat doar câteva.

Ex. (pentru contextul istoric): „*Cum vă simțiți în această urbe a lui Simion Ștefan [Alba Iulia]?*” (p. 285); „*«Întârziatul de totdeauna: dascălul Ilie, ăla de-și știe pe dinafară poeziile din timpul când ne eliberau moscoviții!»*” (p. 313); „[...] *pe-o stradă ce poartă numele întâiului marxist. Nu pe-al lui Marx, care de altfel nu era prea marxist. Doamne, cum se potrivesc aceste nume în cetatea lui Mihai Vodă cel Viteaz și a lui Simion Ștefan! Probabil că și în Câmpul Fumoasei – ulița, ce duce la cimitir, se numește tot Engels!*” (p. 341).

Contextul extralingvistic cultural

„Prin *context extralingvistic cultural* se înțelege tot ceea ce aparține tradiției culturale a unei comunități, fie că este vorba despre un grup foarte restrâns, fie că este vorba despre întreaga umanitate. În acesta intră, de exemplu, mitologia [...] și complexul de fapte cunoscute unei comunități începând cu opera savanților și a scriitorilor”³⁷.

Ex.: „*Încadrarea fatalistă într-o atare rânduială nu este în nici un fel izbăvitoare, căci în clipa când izbutești să te obișnuiești chiar și cu asemenea crunte neajunsuri, regimul născocoște pentru seminția lui Tantal mereu altele, pentru a nu mai îngădui nimănui, o clipă măcar, de binefăcătoare destindere*” (p. 234); „*Era în cuvintele lui Leonte ca un murmur acherontic*” (p. 263); „[...] *Robii din țara tenebrelor, care se trudesc la munca piramidelor, sunt duși la Memfis să defileze și să aplaude urlând că le place robia. Vezi tu, acest lucru nu s-a întâmplat pe vremea faraonilor, dar se întâmplă în secolul nostru...*” (p. 282).

4. Univers de discurs

Prima dată acest concept apare la E. Coșeriu în studiul din 1955³⁸, *Determinación y entorno*: „Prin *univers de discurs* înțelegem sistemul universal de semnificații de care aparține un discurs [text] (sau un enunț) și care îi determină validitatea și sensul. Literatura, mitologia, științele, matematica, universul empiric, în măsura în care sunt «teme» sau «lumi de referință» ale vorbirii, constituie «universuri de discurs»³⁹.

În lucrarea despre lingvistica textului, participarea universului de discurs la construcția sensului, printre alte funcții evocative, este ilustrată reluând un exemplu din studiul din 1955: „Deja faptul însuși de a ne referi la un univers de discurs determinat contribuie la apariția sensului⁴⁰. Sensul apare însă și din amestecul intenționat al diferitelor universuri de discurs. La baza unui asemenea enunț ca *în pădure doi tineri matematicieni extrăgeau din copaci rădăcinile pătrate* [...] stă un amestec intenționat al diferitelor universuri de discurs⁴¹. Același tipar îl regăsim în mai multe locuri din roman, indicând chiar o anumită predilecție pentru această modalitate de exprimare a ironiei.

Ex.: „*Nu departe se răsfățau în soarele arzător, ce topea aerul răcoros, un pâlcc de goruni cu coroane magnifice, de ilustrat manuale de botanică*” (p. 64); „*Popa Caron nu trecea suflețe, ci care cu fân. Am zâmbit fără voie, văzând cum decad semnificațiile pe malul Mureșului*” (p. 219); „*De altfel, ulițele nu mai duceau în vis, toate duceau numai în «câmpul muncii»*” (p. 363).

Într-un studiu târziu care a fost, inițial, comunicare la Congresul internațional „Orationis Millennium”, L’Aquila, Italia, iunie 2000, adică „după patruzeci de ani și noi reflecții asupra problemei”, E. Coșeriu aduce două precizări și două modificări în chestiunea definirii *universului de discurs*⁴².

Precizări: (a) *universurile de discurs* sunt, în definirea sa, **universuri de cunoaștere** care corespund modurilor fundamentale ale cunoașterii umane, sunt universuri în care limbajul se prezintă ca manifestare a unui mod autonom de a cunoaște; limbajul nu creează „lucrurile”, ci recunoaște și delimitează modalități de a fi în „lucrurile” înseși⁴³;

(b) când afirmă că „nu există decât o singură lume”, **nu înțelegea prin aceasta lumea empirică „reală” a pozitivistilor**, ci se referea la unitatea ideală a „lumilor”, care alcătuiesc un „univers vital al omului”, unic și unitar, chiar dacă neomogen.

Modificări: (1) Coșeriu distinge **patru** universuri de discurs, corespunzătoare modurilor fundamentale ale cunoașterii umane: **a) universul experienței curente**; **b) universul științei** (și al tehnicii științifice fundamentate); **c) universul fanteziei** (și al artei) și **d) universul credinței**;

(2) disociază între *univers de discurs* și *lume* sau „domeniu de cunoaștere”: **a) lumea necesității și a cauzalității** (în sens kantian), adică lumea experienței sensibile curente; **b) lumea libertății și a finalității** (de asemenea, în sens kantian), adică lumea creațiilor umane sau a culturii în general și **c) lumea credinței**, adică lumea raportată la voința lui Dumnezeu.

Universurile de discurs privesc modalitățile cunoașterii, iar „*lumile*” corespund „obiectelor” cunoașterii⁴⁴.

Clarificarea acestui aspect ni se pare foarte importantă și chiar decisivă pentru stabilirea tipului de proză din romanul **Luntrea lui Caron** – memorialistică sau literară. Adică: fie că textul interpretează (chiar dacă romanțat „plasticizant”) și dă sens unei serii de experiențe empirice directe din lumea experienței sensibile curente și atunci este un obiect din *lumea necesității și a cauzalității* (universul de discurs al *experienței curente*); fie că este o creație artistică (chiar dacă face trimiteri la fapte istoric-constatabile) și aparține *lunii libertății și a finalității* (univers de discurs al *fanteziei*). În-suși faptul că romanul generează ezitări în a-l încadra într-o modalitate sau alta este un indiciu al faptului că s-ar putea să nu aparțină, în mod univoc, unui singur domeniu de cunoaștere, ci să se situeze, oarecum, într-o zonă de interferență, ceea ce ar permite lectura lui, într-o măsură mai mare sau mai mică, și dintr-un unghi (ca memorii), și dintr-altul (ca roman).

4. Câteva observații finale

În ceea ce privește contribuția funcțiilor evocative la construcția sensului în general, E. Coșeriu observă că, de obicei, sensul ia naștere prin intermediul raportării (semnului) la *contextul indirect* (care desemnează, de fapt, textul în întregime și, prin aceasta, poate cuprinde toate celelalte procedee de construcție care vor apărea în text); de asemenea, sensul apare din combinarea diverselor *contexte lingvistice* sau *extralingvistice*. La limită, sensul se poate construi pe baza unei singure evocări sau funcții evocative realizate, dar aceasta este un fenomen rar⁴⁵.

Amintim că *funcțiile evocative*, concept important al lingvisticii (integrale) a textului, reprezintă niște **posibilități de construcție a sensului textual în general**. Ca propunere de elaborare a domeniului cercetării **semanticii textuale**, am prezentat, într-o lucrare de dimensiuni mai mari, teza că *metafora* ca fenomen textual de natură duală (înțeleasă (A) ca „figură” în constituția textului și (B) ca *procedeu textual*) poate fi privită ca fiind, într-un anumit sens, complementară complexului de funcții evocative. Aceasta ar permite ca în domeniul cuprinzător (și încă insuficient de bine definit) de studiu al **semanticii textuale** să se poată întâlni *lingvistica textului cu poetica*⁴⁶.

Nu există o corelare strictă între realizarea anumitor funcții evocative și un anumit tip de texte (în accepțiunea tipologiei integraliste a textelor). Se pot face doar observații cu privire la **predilecția** pentru realizarea anumitor funcții evocative în anumite tipuri de texte.

În concluzie, deși domeniul cercetării textuale de pe temeiurile teoriei integrale a limbajului este încă în faza de început, putem constata de pe acum vastitatea orizonturilor teoretice și a posibilităților de investigație deschise și, totodată, valoarea practică aplicativă incontestabilă a conceptelor lingvisticii integrale a textului elaborate până în prezent, printre care un loc important îl ocupă *evocarea*.

NOTE

¹ *Coseriu 1981/1997*: 132; ilustrări prin analize de text *ibidem*, cap. 2, 6, p. 163-171 (traducerea în limba română a unor pasaje e luată din *Dicționar conceptual...*, traducerea celorlalte pasaje ne aparține [L.Z.]). Vezi despre modelul bühlerian al semnului, extensiunea acestuia, realizată de R. Jakobson, și critica coșeriană în *Coseriu 1981/1997*: 81-97.

² E. Coseriu, *op.cit.*, p.142-147.

³ Aici, *conotație* în sensul lui Hjelmslev, vezi *Coseriu 1981/1997*:132-133.

⁴ *Coseriu 1981/1997*: 137.

⁵ Ilustrări exemplare ale analizei funcțiilor evocative ca funcții textuale cu rolul lor în constituirea textului se găsesc în lucrările Emmei Tămăianu-Morita (2001, mai ales cap. 6, 4; 2002, cap. 6; 2006).

⁶ Acest roman a constituit obiectul cercetării noastre de doctorat, încheiată recent.

⁷ E. Coseriu, *op. cit.*, p. 144.

⁸ Enumerarea propriu-zisă a funcțiilor evocative și a subtipurilor lor este dată în chenar. Tot în chenar, dar cu corp de literă mai mic, vor apărea și clarificările teoretice referitoare la aceste funcții. Ilustrările funcțiilor cu fragmente din roman vor fi date cu litere cursive. Se înțelege că relațiile evocative se stabilesc între termenul indicat în denumirea funcției (sau grupului de funcții) evocative din enumerarea noastră și **un semn lingvistic din text**.

⁹ „A găsi o rimă înseamnă a descoperi o relație materială între două semne care sub aspectul conținutului sunt, în general, fundamental diferite și trimite, printr-o ordine determinată a acestor *relata* în text, la această descoperire”, *Coseriu 1981/1997*: 97.

¹⁰ Paginile indicate trimit la ediția din 1990 a romanului *Luntrea lui Caron*, apărută la editura Humanitas.

¹¹ „Raportul dintre *genul* gramatical al unui cuvânt și *genul* natural, *sexul* ființei vii care este desemnată” ca un „fapt istoric condiționat, care trimite la un timp în care concepția antropomorfică despre obiectele animate și chiar inanimate era mult mai răspândită ca acum”, *Coseriu 1981/1997*: 99.

¹² Vezi, despre perechea lexicală *a se mira – a se dezmira* și valorile sale textuale, în *Șt. Munteanu 1981/2003*: 248-249.

¹³ Vezi, despre *modificare* și alte structuri paradigmatic secundare, în *Coseriu 1968/1991*, traducere în limba română de Silviu Berejan, în *Revista de lingvistică și știință literară*, 1992, nr. 6 (144), p. 41-52.

¹⁴ Vezi și *Coseriu 1973/2000*: 249-274, 1994a: 49-64 și 1994b.

¹⁵ *Coseriu 1981/1997*: 108.

¹⁶ *Ibidem*, p. 109.

¹⁷ „În toate aceste cazuri este vorba despre texte foarte cunoscute, la care nu numai că ne putem raporta, ci la care chiar ne raportăm mereu. [...] Nu arareori sensul deplin al textelor, mai ales al textelor literare, se descoperă doar în contextul unei „Œuvre” sau al unei tradiții literar-culturale complexe.” E. Coseriu, *op. cit.*, p. 110.

¹⁸ „Este vorba despre funcția *iconică* a semnului, despre imitarea directă a lucrului desemnat prin semnificantul unui singur semn sau prin semnificantele unui șir de semne; este vorba deci, în cele din urmă, despre relația dintre semnul material, adică vehiculul semnului, și lucrurile desemnate.” *Ibidem*.

¹⁹ „[...] prin termenul «forma semnului» (cu referire la planul expresiei) se înțeleg aici și alte aspecte, ca, de exemplu, dimensiunea, extensiunea semnelor singulare sau a catenelor de semne [...]. S-a demonstrat că rapiditatea poate fi imitată printr-un ritm rapid al versului, tot astfel cum diversele *denotata*, de interpretat «ritmic» într-un sens foarte larg, pot fi evocate printr-un ritm specific în vers sau în proză.” *Ibidem*, p.117.

²⁰ „De fapt, semnele funcționează în text nu pe baza relațiilor directe cu «lucrurile», ci prin relațiile care există între semne și cunoașterea despre designație pe care o are cel ce utilizează semnele. Astfel, prin «lucruri» nu înțelegem totdeauna și în orice caz obiectele fizice.” *Ibidem*, p.117.

²¹ „Semnele se află în relație cu cunoașterea lucrurilor desemnate și, deci, cu întreaga cultură. Pentru a clarifica mai bine acest lucru, să luăm exemplul mitologiei. Chiar dacă suntem europeni foarte culti și dispunem de o cunoaștere excelentă a mitologiei antice, în culturile noastre numele mitologice corespondente funcționează totuși în mod complet diferit, au o total altă funcție evocativă față de cea pe care au avut-o în antichitate, unde mitologia era o formă «vie» de a interpreta lumea. [...] De asemenea, de «interpretarea lumii» aparține și posibilitatea ca «lucrurile» să funcționeze deja, la rândul lor, ca «semne» în interiorul unui spațiu cultural determinat, care să nu coincidă în mod necesar cu o limbă. Se are în vedere aici cunoscutul fenomen constituit de valoarea simbolică tradițională și colectivă a unui lucru într-o comunitate culturală, de exemplu, ideea de *măgar* ca animal deosebit de prost. [...] Este vorba despre o funcție semnică indirectă, «mediată»: *semn – designație – simbolizat.*” *Ibidem*, p. 119-120.

²² *Ibidem*, p. 118.

²³ „De multă vreme sunt cunoscute și alte tipuri de relații între semne și «cunoașterea lucrurilor»; în lingvistică, deși doar în parte, aceste relații au fost totdeauna luate în considerare. În multe manuale întâlnim referirea la faptul că în orice act lingvistic se *exprimă* și se *cuprinde* mai mult decât ceea ce este efectiv *spus*. În acest scop, pe baza exemplelor, se demonstrează că vorbirea presupune o anumită cunoaștere, nu doar despre lucrurile de care se vorbește, ci și despre acele obiecte sau stări de lucruri care, în momentul vorbirii, determină în vreun fel actul lingvistic.” *Ibidem*, p. 121.

²⁴ *Ibidem*, p. 123. Despe *semnificat categorial*, *Coseriu 1994a*: 67-68 și *1989/1994*: 43-45.

²⁵ *Ibidem*, p. 124.

²⁶ *Ibidem*, p. 118.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, p. 123-124.

³¹ *Ibidem*, p. 124.

³² „«Direct» semnifică aici «în vecinătatea directă, imediată a semnului» și, în mod corespondent, «indirect» semnifică «îndepărat în text», deci «mai devreme» sau «mai târziu». Textul în întregime reprezintă astfel întotdeauna contextul indirect pentru orice semn care apare în el.” *Ibidem*, p. 125.

³³ *Ibidem*, p. 124.

³⁴ *Ibidem*, p. 125.

³⁵ *Ibidem*, p. 124.

³⁶ „Todos los contextos extraverbales pueden ser creados o modificados me-

diante el contexto verbal; pero aun la «lengua escrita» y la literaria cuentan con algunos de ellos, por. ej., con el contexto natural y con determinados contextos históricos y culturales [...]” *Coseriu 1955-56/1989*: 317.

³⁷ *Coseriu 1981/1997*: 128.

³⁸ „Conceptul de «univers de discurs» a fost introdus în logică de către George Boole, pentru a viza condițiile de adevăr ale discursurilor care operează cu aserțiuni, dar nu aparțin domeniului științei (în particular, ale discursurilor referitoare la lumi imaginare) și a fost adoptat în filozofia limbajului, de exemplu, de către filozoful (fenomenologul) american W. M. Urban [*Language and Reality*, 1939] și a fost elaborat din punctul de vedere al teoriei lingvistice de mine însumi, într-un studiu scris – în spaniolă – în îndepărtatul 1955 [*Determinación y entorno*] și reluat apoi în diversele ediții ale volumului meu *Teoría del lenguaje y lingüística general*.” *Coseriu 2002*: 37.

³⁹ Și mai departe: „[...] Nu se vorbește despre alte «universuri», alte «lumi ale lucrurilor», ci despre alte «universuri de discurs», alte *sisteme de semnificații*. Însăși pretenția de «a traduce», de ex., frazele mitologiei, transluându-le la nivelul vorbirii despre lumea empirică și istorică («grecii credeau că...», etc.) arată, în mod exact, că se vorbește despre «universuri de discurs» diferite.” *Coseriu 1955-56/1989*: 318.

⁴⁰ Vezi M. Borcilă, art. *Univers de discurs* din *Dicționar conceptual...: „Conceptul coșerian al universului de discurs trebuie distins net de accepțiunile cu care circulă acest termen în teoriile logiciste și pragmatiste ale discursului. În aceste contexte, universul de discurs înseamnă, de regulă, un „element esențial al contextului situațional”, dar niciodată lumea de referință înțeleasă ca sistem de semnificații în sensul integralist.*”

⁴¹ *Coseriu 1981/1997*: 129.

⁴² *Coseriu 2002*. Vezi, în special, p. 38-41 și p. 527-530.

⁴³ „Și, atenție, toate acestea se aplică și la lumea fanteziei, la lumile fantastice, create de om, unde chiar creația adevărată și proprie vine, într-adevăr, manifestată în limbaj, dar nu este numai lingvistică” (*Ibidem*, p. 39). „Dar nu sunt universuri create de [către] limbaj; sunt universuri pe care limbajul le presupune și le manifestă.” (*Ibidem*, p. 527).

⁴⁴ „Cele două discipline [filozofia limbajului și lingvistica textului] pot și trebuie să consemneze aceste universuri de cunoaștere [universuri de discurs] – să ia act de ele –, în măsura în care ele, întemeind tipuri autonome de obiectivitate, determină *sensul* discursurilor care le corespund și deci valorile de adevăr ale aserțiunilor explicit sau implicit conținute în acestea.” *Ibidem*, p. 42.

⁴⁵ *Coseriu 1981/1997*: 137-138.

⁴⁶ Înțeleasă în accepțiunea lui M. Borcilă. Vezi Borcilă 1994, 1997, 2002.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Blaga 1990 = Lucian Blaga, *Luntrea lui Caron*, Editura Humanitas, București.
2. Borcilă 1994 = Mircea Borcilă, „Semantica textului și perspectiva poeziei”, în *Limbă și literatură*, XXXIX, vol. II, p. 33-38.
3. Borcilă 1997 = Mircea Borcilă, *Între Blaga și Coseriu. De la metaforica limbajului la o poetică a culturii*, în „Revista de filosofie”, XLIV, nr. 1-2, p. 147-163.

4. *Borcilă 2002* = Mircea Borcilă, „Lingvistica integrală și fundamentele metaforologiei”, în *Dacoromania*, VII-VIII, 2002-2003, Cluj-Napoca, p.47-77.
5. *Coseriu 1955-1956/1989* = Eugenio Coseriu, *Determinación y entorno*, în *Coseriu 1962/1989*, p. 282-324.
6. *Coseriu 1962/1989* = Eugenio Coseriu, *Teoría del lenguaje y lingüística general*, Editorial Gredos, Madrid.
7. *Coseriu 1968/1991* = Eugenio Coseriu, *Las estructuras lexemáticas*, în *Coseriu 1977a/1991*, p. 162-184.
8. *Coseriu 1973/2000* = Eugeniu Coșeriu, *Lección de lingvistică generală*, Editura ARC, Chișinău, traducere în limba română de Eugenia Bojoga.
9. *Coseriu 1981/1997* = Eugenio Coseriu, *Linguistica del testo*, La Nuova Italia Scientifica, Roma.
10. *Coseriu 1989/1994* = Eugenio Coseriu, „Principii de sintaxă funcțională”, în *Dacoromania*, serie nouă, I, 1994-1995, Cluj-Napoca, p.29-68, traducere în limba română de Emma Tămâianu.
11. *Coșeriu 1994a* = Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, supliment al *Anuarului de lingvistică și istorie literară*, T. XXXIII, Seria A, Lingvistică, Iași.
12. *Coșeriu 1994b* = Eugen Coșeriu, *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică*, Editura Știința, Chișinău.
13. *Coseriu 2002* = Eugenio Coseriu, *Prolusione. Orationis fundamenta: La preghiera come testo și Bilancio provvisorio. I quattro universi di discorso*, în *I quattro universi di discorso*. Atti del Congresso Internazionale „Orationis Millennium”, L’Aquila, 24-30 giugno 2000. A cura di Giuseppe de Gennaro S. I., Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, p. 24-47 și, respectiv, p. 524-532.
14. *Dicționar conceptual... = Dicționar conceptual al lingvisticii integrale*, 2002, Centrul de Studii Integraliste, Facultatea de Litere, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.
15. *Munteanu 1981/2003* = Ștefan Munteanu, *O ipostază stilistică a liricii reflexive: Lucian Blaga*, în Munteanu 2003, p. 244-261.
16. *Tămâianu 2001* = Emma Tămâianu, *Fundamentele tipologiei textuale. O abordare în lumina lingvisticii integrale*, Editura Clusium, Cluj-Napoca.
17. *Tămâianu-Morita 2002* = Emma Tămâianu-Morita, *Integralismul în lingvistica japoneză. Dimensiuni – impact – perspective*, Editura Clusium, Cluj-Napoca.
18. *Tămâianu-Morita 2006* = Emma Tămâianu-Morita, „Is Poetic Text ‘Homologous’ to ‘Language?’ A Romanian Japanese Case Study”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Series Philologia, LI, nr. 1, p. 57-85.

Oana BOC

LINGVISTICA INTEGRALĂ ȘI TEXTUALITATEA LITERARĂ (câteva repere generale)

Eugen Coșeriu nu propune în ansamblul teoriei sale, în general, și nici în lingvistica integrală a textului, în particular, o abordare sistematică a problemelor specificității textului literar, afirmând explicit că aceasta reprezintă, de fapt, domeniul poezicii și al esteticii: „Il problema qui delineato è estremamente complesso e dovrebbe essere affrontato in un'opera di poetica e di estetica” (Coseriu, *Linguistica del testo. Introduzione a una ermeneutica del senso*, Roma, 1997, p. 90). Totuși pot fi identificate numeroase repere și sugestii legate de delimitarea unui cadru adecvat de abordare a textului literar din perspectiva integralistă (de exemplu, *teza identității de esență între limbaj și poezie*, *teza subiectului absolut în poezie*, *teza autonomiei sensului textual*, *teza creației de lumi în poezie* etc.).

Amintim că poetica modernă își asumă implicit considerarea limbajului drept orizont în care demersul său specific poate fi integrat. Astfel, direcțiile importante ale lingvisticii au generat un anumit tip de abordare a textului literar. Orientările din poetică au fost strâns legate

și influențate de direcțiile lingvistice atât sub aspect metodologic, cât și sub aspect doctrinar, în special privind principiile generale care au stat la baza definirii literarității înseși (v. poetica structuralistă, poetica generativă, poetica ilocuționară etc.). Cercetarea poetică a încercat să regândească premisele teoretice ale lingvisticii printr-un efort de adaptare a acestora la literatură. Ambiția constantă a poeticii lingvistice a fost „să smulgă poeziei secretul ei la nivelul cel mai intim: acela al limbajului” (N. Manolescu, *Despre poezie*, Editura Aula, Brașov, 2002, p. 9). Avem convingerea că această ambiție nu este doar una perfect legitimă, ci, mai mult decât atât, ea reprezintă singura cale de acces spre literatură ca artă *prin cuvânt*. Limbajul și arta constituie, astfel, fundamentul primordial al poezicii, iar **modul în care este înțeles limbajul în esența sa poate dezvălui sau poate ascunde, poate revela sau poate denatura fațete (potențial de decelat) ale acestui „mister”**. Astfel, credem că atât definirea limbajului și a funcțiilor sale, cât și implicațiile teoretice care decurg de aici constituie baza epistemologică necesară oricărui demers al poezicii, impunându-i reflecției asupra literaturii perspectiva poezicii.

În cele ce urmează ne propunem să schițăm câteva considerații generale privind legitimitatea abordării sistematice a textului literar pe bazele epistemologice ale lingvisticii integrale, legitimitate care derivă, în primul rând, din modul în care este înțeles limbajul în complexitatea sa, dar mai

ales în esența sa (și în funcția sa esențială).

Unul dintre meritele incontestabile ale lingvisticii integrale este acela de a oferi un cadru epistemologic elaborat sistematic, adecvat lingvisticii și științelor culturii în general. Această reîntemeiere a lingvisticii în funcție de specificul naturii limbajului, considerat ca dimensiune primară a creației spirituale și definit, intrinsec, prin **funcția semnificativă**, poate reprezenta **punctul de plecare esențial în cadrul unui demers de reconstrucție a poeziei**.

În înțelegere coșeriană, limbajul este în mod primordial un proces dinamic care aparține activității intelectuale a omului, potențial infinită, stând sub semnul **creativității**. Limbajul nu este în primul rând întrebuintare, ci **creație de semnificate**. Nu este creație de semne materiale pentru semnificate (conținuturi lingvistice) deja date, ci, dimpotrivă, este creație de conținut și expresie în același timp. Prin acesta, limbajul este o activitate cognitivă, o modalitate specifică omului de a lua contact cu lumea, de a cunoaște realitatea pe care o clasifică și o exprimă prin semnificate (semne lingvistice, dacă luăm în considerare și dimensiunea materialității necesare și nedisociabile de conținut). De asemenea, orice act lingvistic e un act creator, fie ca selecție liberă a unităților limbii, fie ca expresie a unor intuiții mereu inedite. Astfel, limbajul este creație continuă, *enérgeia*, în termeni aristotelici (de altfel, teoria coșeriană asupra limbajului se înscrie, din această perspectivă, în orizontul deschis de

Aristotel și Humboldt). Însă această creativitate stă mereu sub semnul alterității, deoarece subiectul creator de limbaj este, spune Coșeriu, un „subiect între subiecte”.

Această definiție complexă a limbajului dintr-o perspectivă **esențială și intrinsecă** îl privește în ceea ce este el primordial, autonom, fără a-l reduce la ceea ce îi este secundar, accesoriu și derivat. Altfel spus, funcția fundamentală și esențială a limbajului este „*funcția semnificativă*” – *creația liberă de semnificate (conținuturi lingvistice), în alteritate*. Acest concept coșerian de „funcție semnificativă” definește nu numai esența creatoare a limbajului, ci și autonomia sa funcțională, în spiritul conceptului aristotelic de *logos semantic*. Coșeriu atrage atenția că dacă ne limităm să observăm limbajul ca activitate de a vorbi (în sensul de a realiza acte lingvistice particulare), putem fi conduși la identificarea funcției sale, a propriei sale finalități cu funcția sau cu tipurile de funcții ale actelor de vorbire care se realizează cu ajutorul său. Astfel, unele orientări din lingvistică, încercând să determine scopurile care predomină în actele de vorbire, au ajuns la definirea limbajului drept ceva care „servește la...” sau „servește în primul rând la...”. Dar în acest caz nu este vorba de finalitatea limbajului, ci doar de scopurile ocazionale ale actelor de vorbire. (v. E. Coșeriu, *El hombre y su lenguaje*, în *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Madrid, Gredos, p. 15). Asemenea reducții (reducția apofantică, reducția pragmatică) nu pot conduce la recunoașterea esenței

limbajului, adică nu pot răspunde la întrebarea ce este limbajul înainte de „a servi la...”. Mai mult decât atât, ele induc ideea că limbajul ar fi o entitate statică, imuabilă, un produs (*ergon*). În consecință, considerarea funcției comunicative drept funcția esențială a limbajului (considerarea limbajului drept „instrument de comunicare”) constituie una dintre erorile epistemologice importante ale principalelor orientări din poetica lingvistică. Aceste orientări s-au bazat epistemologic în special pe paradigma lingvistică pentru care funcția esențială a limbajului era redusă la comunicare, iar limbajul era considerat doar un „instrument de comunicare”, comunicarea uzuală, practică reprezentând etalonul, punctul zero la care era raportată poezia și prin care se încerca definirea esenței poeziei.

Aceste poetici lingvistice eșuează, neputând să explice esența poeticității, iar eroarea fundamentală se află la nivel epistemologic: pe de o parte, pentru că **se încearcă explicarea logosului poetic prin raportare la logosul pragmatic** (s-a definit adesea poezia ca „deviere” de la limbajul comun), cele două fiind finalități ale logosului semantic și, astfel, ireductibile funcțional una la cealaltă; iar pe de altă parte, pentru că **se definește limbajul ca produs, ca entitate statică**, neluând în considerare faptul esențial că activitățile culturale ale omului stau sub semnul lui *energeia*, al dinamicității și al creativității perpetue (această considerație are valoare de postulat în lingvistica integrală).

Ne vom referi în continuare,

succint, la aceste două aspecte: definirea poeticității pornind de la textul literar înțeles exclusiv ca *ergon* și definirea specificității poetice în raport cu genul proxim identificat drept „limbaj obișnuit” (logos pragmatic).

Reducerea textului literar la ipostaza sa de **obiect** și identificarea, mai ales la nivel formal, a indiciilor poeticității / literarității au fost greu de realizat din cauza lipsei unui criteriu pertinent pentru a diferenția poeticul de alte manifestări ale limbajului. De exemplu, atât retoricile clasice – care încercau să impună un criteriu cantitativ de distincție (definind poeticul ca „limbaj ornat”, rezultat prin „împodobirea” limbajului obișnuit) –, cât și poetica formalistă și apoi cea structuralistă – care propuneau un criteriu calitativ prin încercarea de a identifica o funcționare specifică limbajului în literatură – eșuează în primul rând pentru că pornesc de la premisa considerării textului literar drept un *obiect lingvistic*, un produs (*ergon*). În opinia structuraliștilor, textul literar, ca macrosemn sau obiect lingvistic închis, autotelic, subzistă numai prin relațiile dintre elementele care îl alcătuiesc și, în consecință, ei căutau specificitatea literară în *structura* textului. Astfel, poetica structuralistă ajunge la considerarea sensului ca fiind imanent textului-obiect, iar de aici decurge, inevitabil, formularea unor criterii (empirice) de descoperire a sensului „dat” și, implicit, de definire și de identificare a poeticității. Fără intenția de a realiza aici o prezentare a substanței teoretice structuraliste și a premiselor pe care aceasta se în-

temeiază, punctăm faptul că principiile pe care poeticienii structuraliști le considerau a fi constitutive literarității (și implicit definatorii) nu pot da seama în totalitate de acest fapt.

Pentru a exemplifica, vom aminti principiul jakobsonian al „proiecției”, cu corolarul acestuia, și anume „principiul figurii gramaticale”. (Deși – *funcția poetică* în accepție jakobsoniană nu apare drept particularitate exclusivă a limbajului literar, ci este constitutivă codului oricărei limbi naturale, stând la baza „*principiului proiecției*” care reprezintă, de fapt, „*principiul poetic*”.) Postulatul central al poeziei lui Jakobson este acela că *funcția poetică a limbajului „proiectează principiul echivalenței de pe axa selecției pe axa sintagmatică”,* acesta fiind un criteriu al poezicității în opinia autorului (R. Jakobson, 1973 / 1960, **Questions de poétique**, Paris, Seuil). Acest principiu poetic al „proiecției” (al echivalențelor în plan sintagmatic) poate fi ilustrat de la nivelul minimal al organizării fonice și metrice (ritm, rimă) până la nivelul organizării gramaticale și sintactice (paralelisme gramaticale). Jakobson definește rolul „figurii gramaticale” ca „*figură de structură*” (integrată în organizarea simetrică a textului) și, implicit, ca „principiu poetic” relevant în interpretarea textelor „fără figuri”, adică fără expresii retorice sau ornamente stilistice, formulând, astfel, o „*poezie a gramaticii și o gramatică a poeziei*”. Demersul aplicativ al acestei ipoteze a „*poeziei gramaticii*” – oricât de inedite și de surprinzătoare ar fi rețelele de simetrii morfo-sintactice identificate în texte – rămâne totuși

neconvingător și irelevant, tocmai datorită faptului că poezicitatea este căutată la nivelul semnificatelor (gramaticale) ale limbii, la nivelul efectelor semantice generate de acestea, și nu la nivelul sensului textual. (Amintim aici că Jakobson analizează din această perspectivă teoretică o serie de poeme ale unor scriitori canonici din literatura universală – Dante, Poe, Baudelaire, Pușkin, Eminescu etc. – încercând să identifice rețele de simetrii și paralelisme morfo-sintactice care să confirme ipoteza teoretică a principiului proiecției și a *figurii gramaticale* – organizarea poetică specifică la nivelul expresiei). Tipul de analiză propus de Jakobson are ca punct de plecare expresia, organizarea formală, structurală a textului și se oprește la „gramatică” (vezi „*poezia gramaticii și gramatica poeziei*”). Acest fapt a constituit baza unor reproșuri justificate. Dintre acestea amintim observația pe cât de ingenuă, pe atât de capabilă să amorseze întregul edificiu teoretic jakobsonian: organizarea repetitivă a unor constituenți similari se poate regăsi și în texte neliterare, de exemplu, un slogan publicitar sau electoral sau chiar un tratat de medicină. Iar concluzia necruțătoare este aceea că Jakobson nu a descoperit un principiu valid care să definească poezicitatea.

Astfel, căutarea unor indicii ale poezicității / literarității în textul considerat în ipostaza sa de **obiect lingvistic (ergon)** s-a dovedit un demers ineficient, din cauza imposibilității de a identifica un criteriu viabil care să explice și să definească limitele specificității literare. Proble-

ma formulată de Jakobson ca fiind esențială pentru poetică – „ce face dintr-un mesaj verbal o operă de artă?” (R. Jakobson, **Essais de linguistique générale**, 1963 / 1960, Paris, Minuit) – rămâne nerezolvată din această perspectivă și tocmai datorită acestei perspective.

Abordarea textualității literare dinspre o poetică fundamentată pe coordonatele teoretice ale lingvisticii integrale, credem, nu se confruntă cu acest impas teoretic, deoarece nu poate privi textul decât în natura sa esențială, ca **manifestare a activității lingvistice creatoare** (*enérgeia*), și **nu ca obiect** (*ergon*); în consecință, demersul abordării textuale integraliste nu poate fi decât unul de investigare a **procesului intern de instituire a sensului**, instituire determinată și orientată încă de la început ca **finalitate discursiv poetică**. Altfel spus, nu este vorba de o descoperire ulterioară în produsul finit a elementelor de poeticitate (așa cum procedează demersurile retoricii sau ale poeziei structuraliste), ci de **urmărirea creării sensului și, implicit, a lumii textuale** în cadrul unui proces în care statutul tipologic al textului este instituit odată cu producerea lui, determinată implicit de finalitatea discursivă asumată de către subiectivitatea creatoare (absolută), și anume finalitatea poetică: se creează prin limbaj o altă lume.

De asemenea, credem că, **din această perspectivă integralistă** poate fi recuperată și valorificată concepția teoretică (și metoda analitică fundamentată pe aceasta) a poeziei jakobsoniene prin înțelegerea „poeziei gramaticii” drept

semnificant textual constitutiv al procesului de instituire a sensului și implicit prin reconsiderarea statutului ontologic al textului (literar) drept *enérgeia*, și nu *ergon*, cu toate consecințele de ordin teoretic și aplicativ care derivă de aici (am încercat într-un alt studiu să demonstrăm că organizarea formală poate constitui o tehnică textuală relevantă în dinamica instituirii sensului, v. Oana Boc, *Aspecte tipologice ale dimensiunii spațio-temporale în Flori de mucigai de Tudor Arghezi*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Philologia, nr. 4, 2001).

O altă problemă pe care o vom aborda este încercarea de a defini specificitatea poetică în raport cu genul proxim identificat la nivelul „limbajului comun” (al logosului pragmatic, în termeni aristotelici).

Această perspectivă se regăsește la originea tezelor formulate atât de poeticienii formalști, cât și de cei structuraliști. Abordarea literarității dinspre limbajul uzual a constituit unul dintre reproșurile majore aduse formalștilor care, prin conceptul de *dezautomatizare*, încercau să găsească diferența specifică a literaturii în funcție de un gen proxim stabilit eronat: limbajul prozaic. În opinia lui Bahtin, genul proxim al literaturii ar trebui să fie reprezentat de domeniile creației culturale (știință, mitologie, filozofie, religie), și nu de limbajul practic (ca și cum limbajul poetic ar fi un parazit al limbii practice). În acest context, trebuie să amintim că, pe de altă parte, E. Coșeriu încercă să valorifice esența tezei formalștilor și să identifice sensul determinării limbajului poetic ca „limbaj

deautomatizat”, considerând că „prefixul negativ *dez-* înseamnă, tocmai, suprimarea unei negativități, a unei limitări (a «automatizării») și, prin aceasta, restabilirea deplinei funcționalități a limbajului ca atare” (Coseriu, 1977, *Tesis sobre el tema „lenguaje y poesía”*, în **El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística**, Madrid, Gredos, p. 203; trad. n. – O. Boc). Credem că E. Coșeriu încearcă să identifice aici o intuiție esențială privind poeticitatea (*poeticul ca manifestare plenară a tuturor posibilităților de sens ale limbajului*), dincolo de, și chiar punând între paranteze, ansamblul teoretic în care această intuiție este dezvoltată de către formalști. Avem convingerea că E. Coșeriu procedează astfel în virtutea *principiului antidogmatismului*, unul dintre cele cinci principii pe care se fundamentează epistemologia lingvisticii ca știință a culturii în viziune coșeriană: „... în fiecare teorie trebuie să găsim un sâmbure, cel puțin, de adevăr, trebuie să găsim o bază, o intuiție autentică, o intuiție care, eventual, este apoi parțializată, dogmatizată, deviată ș.a.m.d. Și asta înseamnă, atunci, a nu dogmatiza, în general, și a nu considera în mod dogmatic ceea ce e, fără îndoială, parțializare, deviere ș.a.m.d., ca fiind greșeală absolută (...), ci că trebuie să conțină și o intuiție, un sâmbure de adevăr, ceva care este important” (Coșeriu, 1992, *Principiile lingvisticii ca știință a culturii*, în *Apostrof*, nr. II, 30, p. 11, 14.). La fel se întâmplă și în cazul „funcției poetice” jakobsoniene, în care Coșeriu identifică *intuiția limbajului poetic ca limbaj absolut*

(Coseriu, 1977, *Tesis sobre el tema „lenguaje y poesía”*, în **El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística**, Madrid, Gredos, p. 203), punând între paranteze (doar în acest context) ansamblul teoretic în care această funcție particulară este subsumată unei funcții generale, anume funcției comunicative. Totuși, din aceste perspective teoretice (formalism și structuralism), logosul semantic este identificat cu (redus la) logosul pragmatic, iar logosul poetic este definit în raport cu logosul pragmatic, lucru inacceptabil din perspectiva integralismului.

De aici decurg dileme și dificultăți insurmontabile (de exemplu: definirea literarității prin conceptul de autoreferențialitate, spre deosebire de „limbajul comun” care este referențial; considerarea limbajului poetic ca „deviere” etc.) care nu pot conduce decât la concluzia formulată ludic de N. Manolescu: „Limbajul uzual nu se poate da de trei ori peste cap ca să devină poezie (...). Limbajul comun rămâne ceea ce este, chiar dacă se dă de mai multe ori peste cap” (N. Manolescu, **Despre poezie**, Editura Aula, Brașov, 2002, p. 16).

În formulare mai amplă, problema implică în primul rând aspectul „comunicării” în poezie: „Nu este chiar o chestiune naivă aceea de a ști de ce limbajul poetic se comportă ca și cum n-ar urmări să asigure trecerea mesajului de la emițător la receptor, ci s-o împiedice. Ce fel de comunicare este aceea care încalcă nu doar regulile capabile a-i garanta o eficiență maximă, dar chiar și pe acelea care i-ar permite

minima realizare a scopului ei fundamental? De ce, cu alte cuvinte, ar formula Rimbaud enunțul din versurile sale de o asemenea manieră încât să nu-l înțelegem, în ciuda faptului că toate cuvintele și modurile combinării lor ne sunt familiare?” (Manolescu, *idem*, p. 14).

Prin întrebările formulate aici, N. Manolescu pune de fapt în discuție o întreagă orientare a poezicii lingvistice fundamentată pe edificiul teoretic jakobsonian. Regăsim în acest fragment, condensate, unele aspecte ce pot constitui dileme (și pe care, de altfel, Manolescu le și declară explicit drept dileme) privite din unghiul înțelegerii limbajului ca „instrument de comunicare” și al definirii poeticului – deși acceptat ca manifestare specifică – în raport cu limbajul astfel înțeles; aceleași aspecte nu mai constituie însă dileme, ci își găsesc o rezolvare dacă le abordăm din perspectiva pe care lingvistica integrală o deschide spre textualitatea poetică.

Credem că esența problemei generatoare de dileme se află la nivel epistemologic, în considerarea **funcției comunicative** drept funcție esențială a limbajului uman. Aceasta constituie, de fapt, în opinia lui Coșeriu, una dintre reducățiile limbajului (înțeles ca *logos semantic*) la o determinare ulterioară, la un scop particular al unor acte lingvistice cu finalitate practică, adică la *logosul pragmatic*. Se ajunge, astfel, la eroarea de a considera limbajul drept un „instrument” al poeziei (în analogie cu considerarea limbajului drept „instrument de comunicare”) și de a raporta poezia la comunicare (în accepțiunea practică a termenului,

ca „transmitere de informații”), raportare menită să genereze problema enunțată mai sus și anume: de ce poezia încalcă regulile unei comunicări eficiente împiedicând trecerea mesajului de la emițător la receptor.

Punând astfel problema, nu numai că funcția esențială a limbajului este redusă la funcția pragmatică a transmiterii de informații, ci și poezia este definită, prin raportare la funcția pragmatică, drept o „*deviere*” de la aceasta sau drept o *funcționare specifică a acesteia*. Așadar, punctul de plecare în definirea poeticului este tocmai reducăția pragmatică a limbajului, fapt care determină considerarea limbajului poetic ca „limbaj paradoxal”: „Celebra definiție jakobsoniană se află, de altfel, la originea considerării limbajului poetic ca un limbaj paradoxal: poezia este limbaj și deci comunicare, dar pare a nu voi să comunice nimic despre lume” (Manolescu, *idem*, p. 14). Aceasta deoarece, explică poeticienii structuraliști, „funcția poetică” ocoltează într-o anumită măsură, prin focalizarea mesajului asupra lui însuși, funcția referențială, ca trimitere la lume, fapt care a condus la considerarea textualității poetice drept auto-referențială sau chiar nonreferențială și, mai mult decât atât, chiar la ridicarea acestei constatări la rang de criteriu în definirea specificității poeticului (teză care a stârnit critici numeroase). Însă poezia nu poate intra în această ecuație a comunicării, nici măcar printr-o definire opozitivă, ca noncomunicare, ca negare a scopului ei de „a transmite informații” (comunicarea primește aici

această accepțiune a transmiterii de informații). Teoria jakobsoniană supune poezia patului procustian al modelului „structurii comunicării” (cu cei șase factori implicați și funcțiile corespunzătoare lor: emițător, receptor, mesaj, referent, cod, canal; respectiv, funcția emotivă, funcția conativă, funcția poetică, funcția referențială, funcția metalingvistică și funcția fatică, ierarhizate diferit în textele poetice față de textele non-poetice) în primul rând prin faptul că principiul care definește poeticitatea (*principiul proiecției*) emerge tocmai din funcția poetică – funcție particulară subsumată funcției comunicative –, nespecifică, de altfel, textualității poetice.

Am enumerat mai sus câte-va dintre neajunsurile acestei teorii. De asemenea, reamintim critica teoriei jakobsoniene, a structurii comunicării, pe care o realizează E. Coșeriu. El consideră că cele trei funcții (funcția fatică, funcția metalingvistică și funcția poetică) pe care Jakobson le adaugă modelului de organon al lui K. Bühler (constituit din cele trei funcții fundamentale ale semnului: funcția de expresie, funcția apelativă și cea de reprezentare) nu își găsesc o justificare reală. Deși Jakobson înțelege aceste funcții drept funcții ale actului lingvistic, și nu ale semnului (ca la Bühler), totuși cele trei funcții adăugate nu pot fi luate în considerație, deoarece sunt reductibile, în esența lor, la funcțiile fundamentale: funcția fatică reprezintă partea inițială a funcției de apel (sau conativă), funcția metalingvistică este inseparabilă de funcția de reprezentare (sau referențială), iar decelarea unei funcții

poetice este irelevantă, deoarece aceasta nu poate constitui, în sine, o finalitate (a actului lingvistic) nici măcar în poezie (v. E. Coșeriu, **Prelegeri și conferințe**, Iași, 1994, p. 145-149).

Din perspectiva teoretică a lingvisticii integrale dilemele enunțate mai sus fie devin lipsite de te-
mei, fie își găsesc rezolvarea.

Astfel, poeticitatea nu poate fi definită în termenii teoriei comunicării jakobsoniene ca „limbaj paradoxal” care – datorită predominanței funcției poetice, adică centrării asupra mesajului pentru mesajul însuși – se sustrage „transmiterii de informații”. În teoria coșeriană, limbajul poetic nu este *un uz lingvistic printre altele, ci reprezintă realizarea tuturor posibilităților limbajului ca atare, fiind cosubstanțial cu finalitatea semnificativă a limbajului*. Definirea poeticității nu poate avea ca punct de plecare și fundament teoretic logosul pragmatic, chiar dacă este definită în mod negativ față de acesta. Poeticitatea se definește doar prin raportare la logosul semantic, la *funcția semnificativă*, ca finalitate esențială și primordială a limbajului, care este orientată implicit și intențional spre cele trei finalități discursive interne: apofantică, pragmatică și poetică.

Deci **finalitatea poetică se distinge tipologic de celelalte finalități** într-un moment profund, ca orientare a creației de sens cu finalitatea intern-discursivă a **creației de lumi**. Înțelegem „tipologicul” în accepția pe care i-o conferă Emma Tămăianu, și anume ca „modalitate a creației de sens”, ca *orientare a*

articulării interne a sensului (E. Tămâianu, **Fundamentele tipologiei textuale. O abordare în lumina lingvisticii integrale**, 2001, Editura Clusium, Cluj-Napoca). Definierea tipologică impune, prin distincția clară a finalităților interne creatoare de sens, o disociere a **poeticului** (ca finalitate creatoare de lumi și, în același timp, ca manifestare maximală a funcției semnificative) de **apofantic** sau „științific” (ca finalitate a interpretării lumii prin valorile adevărului sau falsității) și de **pragmatic** (ca finalitate practică a interacțiunii sociale și a transformării lumii). Așadar, între finalitatea poetică, apofantică și pragmatică trebuie postulată o discontinuitate de principiu la nivel funcțional.

Astfel, putem înțelege, din orizontul teoretic integralist, de ce poezia nu „comunică” nimic despre lume: nu datorită ocultării funcției referențiale prin intermediul funcției poetice, ci tocmai pentru că finalitatea sa nu se află la nivelul eficacității practice și nici nu se definește în raport cu aceasta. Poezia nu este comunicare nici ca „transmitere de informații”, nici ca implicare a dimensiunii alterității (dimensiune esențială și constitutivă a limbaju-

lui, însă nu și a poeziei). Poetul nu urmărește nici să asigure, nici să împiedice trecerea mesajului său la receptor, altfel spus, nu urmărește „să formuleze enunțuri” nici comprehensibile, nici incomprehensibile, tocmai pentru că finalitatea actului poetic nu este una practică. În și prin opera sa, poetul creează o lume în acord cu propriile sale intuiții considerate ca absolute, neraportate la ceilalți. Finalitatea actului poetic este așadar creația de lumi de către subiectivitatea absolută (v. teza coșeriană a *subiectivității absolute* în artă). De aceea, considerăm că textul literar nu poate fi definit decât dintr-o perspectivă necesar tipologică (tipologicul înțeles în accepția sa integralistă, precizată mai sus, v. E. Tămâianu), care implică un demers reinstaurator al activității creatoare prin descoperirea modalităților interne de instituire a sensului.

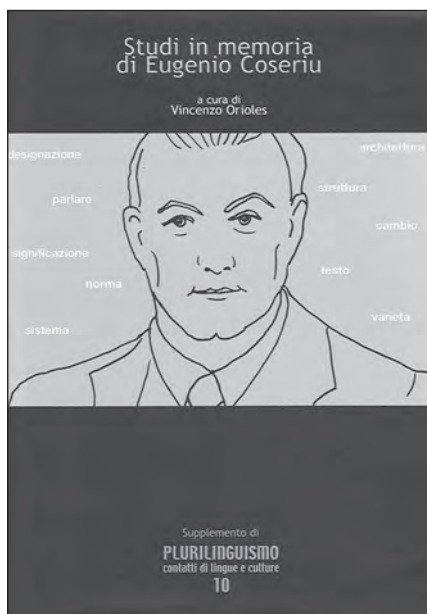
În concluzie, credem că poetica și-ar putea găsi în lingvistica integrală un cadru teoretic preliminar, o bază epistemologică solidă, necesară atât unor clarificări de principiu, cât și unei abordări sistematice și riguroase a textelor literare în individualitatea lor.

Eugenia BOJOGA

STUDI IN MEMORIA DI EUGENIO COSERIU A cura di Vincenzo Orioles

Sub acest titlu revista *Plurilinguismo. Contatti di lingue e culture*, editată de Centrul Internațional de plurilinguism al Universității din Udine, Italia, a publicat în 2004 un supliment – numărul 10 al revistei – dedicat memoriei lui Eugeniu Coșeriu. Coordonat de distinsul profesor Vincenzo Orioles, omagiul întrunește contribuții ale unor lingviști prestigioși din Italia, Spania, Austria, Slovenia și România.

1. În **Premessa** Vincenzo Orioles menționează că în septembrie 2002, când s-a aflat despre plecarea lui E. Coșeriu dintre cei vii, colaboratorii Centrului de plurilinguism au comemorat trista veste, împreună cu comunitatea științifică internațională, printr-o ședință de doliu, la care s-a adăugat însă și durerea lor personală de a nu fi reușit să pregătească la timp toate formalitățile pentru numirea lui E. Coșeriu în calitate de colaborator științific onorific al Centrului. Mult apreciată de Coșeriu, această titlatură ar fi putut însemna confirmarea oficială a unei colaborări fructuoase pe care lingvistul de la Tübingen o promisese Centrului. Între 1994 și 1996, fiind membru al comitetului științific, E. Coșeriu a implitat colaborării o notă particulară, specifică inconfundabilei sale personalități: el nu s-a limitat la rolul de girant al Centrului, ci și-a asumat funcția de

impulsionare în desfășurarea oricărui proiect de cercetare. De aceea, pentru activitatea Centrului de plurilinguism al Universității din Udine, E. Coșeriu a constituit un adevărat model uman și științific. Între timp, afirmă V. Orioles, „mesajul științific al lui E. Coșeriu a avut un mare ecou în lingvistica internațională”. Chiar acolo unde nu a făcut școală în sensul academic al termenului, savantul a impus o direcție și un anumit nivel al travaliului științific, ceea ce demonstrează o viziune europeană a lingvisticii, aflată sub primatul istoriei și departe de orice abstractizări geometrice: „Figură polarizantă care se ridică deasupra oricărei apartenențe etnice, E. Coșeriu a fost luat ca punct de referință de către mulți cercetători de diferite origini și naționalități. Prin urmare, nu e deloc întâmplător faptul că volumul pe care îl prezentăm adună la un loc contribuțiile unor lingviști italieni, români, spanioli, austrieci,

sloveni, fiecare dintre aceștia recunoscându-se chiar și într-un singur fragment al teoriei Maestrului. Ei cu toții depun mărturie despre însemnătatea lingvisticii integrale” (p. 8).

2. Precizăm de la bun început că textele adunate în volum acoperă o tematică foarte vastă, ceea ce indică multitudinea de perspective pe care le deschide teoria lingvistică elaborată de E. Coșeriu. Deși studiile au fost dispuse în ordinea alfabetică a numelor autorilor, le vom prezenta în continuare în funcție de țara de origine a fiecărui participant. Firește, Italia este țara cea mai bine reprezentată, deoarece la omagiu participă nouăsprezece lingviști. Astfel, Maria Patrizia Bologna, în **„Au delà de l'arbitraire du signe”: iconicità e metafora nell'architettura della lingua**, oferă o reflecție proprie asupra proceselor metaforice din limbă, deoarece „a reflecta asupra metaforei înseamnă a ne raporta implicit la gândirea lui E. Coseriu, înseamnă a ne interoga cu privire la *creația metaforică în limbaj*, conform definiției pe care o dădea în unul din primele sale studii. Aceasta înseamnă totodată a ne situa între caracterul arbitrar al semnului și iconicitate, între convenționalitatea și universalitatea limbii, înseamnă a ține cont de o teorie a limbajului care se situează dincolo de «arbitraritatea semnului», dincolo de limitele acestui principiu, ale cărui antecedente presaussuriene le-a descoperit chiar Coseriu însuși. Situându-ne «dincolo de structuralism», constatăm că dimensiunea sistematică a limbii se conjugă cu cea pragmatică, iar competența lingvistică conține atât «achiziția» culturală, cât și creativitatea individuală. Or, toate aceste aspecte se regăsesc în metaforă, ceea ce o situează

în continuitatea arbitrarității, dar și a motivației, a variabilității culturale și a convenției iconice” (p. 25).

Giancarlo Bolognesi, în **Eugenio Coseriu e il „Sodalizio Glottologico Milanese”. Il noviziato scientifico**, evocă un moment important din perioada italiană a lui E. Coșeriu – activitatea sa în cadrul societății de lingvistică din Milano. Autorul l-a cunoscut pe Coșeriu în 1946, primele lor întâlniri având loc la Institutul de lingvistică al Universității din Milano și în casa lui Vittorio Pisani, unde acesta obișnuia să-și primească elevii, apoi la ședințele Societății de lingvistică (creată în 1947). După absolvirea studiilor la Universitatea din Roma, unde își luase doctoratul în filologie, Coșeriu venise la Milano ca profesor de română la universitate și colaborator la enciclopedia Hoepli, în paralel înscriindu-se și la facultatea de filozofie. Ședințele societății, care aveau loc de două ori pe lună, se țineau sâmbăta după masă; de obicei, erau prezentate două comunicări, care apoi erau publicate în *Atti del Sodalizio Glottologico Milanese*. După ce tipărise la Iași două studii despre limba și folclorul din Basarabia, Coșeriu publică următoarele studii de lingvistică (între 1948 și 1950) în *Atti del Sodalizio Glottologico Milanese*. Pentru a-și câștiga existența, se angajase ca jurnalist la cotidianul *Corriere Lombardo*, înființat imediat după război, la care mai colaborau doi lingviști prestigioși: Ed. Sogno și G. Bonfante. Cotidianul, de orientare conservatoare, a fost inovator în ce privește limba italiană, propulsând un stil dezinvolt, foarte apropiat de limba vorbită, dar și cu multe neologisme. G. Bolognesi consideră că ar fi interesant să se vadă în ce măsură

și E. Coșeriu, prin articolele sale, a contribuit la formarea acestui nou tip de limbaj publicistic: „Textele lui E. Coșeriu, în special cele adunate ulterior în volumul *La stagione delle piogge. Racconti e scherzi*, dincolo de valoarea lor literară intrinsecă, demonstrează o stăpânire ireproșabilă a limbii italiene, mai ales a celei contemporane, și folosirea cu o mare îndemânare a posibilităților ei expresive” (p. 44).

Autorul mărturisește că E. Coșeriu participa activ la ședințele cercului. Deja la prima ședință, după inaugurare, prezintă comunicarea *Despre etimologia cuv. sârbo-croat bugarștina, cântec epic în versuri lungi* în care contesta ipotezele propuse anterior. La ședința din 28 februarie va vorbi despre „*Fonemul implicit în română*”, iar la 11 decembrie 1948 – despre *Limba lui Ion Barbu (cu unele considerații referitoare la limbile învățate)* în care demonstrează că „limbajul acestui poet relevă unele caracteristici funcționale ale sistemului limbii române, în felul acesta explicitând anumite probleme de lingvistică generală” (p. 46). În cea de-a patra comunicare (26 martie 1949), tratează tema *Limba și regim în România*, ideea principală fiind că revoluția politică din România a adus cu sine multiple mutații lingvistice, comparabile cu o revoluție lingvistică. A cincea comunicare (7 mai 1949) – *Lingvistică și marxism* –, care a anticipat cu un an intervenția lui Stalin în lingvistică, puncta trăsăturile specifice lingvisticii sovietice, oferind în același timp o analiză penetrantă a lingvisticii de la acea vreme. „Prezentând doctrina lui N. J. Marr și a succesorului său I. I. Meščaninov, Coșeriu trăgea concluzia că nici măcar lingvistica marxistă ortodoxă nu respinge în

bloc lingvistica „burgheză”, dimpotrivă, ea ajunge la concluzii asemănătoare, uneori identice (de ex., cu cele ale școlii de la Kopenhaga), cu deosebirea că pornește de la cu totul alte premise metodologice” (p. 46). E. Coșeriu nu se limita la prezentarea unor comunicări, ci, după cum demonstrează și procesele-verbale respective, participa foarte activ și la discuții. De fapt, V. Pisani concepeuse societatea nu ca pe o „fabrică” de tineri cercetători, ci ca pe o posibilitate de confruntare și de întâlnire dintre tinerii savanți italieni și cei străini.

După plecarea sa din Italia, Coșeriu a continuat să colaboreze cu Societatea de lingvistică din Milano, care îl invita de fiecare dată când organiza vreo manifestare științifică. Astfel, a participat la cel de-al IV-lea congres internațional de lingvistică (2-6 septembrie 1963), la cel de-al cincilea congres (1-5 septembrie 1969) etc. La ultimul congres, organizat cu ocazia celei de-a 50-a aniversări a societății (8-10 octombrie 1998), lui Coșeriu i s-a încredințat să prezinte conferința *Lingvistica europeană după F. de Saussure*. „A fost una din ultimele sale prezențe pe scena lingvisticii mondiale, deoarece după aceea starea sănătății i s-a agravat rapid, motiv pentru care nu a mai avut timpul necesar să trimită textul comunicării pentru publicare, text ce ar fi putut reprezenta testamentul său științific, adică testamentul unui eminent savant care a avut o atitudine proprie față de principalele probleme ale lingvisticii contemporane” (p. 49).

În **Aspetti del metalinguaggio di Eugenio Coseriu: fortuna e recepimento nel panorama linguistico italiano** Raffaella Bombi și Vincenzo Orioles se referă la impactul pe care l-au avut anumi-

te aspecte ale lingvisticii integrale în Italia, în special în dicționarele de lingvistică. Autorii precizează că modelul clasic curent al varietății lingvistice, mai ales în practica științifică europeană, i se datorează lui E. Coșeriu, care a elaborat o taxonomie formată dintr-un număr elevat de concepte ce își păstrează în continuare valoarea lor euristică, alcătuiind totodată un microsystem structurat și coerent. Este vorba nu doar de parametrii esențiali ai varietății – diatopie / sintopie; diastratie / sinstratie; diafazie / sinfazie –, ci și de distincții precum limbă istorică / limbă funcțională, arhitectura / structura limbii etc. În general, referințe la concepția și terminologia coșeriană se găsesc în toate dicționarele. Astfel, dicționarele italiene de lingvistică, inclusiv cele explicative, cum este **Grande Dizionario Italiano dell'uso** al lui T. De Mauro (Torino, 1999) – care conține termenii diatopic / diatopie, diastratic / diastratie, diafazic / diafazie – glosează concepte-cheie ale teoriei lui Coșeriu. În **Dizionario di linguistica**, editat de G. R. Cardona (Roma, 1988), arhitectura limbii este definită astfel: „În viziunea lui Coseriu arhitectura reprezintă ansamblul raporturilor pe care le comportă multiplicitatea tehnicilor de discurs coexistente într-o limbă”. Iar limba funcțională este circumscrisă în felul următor: „Pentru Coseriu limba funcțională este tehnică a discursului care nu prezintă varietate geografică, de strat social sau de registru de limbă” (p. 66). În ceea ce privește conceptul de normă, Cardona menționează că norma, în metalimbajul lui Coșeriu, se inserează între cei doi termeni ai dihotomiei saussuriene limbă / vorbire, ca mijloc al realizării ling-

vistice acceptate într-o comunitate. De altfel, norma este înregistrată și în **Dizionario di linguistica e di filologia, metrica, retorica** al lui Beccaria (Torino, 1994), precum și în **Breve dizionario di linguistica**, Casadei (Roma, 2001).

R. Bombi și V. Orioles precizează că și alți termeni ai concepției lui E. Coșeriu, inclusiv cei care țin de lexicologie și semantică, au capacitatea de a se aminti reciproc. Bunăoară, același G. R. Cardona glosează *tehnica liberă a discursului și discursul repetat*: „*tehnica liberă a discursului* este un termen utilizat în metalimbajul lui Coșeriu pentru a indica elemente și procedee disponibile într-o limbă la un moment dat și care prezintă diferențe diatopice, diastratic, diafazice. Acest concept intră în opoziție cu *discursul repetat*: „tot ceea ce într-o tradiție lingvistică apare în formă fixă și cristalizată (expresii idiomatice, proverbe, citate)”; în practica metalingvistică a lui Coșeriu termenul „*reia fragmente de texte, lungi sau scurte, folosindu-le ca atare*” (p. 68).

Concluzia celor doi autori este că, deși conceptele care au avut cea mai mare rezonanță sunt cele referitoare la dimensiunile varietății, ele devenind indispensabile pentru orice cercetător –, în lingvistica italiană se cunosc toate distincțiile metodologice stabilite de E. Coșeriu.

Asumându-și conceptul coșerian de *normă*, Emilia Calaresu (**Le „violazioni” della norma. Percorsi aperti dalle riflessioni teoriche di Eugenio Coseriu**) îl aplică la fenomene concrete ale limbii italiene contemporane, în special la tipul de varietate numit scripturalitate / oralitate. Remarcând două perspective asupra normei lingvistice – norma

din perspectiva unui nivel de limbă (sau a unor sub-sisteme, cum ar fi nivelul fonologic, morfologic, sintactic etc.) și norma din perspectiva varietății unei limbi –, autoarea demonstrează că, deși Coșeriu a acordat mai multă atenție primei accepții, la el se află indicații interesante și pentru cel de-al doilea tip de normă. În continuare, autoarea examinează „violarea” normei, distingând între „violări” involuntare și / sau inconștiente și violări voluntare și /sau conștiente. În opinia sa, conceptul de normă ar trebui utilizat nu doar pentru diverse tipuri de varietate ale limbii, ci și pentru diverse tipuri de discurs, deoarece „analiza limbii și a uzului lingvistic nu poate face abstracție de conceptul de normă, fiind tocmai meritul lui E. Coșeriu de a fi utilizat pentru prima dată acest concept” (p. 71).

Teresa Ferro – **Eugen Coseriu e la complessa vicenda di un testo romeno del secondo Settecento** – se oprește asupra preocupărilor lui Coșeriu referitoare la cunoașterea limbii române în Occident și anume la episodul Fr. Griselini. Celebrul cărturar italian Fr. Griselini (1717-1787), care a avut o concepție proprie extrem de interesantă asupra originii limbilor romanice și a trăsăturilor moștenite din latina vulgară, a locuit câțiva ani în Banat, ceea ce explică, în parte, interesul său pentru România și frecvențele sale referiri la limba română. Or, E. Coșeriu, în volumul **Limba română în fața Occidentului** (Cluj, 1994), publicat mai întâi în germană, prezintă pe larg concepția lui Griselini, dedicându-i un întreg capitol. Între timp, T. Ferro a descoperit un alt text al lui Griselini, care completează informațiile lui E. Coșeriu.

Fabiana Fusco (**E. Coseriu e l'interferenza negativa: spunti per una riflessione**) exploatează conceptul de interferență lingvistică pe care E. Coșeriu l-a teoretizat în studiul său **Sprachliche Interferenz bei Hochgebildeten** (1977). Pornind de la binecunoscuta distincție între normă și sistem, Coșeriu propune o tipologie a efectelor pe care le are contactul interlingvistic, distingând șase tipuri de realizări care merg de la deformarea maximă a modelului – abaterea la nivelul sistemului lingvistic – până la abateri ne semnificative la nivelul normei lingvistice. Printre aceste fenomene remarcă și realizarea negativă, ca pe o formă de interferență lipsită de reflecții sistematice, care îi determină pe vorbitori să evite anumite posibilități ale codului lor nativ. În acest context, F. Fusco distinge două tipuri de interferență: automată și intenționată, în care vorbitorul optează pentru forme comune ambelor limbi.

Celestina Milani (**Lingua di emigranti italiani in ambiente anglofono: il caso del Nordamerica**) scrie despre particularitățile lingvistice ale emigranților italieni în mediul anglofon, mai concret, ia în discuție cazul Americii de Nord. Astfel, în Toronto italiana este limba cea mai vorbită după engleză și cea mai studiată după engleză și franceză. De-a lungul anilor s-a dezvoltat un cod italo-american, constituit dintr-o bază italiană de tip centro-meridional care abundă în calcuri și împrumuturi din engleza americană cu alterații în fonetică, morfologie, sintaxă și lexic. Prezentând o tipologie interesantă a acestor interferențe, autoarea concluzionează că interferența lexicală constituie fenomenul cel mai palpabil al contactului interlingvistic.

Addolorata Landi, în **Sul modello interpretativo coseriano. „Explication de texte”**, opinează că modelul propus de Coșeriu poate fi aplicat la texte ce aparțin celor mai diverse tradiții culturale și literare. Aceasta deoarece în cadrul lingvisticii integrale textul este interpretat ca „act individual și concret de vorbire”. Pe de altă parte, „relevanța acordată de Coșeriu acestui nivel de structurare a limbajului face din lingvistica textului o adevărată hermeneutică a sensului”.

Contribuția lui Moreno Morani – **Sensum de sensu, verbum e verbo. Riflessioni su teoria e storia della traduzione in margine a uno scritto di Eugenio Coseriu** – ține de teoria traducerii în lumina lingvisticii integrale. După cum se știe, Coșeriu s-a ocupat de această problematică în mai multe studii, însă de o deosebită relevanță, grație caracterului sintetic și organizatității sale, este intervenția pe care a avut-o la *Nobel Symposium* în 1976. Cu această ocazie, Coșeriu, în stilul său penetrant și foarte documentat, a abordat mai multe aspecte ce țin de tema traducerii. Plecând de la acest studiu, autorul prezintă câteva reflecții cu privire la problematica traducerii literare, precizând că teoria traducerii poate fi considerată drept o secțiune a lingvisticii textului.

Luciano Giannelli – **Lessematica e etnolingvistica** – se raportează la studiile de semantică și lexicologie ale lui Coșeriu, deoarece acest aspect reprezintă „una din contribuțiile sale cele mai substanțiale în domeniul lingvisticii limbilor”: „Teoria semantică elaborată de Coșeriu, numită și lexematică, se înscrie printre cele mai originale și mai interesante teorii din cadrul

structuralismului de orientare pragheză. În tradiția școlii pragheze, Coșeriu și-a asumat – însă numai până la un anumit punct – distincția dintre produsul lingvistic și actul propriu-zis de producere (care, firește, face referință directă la distincția lui Humboldt **energeia** vs. **ergon**).

Federico Vicario – **Tra caldo e freddo. Sui gradi di un’antonomia** – reia o temă de semantică, mult discutată în epoca structuralismului, dar și în lexicologia tradițională, și anume *gradele unei relații de antonimie*, pe baza unor exemple din limba italiană.

Umberto Rapallo, în **Il dilemma della diacronia e i ritmi del tempo storico**, abordează concepția dinamică a limbii, asumându-și perspectiva coșeriană asupra limbajului ca activitate culturală a omului. În opinia sa, studiul limbajului trebuie încadrat într-un context mult mai larg de antropologie culturală.

Carlo Consani (**Commutazione e mescolanza di codice in testi greci della Sicilia tardo-antica e protobizantina**) scrie despre importanța mărturiilor grecești din Sicilia care datează din antichitatea târzie până la începutul perioadei bizantine, ceea ce demonstrează continuitatea limbii vechilor coloniști până în epoca modernă. Utilizând conceptul de limbă istorică din integralism – ansamblu de sub-sisteme marcate social, geografic și situațional –, C. Consani dezvoltă unele sugestii coșeriene ce țin de acest domeniu.

În contribuția sa, **Graziado Isaia Ascoli: impegno civile e questione linguistica nell’Italia unita**, Roberto Gusmani evocă această personalitate a lingvisticii italiene. Remarcând importanța is-

torică a studiilor lui Ascoli, a metodologiei sale științifice, autorul demonstrează totodată cât de actuală este concepția acestui mare lingvist italian, căruia i s-au adus cele mai multe omagii.

Alberto Zamboni – **Contatto, trasmissione, evoluzione: il latino come creolo?** – examinează mecanismul evoluției lingvistice de la un sistem la altul pe baza trecerii de la latină la limbile romanice, referindu-se la creolizarea limbii latine și la anumite fenomene de contact lingvistic, valorificând cu succes concepte precum substrat, adstrat și parastrat.

În rest, textul lui Daniele Maggi **Solecismi metrici e costanza ritmica: versi ipometri e ipermetri in due poemetti in camerinese di Quinto de Martella (1912-1984)** ține de poetică, mai concret, de relațiile dintre metrică și rimă. Iar Marco Mancini (**Latina antiquissima II: ancora sull'epigrafe del Garigliano**) reia discuția cu privire la cunoscutul epigraf al lui Garigliano. Giovanna Massariello Merzagora (**Repertorio linguistico, regionalità e traduzione**) compară romanul *La chiave stella* de Primo Levi cu traducerea franceză – *Clé à molette* –, stabilind interesante paralelisme, dar și anumite discrepante între original și versiunea franceză.

3. Volumul conține și câteva comunicări din Spania. Astfel, Benjamin García Hernández – **La semantica de Eugenio Coseriu: significación y designación** – remarcă specificul lexematicii, prezentând-o în contextul semanticii europene. Autorul constată că ceea ce distinge semantica lui Coșeriu – începând cu **Pour une sémantique diachronique structurale**, primul său studiu din 1964 pe care îl con-

sideră drept „manifest programatic al semanticii structurale”, – este distincția riguroasă dintre semnificație și desemnare. Or, se știe că semantica istorică apărută odată cu Bréal, precum și cea anterioară, identificau semnificația cu referința obiectivă. Această confuzie s-a perpetuat în teoriile semantice moderne, cum ar fi cea generativă, cea funcțională sau cognitivă, astfel încât „doar E. Coșeriu a fost în stare să depășească semantica tradițională instituită de Bréal” (p. 121). Dat fiind că semnificatul are o situație „intermediară” – este parte componentă a semnului lingvistic –, riscul principal al teoriilor semantice rămâne în continuare faptul de a se centra mai ales asupra desemnării și aproape deloc asupra semnificatului în sine. Mai ales că printre lingviști e un fapt comun ca aceștia să fie întâi de toate sau mai ales gramaticieni și, în consecință, să nu facă legătura între diferențele de semnificat și diferențele de formă expresivă. De fapt, încă în antichitate se obișnuia acest lucru, devenind cu timpul un loc comun al celor mai multe curente din semantica modernă. De aceea a fost meritul extraordinar al lui E. Coșeriu faptul că a proclamat autonomia semnificatului, ceea ce a determinat eliberarea analizei semantice de tirania tradițională a celor două componente.

Tot de domeniul semanticii ține și textul lui Rosario González Pérez – **Variaciones en el análisis estructural del léxico: límites y aplicabilidad**. Autoarea consideră că întemeierea lexematicii are loc de fapt în 1958, la cel de-al VIII-lea congres internațional de lingvistică de la Oslo, unde Coșeriu, participând la discuțiile despre comunicarea prezentată de L. Hjelmslev,

a prezentat o serie de obiecții pe marginea posibilității unui ipote-tic – la acea vreme – studiu structural al lexicului. Plecând de la acele sugestii, lingvistul de la Tübingen a continuat să mediteze la posibilitatea unui studiu structural al lexicului, astfel încât, la începutul anilor '60, asistăm la o schimbare radicală de perspectivă pe care o propune Coșeriu. Într-o serie de studii, publicate apoi în volumul **Principios de semántica estructural** (Madrid Gredos, 1977), Coșeriu consolidează această teorie, aplicând la studiul lexicului metodele structuraliste folosite până atunci în fonetică și gramatică. Anume în acest context teoretic a dezvoltat și teoria câmpului semantic ca formă de organizare privilegiată a *continuumului* lexical. Refăcând traiectul parcurs de lexematică, R. G. Pérez prezintă avantajele acestei metode, precum și criticile aduse, concluzionând că metodologia de cercetare propusă de E. Coșeriu rămâne în continuare valabilă (p. 172).

Jairo Javier García Sánchez, în **Tomo y me voy. Entre el influjo bíblico y la gramaticalización obvia**, analizează această sintagmă – mult discutată de lingviști –, care se întâlnește aproape în toate limbile europene, dar mai ales în cele balcanice și romanice. Trecând în revistă soluțiile propuse de diverși cercetători, autorul consideră că propunerea lui Coșeriu este cea mai plauzibilă: centrul de difuzare al construcției *tomo y me voy* nu ar fi greaca modernă, ci *koiné*, de unde a trecut în latina vulgară și, în consecință, s-a răspândit în limbile romanice meridionale: italiana meridională, româna, spaniola și portugheza, în care a pătruns un mare număr de grecisme. Or, din moment

ce nucleul de iradiere se situează în greaca veche, acest fapt explică difuzarea construcției în limbile balcanice, inclusiv în greaca modernă. Pe de altă parte, Coșeriu observă că nu toate expresiile paratactice provin din greacă, bunăoară sp. *sal-tar* folosit în Puerto Rico sau engl. *to up and*, iar limba greacă oferă un subsistem perifrastic pentru a exprima viziunea globală a acțiunii (*tomo y escribo*), alături de alt sistem ce exprimă viziunea parțială (*estoy escribiendo*). De aceea, Coșeriu a emis ipoteza unei origini evreiești, mult mai veche, ceea ce ar explica prezența acestei construcții în limba greacă, de la care s-a difuzat apoi în latină și în alte limbi din Europa (p. 141).

José Polo, în **En torno a la obra de Eugenio Coseriu. Cabos sueltos retrospectivos (1979-2002)**, care de mai mulți ani publică sub acest generic materiale inedite din arhiva Coseriu în *Estudios de Lingüística* (Universitatea din Alicante) și în *Analecta Malacitana* (Universitatea din Malaga), propune fixarea unui corpus din recenziile la studiile coșeriene publicate de-a lungul timpului pe toate meridia-nele lumii. Necesitatea de a crea o bibliografie completă a ecorurilor la opera lui Coșeriu s-ar justifica, după părerea lingvistului spaniol, prin faptul că ar pregăti terenul pentru editarea Operelor sale complete în spaniolă, germană, română etc. Pe de altă parte, se impune crearea unui dicționar al lingvisticii integrale, a unui manual de sinteză al teoriei lui E. Coșeriu și al școlii sale. De altfel, profesorii Alfredo Matus și Magdalena Vivamonte de Avalos din Chile coordonează proiectul *Las ideas teórico-lingüísticas de Eugenio Coseriu* (introduc-

ción y textos), un fel de dicționar al conceptelor lingvisticii integrale. Or, acest exemplu ar trebui urmat și de alți lingviști care se ocupă de teoria integralistă, deoarece „întreaga operă a lui Coșeriu se orchestrează pe o coerență epistemologică și metodologică impecabilă”. „Eugeniu Coșeriu, mare poliglot și cunoscător profund al limbilor clasice, având pe deasupra o formație filozofică și estetică extraordinară, este cel mai mare lingvist nu doar din a doua jumătate a secolului al XX-lea, ci din tot sec. XX, mai mult, el este cel mai mare lingvist din toate timpurile” (p. 365).

4. Lingvistica românească a fost reprezentată de Ileana Oancea, Marius Sala și subsemnata, Eugenia Bojoga. Ileana Oancea, profesoară la Universitatea de Vest din Timișoara, explică – în **Un uomo universale: Eugenio Coseriu – universalitatea** lui Coșeriu. A evoca în mod adecvat personalitatea extraordinară a lui E. Coșeriu, care a trecut prin experiențe dure și complexe, care a trăit printre oameni diferiți și în diferite părți ale lumii, care a suferit și trauma separării de mediul său de origine, înseamnă să ne referim la figura sa de *om universal*. Coșeriu a fost un *om universal* datorită destinului său care l-a purtat prin Europa și America Latină, dar în același timp printre meandrele lingvisticii post-saussuriene pe care a decantat-o și a dominat-o cu forța doctrinei sale lingvistice. Or, ceea ce a făcut din Coșeriu unul din cei mai mari intelectuali ai vremii noastre a fost tocmai faptul că – așa cum sublinia într-un interviu publicat în *Revista de istorie și teorie literară* (1984) – în anii săi de formare italiană a acumulat nu atât un bagaj de cunoștințe, cât mai curând „o

anumită atitudine față de probleme, a învățat respectul pentru știință și idei”. Dacă relația lui Coșeriu cu România până în 1989 era problematică, întrucât, așa cum afirma M. Eliade, comunismul a însemnat, în fond, un al doilea abandon al Daciei de către români sau, vorbind metaforic, separarea României de lumea latină căreia îi aparținea, după aceea s-a îmbunătățit considerabil. În ceea ce privește destinul operei lui E. Coșeriu în România, I. Oancea este foarte optimistă, deoarece, pe lângă traducerile care se fac la Cluj, București și Chișinău, din 1998 activează un Centru de studii integraliste, afiliat Catedrei de lingvistică generală și semiotică a Universității „Babeș-Bolyai”, condus de prof. Mircea Borcilă: „Universitatea din Cluj depune eforturi serioase pentru a dezvolta tezele lingvistice ale lui E. Coșeriu, cu intenția de a forma o școală lingvistică” (p. 341).

În **Ricordo di Eugenio Coseriu** Marius Sala evocă modul în care l-a cunoscut pe E. Coșeriu – prin intermediul studiului *La geografia lingvistica* pe care Al. Rosetti îl adusesese, în 1957, de la Congresul internațional de lingvistică de la Oslo, unde îl întâlnise pe E. Coșeriu. Cei trei mari lingviști români care participaseră la congres – Al. Rosetti, I. Iordan și Al. Graur – se întorseseră entuziasmați de acel tânăr de numai 36 de ani care, după reproducerea afirmațiilor lui Iordan, „e mare, știe multe lucruri și le știe bine”. Autorul s-a întâlnit pentru prima dată „pe viu” cu Coșeriu în 1965, la cursurile de vară de la Grenoble, unde a avut ocazia să-l admire recitând versuri din Ion Barbu și proză din M. Sadoveanu. S-au revăzut apoi în 1968, la Congresul de lingvistică romanică desfășurat

la București. În 1971 lui E. Coșeriu i s-a conferit titlul de Doctor Honoris Causa al Universității din București, apoi a fost invitat să participe la cursurile de vară de la Sinaia. După 1989 relațiile lui Coșeriu cu lingviștii din România s-au intensificat, iar interesul său pentru tot ce se scria și se publica în țară a fost constant. În final, M. Sala mărturișește: „Deși nu am dezvoltat ideile Maestrului așa cum a făcut-o colegul meu Andrei Avram într-un articol dedicat conceptului de normă în fonologie, sau cum au făcut-o alți doi colegi – Mircea Borcilă și Nicolae Saramandu – care au difuzat ideile sale în mediul românesc, totuși am aplicat principiile lui E. Coșeriu în cercetările mele dedicate spaniolei americane și, mai ales, în studiile care au ca temă româna printre limbile romanice” (p. 396).

Subsemnata abordează tema **La théorie d'Eugenio Coseriu et la linguistique soviétique**, mai precis impactul pe care l-au avut anumite aspecte ale lingvisticii integrale în fosta U.R.S.S. Impregnată decenii de-a rândul de ideologia marxistă și concepută ca o alternativă la știința limbajului de peste hotare, lingvistica sovietică revine la normalitate odată cu recuperarea valorilor lingvisticii occidentale. În acest context, traducerea unor studii din E. Coșeriu, în special a capodoperei sale *Sincronie, diacronie și istorie* încă în 1963, asumarea distincției *sistem / normă / vorbire*, preluarea unor concepte din lexicologică, a tezelor sale despre limbaj și poezie, le-a permis lingviștilor sovietici să recupereze realizările occidentale, să se sincronizeze cu știința occidentală și să depășească

că criza în care se afla lingvistica sovietică la acea vreme.

5. În **Il romeno tra le lingue romanze: uno studio di tipologia dinamica** Michele Metzeltin (Universitatea din Viena) se referă la specificul limbii române în context romanic. În viziunea sa, componenta nelatină a lexicului limbii române generează un fel de „opacitate” romanică, dar în același timp îi conferă și o particularitate distinctă. Totuși anumite dezvoltări fonetice și semantice, precum și numeroasele împrumuturi din limbile balcanice, împrumuturi care lipsesc în limbile romanice occidentale, contribuie uneori la neînțelegerea imediată, generând anumite dificultăți de comprehensiune chiar și în rândul romaniștilor.

6. Mițja Skubic de la Universitatea din Ljubliana, în **Otro dia – a doua zi**, reia în discuție această sintagmă, deoarece „pentru a aduce un omagiu memoriei lui Eugeniu Coșeriu, remarcabil lingvist român și pasionat studios al limbii spaniole, nu am putut alege decât o temă care să cuprindă atât româna, limba în care lingvistul s-a născut, cât și spaniola, limbă a cărei esență a studiat-o și în care și-a scris majoritatea studiilor” (p. 397).

* * *

Apărut în condiții grafice excelente, volumul publicat de profesorul Vincenzo Orioles se deosebește de celelalte omagii aduse lui Eugeniu Coșeriu în străinătate prin numărul mare al participanților și prin tematica extrem de vastă pe care o abordează, fiind totodată cel mai substanțial (453 de pagini) omagiu apărut până în prezent.

Rajmund PIOTROWSKI

O PROBLEMĂ VITALĂ – OCROTIREA LIMBII ROMÂNE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Profesorul Rajmund Piotrowski s-a născut la 17 august 1922, în localitatea Rubejnaia (în Donbas, actualmente în Ucraina), tatăl său fiind inginer chimist de origine poloneză, mama având origine belaruso-polono-germană. După terminarea liceului (1939), se înscrie la Facultatea de Filologie a Universității din Leningrad, unde audiază cursurile unor savanți ca V.F. Șișmariov, L.V. Șcerba, R.A. Budagov, V. I. Propp. Doctor în filologie, cu teza *Limba și stilul „Confesiunilor” lui J. J. Rousseau* (1947), teză elaborată sub îndrumarea acad. V.F. Șișmariov (1874-1957) și R.A. Budagov (1910-2001). Primele sale cercetări au în vedere domeniul stilisticii franceze: **Studii de stilistică gramaticală a limbii franceze. Morfologia**, Moscova, 1956; **Studii de stilistică a limbii franceze. Morfologia și sintaxa**, Leningrad, 1960; **Formarea articolului în limbile romanice. Alegerea formei**, Moscova-Leningrad, 1960; **Modelarea sistemelor fonologice și metodele comparării sale**, 1960; **Dimensiunile informaționale ale limbii**, 1968; **Lingvistica matematică** (în colab.), Moscova, 1977; **Textul, mașina și omul**, Leningrad, 1979; **Computerizarea predării limbilor**, Leningrad, 1988. De asemenea, a scris numeroase studii și cărți dedicate limbii române: **Întrebuințarea artistică a articolului la scriitorii români** (în SCL, nr. 3, 1960); **Folosirea articolului hotărât și nehotărât de către scriitorii români**, în **Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani**, București, 1965.

Unul din marile merite ale cercetătorului este că a combătut, și atunci când acest lucru era periculos, existența „limbii moldovenești” pe teritoriul Republicii Moldova și al unei părți din Ucraina. Academicianul basarabean Silviu Berejan spunea, pe bună dreptate, că profesorul Piotrowski „ne-a susținut cu înflăcărare, ca romanist notoriu, în momente cruciale de renaștere națională, de revenire la valorile autentice, prin articole, luări de cuvânt la radio și TV, la conferințe și la întrebările cu potențaii care puteau fi convinși numai de la Moscova și Leningrad” (apud Vințeler, *op. cit.*, p. 245).

Cunoscând toate limbile clasice, romanice, germanice și slave, profesorul Piotrowski este, în același timp, prototipul lingvistului total, care a abordat, în cercetările sale, toate compartimentele limbii: fonetică, morfologie, sintaxă, stilistică, dialectologie, lingvistică generală, lingvistică matematică etc.

– **Stimate Domnule Profesor, am aflat multe lucruri despre activitatea Dvs. din cartea profesorului Onufrie Vințeler *Portrete și cărți* (Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2005). În această carte, profesorul Vințeler spune, între altele: „Regretatul acad. Emil Petrovici, care îl cunoștea bine, povestea că mama lui Piotrowski ar fi fost româncă sau moldoveancă, în orice caz, cunoștea limba română” (*op. cit.*, p. 238). Care este adevărul?**

– Adevărul este următorul: mama mea era de origine belaruso-polo-
no-germană. Dar bunicul ei după tată fusese căsătorit cu o moldoveancă
din Basarabia.

Într-adevăr, mama știa puțin limba română, fiindcă, în anul 1917, ea
lucrase, în calitate de soră de caritate, într-un spital militar rus, din apro-
piere de Bacău, Piatra-Neamț și Tecuci. În afară de militarii ruși, la spital
erau aduși și ofițerii și soldații români, răniți sau otrăviți de gaze în război.
Bineînțeles că personalul spitalului trebuia să comunice cu românii bolnavi,
așa că învățarea unor cuvinte românești era o necesitate. De asemenea,
mama ne-a povestit multe despre natura pitorească a Moldovei, despre
țărani moldoveni – oameni săraci, naivi și sinceri. Prin urmare, mi-au fost
insuflăte, din copilărie, o serie de noțiuni despre cultura și limba poporului
român.

– **Ulterior, în anul 1941, deci în plin război, ați început, în mod
sistematic, studiul limbii române. Care au fost motivațiile?**

– Cred că au fost trei motivații inițiale: *primo*, eram conștient că, pentru
un romanist calificat (cum doream eu să fiu), era obligatorie cunoașterea
materialului românesc; *secundo*, pentru noi, polonezii, România, poporul
român reprezintă un aliat vechi, un prieten din copilărie, un amic „din a ve-
chimei zile”, cum se spune; *terțio*, au contat amintirile mamei, de care vă
spuneam.

Totuși, mai târziu, a apărut o motivație nouă. În cursul studiilor mele
de romanistică, am ajuns la concluzia că limba română posedă specificul
și originalitatea cea mai mare în comparație cu alte limbi romanice. Iată un
exemplu din domeniul vocabularului de origine latină. Se știe că în fiecare
limbă romanică există două pătri lexice. Primul strat include cuvintele
savante. Aceste cuvinte au pătruns în română din celelalte limbi neolatine
(mai ales din franceză și italiană) sau prin intermediul limbii ruse, engle-
ze și germane, începând cu secolul al XIX-lea, și formează un standard
comun, pot să spun banal, pentru toate limbile romanice, inclusiv pentru
limba română.

Al doilea strat îl constituie vocabularul moștenit direct din latina
vorbită. Acest vocabular formează, împreună cu niște trăsături specifi-
ce ale gramaticii, fondul esențial și străvechi al limbii române. Prin ur-
mare, fondul lexical principal românesc păstrează niște serii semantice
omogene ale latinismelor de origine rustică, arhaică și locală – latinisme
care sunt atestate încă în comediile lui Plautus și Terentius sau numai
în inscripții din provincii dunărene. Acest vocabular original oglindește
starea socială și spirituală, economică și politico-militară a populației
protoromâne din Peninsula Balcanică. Se poate spune chiar mai mult
decât atât: el îi dă limbii române un specific enigmatic, incomparabil și
delicios față de celelalte limbi romanice (vezi articolul meu *Un bastion
lexical al ocrotirii limbii române în Republica Moldova*, publicat în volu-
mul **Omagiul profesorului Vladimir Zagaevski la 70 de ani**, Chiși-
nău, CEP USM, 2003). Astăzi, năzuința mea de a descifra acest spe-

cific enigmatic reprezintă cea mai importantă motivație în studiul meu sistematic al limbii române.

Problema ocrotirii limbii și culturii române în Republica Moldova este o chestiune arzătoare, o problemă de însemnătate vitală pentru viitorul popoarelor din ambele țări romanice ale Europei Centrale. De aceea aș vrea să analizez mai amănunțit situația aceasta.

Atunci când pe teritoriul Republicii Moldova a fost restituit veșmântul firesc al limbii române – alfabetul latin, noi, lingviștii, sperăm că aceasta va servi drept stimulent pentru evoluția vertiginoasă, în continuare, a dezvoltării culturii și limbii literare române în acest teritoriu. Cu regret, trebuie să spun că acest proces se realizează foarte lent, mai exact – se află într-un punct mort. Să analizăm cauzele.

Pe parcursul a 150 de ani, în imperiul țarist, apoi în cel sovietic, ca de altfel și în alte imperii, existau două feluri de limbi: cea oficială (imperială), altfel zis, limba națiunii „de pontaj”, și limbile locale. Bineînțeles, în Rusia, apoi și în ex-U.R.S.S., se da prioritate limbii ruse. La fel s-au întâmplat lucrurile în imperiul francez – unde predomina limba franceză, în cel britanic – unde domina limba engleză etc. Limbile locale ale națiunilor lipsite „de pontaj” erau pe planul doi.

Aș vrea să subliniez că relațiile dintre limbile imperiale și cele naționale nu au fost niciodată, în nici un imperiu, și nu sunt nici astăzi niște relații pașnice. Lupta psiholingvistică între aceste limbi poartă un caracter crud, e lipsită de umanism, înțelegere etc. Repet: acest lucru este caracteristic, de fapt, tuturor limbilor vorbite de națiuni mici, din toate imperiile.

O situație extremă și în același timp paradoxală o reprezintă astăzi limba irlandeză. Începând cu secolul al XII-lea, când Irlanda a fost încorporată în statul englez, această limbă celtică fusese sistematic și energic oprimată de către limba engleză imperială. Prestigiul psiholingvistic al limbii engleze a crescut până la un asemenea grad, încât, de prin secolul al XVII-lea, marii scriitori de origine irlandeză, ca de pildă J. Swift, G. Green, J. Joyce, și-au scris operele lor numai în limba engleză.

Începând cu anul 1949, Irlanda nu mai este o parte componentă a Imperiului Britanic, cu atât mai mult cu cât un asemenea imperiu nici nu mai există. Totuși, deși limba irlandeză este susținută de guvern și declarată drept limbă de stat, în realitate ea este întrebuițată doar ca o limbă maternă, nu mai mult decât de un procent de irlandezi. Astfel că limba băștinașă a poporului irlandez, învinsă și alungată din viața socială, dispăre sub presiunea limbii imperiale engleze. Unui proces asemănător îi sunt supuse multe limbi și din spațiul postsovietic. De pildă, pe cale de dispariție se găsesc limba belarusă, ca și limbile ugro-finice din regiunile Volga și Obi.

– În ce ar consta mecanismul intern al „irlandizării” limbii române din Republica Moldova?

– Către începutul anilor '90, în majoritatea limbilor naționale din spațiul sovietic repertoriul de stiluri a rămas incomplet, iar uneori pur și simplu deteriorat. O urmare a acestui fapt a fost nedezvoltarea totală sau

rusificarea terminologiei naționale. Doar pentru oamenii fără o pregătire temeinică în cultură și terminologie a limbii materne, acest proces părea inocent, ei procedând la adăugarea desinențelor limbii materne la cuvintele respective rusești. Dar acest proces a dus la schimbări serioase, mai întâi în atitudinea vorbitorilor față de limbile lor materne. Actualmente, în multe cazuri, funcționarea acestor limbi se reduce la nivel de vorbire populară sătească, mai rar – orășenească, iar utilizarea lor la nivel oficial, statal și profesional, o spun cu regret, poartă de obicei un caracter de paradă sau se transformă în vorbire macaronică.

Iată două exemple.

În ianuarie '93, am participat, cu referatul *Problemele lingvistice pe teritoriul Moldovei în perioada postsovietică*, la Conferința științifico-practică „Interesele de stat și rolul organelor de interne în asigurarea ordinii constituționale, a drepturilor și libertăților omului în raioanele de est ale Republicii Moldova”. După conferință a avut loc un *five o'clock*, în cursul căruia prim-vice ministrul Apărării al Republicii Moldova ne-a povestit (bineînțeles – în limba română) despre rolul și locul Armatei Naționale în desfășurarea luptelor în raioanele de est ale Moldovei. Asistau la discuție și doi generali din România, care fuseseră invitați la conferință în calitate de observatori. Noi, tustrei, ascultam cu atenția încordată povestirea cuprinzătoare a viceministrului. Totuși, din timp în timp, observam pe fețele invitaților noștri o umbră ușoară de deranj și a lipsei de înțelegere. „Iertați-mă, vă rog, am spus eu, poate vă deranjează ceva? Pot să vă ajut?” „Știți, dom' profesor, nu-l prea înțelegem pe domnul ministru, a șoptit unul dintre interlocutori. De pildă, ce înseamnă «bronietransportior», «dot», «pulemiotnoie gnezdo»?” „Probabil – *autoblin-dat, cazemată, cuib de mitralieră*” – am tradus eu.

Am spus deja mai sus că restituirea veșmântului firesc al limbii române – alfabetului latin – a fost interpretată de intelectualii și patrioții din Republica Moldova și România, ca și de noi, romaniștii, ca un pas decisiv pe calea eliberării de dictatul cultural sovietic. S-a aflat că, de fapt, cătușele terminologice sunt mult mai tari decât lanțurile ortografice!

În iulie '95, am avut prilejul să particip la Conferința științifică din localul Parlamentului Republicii Moldova, intitulată „Limba română este numele corect al limbii noastre”, așadar o conferință privind denumirea corectă a limbii de stat din Republica Moldova¹. Spre surprinderea mea, organizatorii conferinței m-au rugat să vorbesc... rusește (?!). Deoarece, chipurile, dacă, în calitatea mea de profesor din Sankt Petersburg, aș vorbi românește, parlamentarii pur și simplu nu vor înțelege nici situația ca atare, dar nici ceea ce le voi spune! De fapt, motivul adevărat, intuiam eu, consta în faptul că ei „nu prea” cunoșteau limba română literară. Cu toate acestea, și eu, venit de la Sankt Petersburg, precum și profesorul Stanislav Semcinski (care s-a stins din viață în 2001), sosit de la Kiev, am vorbit românește. Au încercat să facă același lucru și deputații, dar până la urmă tot în rusește au spus ce aveau de spus²!

Rezumând, aș vrea să subliniez încă o dată că situația lingvistică din

Republica Moldova este destul de complicată și chiar periculoasă. Din moment ce o limbă imperială (în cazul nostru – rusa) are o influență atât de mare, iar limba națională își găsește utilizare numai în plan local, sătesc, sărăcindu-și treptat repertoriul, se poate ajunge la o situație catastrofală. Pentru a nu o admite, noi, lingviștii, investigăm acum un domeniu important, care se numește sinergetica – știință care studiază mecanismul intern al limbii, factorii lui – fiziologic, național, psihologic – care, împreună, influențează dezvoltarea limbii. În cazul în care sinergetica limbii naționale este slabă, distrusă, limba e sortită pieirii. Dovada o avem chiar alături, în Belarus – limba belarusă practic a murit, actualmente ea se vorbește doar la Institutul de Lingvistică de la Minsk. Parțial, procesul s-a extins și în Ucraina, în special în partea de est a acestei țări.

Există încă o chestiune destul de actuală: faptul că alături de Republica Moldova se află România ar putea oare să aibă vreo influență asupra evoluției limbii române în Basarabia?

După mine, la ora actuală, această influență a statului român este foarte slabă, cu excepția efortului depus de intelectualitate în domeniul științei și al educației, avându-se în vedere editarea în comun a unor cărți și publicații periodice, schimburile de profesori, studenți și elevi etc. Dar, în plan general, aceste eforturi se prezintă doar ca o picătură în mare.

Din acest punct de vedere, perspectiva este destul de tristă. Țin să menționez că specificul stilistic al limbii imperiale și al terminologiei ei joacă rolul unui virus lingvistic, ce paralizează sinergetica imunitară a limbii naționale, prin pătrunderea ei în lexic, iar prin acesta – și în fonetică, sintaxă, morfologie. Drept urmare, limba națională riscă să fie coborâtă la nivelul unui dialect casnic, de bucătărie, astfel încât, peste câteva generații, să intre într-o perioadă de „irlandizare”.

Dar depistarea și analiza unor defectări sinergetice izolate în procesul interfeței limbilor nu soluționează problema. În acest sens este necesară influența unei atitudini constructive „de sus”, sprijinită de resursele materiale și financiare necesare. Eu cred că ocrotirea și susținerea prestigiului limbii române în Basarabia presupune utilizarea ei intensă în toate domeniile de activitate, dar mai întâi la nivel statal și administrativ, ceea ce trebuie să se îmbine cu propagarea ei prin literatura artistică de valoare, prin predarea școlară minuțios gândită și prelucrată, care ar folosi metode și tehnologii moderne, computerizate, iar pentru aceasta trebuie să introducem limba română în Internet și în poșta electronică. Acest principiu urmează să fie respectat în școlile de toate nivelurile, începând de la cea primară și terminând cu facultățile universitare.

– În anul 1939, ați fost admis la Facultatea de Filologie a Universității din Leningrad, unde i-ați avut profesori, între alții, pe V.F. Șişmariov, L.V. Scerba, R.A. Budagov, V.I. Propp, E.A. Referovskaia, romaniști celebri în toată lumea. Îmi puteți spune ce ați învățat de la acești mari savanți?

– Eu am avut marele noroc de a audia cursurile și de a frecventa o serie de seminarii ținute de romaniștii ruși celebri în toată lumea – acade-

micianul V.F. Şişmariov, membru corespondent al Academiei Sovietice, R.A. Budagov (ulterior devenit şi el academician), prof. E.A. Referovskaia ş.a. Aflându-mă la aspirantură, în 1944-'47, i-am avut, în calitate de conducători ştiinţifici, tot pe acad. Şişmariov şi prof. Budagov. Profesoara E. A. Referovskaia mi-a fost referent oficial la susţinerea tezei mele de candidat în ştiinţe filologice.

În afară de aceasta, la Leningrad, şi pe urmă la Saratov, unde a fost evacuată Universitatea, am audiat cursuri şi am frecventat o serie de seminarii, am susţinut examene şi am beneficiat de îndrumarea unor distinşi lingvişti şi istorici literari din cadrul Facultăţii de Filologie a Universităţii noastre. Îmi amintesc de cursurile ţinute de acad. I.I. Meşcianinov („Tipologia limbilor şi lingvistica generală”), acad. L.V. Şcerba şi prof. L.R. Zinder („Lingvistica experimentală”), acad. I.I. Tolstoi („Literatura antică”), prof. I. M. Tronski („Istoria limbii latine”), prof. G.A. Bialfi („Creaţia artistică a lui Dostoievski”). Aş vrea să menţionez, în mod special, că am avut norocul de a frecventa cursurile şi seminariile unor reprezentanţi, cei mai de seamă, ai şcolii (căzută în dizgraţie, în perioada menţionată) formalismului rus. Am în vedere un remarcabil lingvist şi istoric literar, acad. V.V. Jirmunski, un folclorist-structuralist de talie mondială, prof. V.I. Propp şi prof. B.V. Tomaszewski, care a studiat, iniţial, tehnica la Universitatea din Liège (Belgia), devenind, ulterior, un mare filolog-puşkinist, acordând o atenţie sporită textologiei structurale. În anul 1947, prof. B.V. Tomaszewski mi-a fost referent oficial la susţinerea tezei de candidat în ştiinţe.

Prin anii '30-'50, anii mei de studenţie şi de „aspirantură”, noi am fost lipsiţi de posibilitatea de a lua contact cu marii lingvişti din străinătate, ca L. Hjelmslev, I. Iordan, R. Jakobson, J. Kurylowicz, A. Martinet, Al. Rosetti, E. Petrovici, V. Pisani, Sever Pop, L. Spitzer ş.a. Totuşi, ocolind cortina de fier a cenzurii de partid, dascălii noştri de la Universitatea din Leningrad ne-au familiarizat şi „unit” cu ideile şi metodele creatoare ale lingvisticii şi filologiei occidentale.

– Vă mulţumesc pentru răspunsurile Dvs.!

Interviu realizat de Ilie RAD,
Sankt Petersburg – Cluj-Napoca,
oct. 2005 – febr. 2006

România literară,
nr. 17 din 28 aprilie 2006

NOTE

¹ Distinsul savant se referă la Conferinţa ştiinţifică „Limba română este numele corect al limbii noastre”, organizată, așa cum se precizează în rezoluţia acestui for, „de Institutul de Lingvistică al Academiei de Ştiinţe, catedrele de specialitate de la instituţiile de învăţământ superior din Republica Moldova, uniunile de creaţie

și redacția revistei *Limba Română*, ale cărei lucrări s-au desfășurat la Chișinău în zilele de 20 și 21 iulie 1995, la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova și sub auspiciile Academiei de Științe a Republicii Moldova, cu participarea specialiștilor filologi, istorici, juriști ai catedrelor didactice, a reprezentanților intelectualității de creație, a oamenilor politici din Republica Moldova, a unor lingviști din Ucraina și Federația Rusă (profesorul Stanislav Semcinski din Kiev a prezentat comunicarea „Cu privire la necesitatea de a reveni la denumirea tradițională a limbii moldovenilor”, iar academicianul Rajmund Piotrowski din Sankt Petersburg – comunicarea cu titlul „O limbă cu două denumiri?”, reluată fragmentar și în numărul de față al revistei noastre).

Precizăm că academicianul Nicolae Corlăteanu a prezentat raportul „Româna literară în Republica Moldova: istorie și actualitate”. La conferință au participat cu discursuri Haralambie Corbu, Silviu Berejan, Alexandru Dârul, Ion Ețcu, Vitalie Marin, Maria Cosniceanu, Mihai Cimpoi, Anatol Eremia, Vasile Melnic, George Rusnac, Vasile Pavel, Nicolae Raievschi, Anton Boș, Arcadie Evdoșenco. Lucrările conferinței și-au găsit reflectare într-o ediție specială a publicației noastre (*Limba Română*, nr. 4 (22), 1995).

² Atmosfera din Parlamentul de atunci nu era simplă. Respectiva conferință a constituit o testare a opțiunilor parlamentarilor, parte din care, într-adevăr, nu cunoșteau limba de stat. Organizatorii conferinței au solicitat ca cei doi oameni de știință sosiți din Kiev și Sankt Petersburg să vorbească în limba rusă tocmai pentru a spori credibilitatea argumentelor prezentate. Starea de spirit din Parlamentul de la 1995 este surprinsă și în notele ziaristului bucureștean Costin Buzdugan: „Sala de ședințe a Parlamentului de la Chișinău a găzduit astăzi dimineață lucrările conferinței științifice cu tema «Limba română este numele corect al limbii noastre». O dezbateră aprinsă, provocată ieri de către reprezentanții fracțiunii Unitate-Edinstvo, a evidențiat, o dată în plus, subtextul: neobținând prin vot schimbarea locului de desfășurare, socialiștii rusofoni și o parte dintre agrarieni au anunțat că vor boicota conferința care-și declarase drept scop «inițierea electoratului și a reprezentanților acestora în Parlamentul Republicii Moldova în problema denumirii adecvate a limbii oficiale a statului». Și astfel argumentele unor academicieni și ale altor specialiști în lingvistică împotriva glotonimului «limba moldovenească» au fost ascultate astăzi exact de către acei care deja sunt convingși: Președintele Mircea Snegur, autorul inițiativei legislative privind articolul 13 din Constituție, dl Petru Lucinschi, cel care a încercat să introducă în Constituție măcar identitatea dintre «limba moldovenească» și «limba română», dl Nicolae Andronic, cel care a demisionat în fruntea unui grup de agrarieni tocmai din acest motiv, toți deputații din opoziție care au votat contra actualei formulări a articolului 13 și specialiștii din Academie, care de un an protestează în aceeași problemă. Conferința științifică a devenit în felul acesta doar un gest simbolic care mâine își va consuma cel de-al doilea act în sala Uniunii Scriitorilor, pentru că la Parlament se va desfășura o bătălie hotărâtoare: agrarienii consecvenți cer ca demisionarilor să li se retragă mandatele pentru a fi înlocuiți, demisionarii încearcă să modifice statutul deputaților pentru a putea forma grupuri parlamentare ale unor partide în curs de formare. Astăzi după amiază Parlamentul a continuat să examineze în a doua lectură proiectul Legii Învățământului și, exact absenței de dimineață, cuvântând mai ales în limba rusă, au întreținut cele mai aprige dispute atât în ceea ce privește organizarea învățământului particular, cât și în ceea ce privește autonomia universitară” (*Limba Română*, nr. 4 (22), 1995, p. 120-121).

Rajmund PIOTROWSKI

O LIMBĂ CU DOUĂ DENUMIRI? (fragment)

După părerea mea, discuția legată de formularea articolului 13 din Constituția Republicii Moldova cu privire la denumirea corectă a limbii folosite în Republica Moldova are trei aspecte:

1) aspectul științific, mai exact, istorico-lingvistic;

2) aspectul politico-cultural;

3) aspectul economico-pragmatic.

În ceea ce privește primul aspect, noi, lingviștii, suntem cu toții de acord că limbajul, vorbirea fiecărui popor se prezintă minimum sub două forme: *primo* – cea a limbii vorbite, neregulate, dialectale, și *secundo* – sub forma unei norme superioare a acestei limbi comune.

Norma aceasta se numește limbă standard – o limbă de stat și de cultură, propagată prin intermediul școlilor, prin manuale, publicații, presă etc.

Domnii academicienii Nicolae Corlăteanu și Silviu Berejan au demonstrat în mod convingător că fenomenul lingvistic pe care îl marcăm cu glotonimul (expresia) „limba moldovenească” sau, mai exact, „graiul moldovenesc” este forma vorbită a limbajului romanic de pe teritoriul Republicii Moldova.

A doua formă a acestui limbaj este limba standard, o limbă de stat și de cultură, propagată prin intermediul școlilor și al mass-media, identică – în ceea ce privește gramatica, vocabularul, alfabetul și ortografia – cu lim-

ba standard de la vest de Prut, limba română.

Din aceste motive nu putem confunda tipul de vorbire ierarhic subordonat – graiul moldovenesc – cu limba română literară ca termen supraordonat, nu putem utiliza două expresii, *limba moldovenească* și *limba română*, marcând o singură noțiune – limba noastră standard, una, *limba română*, pentru România, și alta, *limba moldovenească*, pentru Republica Moldova.

Abordând termenul *limba moldovenească*, ne-am îngădui să facem o paranteză, care nu se leagă propriu-zis de tema ședinței noastre. După cum știți, în Transnistria și în Ucraina învecinată limbajul moldovenesc se transformă, pas cu pas, într-un jargon mixt slavo-romanic cu utilizarea frazelor de tipul: „M-am prostudit și cășleiesc, c-o fost morozu mari”. Poate cândva, în viitor, în cazul în care va apărea un scriitor de talia lui A. Pușkin sau W. Shakespeare ce va putea ridica acest grai mixt la nivelul limbii literare standard, atunci vom putea introduce glotonimul „limba moldovenească” pentru noua limbă literară standard slavo-romanică. Bineînțeles că astăzi aceasta este o ipoteză fantastică.

Așa se prezintă pe scurt esența aspectului istorico-lingvistic al discuției noastre.

Să trecem acum la aspectul politico-cultural al problemei. Situația cu două denumiri pentru ambele forme ale limbii naționale – cea vorbită și cea de stat – este tipică pentru întreaga lume romanică. De exemplu, cetățeanul italian din Roma, la întrebarea ce limbă vorbește, va răspunde că el „parla romano, no italiano”, cel din Napoli va răspunde „io parlo napoletane, no italiano”. Dar dacă îl întrebați ce limbă învață feciorul său la școală sau care este limba oficială a statului, italianul va răspunde că, desigur, nu

este nici romana, nici napolitana, ci este limba italiană.

Aceeași situație o vom avea în Spania și în America Latină. Cetățeanul spaniol din Castilia (centrul Spaniei) va spune că el „habla castellano, no espanol”, cel din provincia Aragona – că vorbește aragoneza, cel din Bolivia „habla boliviano”. Totodată, fiecare cetățean latino-american, ca și cel din Spania, știe că limba standard, de stat și de școală, rămâne pentru el limba spaniolă. Acest fapt nu afectează suveranitatea Boliviei, Argentinei sau a Mexicului și în nici un caz nu jignește mândria națională a bolivianului sau a mexicanului.

Mai mult decât atât, unitatea limbii standard cimentează unitatea culturii și a literaturii iberoromane, tot așa cum limba română standard cimentează literatura daco-română, începând cu Coresi sau Miron Costin și până la Sadoveanu sau Panait Istrati.

Trecând la cel de-al treilea aspect al problemei noastre, am vrea să subliniem că utilizarea glotonimului *limba moldovenească* creează o confuzie periculoasă pentru statele de la Apus, generând astfel chiar și bariere economice.

Aș mai adăuga la cele spuse că termenul de „limba moldovenească” are o istorie mai veche pe teritoriul Basarabiei. Acest termen a fost un instrument al politicii imperiale țariste, iar apoi al politicii imperiale stalinist-bolșevice. Menirea acestui instrument era de a izola Basarabia, iar mai târziu – Republica Moldova de la arealul românesc. Indiferent de caracterul „argumentelor” lingvistice invocate, false sau neînțelese, scopul era limpede. Oamenii de știință au conștientizat întotdeauna acest adevăr, reliefat cu pregnanță în special după evenimentele din '89-'90. Personal, nu pot nicidecum înțelege atitudinea acelor locuitori și purtători ai limbii care insistă cu îndărătnicie asu-

pra folosirii glotonimului „limba moldovenească”.

E important să avem în vedere, așa cum am menționat mai sus, că unitatea limbii literare standard implică și unitatea procesului cultural și literar al statelor care au aceeași cultură.

În cazul nostru, limba română are rolul de integrare și cimentare a întregii culturi românești ori, dacă vrei, daco-române, începând de la Coresi sau de la Miron Costin și continuând cu scriitorii clasici din cele trei Principate, apoi cu scriitorii contemporani din România și Republica Moldova.

Din acest considerent cred că problema denumirii limbii trebuie scoasă de pe ordinea de zi. Există alte probleme mult mai complicate, de ordin social și economic, a căror soluționare va solicita eforturi mult mai mari. În cazul problemei limbii lucrurile sunt limpezi: limba literară, scrisă, oficială este una – limba română.

Unii întreabă de ce continuă aceste discuții interminabile despre denumirea limbii. Răspund: mulți dintre cetățenii Moldovei – eu am lucrat aici și cunosc situația – încă mai judecă după calapoadele propagandei staliniste, când se făcea tot posibilul pentru a-i contrapune pe moldoveni și români, îmi amintesc de anii '50, după moartea lui Stalin, când se vehicula ideea că cel mai temut dușman al poporului moldovenesc și al R.S.S.M. este România, deși această țară atunci făcea deja parte din blocul comunist. Din păcate, această mentalitate cultivată premeditat decenii în șir este încă vie și continuă să influențeze negativ societatea.

Textul este reprodus după ediția specială „Conferința științifică *Limba română este numele corect al limbii noastre*”, *Limba Română*, nr. 4 (22), 1995, Chișinău, pag. 25-28

George RUSNAC

SCHIMBĂRI SINESTEZICE DE SENS

Explicația fenomenului psihologic numit *sinestezie* o dă semnificația gr. *synaisthesis* „percepere simultană”, adică „asociație între senzații de natură diferită” [DEX-1]: auditivă, vizuală, tactilă, olfactivă și gustativă, asociație posibilă grație contiguității și convertibilității celor cinci simțuri. Astfel, un sunet strident e perceput vizual și tactil, ca ceva ascuțit, iar olfactiv și gustativ – ca ceva înțepător, picant.

Fenomenul respectiv e bine cunoscut cercetătorilor simbolismului fonetic, dar e un obstacol serios pentru etimologi. Un exemplu concludent, în acest sens, e rom. *țîței*. Cele trei sensuri cu care e înregistrat în DLR [2] („lichid înăcrit, rămas după prepararea produselor din lapte de oaie”; „petrol”; „fântână cu știubei”), aparent reciproc incompatibile din punct de vedere semantic, se înrudesc sinestezic prin etemele: <înțepător> (primele două sensuri, legate de senzații gustative și olfactive) – <strâns, împrejmuit> (ultimul sens, relaționat cu impresia vizuală a trunchiului scobit care captușește pereții fântânii).

Cum explică etimologia tradițională convergența semantică în cadrul acestei polisemii? Aug. Scriban [3] trimite cuvântul (pe care îl prezintă doar cu primele două sensuri) la *țâță* „mamelă”, imaginându-și un fantezist raport metonimic *recipient-conținut*, Al. Ciorănescu [4] – la a *țâțâi* „a dărdâi”; „a gădila”; „a trepida”; „a palpita”; „a țârâi” etc. („probabil numit așa fiindcă formează o masă densă care tremură”), cele mai multe dicționare însă îl lasă neetimologizat. Recent, Marc Gabinschi [5, p. 95] preia prima ipoteză, pe care o precizează adăugându-i o pretinsă verigă intermediară între *țâță* și *țîței*, identificată de domnia sa în alb. *thith* „sug”. Desigur, premisele false nu pot duce la concluzii valabile.

Există totuși o legătură între elementele lexicale menționate mai sus, dar ea nu se bazează pe contiguitatea extralingvistică a denotatelor, ci pe contiguitatea simțurilor noastre: *țâță* (etem: <obiect țuguiat>, senzații vizual-tactile) – a *țâțâi* (eteme: <a țârâi>, <a dărdâi>, senzații auditiv-tactile) – alb. *thith* „sug” (etem: <sorb (beau zgomotos)>, senzație auditivă) – *țîței*, v.supra.

Aceeași convertibilitate sinestezică a sensurilor caracterizează orice radical expresiv, de ex.: *țorcă* „vin de calitate inferioară” [DLR] (etem: <înțepător>, cf. sin. *țăpoșniță*, senzație gustativă) – a *țorcâi*, a *țorcoti* „a suge făcând zgomot cu buzele” [DLR] (etem: <a sorbi>, senzație auditivă), *țorțoloș* „țurțur” [DLR] (etem: <obiect ascuțit, țepușă>, senzații vizual-tactile) – *țorcotei*=*țârcotei*=*țarc* [DLR] (etem: <strâns, închis, împrejmuit>, senzație vizuală) – *turcă* (etem: <țepușă>, senzații vizual-tactile) – *țurcan* (etem:

<vârforean, muntean>, senzație vizuală) etc.; *țâhor* „zer care rămâne după ce s-a scos urda” [DLR] (etem: <înțepător>, senzație gustativă), *a țâhui* „a zbiera” [DLR] (etem: <a țipa>, senzație auditivă), *țâhuș* „prăjina lungă a îmblăciului, dârjală” [DLR] (etem: <întins, alungit>, senzație vizuală) etc.

Noi am ridicat sinestezia la rangul de lege lingvistică universală, numită *legea schimbărilor sinestezice a sensurilor*, care, alături de altă universalie lingvistică, *legea oscilației fonematice nelimitate în cadrul aceleiași tip-vocoid-nonvocoid – de variație din structurile aloetice radicale și qfixale*, permite stabilirea unor legături nebanuite între unități de vocabular sau între sensurile aceleiași unități, complet diferite, la prima vedere. Vom urmări, în lumina legilor respective, așa cum am procedat anterior, câteva apropieri de acest gen.

Pentru rom. *pic* „ornatopee care imită sunetul produs de căderea în picături a unui lichid pe un obiect dur”; „onomatopee care imită zgomotul produs de ciocul păsărilor când ciugulesc”; „strop”; „cantitate foarte mică, țără”; (în construcții negative) „deloc, de leac” [DLR], dicționarele etimologice admit conversiunea senzațiilor auditive în vizual-tactile, dar reneagă această posibilitate în cazul lui *picui* „pisc, vârf”; „piatră din care se face cutea” [DLR: <lat. *piculeus*>] (indigen, eteme: <ascuțit>, <ascuțitoare>), *pic* „târâncop”; „ciocan de abataj” [atribuit germ. *Pick (hammer)*] (de fapt, intersectat cu împrumutul german), *pică* (înv.) „lance”; „unealtă cu care se cojesc copacii tăiați” [extras din germ. *Pike*] (în realitate, intersectat cu corespondentul german, dovadă sin. inv. *spic* [DLR], *pică* „ranchiună” (orientarea spre germană, ca o posibilă sursă de împrumut [DLR], e inutilă, deoarece poate fi explicat prin sistemul etemo-aloeitic al românei, etem: <împunsătură>; să se comp. cu it. *picco* „pisc, vârf”; „împunsătură, jignire”; „înțepătură, gust înțepător” sau cu sp. *picarse* „a se înțepa”; „a se supăra”;). Curios e că derivatul *a se picarisi* (var. *pichirisi*) „a se simți jignit, insultat” [DLR] este trimis passim la un etimon străin (grecesc: L. Șăineanu [6], Aug. Scriban [3]; francez: I.-A. Candrea [7]; greco-francez: H. Tiktin [8], Al. Ciorănescu [4]; greco-italian: Al. Graur [9]), invocându-se, de regulă, tranșa sufixală similară tranșei respective a aoristului grecesc, fără a se ține seama de formele onomatopeice indigene: *a bolborosi*, *a borborosi*, *a mormorosi*, *a tortorosi* etc.

Subestimarea resurselor interne și supralicitarea influențelor sau a elementului latin nu sunt specifice României. E suficient să-l răsfoim pe Max Vasmer [10] sau pe Albert Dauzat [11], pentru a ne convinge că se aplică și altor limbi. Astfel, Vasmer [10] îl derivă pe *picovitsa*, *pikovitsa*, *pikovka* „vârful nasului la om” din *pik* „vârful ascuțit al muntelui”, iar pe acesta – din fr. *pic*, deși seria formațiilor rusești *pik* cuprinde și onomatopeea *pikat'* „a țiu”, înregistrată în mai multe limbi (cehă, poloneză, letonă etc.). Dauzat [11] separă etimologic pe *pic* „ciocănitoare”; „pasăre” de *pic* „coțofană”; „trâncăneală” și de *pic* „vârf; „obiect ascuțit”, precum și pe *picorer* „a ciuguli” de *picoter* „a ciupi”; „a ciuguli”, operație inutilă, infirmată de schimbarea sinestezică a sensurilor, semnul distinctiv obișnuit al păsărilor fiind etememul sonic, cf. fr. *piauler* „a piui”, sp. *pion* „piuitor”, rom. *a piui* sau rus. *pic-* din *picuga* „pasăre” / cu același etem: <sunet strident>. Pe *picorer*

„a ciuguli”; (înv.) „a fura, a șterpeli” Dauzat [11] îl înstrăinează, raportându-l sp. *pecorear* „a fura vite”, iar pe acesta îl leagă de sp. *pecora* „oaie” <lat. *pecus* „id”. De fapt, sp. *pecorear*, supra, e un derivat al lui *pecorea* „iarnă, jaf”; „hoinăreală”, care nu e legat de *pecora*, supra, ci de sp. *picar* „a înțepa”; „a ciupi”; „a pișca”; „a ciuguli” etc. De altfel, noțiunea de *a fura* are la origine ideea de <mișcare rapidă, furișată sau violentă>, nu ideea de <vită>, cf. rom. *a pișca, a ciupi, a șterpeli, a tili, a înhața* etc.

Obsesia influențelor provoacă derută și în tabăra etimologilor care încearcă să pună în lumină ponderea factorului intern în constituirea vocabularului limbii române. E vorba, în special, de Al.Ciorănescu [4], care, fără a lua în considerație formația onomatopeică *a pichiri* (despre bibilici) „a scoate strigătul caracteristic speciei” [DLR] (pe care nici nu o include în dicționar), îl raportează pe *pichere* „bibilică” la ngr. *poikilos* „pestrit”. Întru susținerea ipotezei sale se referă și la sp. *pintada* „bibilică”. De fapt, motivarea invocată de Ciorănescu o aflăm și în română pentru varianta *picură* „bibilică”, dar aceasta nu e rezultatul influențelor, ci are la bază indigenul *pic* menționat anterior, de unde *a picura* „a pica, a păta” >*picur* „pestrit” [DLR]. De notat că și DLR, care sesizează legătura dintre *pichiriță* (^*pichere*) și *a pichiri*, notează varianta *pichiță* „bibilică” cu marca „et. nec.”.

Pentru aloetul radical *pic* – din rom. *pici* „puști, băiat foarte tânăr”, S.Pușcariu [12] și H.Tiktin [8] găsesc o motivare plauzibilă: <mic, mărunț>, ce caracterizează radicalele similare din română (*piț, a piti, a pitula, pitic, puțin*) și din numeroase alte limbi: veche italiană (*pitetto, petitto*), fr., prov., kat., (*petit, it. (piccolo, piccolo etc.)*), sp. (*pequeno*), port. (*pequeno*). Mai înainte, L.Șăineanu, în **Dicționarul universal al limbii române** [6], trimitea indecis doar la siciliana: cf. sicii, *piciottu* „băiat”.

Nesatisfăcuți de aceste supoziții, alți etimologi caută etimonul nu numai în română, ci și în turcă [Aug. Scriban – 3], sau, exclusiv, fie în turcă [T.Papahagi – 13, Al.Graur – 9, p.128, Al.Ciorănescu – 4], fie în bulgară [I.-A.Candrea: „comp. bulg. *picii* „bastard”]. Preferința pentru influențe e condamnabilă când sistemul lexical românesc e în măsură să explice fenomenul cercetat. Or, ce rost are să cauți un etimon turcesc ori bulgăresc cu alt sens („bastard”) decât al presupusului derivat românesc sau chiar cu același sens ca și prezumtivul descendent românesc (cuvântul turcesc are și sensul de „organism nedezvoltat”), dacă soluția o găsim în română, care ne oferă mai multe formații din același registru etemo-aloetic: *pici* „miop” [DLR: et. nec.] (indigen, etem: <vedere scurtă>), *picicoaie* „piscoi, fluier mic (pentru copii) făcut din lemn de salcie sau de soc [DLR] (etemem sonic), *picimoc* „pitic” [DLR] (etemem vizual-somatic), *picior* „flecăre dintre cele două membre ale corpului omenesc, de la șold până la vârful degetelor, și fiecare dintre membrele celorlalte viețuitoare, care servesc la susținerea corpului și la deplasarea în spațiu” (var. *pecer, picer, pi. picere* [DLR; passim: <lat. *petiolus*] (de fapt, elementul latin s-a suprapus celui indigen, ultimul cu etemul: <pocnetul unui obiect despăcat, despărțit în două>, cf. *pici-picicoaie, supra*). Aceeași motivare sonică comportă sinonimele lui *picior* (*crac, (z)gaibă și gionat*): *crac!* „onomatopee care imită sunetul produs de un obiect când crapă, plesnește sau se ciocnește cu al-

„tul” și *crac* „fiecare din cele două picioare în toată lungimea lor când omul stă cu ele desfăcute”; „fiecare din cele două brațe ale unui obiect bifurcat”; „ramura, craca ce se desparte de alta care împreună formează un fel de furcă”; „ramificație de dealuri, picior de deal sau de munte” etc. [DLR]; *gaibă* (*gaidă*) „cimpoi” [DLR] (etemem sonic, cf. a găi „a emite un sunet strident” [„ca găinile” – DLR] și (z)*gaibă* „picior” [DLR]; *gionoaie* „ghionoaie (ciocănitore)” [DLR] și *gionat* „picior” [DLR].

Tot așa se explică *cracă* „creangă” și *creangă* „ramură, cracă de pomi sau de copaci”; „brațul unei ape curgătoare” etc. [DLR].

Ultimul element e înstrăinat nejustificat: <bg. granke „id” [Weigand, ap. DLR], iar primul e însoțit, în DLR, de nota: „Raportul etimologic al lui *cracă* – care se găsește și la megleniți – cu *crac* și *cr(e)angă* nu e clarificat”. Clarificarea noastră sperăm să satisfacă curiozitatea cititorului.

Etmemul sonic explică și locuțiunea *a lua pe cineva peste picior* (sau, învechit, *în picioare*) „a lua în zeflema” [DLR], adică <a lua în șfichiul vorbeii>.

Creația aloetică *lic* (pus alături de *pic*, se observă înrudirea lor), „interjecție care redă o scânteiere, o sclipire, un licăr”; „exprimă o mișcare sau o senzație scurtă” [D. Udrescu – 14] stă la baza numeroaselor formații indigene, înstrăinate, în bună parte, de către etimologi sau atribuite fondului latin: *a licări* (*a licuri*) „a răspândi o lumină slabă, de abia întrezărită sau cu sclipiri ușoare și intermitente”; „a se ivi de-abia, a-și face apariția într-un mod fugitiv și abia perceptibil”; (despre pești) „a se mișca repede”; „a se pune brusc, printr-o smucitură, în mișcare”; (despre inimă) „a palpita” [DLR]. S. Pușcariu [15, p. 737] raporta cuvântul la lat. *liquor* „fluviditate”, H. Tiktin [8] și Aug. Scriban [3] – la verbul latinesc *lucire* „a luci, a străluci”, E. Herzog [16, p. 493] – la v. sl. *liku* „hor”, DLR [2]: „Et.nec. Mai probabil avem un derivat de la tulpina onomatopeică *lic*, care se găsește în interjecția *lic* și în verbul *a alicii*”.

Ipoteza originii onomatopeice a cuvântului respectiv, unica soluție rezonabilă, rămâne fără ecou: Al. Ciorănescu [4] se orientează, nesigur, spre *lucoare*, iar SDE [17] opinează cu aceeași îndoială: „Or. necl. Prob., format în romanica balcanică din *luco(a)re* > rom. *lucoare*”.

Derivatele: *licăr* (*în expr.*) (*a face*) *licăr poteca* „a o rupe la sănătoasa”; „a fugi!”, *licur* „muc, capăt”, *licură* „ceva mic, fărâmiță, frântură” [D. Udrescu – 14] confirmă ipoteza pe care am avansat-o.

Lic, supra, explică și pe *lichea* „cusur, defect”; „om de nimic, secătură”, adus, passim, în legătură cu te. *leke* „murdărie, pată” (să se compare cu *ticălos* „netrebnic”, infra). Aceeași semnificație primară poartă *liftă* „păgân”; „dihanie” [DLR], confundat în toate dicționarele etimologice cu *liftă* „Lituania”; „lituanian” și trimis la sl. *Litva* „Lituania”. Remarca e valabilă și pentru *lighioană* „dihanie”; om de nimic, *liftă* [DLR] (celelalte explicații sunt fanteziste – A. de Cihac [18]: <nrg. *aloga eina* „vietate mică”; V. Bogrea [19, p. 828]; H. Tiktin [8], I.-A. Candrea [7], Aug. Scriban [3], Al. Ciorănescu [4]; <v.sl. *legeonii* „legiune, mulțime” <gr. *legeon* „id”; SDE [17]: <v.sl.)

Șirul aloetic care pornește de la *lic* îl completăm cu *lifuroi* „copil mic”; „tânăr ușuratic, fârțău”; „cantitate mică de ceva” [D. Udrescu – 14], *ligare*

„scândură de la marginile unui buștean, tăiat în joagă”; „teren neproductiv”; „om de nimic” [D.Udrescu – 14] (etem: <netrebnic>), *a se ligăvi* „a-și pierde pofta de mâncare”; „a slăbi” [D.Udrescu – 14], *ligav* (despre vite) „care bea apă câte puțin”; (despre oameni și despre vite) „fără poftă și alegător la mâncare și băutură”; „gingaș, răsfățat, pretențios” [Aug. Scriban – 3, DLR-2: <bg. *ligavu* „bălos”].

Numeroase încercări de a-l etimologiza pe *a (se) legăna*, fără a lua în considerație originea lui onomatopeică, au eșuat (A. de Cihac [18]: <ung. *lengetni*, *legatni*; Fr. Miklosich, ap. Al. Ciorănescu [4]: <alb. *lekunt* „a legăna”; R. Rössler, ap. DLR [2]: <nrg. *lagena* „strachină”; A.Byhan, ap. DLR [2]: <bl. *legalo* „cuib”; I.-A. Candrea – Ov.Densusianu [20]: <lat. **levigare*<*levis* „ușor” +*aginare* „a mișca” > **legena* > *legăna*; S.Pușcariu [12], H.Tiktin [8], Al. Ciorănescu [4*], SDE [17]: <*Miginare* <*ligare* „a lega”; N.Drăganu [20, p. 509-514] pornește de la un verb autohton reconstruit **a lega* „a clăti”).

Analizând negația românească *deloc*, filologul Jacques Byck [22, p.217] menționa: „Datorită unei superficiale interpretări formaliste, negația românească *deloc* figurează în dicționare ca un compus al substantivului *loc* cu prepoziția *de*. Etimologia pare, la prima vedere, atât de firească, încât nimănui nu i-a trecut prin minte că ar fi nevoie să se explice procesul derivării; și, de fapt, orice încercare ar fi inutilă: o justificare a evoluției noțiunii de *loc* spre aceea de negație nu se poate găsi. În *deloc* cu sensul de „în nici un chip, defel” trebuie să vedem nu compusul *de+loc*, ci o alterare a negației *de leac*, locuțiune mult mai frecventă în limba veche decât aceea de care ne ocupăm și singura, dintre ele, explicabilă din punct de vedere semantic”.

Autorul a rămas la jumătate de cale spre *lic*, supra, leacă „oleacă” [DLR] mai puțin cunoscute, dar care explică perfect semantic negația respectivă. Căci a explica prezența lui *leac* „medicament, remediu” în acest context prin faptul că leacul se administrează în cantități mici e ca și cum ai echivala negativul *țipenie de om* cu *nici un om nu țipă*, adică ai prezenta un fapt aparent drept unul real.

În concluzie: implicarea sinesteziei în cercetările etimologice îi va scuti pe etimologi de tatonările oarbe în care se mai complac.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”. *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a, București, Univers Enciclopedic, 1996.
2. Academia Română. *Dicționarul limbii române*, serie veche (literele A-B, C, F-I, D-De, J, L-Lojnică). București: Socec et comp. și C. Sfetea, 1913-1949; serie nouă (literele M, N, O, P, R, S, Ș, T, Ț, V-Veni). București, EA, 1965 ș.u.
3. Scriban, Aug., *Dicționarul limbii românești*, Iași, Presa Bună, 1939.
4. Ciorănescu, Al., *Diccionario etimológico rumano*, Universidad de La Laguna, 1958-1966.

5. Gabinschi, M., *Bârsană, sarbăd, screa* (reluare), *stingher, țitei, vandra*, RLȘL, 1991, nr. 3, p. 91-97.
6. Șăineanu, L., *Dicționar universal al limbii române*, ed. a VI-a, revăzută și adăugită, Craiova, Scrisul Românesc, 1929.
7. Candrea, I.-A. și Adamescu, Gh., *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*, București, Cartea Românească, 1931.
8. Tiktin, H., *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 2., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1985-1989.
9. Graur, Al., *Etimologii românești*, București, EARPR, 1963, Vasmer, M. *Etimologic'eskiĭ slovar' russkogo jazyka*, I-IV, Moskva, Progress, 1986.
11. Dauzat, A., *Dictionnaire etymologique de la langue française*. Deuxième édition, Paris, Imprimerie Larousse, 1954.
12. Pușcariu, S., *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I. Lateinisches Element, Heidelberg, Winter, 1905
13. Papahagi, T., *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, București, EARPR, 1963.
14. Udrescu, D., *Glosar regional Argeș*, București, EARSR, 1967.
15. Pușcariu, S., *Etimologii // DR*, IV, Partea II-a. Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1927, p. 671-738.
16. Herzog, E., *Etimologii // DR*, V, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1929, p. 483-497.
17. Academia de Științe a R.S.S. Moldovenești, Institutul de Limbă și Literatură, *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*. Redactori: N. Raevschi, M. Gabinschi, Chișinău, Redacția Principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești, 1978.
18. Cihac, A. de., *Dictionnaire d'etymologie daco-romane*, I. Elements latins, comparés avec les autres langues romanes; II. Elements slaves, magyars, turcs, grecs-modernes et albanais, Francfort A/M, Berlin-Bucarest, 1870, 1879.
19. Bogrea, V., *Etimologii // DR*, IV, Partea a 2-a, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1927, p. 786-856.
20. Candrea, I.-A., Densusianu, Ov., *Dicționarul etimologic al limbii române*. Ediție îngrij. și pref. de Gr. Brâncuș, București, Paralela 45, 2003.
21. Drăganu, N., *Etimologii // DR*, III, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1924, p. 509-514.
22. Byck, J., *Negația românească deloc // Jacques Byck*. Studii și articole, București, EȘ, 1967, p. 217-224.

Doina BUTIURCA

FONDUL LATIN ȘI INOVAȚIA ÎN VOCABULARUL PANROMANIC

Limbile romanice sunt formele actuale ale limbii latine, dezvoltate în alotropi morfo-sintactici și lexicali, diferiți de la un idiom la altul. Sunt „tendențe” identice care au drept consecințe modificări lingvistice identice: înlocuirea formelor sintactice cu cele analitice în flexiunea nominală a limbilor neolatine; dezvoltarea sistemului prepozițiilor datorită funcției analoage desinențelor latinești pe care o preiau în *sermo vulgaris* etc. Neutralizarea opoziției singular-plural în limbajul oral, ca urmare a căderii consoanelor finale, a extins uneori rolul articolului (fr. *maison* și *maisons* se pronunță identic, opoziția sg.-pl. revenind articolului: *la maison-les maisons*).

Aceste tendințe ilustrează, într-un fel, celebra teorie a undelor, formulată în a doua jumătate a sec. al XIX-lea de către Johannes Schmit (Wellentheorie): formele analitice s-au născut în latina populară ca o manifestare individuală și s-au extins treptat, prin imitație, pe întreg teritoriul Imperiului Roman, găsind un teren propice în toate limbile romanice.

Prin dinamica limbii înseși este necesar ca aceste tendințe să fie corelate cu diferențele lexicale și morfo-sintactice impuse de factorii

extralingvistici determinanți, dar nu și definatorii (geografici, socio-culturali și religioși). Dacă există limbi care își datorează identitatea religiei (E. Coșeriu le numește „limbi liturgice”) prin faptul că aparțineau comunităților religioase (sanscrita era limba literară a clasei sacerdotale din India; gotica devine limbă liturgică prin traducerea **Bibliei** de către episcopul got Ulfilas; paleoslava sau slava ecleziastică a fost folosită de Kiril și Metodiu în evanghelizarea slavilor, limba coptă este limba în care s-a propovăduit religia creștină...), la fel de adevărat este că supraviețuirea acestor religii până în perioada civilizației moderne se datorează – fie și numai în parte – limbilor (vezi Creștinismul). Vocabularul unei limbi este „punctul de vedere” (Humboldt) din care fiecare popor deschide lumea lucrurilor, iar această lume este – într-o anumită măsură – sfera prin care se definește specificul unei limbi: domeniul vieții materiale, al celei spirituale și religioase.

E. Coșeriu pornea de la axioma că o „stare de limbă” este reconstituirea altei „stări de limbă”, anterioare, și nu un moment atins de efemeritate. Modificările produse la nivelul fondului lexical, morfo-sintactic al latinei clasice pot fi considerate modificări numai în comparație cu fondul indo-european, înțeles ca „stare anterioară” de limbă, ale latinei populare, în raport cu latina clasică, tot așa cum schimbările produse în limbile romanice sunt schimbări doar dacă le raportăm la specificul latinei populare. Suma acestor etape diacronice o constituie „starea de limbă” actuală pe care o considerăm treapta necesară în-

tre istoricul limbii și vorbitorul preocupat de formarea competențelor, fie că avem în vedere limbile romanice occidentale, fie că ne referim la limba română, dezvoltată în mediul lingvistic balcanic.

În ceea ce privește structura lexicului latinei populare ce stă la baza limbilor romanice, fără îndoială că fondul principal lexical a fost unul comun cu cel al latinei clasice, atât din punctul de vedere al formei, cât și din acela al conținutului. Dar în definirea specificului latinei populare și a raporturilor acesteia cu limbile romanice, în general, importante sunt inovațiile. Iar o inovație se definește ca fapt inedit de limbă doar prin raportarea la norma din structura tricotomică a organizării limbajului, propusă de E. Coșeriu: sistem – normă – vorbire¹. Dacă în latina clasică *norma generală* – situată între sistem și vorbirea de o anumită tradiție socio-culturală – limita libertățile vorbitorului în aplicarea sistemului, în latina populară, această *cenzură* este abandonată. Libertatea de expresie, „norma individuală” (E. Coșeriu) deschide drum inovațiilor înțelese ca variante individuale, inițial ca „tendințe generale”, mai apoi „manifestate în diferite grade” (A. Meillet) în limbile romanice. Nu de puține ori aceste tendințe au fost corelate de istoricii limbii cu diferențele lexicale, morfo-sintactice impuse de factorii geografici, socio-culturali și religioși (lingvistul italian Bartoli, elvețienii K. Jaberg și J. Jud). Există zone geografice laterale, care au menținut elementul arhaic latin și „centre de iradiație lingvistică” novatoare, cum ar fi Italia și Galia. Teritoriul carpato-danubian, izolat în mediul

balcanic, nelatin a rămas, în viziunea lui Bartoli, străin de inovațiile ce se produceau în Occident. De aceeași părere sunt Al. Rosseti și, mai recent, Al. Niculescu.

O serie de cuvinte neatestatate în latina clasică au devenit deosebit de productive în limba română, ca fenomene arhaice latine, fiind *absente în celelalte limbi romanice*. Dintre acestea, 44 sunt *substantive* moștenite din latină: lat. *canticum* > cântec; lat. *hospitium* > ospitalitate; *imperator* > împărat; *judicium* > județ; *lingula* > lingură; *miles* > soldat; *ovis* > oaie; *placenta* > plăcintă; *caecia* > ceață; *margella* > mărgear; *pharmacum* > farmec; *vestimentum* > veșmânt. *Adjectivele* și *adverbele* ilustrează același fenomen de supraviețuire a elementului latin numai într-o arie geografică izolată: *agilis* > ager; *felix* > ferice; *languidus* > lănced; *putridus* > putred. A fost atestat și un număr de 46 de verbe cu etimon latin, păstrate cu precădere în limba română: *perambulare* > plimba; *procedere* > purcede; *attempire* > ațipi; *averruncare* > arunca; *assudare* > asuda; *circitare* > cerceta; *despicare* > despica; *excubulare* > scula; *extemperare* > astâmpăra; *intemplare* > întâmpla; *lignare* > legăna; *libertare* > ierta; *trepidare* > trepida etc. Și alte exemple ar putea reține atenția: dacă lat. *balteus* este absent din limba franceză, unde este înlocuit cu un derivat, latinitatea dunăreană l-a conservat. Forma latină *canis* s-a conservat în daco-română, pe când în spaniolă termenul a rămas necunoscut.

Postulatul lui Bartoli referitor la conservatorismul ariilor lingvistice laterale a fost verificat și în Penin-

sula Iberică². Iată o listă de termeni comuni limbilor spaniolă și română, oferită de lingvistul italian: equa > rom. iapă, sp. yequa; passer > rom. pasăre, sp. pajero; formosus > rom. frumos, sp. hermoso; angustus > rom. îngust, sp. angosto; furare > rom. fura, sp. hurtar, latrare > rom. lătra, sp. ladrar etc. Reduse ca număr, aceste excepții pe care le-am numi necesare i-au permis lui Iorgu Iordan să avanseze ipoteza caracterului unitar al latinei populare³. Unii termeni inexistenți în celelalte arii lingvistice, dar prezenți în limba română s-au extins și în limba albaneză, având însă fonetism mult mai vechi decât româna și dalmata: conventum > rom. cuvânt, alb. Kuvener; imperator > rom. Împărat, alb. > Mbret. Faptul dovedește contactul timpuriu dintre strămoșii albanezilor și poporul roman, în general, cultura și limba latină, în special (aproximativ sec. al III-lea î.e.n.).

Modificările produse în structura vocabularului latin, din perspectiva ariilor de influență, au comportat și un al doilea aspect, determinat doar aparent de factorul extralingvistic, istorie (retragerea aureliană aduce cu sine izolarea spațiului carpato-danubian și sărăcirea vocabularului).

Există o categorie de cuvinte latinești *absente din limba română*, dar prezente în limbile romanice ale Occidentului. Din cele 214 unități numite de I. Ficher „panromanice”, 129 sunt substantive, 26 adjective, 3 adverbe, 13 numerale, 38 verbe și 3 particule deictice.

În dinamica lexicului latinei populare, numeroase sunt cazurile când dintre două forme sinonimice a supraviețuit doar una, fie în

funcție de criteriul economiei, fie în virtutea expresivității. De pildă, din clasa verbelor au dispărut formele cu reduplicare, de tipul *cecini*, ca și verbele neregulate, câștigând teren formele regulate. Fenomenul rămâne general-valabil și la nivelul vocabularului și se manifestă în toate limbile romanice:

erro, înlocuit cu un derivat al adjectivului lat. *erraticus*;

pes, înlocuit cu un derivat diminutival, lat. *pediculus*;

radix, cu lat. *radicina*;

uolo, cu *exuolo*;

Există și situații când termenul latin este substituit cu sinonimul său din substrat:

lat. *gaudium*, înlocuit cu *bucurie*, element de substrat;

lat. *lappa*, înlocuit cu *brusture*, element de substrat.

O bună parte dintre aceste cuvinte aparțin limbajului profesional (termeni din marină, militari, termeni comerciali, nume de plante și noțiuni înrudite): *Baca*, *racemus*, *molinus*, *rete*, *situla*, *pietas* etc., dar mai cu seamă, stilului colocvial: *centum*, *iacto*, *laboro*, *nidus*, *planus*, *ruqa*, *semper*, *timor* etc.

Pe lângă considerentele de ordinul sinonimiei lexicale este imperios necesar să corelăm disparițiile de cuvinte din limba română (și nu numai!) și altor tendințe *novatoare*, devenite constante în mediul lingvistic romanice: expansiunea numeroaselor formații de derivate și compuse populare, precum și a structurilor perifrastice, care au înlocuit o bună parte dintre formele primitive, perimate din punct de vedere semantic, lipsite de expresivitatea formei neologice.

Există și cuvinte latine care au dispărut din toate limbile române în perioada latinei târzii. Multe dintre acestea au fost înlocuite cu elemente provenind din superstrat sau cu derivate. Iată un exemplu oferit de Tagliavini⁴: lat. *habenae* (hățuri) s-a menținut în toate limbile celtice, în timp ce în limbile române a fost înlocuit cu un derivat al lui *retinere*, pus de lingvist pe seama omofoniei dintre *habena* și *avena*. Situându-se în descendența studiilor realizate de Gillieron, lingvistul aduce și un alt argument care a determinat reconstituirea lexicului latinei vulgare și anume tendința eliminării cuvintelor al căror corp fonetic era prea redus, de tipul lat. os. Această tendință nu este singulară și nici de dată latină târzie, am adăuga noi. Este condescendentă începuturilor istoriei limbii latine, dovadă că fenomenele lingvistice nu funcționează după legile hazardului. Nucleul lexicului latin l-au constituit cuvintele provenite din indo-europeana comună împreună cu derivatele acestora. Radicalele indo-europene erau nume, în marea lor majoritate, structuri monosilabice. Din acest motiv a existat de la începuturile istoriei limbii latine tendința generală de a elimina substantivile cu corp fonetic redus (*dix*, *frux*, *ops*, *prex* etc.).

Schimbările semantice produse în cuvintele latinești moștenite de limbile române cunosc, în unele situații, specializări specifice prin restrângerea sensului. În latina clasică *cognatus* avea sensul de „rudă de sânge”, pe linie colaterală, nu directă. Latina populară restrânge sensul originar și face referire numai la *soțul surorii*, atât în limba

română, cât și în celelalte limbi române: rom. *cumnat*, it. *cognato*, sard. *konnadu*, prov. *cunhat*, cat. *cunyat*, sp. *cunado*, port. *cunhado*, dalm. *komnut*. Și clasa adjectivelor a cunoscut restrângeri de sens sau resemantizări specifice. Adj. *orbis* avea sensul „lipsit de ..., orfan”. Ovidius utilizează sintagma „*orbis lumine*”, iar Pliniu cel Bătrân vorbește despre „*orbitas luminis*” pentru pierderea unui ochi. Latina populară a preluat această formă lexicală cu sensul de *orb*, din care se vor dezvolta toate corespondențele române: rom. *orb*, it. *orbo*, fr. *orb*, prov. *orp* etc.

Multe cuvinte au cunoscut largiri de sens în trecerea la fondul panroman. Verbul „*habeo*” a primit în latina târzie și sensul general de „a exista”, utilizare pe care o regăsim în unele limbi române: fr. *il y a*, sp. *hay*.

O bună parte din termeni apar cu sens schimbat, încă din latina populară. Ov. Densusianu a întocmit următoarea listă: *afflare* avea în latina clasică sensul de „a sufla”, „a inspira”, pe când vocabularul panroman l-a conservat cu semnificația de „a afla”: rom. *a afla*, sp. *hallar*, port. *afiar*, ret. *afflar*.

Apprehendere avea accepțiunea de „a lua” în lat. clasică, iar în latina târzie înseamnă „a aprinde”: rom. *a aprinde*, fr. *esprendre*. Scriitorii clasici conferă lat. *caballus* sensul de „cal de muncă”, iar latina târzie – accepțiunea de „cal de rasă”, care se conservă în toate limbile române: rom. *cal*, fr. *cheval*, it. *cavallo*, sp. *caballo*, port. *cavallo*.

Sensul lui „*collocare*” era în lat. cl. „a așeza”, „a pune”, dar limbile române l-au conservat din

sermo vulgaris cu semnificația de „a culca”: dr. *culca*, it. *coricare*, fr. *couche*, sp. *colgar*.

Dacă *focus* purta inițial semnificația de „cămin, vatră”, în latina vulgară a primit sensul de „foc”, substituind forma arhaică *ignis*, dispărută din toate limbile romane (s-a menținut doar în latinismele savante de tipul, *ignifug*): dr. *foc*, it. *fuoco*, fr. *feu*, sp. *fuego*, port. *fogo*.

Despre evoluția semantică și religioasă a lat. *paganus*, Tagliavini scria următoarele: „*paganus* avea, în epoca clasică, când era folosit ca substantiv, două sensuri net deosebite, primul de «țaran», adică locuitor al unui *pagas*, și al doilea, propriu limbajului militar, de civil (opus «soldatului» care era «castrensis»). În limbajul primilor creștini, *paganus* primise sensul de „non-creștin” și era deci echivalent cu *gentilis* (s-a văzut deja că prin *gentes*, *gentiles*, *natoines* latina creștină reda forma grecească, care la rândul ei reproducea ebraicul *goâm*). După unii autori, schimbarea de sens s-ar datora faptului că așa-numitele *pagi* rămăseseră multă vreme refractare creștinării, răspândită mai ales în centrele urbane. Dar un remarcabil istoric al creștinismului, A. Harnack, a demonstrat că trebuie pornit de la sensul de „civil” din limbajul militar, reluând de altfel o ipoteză din **Cinquecento** a juristului Andrea Alicati: orice creștin se simțea și se considera „miles Christi” și deci cine nu era „miles Christi”, era un „civil”, adică un *paganus*. Sensul inițial al lui *paganus* nu s-a păstrat decât sporadic în limbile romane; urmașii obișnuiți ai lui *paganus* în limbile neolatine pornesc de la sensul la-

tino-creștin (it. *Pagano*, fr. *Payen*, rom. *Păgân* etc.)⁵.

Vocabularul latinității dunărene cuprinde nu numai unități lexicale specifice unei arii lingvistice izolate, ci și evoluții semantice inedite, îmbogățiri de sens ale cuvintelor, inexistente în celelalte limbi neolatine, ceea ce ilustrează vitalitatea elementului latin (Constant Manea propunea un grad de încărcare semantică a lexicului latinei dunărene în valoare de 25%). Latinescul *dolus*, cu sensul de „durere”, și-a conservat înțelesul în spaniolă (dolor), ca și în derivatul acestuia „*doloroso*”, pe când în limba română *cuvântul* „*dor*” cunoaște un înalt grad de abstractizare, de spiritualizare. Pentru a desemna noțiunea de „*pod*”, limbile romane folosesc drept etimon lat. *ponce*, *-tis*, în timp ce în limba română termenul latin a dezvoltat sensul de „*punte*”. Pentru „*drum*” s-a folosit „*callis*” din care a derivat românescul „*cale*”. Din „*fosatum*”, care avea sensul etimologic de „*șanț*”, conservat în limbile franceză și italiană (fr. *fosse*, it. *fossato*), în limba română s-a dezvoltat semnificația „*saț*”. Termenul a pătruns în perioada modernă de dezvoltare a limbii române, ca neologism roman, în structuri de tipul *fossă septică*. Latinescul „*insignare*” a dobândit în limba română înțelesul de „*însemna*”, spre deosebire de celelalte limbi romane, unde a conservat sensul de „a învăța pe cineva”. Pentru lat. *intendere* limba română a conservat semnificația etimologică „a *întinde*”, spre deosebire de celelalte limbi romane care au dezvoltat înțelesul de „a auzi, a înțelege” (fr. *entendre*, it. *intendere*, sp. *entender*). Același fenomen

poate fi ilustrat și prin alți termeni: lat. *sentire* > rom. *a simți*, pe când în celelalte limbi romanice are și sensul de „*a auzi*”, „*a mirosi*”; *tener* > rom. *tânăr*, iar în celelalte limbi s-a păstrat sensul de „*gingaș*”.

Sursa primă a modificărilor produse la nivelul formelor lexicale au constituit-o schimbările fonetice, căderea consoanelor finale, sincoparea, monofongarea s.a.m.d. În **Appendix Probi** găsim, de exemplu: *auris non oricla, viridis non viridis*. Dintr-un derivat diminutival ca *auricula* în latina clasică, *sermo vulgaris* a redus pe *au* la *o*, făcând să dispară *u* din silaba proparoxitonă.

Formele folosite în limbile romanice au evoluat de la *oricla*: it. *orechia*, rom. *ureche* (prin palatalizarea grupului consonantic *cl.*), fr. *oreille*, sp. *oreja*, port. *orelha*.

Formele latine sincopate sunt o altă sursă din care s-au dezvoltat termenii existenți în limbile romanice. Iată câteva exemple: lat. pop. *oclus* (pt. lat. cl. *oculus*), *viridis* (pt. *viridis*), *vetlus* (pt. *vetulus*), *speculum* (pt. *speculum*).

Fie și numai ca o paranteză a capitolului nostru, este bine de știut că, prin căderea consoanelor finale, prin schimbările fonetice în general, se produc nu numai inovații lexicale, ci și alterări morfologice și mutații sintactice. Un exemplu este suficient: căderea lui *-s* și *-m* final a determinat confuzia subiectului cu obiectul direct în latina dunăreană. Singurul mod de a distinge cele două părți de propoziție rămăsese topica. Din acest motiv libertatea relativă a construcției latine este estompată, înlocuită cu o ordine relativ fixă. În latina clasică ordinea era: SB – CI – CD – Pred. În limbile

romanice topica se modifică radical, respectând ordinea: S – Pred. – CD – CI. La nivelul frazei, latina clasică folosea construcția hipotactică (cu propoziții subordonate), limbile romanice extind construcțiile paratactice.

În modificările produse la nivelul lexicului latin intervine și atitudinea vorbitorilor față de realitate. De pildă, *motivarea* diferă de la o limbă la alta: diferențele de denumire de la limba română la limba spaniolă sau franceză își găsesc justificarea în atitudinea vorbitorilor care acordă o importanță aparte unei trăsături, și nu alteia, cu toate că etimonul se regăsește în același fond lingvistic latin. Rodis-Lewis⁶ oferea următoarele exemple: pentru *fereastră* spaniolii utilizează cuvântul *ventana*, înrudit prin etimon cu lat. *ventus* (vânt), a cărui accepțiune este că fereastra nu permite intrarea vântului în interiorul casei. Pentru a desemna aceeași realitate, portughezii utilizează termenul *janela*, înrudit etimologic cu lat. *ianua*, ușă, fiindcă *ab initio* fereastra era considerată o ușă mică. Dacă în-sușirile aceluiași obiect sunt diferite reprezentate de la o limbă la alta, ceea ce seamănă un spaniol cu un portughez este mentalitatea, pragmatismul gândirii. În virtutea dimensiunii novatoare, nu întotdeauna limbile romanice presupun o repetiție a modelelor anterioare. Chiar dacă forma clasică latină se menține intactă, în latina vorbită se produc mutații de sens, moștenite în limbile romanice sau modificate într-o etapă ulterioară de evoluție.

Cel mai complex mijloc de reînnoire a lexicului latinei populare l-a constituit derivarea parasintetică,

cu sufixe și prefixe, precum și compunerea. Formele primitive ale numelui sunt înlocuite cu derivate care stau la baza multor forme romanice. Accentuând expresivitatea limbajului popular, prin motivarea subiectivă a conținutului semantic al termenilor, diminutivele au reprezentat o sursă deosebită de inovație, fie că erau provenite din izvoare străine, fie că se atribuiau valori diminutive ale altor sufixe. Pe lângă *auricula*, citat în majoritatea lucrărilor de lexicologie, Tagliavini oferă și exemplul unui alt derivat diminutival, *genuculum* sau *genoculum* (cuvântul de bază este lat. *genu*), din care s-au dezvoltat formele romanice: rom. *genunchi*, it. *ginocchio*, fr. *genou*, sp. *hinojo*, port. *Joelho*. Meyer-Lubke⁷ lua în considerare: diminutivul *-icca*, pentru latina dunăreană și ibero-romană și *-icius* > rom. *-eț*; *-uceus* > rom. și it. *-uț* numai pentru latina dunăreană. Deosebit de productive sunt: *-iolus*, *-eolus*: *hordeolus*, *fetiolus*, *agnelliolus*; *-ellus*: *circellus*, *misselus*.

Se extind augmentativele, pentru care latina clasică nu avea sufixe speciale: *-uneus*, *-onea* > dr. *oi*, *-oaie* (rom. *căsoaie*).

Inovațiile lexicale ale latinei populare au venit și prin schimbarea clasei morfologice (adjectivele au devenit substantive). Mulți termeni și-au schimbat sensul sub influența creștinismului. *Sermo vulgaris*, mai liberă de constrângerile normei, a extins spontan un număr considerabil de prefixe și de alți termeni înlăturați din aspectul scris al latinei.

Vocabularul unei limbi este pentru Humboldt „punctul de vedere” din care fiecare popor deschide lumea lucrurilor. Este sfera ce deter-

mină cunoașterea, prin care se definește specificul unei *forma mentis*. Vocabularul limbilor naturale decupează realitatea printr-un fond lexical reprezentativ, fie că această realitate definește aspecte ale vieții materiale, fie ale domeniului religios. Cea mai amplă categorie de termeni aparținând fondului latin (cu etimon grecesc) o reprezintă sfera termenilor care definesc civilizația: elemente ale vieții urbane (piese de mobilier, parfumuri, vase ornamentale și de uz comun, unelte), meserii (nu numai în accepțiunea generală de activități de larg interes, ci și „meseriile” legate de arte, medicină veterinară, arhitectură). La acestea se adaugă termenii care denumesc plantele și animalele cu finalitate comercială, activități sportive, muzică, viața mondenă etc. Iată câteva exemple: *oliua* (măslină), *raphanus* (hrean), *comomilla* (mușețel); *camelu* (cămilă), *limax* (melc); *amp-hora* (amforă), *cophinus* (coș împletit); *danista* (cămătar), *crepida* (sandală), *stola* (rochie de gală), *corallium* (mărgean), *mitra* (mitră); *aurichalcum* (alamă), *calx* (piatră de var), *alabaster* (alabastru), *smaragdus* (smaragd), *apsida* (absidă); *emplastrum* (plăsture), *glaucuma* (albeață), *asthma* (astm), *hemicrania* (migrenă); *athleta* (atlet), *chorus* (cor), *murra* (mir, numele unui parfum), *mimus* (mim), *psaltria* (flautistă), *caliendrum* (perucă), *cymbalum* (instrument muzical).

Insertia masivă a terminologiei creștine (cu etimon grecesc și etrusc) este o altă constantă a fondului latin ce definește lexicul panromanice.

Vocabularul religios a pătruns în cultura Imperiului Roman prin mi-

sionarii veniți din lumea grecească să propovăduiască noua credință. Textele evanghelice erau scrise în limba greacă, iar comunitățile de ascultători erau vorbitori de limbă latină, oameni simpli, necunoscători ai culturii grecești. Transpunând originalele în latină, propovăduitorii creștini nu reușeau să găsească echivalentul latin potrivit și astfel erau nevoiți să mențină termenul grecesc. Folosind indicele ediției P. de Labriolle (Paris, 1907) oferim spre exemplificare o serie de termeni existenți în unul din cele mai vechi texte creștine, aparținând lui Tertulian, care au supraviețuit – prin filieră latină – în limbile romanice: *anathema, angelus, antichristus, apocalypsis, apostata, apostolicus, apostolus, authenticus, blasphematio, blasphemia, catechumenus, cathedra, catholicus, charisma, charsis, christianismus, christianus, daemon, diabolus, diaconus, episcopus* (cu dativul latin *episcopatus*), *ethnicus, euangelium, euangelizare* (cu derivatul *euangelizator*), *eucharistia, exorcismus, haeresis, haereticus, idolatria, idolum, laicus, magia, martyr, martyrium, mysterium, paracletus, paradus, patriarchus, presbyter, propheta, prophetia, pseudoapostolus, pseudopropheta, schisma, stemma, synagoga*.

Elenismele latinești din provinciile dunărene au străbătut secolele până astăzi, în straturi succesive. Vocabularul creștin, grecesc (ebraic, prin etimon), dar cu formă latină s-a răspândit în limba română până la sfârșitul veacului al VI-lea. *Angelus* a intrat în uz după veacul al III-lea; limba română l-a moștenit din latină, situație comparabilă cu aceea a verbului *baptizare*. Multe

cuvinte formează dublete etimologice. *Eclesia* și *ecclesia* redă aceeași formă lexicală sub aspectul etimonului grecesc, intrat în latină alături de *basilica*, mai întâi pe cale orală, apoi prin filieră cărturărească, fapt reflectat în cele două aspecte diferite. *Basilica* și *ecclesia* au circulat o vreme cu aceeași valoare semantică pe întreg teritoriul Imperiului Roman, dar, treptat, termenul *basilica* a fost marginalizat. Aceasta în pofida faptului că avea o vechime foarte mare, datând din perioada când templele evreiești imitau forma arhitectonică a bazilicilor laice romane, anterioară lui *Constantin cel Mare*⁸. Termenul *basilica* a supraviețuit în dialectele retoromane, în dalmată și în română, fapt pe care P. Aebischer îl pune în 1963 pe seama izolării timpurii a acestor regiuni față de influența directă a comunității ecleziastice de la *Roma*. Forma *ecclesia* s-a extins în toate celelalte limbi romanice: fr. *eglise*, it. *chiesa* etc. Așa cum s-a putut observa și în acest exemplu, terminologia religioasă românească diferă de vocabularul creștin al limbilor romanice occidentale. Iată ce scria P. Panaitescu: „...românii spun *sărbătoare*, pe când limbile romanice apusene derivă pentru această noțiune cuvinte din *faste*. Numele Crăciunului la apuseni derivă din *dies natalis*, ziua nașterii. De asemenea românii zic rugăciune (romanicii apuseni *priere, preghiera*), noi zicem credință, apusenii – *foi*. În limba noastră lipsesc unele cuvinte în terminologia creștină, comune tuturor romanicilor din apus, în primul rând *religie* (în românește *lege*, poate o etimologie populară datorită apropierei între *lege* și *religie*)”⁹.

Istoricul și slavistul bucureștean motiva deosebirea dintre lexicul creștin al romanității orientale și al celei apusene prin faptul că „biserica apuseană catolică s-a organizat definitiv într-o epocă în care se rupseseră legăturile cu romanitatea orientală de la Dunăre”.

Alături de gr. *livresc blasphemare* a circulat în popor și forma *blestemare* din care s-a dezvoltat în limba română *blestem* (a blestema). Formele cu *-t* au supraviețuit în toate limbile romanice. Unii termeni grecești s-au extins nu numai în limbile neolatine, dar și în paleoslavă și în limbile slave moderne. Deși în greaca veche *draco* avea sensul de *șarpe, balaur*, cuvântul a circulat pe întreg teritoriul Imperiului Roman cu sensul creștin de *drac*, pe care l-au menținut și limbile romanice: *drac*, în limbile română, aromână și meglenoromână, *dragone* în italiană, *drago* în provensală, *trago* în catalană, *dragon* în spaniolă. Prin intermediul limbii grecești a pătruns mai apoi în paleoslavă și de aici în limbile slave moderne, așa cum au arătat Miklosich, Sextil Pușcariu, Candrea-Densusianu și Meyer-Lübke. *Pascha* a provenit din ebraică prin intermediul limbii grecești și a supraviețuit în limbile romanice: rom. *pască*, it., catal., sp. *pasqua*, franc. *paque*, provens. *pasca*, port. *pascoa*. Pluralul *paști* a evoluat în limba română din pl. lat. *paschae*, observa H. Mihăescu¹⁰.

După criteriul puterii de derivare împrumuturile creștine au dezvoltat și forme afixate. Pentru verbe s-a extins în latină sufixul *-isso* (târziu *-izo*), iar pentru feminine s-a dezvoltat morfemul *-issa*. Sufixul verbal *-isso* aparținea inițial

denominativelor, urmând ca de la substantivele grecești să se extindă la temele verbale, motiv pentru care apar în limba latină – și de aici în limbile romanice – cuvinte în care verbul era împrumutat alături de substantivul de la care derivă: *propheta* – *prophetizo*, *canon* – *canonizo*, *dogma* – *dogmatizo*.

Tagliavini lua în discuție câțiva termeni care au avut o evoluție semantică specială. Grecesul *parabole* se găsea la Seneca și avea sensul de *similitudine*. Datorită utilizării lui de către autorii creștini, cuvântul iese din sfera uzanțelor laice, retorice, primind accepțiunea de *parabolă biblică*. În *Vulgata*, prima traducere a **Bibliei**, *parabola* avea sensul de *cuvânt*. Prin operele scriitorilor creștini se creează un număr considerabil de calcuri lingvistice după modelul grecesc: *trinitas*, *impassibilis*, *impassibilitas*, *incarnatio*.

Terminologia gramaticală a limbilor romanice, constituită pe calcuri latine după modelele grecești, a supraviețuit prin eforturile lui Varro. Iată câteva exemple: *accentus*, *consonans*, *uocalis*, *conjugatio*, *adiectium* etc.

Și în vocabularul limbii române fondul de bază, invarianta în variații, definește toate domeniile de activitate umană: viață materială, viață de familie, sferă afectivă și spirituală, instrumente gramaticale. Iată câteva exemple frecvent citate în lucrările de specialitate. Observăm, fie și numai la o privire superficială, că lexicul panromanice nu este numai cifra dimensiunii materiale a vieții romane, ci și purtătorul unui patrimoniu spiritual și religios, ce reprezintă fondul subiacent al civilizației și culturii moderne ale Europei.

Extinzând cercetarea asupra fondului morfologic panromanic, Fischer observă că numeroși termeni latini sunt atestați în ansamblul tuturor limbilor romanice: „este vorba de termeni pentru care suntem în drept să presupunem că erau folosiți în mod curent în Antichitate de majoritatea, dacă nu de totalitatea, vorbitorilor limbii latine”¹².

Cercetătorul remarcă faptul că un număr de cuvinte panromanice se referă la câteva terminologii speciale, cu următoarea deosebire: dacă în latina dunăreană, unde s-a produs o tendință de simplificare și sărăcire a vocabularului, terminologia referitoare la agricultură și creșterea vitelor, numele de animale sălbatice dispun de un fond lexical bogat, în celelalte limbi romanice cuvintele cu etimon latin (din domeniul agriculturii și al creșterii animalelor) sunt absente. Comune latinei dunărene și fondului panromanic occidental sunt câteva serii de alte terminologii (chiar dacă diferențierile semantice de la o limbă la alta, de la un termen la altul rămân o regulă generală): nume de arbori și de pomi fructiferi (arbor, carpinus, fructus, glans, lignum, persica, pinus, pirus etc.), nume de animale domestice (asinus, capra, cauda, cera, coma, cornu, crista, mel, porcus, sebum etc.), terminologia meseriilor, a comerțului, instrumente (anellus, cerno, comparo, corona, fascia, fumus, fustis, fusus, mensa, mola, palus, rota, texo, uendo etc.), termeni din domeniul religiei, termeni referitori la relațiile politico-sociale, termeni militari etc.

Studiul fondului latin ne-a permis să urmărim evoluția diferită a unor termeni de la o „stare de lim-

bă” la alta, de la o arie lingvistică la alta. Aceste cuvinte circulă însă alături de termeni uzuali, cu o largă răspândire, care au supraviețuit prin bogăția semantică, prin puterea de derivare în limbile neolatine.

Iată o statistică stabilită în funcție de trei criterii de selecție a cuvintelor (bogăția semantică, puterea de derivare și uzajul) în volumul **Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice**¹³, coordonat de Marius Sala, referitoare la structura etimologică a lexicului panromanic, din care vom selecta doar acele elemente capabile să definească specificul fondului latin. Pentru a evita însă orice confuzie, vom aminti doar în treacăt faptul că vocabularul reprezentativ al fiecărei limbi romanice însumează pe lângă fondul latin – sub aspectul structurii etimologice – elemente preromane de *substrat* (ligur și retic în Italia, celtic în Peninsula Iberică, iliric și trac în dalmată și română), de *adstrat* (adică „limbile vecine teritorial, peste care latina nu s-a suprapus”¹⁴) și de *superstrat* („limbile popoarelor care au locuit, deseori ca domnitori și stăpânitori, în teritoriile lingvistice romanizate”). Limba greacă a reprezentat *adstratul* specific latinei prin împrumutul lexical masiv, elementele germanice din italiană, franceză, spaniolă și portugheză, influența slavă, turcă asupra limbii române, împrumutul arab datorat cuceririlor și ocupațiilor vremelnice formează – în opinia lui Tagliavini – *superstratul* ce influențează toate limbile romanice.

În limba română, după criteriul originii, cele mai numeroase sunt cuvintele moștenite din latină: din cele 2581 de unități ale vocabula-

rului reprezentativ al limbii române, selectate spre analiză, în volumul citat, 782 au etimon latin (moștenite pe cale directă), iar 38 au provenit pe cale savantă și sunt tot de origine latină. Nu lipsesc nici împrumuturile provenite din limbile romanice (franceză, italiană), chiar dacă se situează, ierarhic, după cuvintele cu etimologie slavă.

Cu toate că limba sardă este un idiom lipsit de norme supradialectale, din cele 1682 de cuvinte, ce alcătuiesc vocabularul reprezentativ, 832 sunt elemente latinești moștenite, iar 13 au pătruns pe cale savantă. Profilul acestei limbi se definește prin numărul covârșitor de termeni împrumutați din limbile romanice, cu care sarda a venit de timpuriu în contact (italiana, spaniola, catalana). Faptul reflectă – în viziunea loanei Nichita – dependența „limbii sarde din punct de vedere lexical de limbile romanice majore” (pag. 80-112, **Vocabularul reprezentativ al limbii sarde**).

Vocabularul reprezentativ al limbii italiene este alcătuit din elemente latinești moștenite, după etimon. Din totalul de 2599 de cuvinte, 1145 sunt de origine latină, secundate de elementele latine savante, cu un total de 720. Împrumuturile din limba franceză ocupă un loc important în dinamica fondului principal lexical al limbii italiene. Liliana Macarie și Maria Theban vorbesc despre caracterul profund romanic al acestei limbi (pag. 124-171).

Retoromana alcătuită dintr-un grup de dialecte nenormate (romanșă, ladina și friulana) pune o problemă aparte în contextul familiei de limbi neolatine, atât prin absența dicționarelor etimologice la

unele dialecte (friulana), cât și prin atestarea incompletă a cuvintelor în studiile de limbă. În această situație, cercetătorii n-au putut stabili un nucleu lexical reprezentativ pentru retoromană, ci s-au mulțumit – așa cum nota Maria Iliescu – să cercezeze „pe baza surselor lexicografice existente, dacă lexemele de origine latină care au intrat în vocabularele reprezentative ale celorlalte limbi romanice sunt prezente în grupurile de dialecte” luate în discuție.

Din totalul de 2610 de cuvinte ce au fost selectate din vocabularul limbii franceze, 943 sunt de origine latină (moștenite pe cale directă), iar 693 sunt termeni latinești proveniți din împrumuturi livrești. Nu lipsesc nici împrumuturile din celelalte limbi romanice, mai cu seamă din italiană (50 de cuvinte, reprezentând 1,91%).

Din vocabularul reprezentativ al limbii occitane (nici unul din dialectele ce formează occitana nu s-a impus până în prezent ca formă standard supradialectală unică), loana Vintilă-Rădulescu a ales nucleul lexical al dialectului languedocien, deoarece, în comparație cu cel provensal, pe lângă superioritatea de care se bucură, acest dialect dispune de un dicționar modern, comparabil ca nivel și proporții cu cele existente în alte limbi romanice. Din totalul de 2271 de cuvinte selectate, cele mai numeroase din punct de vedere etimologic sunt împrumuturile directe latine, în număr de 1007, adică aproape jumătate. Nici elementul latin savant nu este absent, chiar dacă numai în proporție de 2,02% (46 de cuvinte).

Limbă literară cu normă standard, catalana însumează cele mai

numeroase cuvinte care aparțin fondului latin moștenit. Din totalul de 2381 de cuvinte, 1210 au etimon latinesc, iar 436 sunt împrumuturi romanice intrate pe cale savantă, după cercetările realizate de Liliiana Macarie. Într-o măsură mai mare decât în celelalte limbi, circulară în catalană împrumuturile de tip romanic, din franceză (1,51%), spaniolă (1,18%) și chiar din italiană (0,55%).

Structura etimologică a vocabularului reprezentativ al limbii spaniole are o dimensiune inedită, în sensul că primele două locuri, în ceea ce privește originea cuvintelor, sunt deținute de latinismele moștenite (50%) și de cele intrate pe cale savantă (26,57%). Dintre împrumuturile romanice, în procente mult mai reduse au pătruns în spaniolă neologismele franceze (2,45%), italiene (0,80%), portugheze (0,15%). Observăm din statistica prezentată că împrumutul de dată recentă este slab reprezentat în comparație cu profunzimea latinizării a lexicului spaniol, cel mai conservator poate din familia limbilor neolatine.

În limba portugheză, din totalul celor 2312 de cuvinte ce constituie vocabularul reprezentativ, 1047 sunt elemente latinești moștenite (45,28%), iar 581 (25,12%) au pătruns pe cale savantă. Celelalte clase etimologice au valoare mult mai mică în raport cu fondul latin: 69 de cuvinte (2,98%) sunt franceze, 24 de unități au provenit din italiană (1,03%), iar din spaniolă ponderea împrumuturilor reprezintă un procent important.

Oricât de mult am rămâne îndatorăți civilizației lumii moderne, prin forța lucrurilor, istoria unei limbi

este istoria unei civilizații, iar cifra unei civilizații poate fi descoperit (pe lângă urmele materiale) în acel limbaj care se raportează mereu la izvoare și la sine.

NOTE

¹ E. Coșeriu, *Introducere în lingvistică*, trad. de Elena Ardeleanu și Eugenia Borcilă, Editura Echinocțiu, Cluj, 1995.

² M. Bartoli, *Introduzione alla neolingvistica*, Genova, 1925.

³ Iorgu Iordan, *Româna și spaniola, arii lingvistice ale latinității*, în SCL, XV, 1964, p. 12.

⁴ Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine*, p. 170-182, vezi *Lexicul latinei vulgare*.

⁵ Tagliavini, *op. cit.*, p. 171.

⁶ Apud Sorin Stati, *Interferențe lingvistice*, Editura Științifică, București, 1971.

⁷ Meyer-Lübke, *Grammatica*, II cap., p. 499.

⁸ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Sibiu, 1972, p. 22.

⁹ P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969, pag. 103-104.

¹⁰ H. Mihăescu, *Influența grecească asupra limbii române până în sec. al XV-lea*, Editura Academiei R.S.R., București, 1966, p. 58.

¹² I. Fischer, *Morfologia istorică latină*, Editura Universul, București, 1985, p. 111.

¹³ *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice*, coord. Marius Sala, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.

¹⁴ C. Tagliavini, *op. cit.*, p. 211.

Mihai MIHĂILEANU

CONSIDERAȚII PRIVIND MODUL PREZUMTIV ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Problema prezumtivului este discutată în contradictoriu în literatura de specialitate. În prezent, se constată o întrebuintare mai redusă a prezumtivului, atât în limba scrisă, cât și în limba vorbită.

În manualele de limba română sunt prezentate numai patru moduri personale și predicative (indicativ, conjunctiv, condițional-optativ și imperativ), fără să se facă însă referire la acele forme de prezumtiv care, după unii specialiști, ar putea fi incluse în cadrul celor patru moduri.

Astfel, în **Gramatica română**, H. Tiktin [1] intuiește și menționează unele forme ale prezumtivului, pe care le asociază altor moduri și timpuri. După ce sunt prezentate unele timpuri compuse, autorul afirmă că, în afara acestora, mai există și altele, printre care și cele formate cu gerunziu (timpurile perifrastice), de exemplu „...nu știu ce *va fi gândind* acest om de tine, că-l tot urmăresci” (viitor perfrastic) [2].

Apariția articolului *Prezumtivul*, publicat de Elena Slave [3], a constituit începutul discuțiilor mai intense în legătură cu prezumtivul. Referindu-se la formele speciale, constituite pe baza gerunziului verbului de conjugat, care se găsesc la indicativ,

condițional-optativ și conjunctiv, Elena Slave consideră că „...se poate vorbi nu numai de un mod prezumtiv, ci și de o tendință către o conjugare aparte” [4].

Făcând analogie cu conjugarea perifrastică activă din limba latină, Elena Slave propune ca prezumtivul să fie considerat nu mod, ci *conjugare prezumtivă*, formată din gerunziu sau participiul trecut al verbului de conjugat și auxiliarul *a fi*. Autoarea definește această conjugare aparte astfel: „Conjugarea prezumtivă arată o presupunere, o îndoială, care se referă fie la verb, fie la altă parte a propoziției” [5].

În lucrarea sa, **Gramatica pentru toți** [6], Mioara Avram, în paragraful destinat modurilor, include și prezumtivul în rândul modurilor personale și predicative, alături de indicativ, conjunctiv, condițional-optativ și imperativ.

În opinia autoarei, forme specifice prezumtivului sunt doar cele construite cu ajutorul viitorului indicativ al auxiliarului *a fi*. El are două timpuri: *prezent* (compus din viitorul indicativ al auxiliarului *a fi* și din gerunziu verbului de conjugat) și *perfect* (compus din viitorul indicativ al auxiliarului *a fi* și din participiul invariabil al verbului de conjugat).

Indiferent dacă sunt incluse în cadrul celor patru moduri personale și predicative sau sunt considerate *conjugare prezumtivă* ori un mod personal și predicativ de sine stătător, aceste construcții sunt o realitate a limbii, de care trebuie să se țină seama.

Faptul că în manualele școlare nu se amintește nimic despre aceste forme verbale creează dificultăți în

rândul elevilor la înțelegerea textului, dar mai ales la analizele gramaticale.

Astfel de construcții întâlnim atât în culegerile mai vechi, cât și în cele recent apărute. De exemplu, în **Culegere de texte literare pentru analize gramaticale** autorii Virgiliu Dron și S. Gh. Constantinescu [7] propun spre analiză și unele fraze ce conțin predicate verbale exprimate prin verbe la modul prezumtiv. În acest sens, reproducem trei texte culese din volumul lui N. Iorga **Cugetări**:

1147 „Găina se va fi crezând mai mult decât vulturul, fiindcă are și aripi și e și cuminte” (N. Iorga, *Cugetări*, p. 81, apud Virgiliu Dron, *op. cit.*, p. 252).

1152 „...așa va fi zicând și cioara flămândă și înghețată, care se gândește la cușca și la semințele canarului” (*ibidem*, p. 103, apud Virgiliu Dron, *op. cit.*, p. 253).

1161 „Multora le va fi părând rău că pot minți pe oameni, și nu natura” (*ibidem*, p. 130, apud Virgiliu Dron, *op. cit.*, p. 253).

Astfel de construcții am întâlnit și într-o culegere de teste pentru examenul de capacitate apărută în anul 2002 [8], în care era reprodus un fragment din romanul **Nicoară Potcoavă** de Mihail Sadoveanu: „...zice că la Praguri s-ar fi aflând voinici care uneori se mânie...” (p. 53).

După cum se știe, singurul roman care se studiază în clasele gimnaziale (indiferent de manual) este **Baltagul** de Mihail Sadoveanu, motiv pentru care am inclus și această operă literară într-un studiu

statistic comparativ privitor la utilizarea și frecvența prezumtivului în diferite perioade de dezvoltare a limbii române.

Astfel, parcurgând o sută de pagini din roman, am extras un număr de 45 de construcții ce conțin forme ale prezumtivului.

Înainte de a face prezentarea materialului cercetat, trebuie să precizăm că nu am ținut cont de acele situații în care presupunerea, bănuiala pot fi exprimate și prin viitorul simplu sau, în situații mai rare, prin conjunctiv prezent. Lipsa auxiliarului *a fi* din aceste construcții face ca ele să nu aparțină prezumtivului, ci indicativului viitor, respectiv conjunctivului prezent (chiar și atunci când exprimă bănuiala, presupunerea). De exemplu:

– Ce să i se *întâmp*? răspunse aprig nevasta (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 27).

Dintre cele 45 de construcții extrase, 17 (33,77%) s-ar încadra la prezumtiv prezent, iar 28 (62,22%) la prezumtiv perfect.

Dintre cele 17 exemple de verbe la modul prezumtiv prezent, 5 (29,4%) apar în propoziții independente. În funcție de clasificarea acestor 5 propoziții, am constatat că:

1) 4 (80%) sunt propoziții enunțiative-dubitative:

Va fi având treabă undeva la câmp (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 50).

2) 1 (20%) este propoziție interogativă-dubitativă:

Va fi fiind Ileana? (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 95).

Referindu-ne la diateză, am constatat că:

1) 4 (80 %) sunt la diateza activă:

– Zice că flăcăul samănă cu tatu-său.

– *Va fi semănând* (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 95).

2) 1 (20 %) are verbul la diateza reflexivă:

Te-i fi ducând după datorii pe marfă (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 59).

Se poate observa, din ultimul exemplu, că îndoiala se referă la o împrejurare a acțiunii. Vitoria este călătoare, se duce într-adevăr după ceva; presupunerea vorbitorului se referă la scopul acțiunii, necunoscut lui și bănuît a fi *după datorii*.

Celelalte 12 (70,58%) apar la nivel de frază, fie în propoziții principale, fie în subordonate, astfel:

1) 5 (41,66%) sunt propoziții principale. Două dintre acestea (40%) sunt în raport de coordonare. Una se află în raport de coordonare copulativă:

A mâncat / ș-acuma s-a fi hodinind / (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 17).

Cealaltă principală se află într-un raport de coordonare adversativă:

Frumoasă i s-a fi părând lui / – dar nu este / (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 81).

Se observă că cele două predicte subliniate din exemplele de mai sus sunt exprimate prin verbe la diateza reflexivă.

2) 7 (58,33%) sunt propoziții subordonate de diferite feluri:

a) 5 complementive directe. Să dăm un exemplu:

Cine știe / pe unde va fi fiind,

singur și flămând / (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 10).

După scopul comunicării, 4 dintre acestea sunt enunțiative-dubitative. Un exemplu:

– *Nu înțeleg / ce va fi având astăzi Lupu... /* (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 97).

În acest exemplu, îndoiala se referă la obiectul acțiunii: subiectul are, într-adevăr, ceva; îndoiala vorbitorului privește obiectul acțiunii, ce anume are subiectul.

O propoziție este exclamativă:

Cine știe / ce pușcă va fi fiind! / (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 46).

b) O propoziție subordonată atributivă explicativă, având verbul la diateza reflexivă:

Cel puțin avea un folos: părerea bărbatului acelaia, că *s-ar fi ducând* după bani (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 59).

c) O propoziție circumstanțială concesivă:

– *Moș Pricop, / oricât de supărat vei fi fiind, eu tot am să-ți spun...* (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 61).

Referitor la cele 28 (62,22%) de exemple care pot avea verbele la modul prezuntiv, timpul perfect, situația este mai complicată, recunoașterea lor fiind mai dificilă, chiar apelând la conținut și la alte mijloace. Totuși, dintre aceste trei forme de prezuntiv perfect, cel mai ușor poate fi recunoscută acea formă identică viitorului anterior al indicativului (după cum, deja, s-a precizat mai sus). Astfel, din totalul celor 28 de exemple extrase, 6 (21,42%) sunt formate cu indicativul viitor al

auxiliarului *a fi* + participiul verbului de conjugat, exprimând însă o acțiune trecută, spre deosebire de viitorul anterior. Din rândul celor 6 propoziții, 2 (33,33%) sunt independente.

De exemplu:

– *Va fi făcut* vreo pozna (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 19)

Celelalte 4 (66,66%) apar la nivel de frază, după cum urmează:

a) 1 (25%) apare împreună cu o propoziție principală incidentă:

– *Și-a fi găsit* altă femeie, rânji Bogza (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 87).

b) 1 (25%) este principală interogativă, având ca subordonată o subiectivă:

De ce-i *va fi venit* prin minte femeii lui Lipan... să-l întrebe anume lucru pe fierar? / (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 62).

c) 2 (50%) sunt propoziții subordonate:

1) 1 este subiectivă:

Se vede că tatu-său Nechifor *va fi căzut* pe undeva / ș-a pierit... (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 30).

Cealaltă este circumstanțială de loc:

– Caută-l bine unde *va fi făcut* un popas mai lung... (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 73).

Celelalte 22 (78,57%) au forme identice cu cele ale conjunctivului perfect sau condițional-optativului perfect, fiind mult mai greu de identificat. Ținând cont de faptul că modul conjunctiv și modul condițional-optativ (când exprimă condiția) sunt folosite, în majoritatea situațiilor, ca moduri dependente,

vom înțelege că, întrebuițate ca moduri independente, ar reprezenta prezumtivul.

Un alt criteriu ar fi, mai ales în cadrul dialogului, prezența afirmației nesigure (îndoiala, nesiguranța, probabilitatea exprimându-se, de cele mai multe ori, cu ajutorul prezumtivului). În acest sens, am întâlnit un singur exemplu din cele 22:

– Pe-aici, pe la dumneata, *n-or fi făcut* cumva popas?

– *Or fi făcut* (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 71).

La nivel de frază, am întâlnit șase (27,27%) propoziții principale, ale căror forme verbale sunt construite cu auxiliarul *a fi* la conjunctiv prezent sau la condițional-optativ prezent:

a) două (33,33%) apar într-o frază alcătuită cu propoziții principale aflate în raport de coordonare copulativă. Exemplu:

Să nu se fi săturat el de vechi, și *să fi căutat* nou (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 87).

Două (33,33%) sunt însoțite de propoziții principale incidente:

– *Ce-or fi făptuit*? întrebă femeia cu grijă pe unul dintre munteni (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 57).

b) celelalte două (33,33%) aparțin unor principale, regente pentru:

circumstanțiala de timp (1) și pentru completivele directe (2):

(1) *Poate-or fi trecut* când eram eu dusă de-acasă... (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 71).

(2) *Cum ar fi cutezat* să lovească și să jefuiască? (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 82).

Din totalul celor 22 de exem-

ple extrase, 16 (72,72%) sunt mult mai greu de încadrat, deoarece aparțin unor propoziții subordonate, ele putând fi confundate cu modul conjunctiv perfect sau cu modul condițional perfect. În această situație, am încercat să apelăm mai ales la conținut: dacă vorbitorul consideră acțiunea exprimată (prin una din formele verbale la care ne referim) ca îndoielnică sau presupusă, se poate vorbi de modul prezumtiv.

Ținând cont de cele afirmate mai sus, vom încerca să comentăm și aceste șaisprezece forme verbale, având însă anumite rezerve cu privire la apartenența unora la prezumtiv:

a) 11 (68,75%) aparțin unor subiective, având ca elemente regente adverbe predicative sau verbe impersonale, de tipul: *probabil, poate, posibil, trebuie, se zice* etc. Exemplu:

Poate să fi căzut bolnav (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 18).

b) 1 (6,25%) aparține unei circumstanțiale de mod comparativă (comparația fiind ipotetică):

...ș-acuma nu-i; *parc-ar fi intrat* în pământ / (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 25).

c) 4 (25%) sunt predicate verbale ale unor completeive directe:

– Dumnealui, soțul meu, zice că ei *ar fi pălit* pe oier (M. Sadoveanu, **Baltagul**, p. 82).

În urma acestui studiu comparativ privitor la utilizarea și frecvența prezumtivului, am constatat că aceste forme apar în numeroase opere literare ale unor autori din epoci di-

ferite și din diverse zone geografice ale țării. Prezumtivul a apărut din necesitatea exprimării unei acțiuni presupuse, bănuite, probabile – acțiune pe care enunțătorul nu o cunoaște cu certitudine.

Ar fi regretabil ca aceste construcții să dispară, sărăcind limba română. Prin urmare, considerăm că s-ar impune introducerea formelor de prezumtiv în manualele școlare, evitându-se astfel acele dificultăți ce apar la citirea textelor, dar mai ales în procesul analizelor gramaticale.

BIBLIOGRAFIE

1. Avram, Mioara, *Gramatica pentru toți*, Editura Humanitas, București, 1997.
2. Slave, Elena, *Prezumtivul, Studii de gramatică*, II, București, 1957, p. 53-60.
3. Tiktin, H., *Gramatica română*, București, 1895.

NOTE

- ¹ H. Tiktin, *Gramatica română*, ed. a II-a, București, 1895.
- ² H. Tiktin, *Ibidem*, p. 166.
- ³ E. Slave, *Prezumtivul // Studii de gramatică*, vol. II, București, 1957.
- ⁴ E. Slave, *Ibidem*, p. 54.
- ⁵ E. Slave, *Ibidem*, p. 55.
- ⁶ M. Avram, *Gramatica pentru toți*, ed. a II-a, București, 1997.
- ⁷ V. Dron și S. Gh. Constantinescu, *Culegere de texte literare pentru analize gramaticale*, București, 1970.
- ⁸ G. Costache, Șt. Ilinca, *Limba și literatura română pentru examenul de capacitate*, București, 2002.

Tatiana BABIN-RUSU

DIFERENȚIEREA STRUCTURILOR LEXICO-SEMANTICE

Cercetarea structurii vocabularului rămâne un subiect de interes major în lingvistica modernă, reluând în dezbatere diferențierea și caracterizarea fiecărui subsistem lexical și, implicit, problema terminologiei utilizate.

În lucrările de semasiologie atestăm numeroși termeni care denumesc astfel de structuri lexicale: *paradigmă lexico-semantică, câmp lexico-semantic, câmp asociativ, câmp semantic, grup lexico-semantic, grup de sinonime, grup tematic* etc.

În continuare, ne vom referi la două dintre acestea, și anume la *grupul lexico-semantic* și la *câmpul lexico-semantic*.

Termenul de „grup lexico-semantic” este folosit de cele mai multe ori pentru desemnarea variațiilor de structuri lexicale, acestea deosebindu-se de cele lexico-gramaticale sau lexico-sintactice. Astfel, lingviștii A. I. Kuznețova și F. P. Filin definesc grupul lexico-semantic drept structură ai cărei membri se reunesc pe baza unor proprietăți semantice comune [1], [2]. Grupul de sinonime, grupul de antonime, câmpul lexical și câmpul semantic reprezintă, conform acestor autori, niște grupuri lexico-semantică. Un alt lingvist, V. I. Koduhov, distinge grupurile gramaticale, stilistice,

derivaționale și lexico-semantică, ultimele referindu-se la grupurile tematice, terminologice, la grupurile de sinonime și la cele de antonime [3]. De altă părere sunt savanții L. M. Vasiljev și N. G. Dolghih, care consideră grupul lexico-semantic, grupul de sinonime și alte structuri lexicale drept câmpuri semantice [4], [5]. Nu pune problema diferențierii acestor structuri nici A. A. Ufimțeva, care le definește drept „paradigme lexicale mai complexe” [6].

Lipsa unor principii și criterii general valabile de diferențiere și clasificare a microsistemelor lexicale provoacă unele confuzii: același fenomen este denumit „grup lexico-semantic”, „grup de sinonime” sau „câmp semantic”. Dificultățile în clasificarea acestor structuri apar, consideră lingvistul I. N. Karaulov, din cauza utilizării neadecvate a terminologiei [7]. Problema ține, credem, nu doar de folosirea inadecvată a terminologiei, ea are și determinanți obiective.

Obiectele și fenomenele se află în relații diverse și complexe care influențează sistemul lexical, structurându-l în microsisteme lexicale. Fiind numite extraglotice și glotice și aflându-se în interacțiune, sau într-o relație de condiționare reciprocă, ele circumscriu o rețea de raporturi paradigmatică între cuvinte și variantele lexico-semantică ale acestora, reprezentând, după părerea mai multor savanți, unul dintre criteriile principale de diferențiere a structurilor lexicale.

Comparând câmpurile lui J. Trier cu grupul lexico-semantic al termenului „pământ”, analizat de A. A. Ufimțeva, cercetătoarea A. A. Zalevskaia susține că ar fi corect, conform terminologiei ling-

visticii moderne, să numim câmpurile trierene „lexico-semantice” și nu „semantice” sau „conceptuale”, acestea deosebindu-se de grupul lexico-semantic prin faptul că membrii câmpului se reunesc pe baza principiului extraglotic, iar cei din grupul lexico-semantic – pe baza principiului glotic [8]. Această problemă este pusă în discuție și de lingviștii D. N. Șmelev [9] și S. Berejan, care menționează: „Поля отличаются от так называемых тематических словарных групп и лексико-семантических групп выделяемых в лексическом составе многими исследователями, тем, что объединение слов в них основывается на чисто языковых связях, в то время как в упомянутых группах слова объединяются на основе внеязыковых связях, на базе классификации самих предметов и явлений действительности” [10].

Nu putem afirma totuși că aceste principii reprezintă un criteriu acceptat fără rezerve de toți cercetătorii. Lingvistul G. S. Șcjur vorbește despre principiul invariantei și al funcției, accentuând importanța fenomenului de interacțiune reciprocă dintre elementele câmpului, fenomen care nu este caracteristic membrilor unui grup lexico-semantic [11].

Un alt criteriu de diferențiere a câmpului lexico-semantic de grupul lexico-semantic este tipul de relații între elementele structurii lexicale: relațiile de comutare și substituție. Și în acest caz părerile sunt împărțite. A. A. Zalevskaia consideră comutarea un tip de relații caracteristic unui câmp lexico-semantic. În ceea ce privește grupul lexico-semantic sau grupul de sinonime, elementele acestor structuri s-ar afla, conform

cercetătoarei, în relații de comutare și substituție [12]. Investigând un șir de structuri lexicale din vocabularul limbii române contemporane, în mod special câmpuri lexico-semantice, A. Bidu-Vrănceanu și N. Forăscu consideră comutarea și substituția tipuri de relații caracteristice câmpului, și nu grupului lexico-semantic [13].

Dacă ne referim la caracteristicile și la structura câmpului lexico-semantic, acesta este constituit conform unor principii generale, cum ar fi: a) reunirea membrilor pe baza unor proprietăți semantice comune reprezentate de un număr de seme, b) diferențierea semantică a unor termeni față de alții din aceeași paradigmă, realizată prin seme variabile și c) relația paradigmatică de excludere reciprocă dintr-un context a termenilor unei clase sau paradigme, reprezentând niște ansambluri paradigmatiche mai largi și mai puțin rigide în raport cu clasele sinonimelor, antonimelor etc. [14]. Delimitarea câmpurilor prezintă atât interes teoretic, cât și unul practic, deoarece structura vocabularului nu poate fi cunoscută integral. Din cercetările semantice moderne rezultă că numărul termenilor dintr-un câmp variază de la câteva zeci până la sute de cuvinte. Cantitatea materialului lexical poate crea unele probleme de cercetare care țin de aspectul stabilirii relațiilor semantice. Se impune, astfel, principiul practic al reducerilor ulterioare succesive, atât din punct de vedere cantitativ, cât și din punct de vedere calitativ. Prin urmare, se pune problema dacă un câmp reprezintă o singură sau mai multe paradigme.

Interpretarea câmpului ca paradigmă de către lingvistul E. Coșeriu [15] a reprezentat o etapă

esențială în analiza semantică modernă, deși problema suprapunerii celor două concepte nu se punea încă. Mai târziu, odată cu apariția unor noi cercetări în domeniu, găsim răspunsuri și la această întrebare. A. Bidu-Vrânceanu a demonstrat că „această egalitate nu este obligatorie”. Dacă paradigma lexico-semantică este indivizibilă în alte paradigme lexico-semantică, iar un câmp nu coincide obligatoriu cu o singură paradigmă, rezultă că un câmp nu este interpretat decât ca o clasă paradigmatică în sens larg [16].

O altă problemă importantă în analiza câmpurilor ține de inventarul acestora. Întrebarea este: în ce măsură paradigmele lexico-semantică dintr-un câmp sunt deschise sau nelimitate și în ce măsură presupun o ordine determinată [17]? În acest sens, susținem părerile lingviștilor care consideră că orice clasă lexico-semantică este nelimitată, și această caracteristică se explică prin caracterul dinamic al vocabularului. Acest fenomen se manifestă mai puțin la sinonime și antonime, și în mod special la câmpurile lexico-semantică. Privind lucrurile din acest punct de vedere, apare problema delimitării câmpurilor sau a granițelor acestora. Majoritatea lingviștilor susțin că acestea nu au granițe rigide sau sunt greu de stabilit, astfel încât câmpurile pot fi analizate și fără identificarea limitelor lor. O condiție ar fi, după savantul H. Geckeler, alcătuirea riguroasă a inventarului lor din punct de vedere semantic [18]. Autorul consideră importantă delimitarea în interiorul câmpului a unui nucleu și a zonei periferice, constituite de degajarea opozițiilor semantică prin care se caracterizează.

În ceea ce privește problema caracterizării câmpurilor lexico-semantică sub aspectul unei ordini determinate a termenilor constitutivi, răspunsul este mai dificil. În general, primul aspect care este investigat presupune existența unui sau a mai multor arhilexeme [19] sau termeni-bază [20] și existența unei ordini determinate a opozițiilor. Cazurile numeroase în care ordinea nu poate fi stabilită în clasele paradigmatică reprezentate de câmpuri trebuie interpretate, probabil, ca o particularitate a structurii lexicale, mai puțin rigidă decât alte structuri lingvistice, subliniază E. Coșeriu [21].

Câmpul lexico-semantică ca structură semantică capătă validitate numai după analiza acestuia, adică după ce sunt puse în evidență opozițiile semantică caracteristice. Această metodă de investigare presupune mai multă rigurozitate, înlăturând subiectivismul tolerat uneori în sfera semantică.

Principiile de stabilire a opozițiilor au fost preluate din fonologie, unde au fost descrise de cercetătorul N. Troubetzkoy [22], care deosebește două tipologii de opoziții, prima referindu-se la raporturile dintre unitățile lexicale – acestea fiind privative, graduale sau echipolente –, iar a doua – de relațiile dintre opoziții, care pot fi la rândul lor proporționale, izolate sau multilaterale. Acestea sunt aplicate în studiul opozițiilor semantică. Prin urmare, opoziția semnificativă este definită drept opoziție pe care o formează două semne ale limbii în care semnificanții sunt diferiți.

Lingviștii J. Cantineau [23] și S. Marcus [24] au dezvoltat în continuare teoria opozițiilor, adăugând alte două tipuri: *opoziție zero* și

opoziții disjunctive. Problema este reluată și de lingvistul L. Hjelmslev, care demonstrează posibilitatea neutralizării opozițiilor [25].

Opozițiile se stabilesc între termenii aceleiași paradigme, iar uneori pun în relație două paradigme diferite ale aceluiași câmp. Evidențiem următoarele tipuri de opoziții caracteristice unui câmp lexico-semantic:

1) *Opoziția privativă* – reprezentată de situația în care un termen are o trăsătură de sens în plus față de alt termen, toate celelalte fiind comune. Acest fenomen nu este specific numai câmpurilor, ci și sinonimelor. În cazul acestui raport, pot fi determinate diferite grade de incluziune, în funcție de numărul de trăsături pe care un termen le conține în plus față de sinonimul său. Trebuie să specificăm că, spre deosebire de sinonimie, în cazul câmpurilor opoziția privativă este mai puțin relevantă sub aspectul numărului de trăsături comune unităților puse în opoziție și al numărului elementelor care alcătuiesc paradigma diferențială. Un interes aparte prezintă frecvența opoziției și, eventual, semnificația acesteia în aprecierea tipului de structură.

2) *Opoziția echipolentă* ține de diferența trăsăturilor semantice ale termenilor, adică: fiecare dintre cei doi termeni trebuie să aibă cel puțin o trăsătură de sens specifică. În funcție de numărul semnelor diferențiale, pot fi stabilite mai multe grade de echipolență:

a. *Echipolență de gradul 1*, reprezentată de situația în care fiecare dintre cei doi termeni au câte o trăsătură distinctă;

b. *Echipolență de gradul 2*, caracteristică situațiilor în care fiecare termen are, în afară de trăsăturile

comune, câte două seme distinctive specifice;

c. *Echipolență de gradul 3* – trei trăsături distinctive;

d. *Echipolență de gradul 4* – patru trăsături distinctive etc.

3) *Opoziția disjunctivă* se stabilește între doi termeni constituiți, fiecare în parte, dintr-un anumit număr de seme și care îndeplinesc următoarea condiție: nici o trăsătură proprie primului termen nu se conține în termenul al doilea și invers – nici o trăsătură caracteristică termenului al doilea nu se găsește la primul. Respectiv, baza de comparație a celor doi termeni este egală cu zero.

Studiul opozițiilor semantice pune în evidență specificul câmpurilor comparate. Dacă ne referim la vocabular în general, atunci, prin caracterul specific sau prin frecvența unor anumite tipuri de opoziții la unele niveluri, se poate verifica afirmația conform căreia „nu se poate vorbi în general despre o structură a vocabularului, ci despre zone structurate diferit. Deosebirile de structurare de la diferite niveluri sunt o dovadă că, în ansamblu, lexicul este un sistem mai lax, mai ramificat, cu zone mai mult sau mai puțin omogene, în comparație cu alte niveluri ale limbii” [27].

O altă caracteristică a structurii câmpului lexico-semantic, după cum menționează S. Berejan, rezidă în faptul că acesta poate cuprinde atât grupuri tematice, cât și analogice, derivaționale, etimologice, sinonimice etc. [28]. Respectiv, se impune un alt indiciu, care ar putea servi drept principiu de diferențiere a câmpului lexico-semantic de grupul lexico-semantic, și anume – fenomenul incluziunii. Grupul poate să reprezinte o sub-

structură a unui câmp, în timp ce câmpul lexico-semantic nu poate fi parte componentă a unui grup lexico-semantic.

Problema utilizării terminologiei și a diferențierii structurilor lexico-semantică necesită încă multe discuții, rămânând, în continuare, în atenția lingviștilor.

REFERINȚE

1. А. И. Кузнецова, *Понятие семантической системы языка и методы ее исследования*, Изд. Московского Университета, 1963, с. 43.
2. Ф. Р. Филин, *О лексико-семантических группах* // Езиковедски изследование в чест на акад. Ст. Младенов, София, 1967, с. 537-538.
3. В. И. Кодухов, *Лексико-семантические группы слов*, Ленинград, 1955, с. 4.
4. Л. М. Васильев, *Теория семантических полей* // Вопросы языкознания, 1971, с. 106-111.
5. Н. Г. Долгих, *Теория семантического поля на современном этапе развития семасиологии* // Филологические науки, 1973, № 1, с. 89-98.
6. А. А. Уфимцева, *Лексика* // Общее языкознание. Внутренняя структура языка, М., 1972, с. 406-436.
7. Ю. Н. Караулов, *Словарь как компонент описания языков* // Принципы описания языков мира, М., Наука, 1976, с. 314.
8. *Полевые структуры в системе языка*, Воронеж, Изд. Воронежского университета, 1989, с. 27-28.
9. Г. С. Щур, *О месте лингвистических и экстралингвистических семантических признаков при исследовании лексики* // Романо-германские языки, Вып. 94, Ярослав, 1971, с. 81-87.
10. *Полевые структуры в системе языка*, Воронеж, Изд. Воронежского университета, 1989, с. 30.
11. E. Coşeriu, *Zur Vorgeschichte der strukturellen Semantik. Heyses Analyse des Wortfeldes „Schall“* // To honore Roman Jakobson, Mouton, The Hague, Paris, 1967.
12. E. Coşeriu, *Vers une typologie des champs lexicaux* // „Cahiers de lexicologie”, Revue internationale de lexicologie et de lexicographie, volume XXVII, II, 1975, p. 31.
13. H. Geckeler, *Semantica estructural y teoria del campo lexico*, Editorial Gredos, Madrid, 1976, p. 305-306.
14. E. Coşeriu, *Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes*, Tübingen, 1973, p. 32.
15. L. Guilbert, *La creativite lexicale*, Paris, 1975, p. 157.
16. E. Coşeriu, *Interdisciplinaria e linguistica* // L'accostamento interdisciplinare all' studio del linguaggio, Franco Angelo Editore, Milano, 1980.
17. N. Troubetzkoy, *Grundzüge der Phonologie* // „Travaux du Cercle Linguistique de Prague”, VII, 1949, p. 11-40.
18. J. Cantineau, *Les oppositions significatives* // „Cahiers Ferdinand de Saussure”, vol. 10, 1952.
19. S. Marcus, *Lingvistică matematică*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1963.
20. L. Hjelmslev, *Pour une sémantique structurale* // „Travaux du Cercle linguistique de Copenhague”, XII, 1957, p. 82-83.
21. E. Coşeriu, *Pour une sémantique diachronique structurale* // „Travaux de linguistique et de littérature”, Strassbourg, I, 1. 1964, p. 151.
22. С. Г. Бережан, *Семантическая эквивалентность лексических единиц*, Изд. Штиинца, Кишинев, 1973, с.166.

Rodica MAȚCAN

FORMELE VERBALE CARE EXPRIMĂ POSTERIORITATEA ÎN FRANCEZĂ ȘI ROMÂNĂ

Capacitatea formelor verbale de a exprima temporalitatea se datorează în mare parte contextului. „Valorile contextuale ale timpurilor verbale [...] apropie oarecum timpurile, dată fiind omogenitatea condițiilor contextuale de întrebuițare. De aceea, acolo unde permite semantica verbului, timpurile pot fi întrebuițate unul în locul altuia” [2, p. 157-158]. În afara formelor verbale de viitor, cele mai frecvente forme utilizate pentru reflectarea posterității în franceză și română sunt: *le présent* / prezentul, *le passé composé* / perfectul compus, *l'imparfait* / imperfectul, *le conjonctif* / conjunctivul, *l'impératif* / imperativul. Prezentul este folosit cel mai des în această funcție.

Utilizarea *prezentului* determină o modificare a reprezentării clasice a acestei forme temporale, ca punct în mijlocul axei cronologice care separă trecutul de viitor. Cazurile în care prezentul coincide cu momentul vorbirii sunt mai curând o excepție. Ch. Touratier afirmă că „din 2000 de fraze ale unui locutor parizian, care conțin 1473 de cazuri de prezent”, n-a găsit decât 7 exemple de „simultaneitate aproape

strictă” [9, p. 74]. Prezentul nu este purtător al semului *actual*, după cum postulează gramaticile școlare tradiționale. În exemplele următoare vom demonstra frecvența întrebuițării prezentului în locul viitorului, inclusiv în opere literare.

1. – Clara, vous savez sans doute, reprit la duchesse [...], que *demain* les bans de monsieur d'Ajuda-Pinto et de mademoiselle de Rochefide **se publient**? [BPG, p. 82] / – Clara, desigur că știi, re-luă ducesa [...], că *mâine se fac anunțurile* pentru căsătoria domnului d'Ajuda-Pinto cu domnișoara de Rochefide [BMG, p. 283].

2. – Eh bien! Elle **va lundi prochain** au bal du maréchal Carigliano [BPG, p. 117]. / – Ei bine, *lunea viitoare se duce* la balul mareșalului Carigliano [BMG, p. 326].

3. – [...] mais le Roi **signe demain** le contrat de mariage, et votre pauvre cousine ne sait rien encore [BPG, p. 221]. / – [...] dar regele **va semna mâine** contractul de căsătorie, iar biata dumitale vară nu știe nimic [BMG, p. 451].

4. – C'est fini de ce matin. Nous **dinons** tous les trois ensemble, ensemble! Comprenez-vous? [BPG, p. 192]. / – De ast-dimineață toate-s gata. **O să luăm masa** toți trei împreună, împreună! [BMG, p. 417].

5. – Mes enfants, je meurs si vous continuez, cria le vieillard en tombant sur son lit comme frappé par une balle. Elles me **tuent!** se dit-il [BPG, p. 217]. / – Copilele mele, mă ucideți, dacă continuați tot așa, strigă moșneagul, prăbușindu-se pe pat, ca străpuns de un glonț. **Au să mă ucidă**, își spuse el [BMG, p. 447].

În primele trei enunțuri în franceză și în primele două în română prezentul are valoare de viitor, datorită modalizatorilor temporali care îl însoțesc (*demain – mâine, lundi prochain – luna viitoare*), pe când în enunțul al patrulea prezentul din franceză **nous dinons** este precedat de *C'est fini de ce matin / De ast-dimineață toate-s gata*, ceea ce îi permite traducătorului să întrebuițeze în varianta română verbul la viitor – **o să luăm masa**. În exemplul al cincilea prezentul **elles me tuent / au să mă ucidă** este motivat de condiționalul din propoziția precedentă **je meurs si vous continuez / mă ucideți, dacă continuați tot așa**, valoare evidențiată de traducător și în română.

Perifraze cu verbe modale care exprimă posterioritatea

Construcțiile cu **aller** sau **vouloir** reflectă din punct de vedere enunțiativ *un viitor spre care vorbitorul se îndreaptă*, iar cele formate cu **devoir**, dimpotrivă, desemnează o acțiune impusă din exterior. Într-un fel, acesta este un viitor care „vine” spre vorbitor: Ex.: *Son procès doit passer prochainement* [5, p. 731]. / *Procesul său trebuie să aibă loc în curând; Je dois dîner avec lui la semaine prochaine* [6, p. 58]. / *Trebuie să iau masa cu el săptămâna viitoare*.

E. Benveniste susține că viitorul s-a format cu ajutorul auxiliarului *vouloir / a vrea* („le futur se constitue souvent à date récente par la spécialisation de certains auxiliaires, notamment „vouloir” [1 p. 75]), iar D. Leeman completează: „**devoir** peut aussi être un auxiliaire de temps et indiquer le futur

proche, mais seulement avec les verbes d'action”. „Ainsi, *Paul doit être malade* n'a pas le sens «Paul va être malade». En revanche, *Max reste chez lui car sa femme doit accoucher* signifie *sa femme «va accoucher»*” [8, p. 122]. **Falloir**, ca și **devoir** sau **pouvoir**, este capabil să orienteze gândul spre viitor. Susținem această aserțiune prin următoarele exemple:

1. – Oui, dit Poiret, **il faut aller demain** chez madame de Restaud [BPG, p. 62]. / – Da, spuse Poiret, **trebuie să mergi mâine** la doamna de Restaud [BMG, p. 259].

În acest exemplu *falloir* își păstrează sensul datorită modalizatorului *demain / mâine*.

2. – [...] Le baron de Rastignac **veut-il être avocat?** Oh! Joli. **Il faut pătir pendant dix ans, dépenser** mille francs par mois, **avoir** une bibliothèque, un cabinet, **aller** dans le monde, **baiser** la robe d'un avoué pour avoir des causes, **balaier** le palais avec sa langue [BPG, p. 109]. / – [...] Baronul de Rastignac **vrea** probabil **să intre în avocatură?** Frumușică socoteală! **O să te chiniești vreo zece ani, o să cheltuiești** în fiecare lună o mie de franci, **o să-ți faci** o bibliotecă, un notariat, **o să umbli** prin lumea bună, **o să te ploconești** în fața celor de la care poți ciupi un proces, **o să gonești** prin tot Palatul de Justiție, până ți-o ieși limba de-un cot [BMG, p. 316].

Desemantizarea lui *falloir* este în acest caz totală, de aceea în română fraza este tradusă bine, verbele fiind utilizate la viitor.

3. – Oh! Monsieur, dit Victorine en joignant les mains, pourquoi **voulez-vous tuer** monsieur

Eugène? [BPG, p. 105]. / – Oh! Domnule, zise Victorine împreună și mâinile, de ce **vreți să-l ucideți** pe domnul Eugen? [BMG, p. 311].

4. – Je **ne veux pas qu'on tire** des coups de pistolet chez moi, dit madame Vauquer [BPG, p. 106]. / – **Nu vreau să se tragă** cu pistolul aici, la mine, spuse doamna Vauquer [BMG, p. 312].

5. – [...] Il a un fils unique auquel **il veut laisser** son bien, au détriment de Victorine [BPG, p. 114]. / – [...] Are un singur fiu, căruia **vrea să-i lase** tot ce are, păgubind astfel pe Victorine [BMG, p. 322].

6. – [...] **Je veux travailler** noblement, saintement; **je veux travailler** jour et nuit, ne devoir ma fortune qu'à mon labeur. Ce sera la plus lente des fortune [...] [BPG, p. 117]. / – [...] **Vreau să muncesc** cu noblețe, cu sfințenie. **Vreau să muncesc** zi și noapte și să-mi dătoz bogăția doar muncii mele. Va fi cea mai lentă îmbogățire [BMG, p. 325].

7. – [...] **Je peux vous prouver** que je vous aime pour vous [BPG, p. 139]. / – [...] **Vreau să-ți dovedesc** că te iubesc pentru dumneata însuși [BMG, p. 353].

8. – Oh, oui! **Je dois sortir** pour des affaires qu'il est impossible de remettre [BPG, p. 167]. / – Ah, da! **Trebuie să ies** în oraș pentru niște treburi, pe care mi-e cu nepuțință să le amân [BMG, p. 387].

Verbele *vouloir*, *devoir*, *pouvoir* din exemplele 3-8 își păstrează se-mele de intenție, dorință, aspirație, voință, fapt ce le justifică valoarea de acțiune realizabilă în viitor.

Din punct de vedere seman-

tic, este necesară distincția între „eventualitate”, „obligație” și „capacitate”. D. Leeman propune o analiză semantică destul de nuanțată a acestor semiauxiliare modale. Ea distinge două cazuri:

„– ou bien le locuteur porte un jugement sur l'existence du rapport sujet-procès: sembler, paraître, devoir ou pouvoir au sens „éventualité” [...] – ou bien le locuteur porte un jugement sur le rapport sujet-procès lui-même; les semi-auxiliaires indiquent alors une disposition de la personne (sujet), nécessaire, préalable à l'accomplissement du procès; Guillaume les appelle pour cela „verbes puissanciels”: notionnellement ils préexistent à tous les autres verbes car ils en sont les présupposés [...] [8, p. 128].

Unele verbe pot exprima posterioritatea: *compter*, *espérer*, *penser*. Iată câteva exemple din limba-jul colocvial: *Compte venir bientôt parmi nous; Vous pensez rentrer à temps? J'espère partir le plus rapidement possible*; și din opere literare: – Ne pensez-vous pas, dit Eugène, que madame de Beauséant a l'air nous dire **qu'elle ne compte pas voir** le baron de Nucingen à son bal? [BPG, p. 204] / – Dar, își zise Eugen recitind biletul, doamna de Beauséant îmi spune destul de limpede că pe baronul de Nucingen **nici nu vrea să-l vadă** [BMG, p. 428].

Verbul *compter* are și echivalen-tul *a spera*, deci nu suntem de acord cu traducerea făcută, deoarece în română s-a omis *à son bal / la balul său*, fapt ce-i anulează valoarea de viitor. Propunem, în schimb, următoarea traducere: *Ea nu speră să-l vadă pe baronul de Nucingen la balul său*.

În paralel cu analiza *semantică* este interesant să examinăm comportamentul *sintactic* al acestor verbe, care au statutul de „**semi-auxiliare de modalitate**” [D. Leeman, 1993; E. Benveniste, 1997]. Spre deosebire de auxiliarele clasice, numite „de timp” (*avoir, être* și în parte *aller*), aceste verbe *modale* (ca *pouvoir, devoir, vouloir, désirer, espérer, croire* etc.) nu sunt gramaticalizate în franceză. Construcțiile din care acestea fac parte nu sunt stabile. Din punct de vedere formal, *auxilierea de modalitate* diferă de *auxilierea de temporalitate* prin faptul că „*începe la un grad mai înalt*” [1, p. 188]. Primul element este forma flexibilă a auxiliantului, al doilea e infinitivul verbului auxiliat: „il peut arriver”; „je dois sortir” [*idem*]. Unul dintre criteriile de „auxiliere de modalitate” este, după Benveniste, „conversiunea formei personale a auxiliatului într-o formă de infinitiv: «Pierre chante» devine „Pierre peut (doit) chanter”. De aici rezultă că *infinitivul este forma modalizată a verbului [...]* [*idem*].

Analizând valorile modale, aspectuale și temporale ale verbului *devoir*, K. Kronning îi descoperă 38 de accepții semantice. Printre acestea – următoarele valori de viitor:

Le „futur”: Le temps semble **devoir s’améliorer bientôt**.

Le „futur proche”: Il **doit venir d’un moment à l’autre**.

Le „futur indéfini”: Il semble qu’on quitte le monde, qu’on ne **doit plus jamais arriver** nulle part...

Le „futur virtuel”: Daniel **doit aller** au cinéma ce soir.

Le „futur probable”: Il **doit s’embarquer** la semaine prochaine.

Le „futur d’obligation”: Le soldat **doit rejoindre** son corps d’ici huit jours.

Le „futur du passé subjectif”: [...] le roi partit pour Compiègne, où il ne **devoit être** que peu de jours.

Le „futur du passé des journalistes”: Après dix heures d’entretiens avec les dirigeants argentins, le secrétaire d’Etat américain **devait reprendre** les discussions hier après-midi [...].

Le „futur du passé des historiens”: Jésus paraît être resté étranger à ses raffinements de théologie, qui devait bientôt remplir le monde de disputes stériles [7, p. 16-19].

Valorile verbului *devoir* sunt determinate de context. D. Leeman constată că verbele modale *croire, savoir, estimer, penser* etc. [Cf. de asemenea S. Alexandrescu, „Sur les modalités *croire* et *savoir*”, *Langages*, nr. 43, 1978, p. 19-27; probleme de polisemie legate de verbele modale *pouvoir, vouloir, devoir, savoir* în B. Pottier, „Sur la formulation des modalités en linguistiques”, *Langages*, 1978, nr. 43, p. 39-46; C. Fuchs, „L’opérateur *pouvoir*: valeurs, interprétations, reformulations”, *Langue française*, 1989, nr. 84, p. 83-93] pot fi considerate ca semiauxiliare modale, căci „ele admit o poziție completivă echivalentă cu infinitivul, care are proprietăți de complement și atunci verbul introductiv poate fi precizat din punct de vedere aspectual. Caracteristic pentru perifrazele cu sens de viitor este faptul că acestea pot fi ușor înlocuite cu forma de viitor a verbului.

Alte perifraze sau expresii care includ semul posterioritate-prezent

Sunt greu de identificat toate construcțiile pe care le utilizează limba pentru a exprima un eveniment viitor, vom enumera doar câteva perifraze și expresii relative la viitor: *être sur le point de*, *être en passe de* (nuanță de admirație):

Il est sur le point de terminer son ouvrage [6, p. 57]. / El **este pe cale de** a termina lucrarea. = El va termina lucrarea în curând.

Il est en passe de devenir un grand orateur. (*Idem*) / El **este în situația de** a deveni un mare orator. = El va deveni un mare orator.

Ce n'est pas pour, n'avoir plus qu'à, avoir à + infinitif, avoir l'intention de, être prêt à, cela risque de + infinitif, à nous (vous) de + infinitif. Aceste construcții sunt, de asemenea, modalizate:

Cela n'est pas pour durer [5, p. 731]. / **Aceasta nu va dura.**

Tu **n'as plus qu'à** lui expliquer les choses. / **Va trebui să-i** explici lucrurile.

C'est tout ce qu'il y **a à faire.** / E tot **ce va trebui de făcut.**

Viitorul din limba română este, sub aspect funcțional, echivalent cu toate construcțiile franceze. Fără a face vreo concluzie, constatăm varietatea mijloacelor de exprimare a viitorului, pe care le utilizează cele două limbi.

Conjunctivul prezent, infinitivul, imperativul cu valoare de viitor

Deși formele indicativului exprimă în primul rând viitorul, atât în limba franceză, cât și în română,

precum și alte moduri (conjunctivul, infinitivul, imperativul), acesta este, în unele contexte, purtător al ideii de posterioritate. Conjunctivul (le subjonctif) condiționează deschiderea unui referențial posibil: *Je souhaite que vous **partiez le plus rapidement possible.*** / *Doresc să plecați cât mai repede;* *Je voudrais **avoir terminé la semaine prochaine.*** / *Aș vrea să fi terminat săptămâna viitoare.*

Imperativul este, în mod natural, „îndreptat spre viitor”, deoarece executarea ordinelor se face, desigur, după enunțarea lor, însă un rol important îl au și deicticele, care plasează acțiunea în viitor [Cf. M. Grevisse, p. 1289, Wagner, Pinchon, p. 339]. Ex.: *Allons **ce soir*** au cinéma; *Partez **demain*** pour Paris. Anume modificatorii *ce soir* și *demain* conferă imperativului valoarea de viitor. Această valoare a imperativului este utilizată adesea în operele literare:

1. – **Etudions** ce couple-là: je te dirai pourquoi [BPG, p. 135]. / – Împerecherea asta **trebuie** studiată. Am să-ți spun altă dată de ce [BMG, p. 348].

În exemplul de mai sus semantismul intern al verbului *étudier* și întrebuintarea lui la imperativ exprimă posterioritatea.

2. – **N'écrivez pas**, lui dit Eugène, **enveloppez** les billets, **mettez** l'adresse, et **envoyez-les** par votre femme de chambre [BPG, p. 143]. / – **Nu scrie** nimic, îi spuse Eugen. **Pune** banii în plic, adresa deasupra și **trimite-i** prin cameristă [BMG, p. 358].

Considerăm că în varianta română contextul solicită forma de politețe *nu scrieți nimic*, deoarece

tânărul Eugen se adresează unei doamne, pe care nu o cunoaște decât de câteva zile. Acțiunile la imperativ se succed în acest caz, ceea ce accentuează o dată în plus valoarea de viitor.

Grammaire Larousse du français contemporain menționează: „E de remarcat nepotrivirea *imperativului trecut* în limba franceză:

Aie fini ton travail avant midi!
Soyez partis avant la nuit sinon vous ne pourrez pas prendre la route” [4, p. 314].

Afirmațiile gramaticienilor C. Fuchs și A.-M. Léonard reprezintă o sinteză a celor expuse mai sus:

„[...] la limite entre «temps composés» *stricto sensu* et ces formes [il doit avoir finir; il veut pouvoir finir] n'est pas aussi claire que le laisse entendre la grammaire traditionnelle. [...] nous pensons qu'il existe **un continuum** entre les compositions avec *être* et *avoir*, celles avec des auxiliaires de modalité comme *pouvoir*, *devoir* et enfin celles avec des verbes pleins comme: *Il pense finir*” [3, p. 37].

În concluzie, menționăm că, exceptând formele verbale la viitor, limba utilizează numeroase alte mijloace pentru a reda noțiunea universală de viitor. Acestea diferă de la o limbă la alta: *prezentul*, însoțit de deictice, diverse alte construcții și perifraze. Exprimarea timpului nu este un apanaj al formei verbale, deși – pentru interpretarea temporală a unui enunț – atât micro- cât și macrocontextul sunt decisive.

BIBLIOGRAFIE

1. Benveniste, E., *Problèmes de linguistique générale*, Paris, Gallimard, 1997, v. 2, 356 p.
2. Constantinovici, E., *Semnificația lexicală și valorile sintagmatice și aspectual-temporale ale verbului în limba română*, Chișinău, 2001, 183 p.
3. Fuchs, C., Léonard, A.-M., *Vers une théorie des aspects. Le système du français et de l'anglais*, Paris, Mouton, 1979, 423 p.
4. *Grammaire Larousse du français contemporain*, Paris, 1978, 496 p.
5. Grevisse, M., *Le Bon usage*, Paris, 1991, 1769 p.
6. Imbs, P., „*L'emploi des temps verbaux en français moderne*”: *Etude de grammaire descriptive*, Paris, Klincksieck, 1960, 276 p.
7. Kronning, H., *Modalité, cognition et polysémie: sémantique du verbe modal „devoir”*, Uppsala, 1996, 202 p.
8. Leeman-Bouix, D., *Grammaire du verbe français. Des formes au sens*, Paris, Nathan, 1994, 316 p.
9. Touratier, Ch., *Le système verbal français (Description morphologique et morphématique)*, Paris, A. Colin, 1996, 273 p.
10. Wagner, R.L., Pinchon, J., *Grammaire du français classique et moderne*, Paris, 1977, 648 p.

OPERE LITERARE ȘI ABREVIERI

1. BPG – Balzac H. de, *Le Père Goriot*, Roman, Paris, Garnier-Flammarion, 1966, 256 p.
2. BMG – Balzac H. de, *Moș Goriot*, Roman, trad. de C. Petrescu, București, Editura Minerva, 1972, 351 p.

Cristinel MUNTEANU

NU EXISTĂ SINONIMIE INTERLINGVISTICĂ (cu referire la sinonimia frazeologică)

În magistralele sale **Lecții de lingvistică generală**, Eugeniu Coșeriu declara că „în lingvistica mondială e dificil să nu-i datorezi nimic lui Saussure”¹. În contextul actual, aceste cuvinte i se potrivesc și savantului român, și operei lui, „fără cunoașterea căreia nu se mai poate face astăzi lingvistică, nicăieri în lume”, după cum apreciau și cei care i-au îngrijit volumul de **Prelegeri și conferințe** (Iași, 1994). În aceeași ordine de idei, ne permitem să anticipăm că lingvistica românească a secolului XXI va fi (și) coșeriană sau nu va fi deloc, fără să înțelegem prin aceasta că cercetătorul viitorului trebuie să fie un *homo unius linguistae* (vel *linguisticae*). Din contra, adevăratul cercetător trebuie să manifeste independență în gândire, valorificând în mod creator achizițiile disciplinei noastre. Se impune însă ca suportul epistemologic pe care se articulează întregul demers să fie unul solid, altminteri efortul duce la concluzii eronate.

O astfel de eroare poate fi considerată și identificarea „sinonimiei interlingvistice”, care se referă la o pretinsă relație de sinonimie între

unitățile lingvistice aparținând unor limbi diferite, de pildă între rom. *casă* și engl. *house* sau fr. *maison* etc. A considera că între termenii mai multor limbi se poate institui o relație de *sinonimie interlingvistică* constituie o eroare pe care lingviștii, în general, o resping², dar pe care unii logicieni sau filozofi (începând cu John Locke) o acceptă³. Ideea aceasta ar transforma, de exemplu, un lexicon poliglot de termeni tehnici într-un dicționar de sinonime. În realitate, avem de-a face doar cu echivalență în desemnare. Suntem de părere că sinonimia se stabilește numai între unitățile aceleiași limbi, în acord și cu principiul enunțat de J. Lyons: „toate sensurile recunoscute într-o anumită limbă sunt unice pentru acea limbă și nu au valabilitate sau relevanță în afara ei”⁴. Echivalența în desemnare reprezintă o condiție necesară, dar insuficientă pentru sinonimie⁵.

O asemenea problemă se rezolvă dacă apelăm la o teorie lingvistică coerentă și bine fundamentată, cum este cea a savantului Eugeniu Coșeriu. De aceea, în paginile de față ne propunem să prezentăm conceptele esențiale ale marelui lingvist referitoare la conținutul limbajului. Coșeriu întrebuințează, în limba germană, doar trei termeni, fiecare bine precizat, pentru cele trei concepte privind conținutul, corespunzătoare celor trei niveluri ale limbajului (nivelul *universal* [al vorbirii în general], cel *istoric* [al limbilor] și cel *individual* [al discursului / textului]): *Bezeichnung*

(desemnarea, referința sau denotatul⁶), *Bedeutung* (semnificația sau semnificatul) și *Sinn* (sensul sau înțelesul)⁷.

Desemnarea reprezintă „referința la faptele extralingvistice și chiar la faptele lingvistice ca aparținând realității”, „ceea ce e comun tuturor limbilor”⁸. Din perspectiva conținutului de limbă, limbile nu se pot compara „decât cu *tertium comparationis* și acest *tertium comparationis* este totdeauna *desemnarea*”⁹. Nu întotdeauna desemnarea corespunde unui semnificat de limbă, căci uneori poate fi „metaforică”¹⁰, de exemplu atunci când indicăm, în glumă, o persoană de culoare cu un calificativ nefiresc „Privește, blondul!”. Coincidența totală între desemnare și semnificație nu există decât „în limbile artificiale sau logice, sau universale”¹¹, ori cu privire la termenii tehnici, în știință.

Semnificatul sau semnificația „este conținutul unui semn sau al unei expresii, dat într-o limbă exclusiv prin intermediul limbii înseși”¹². Într-un text sau discurs semnificația nu apare ca atare, ci se prezintă ca fiind „deja determinată de desemnare”¹³, ea nefiind altceva decât însumarea tuturor posibilităților de desemnare dintr-o limbă. Când se traduce dintr-o limbă în alta, se traduce sensul, și nu semnificația.

În concepția lui E. Coșeriu, *sensul* (sau *înțelesul*) este un termen folosit pentru a desemna „conținutul propriu al unui text, adică ceea ce textul exprimă dincolo de (sau prin) desemnare și

semnificat”¹⁴. Evident că, după cum semnificatul uneori poate să coincidă cu desemnarea, și sensul poate să coincidă cu semnificatul, dar în acest caz sensul textului va fi pur „comunicativ”, informativ, și nu artistic¹⁵. Când, în schimb, se interpretează textele literare, nu se interpretează semnificația (sau semnificatul, dat de limbă), ci se consideră că „desemnarea și semnificația, împreună sunt din nou un semn cu un conținut de ordin superior, conținutul pe care-l numim *sens*”¹⁶. Aceasta face ca planul sensului să fie „dublu semiotic”¹⁷. Numai limbajul „are aceste două dimensiuni semiotice, adică ceea ce este semn cu semnificație, adică cu *signifiant* și *signifié*, devine din nou un *signifiant* pentru altă expresie”¹⁸, reprezentând, practic, *conținutul textului*. Uneori sensul nu se relevă prea ușor, după cum demonstrează Coșeriu, bunăoară în analizele sale asupra scrierilor lui Kafka.

În consecință, revenind la problema sinonimiei interlingvistice, așa cum a fost concepută de diverși cercetători, trebuie spus că aceasta și-ar găsi locul doar la nivelul universal, unde conținutul apare ca desemnare, însă a numi *sinonimie* echivalența sau coincidența în desemnare reprezintă un abuz. Cu totul alta este situația cuvintelor împrumutate, căci acestea se adaptează sistemului și există doar prin relațiile (inclusiv relația de sinonimie) și opozițiile cu cuvintele care le sunt asociate, „la fel ca oricare semn autohton”¹⁹. Merită să

se discute despre sinonimie la nivel universal numai în măsura în care ea reprezintă una dintre universalii- le lingvistice²⁰. Reiese acest lucru și din afirmația lui M. Bucă: „Sinonimia face parte din[tre] categoriile semasiologice proprii tuturor limbilor”²¹. Totodată, având în vedere că E. Coșeriu împarte *universalii esențiale* în *universalii necesare* și *universalii posibile*²², se poate susține că *sinonimia este una dintre universalii posibile* ale limbajului.

Dintr-o altă perspectivă, nivelul universal interesează sinonimia intralingvistică cu privire la problema împrumuturilor, a calcului frazeologic, în paralel cu fenomenul poligenezei, și asta pentru că deseori se întâmplă ca expresii împrumutate sau calchiate să intre în relație de sinonimie cu altă expresie sau cu alte expresii din limba de adopție. Nivelul universal se caracterizează prin „anumite principii ale gândirii valabile pentru umanitate în general și referința constantă la faptele extralingvistice: contexte obiective, situații, cunoașterea generală a «lumii»”²³. Astfel se explică de ce unele unități frazeologice sunt împrumutate cu ușurință. De pildă, frazeologismul *a i se îneca* (cuiva) *corăbiile* (de proveniență străină²⁴), ce se spune în legătură cu cineva deprimat, abătut, a devenit sinonimă în limba română cu expresiile idiomatice *a nu-i fi* (cuiva) *boii acasă* sau *a nu fi în apele sale*.

Așadar, fenomenul trebuie privit doar ca posibilitate pentru sinonimia „intralingvistică” (singura cu

adevărat valabilă), numai dacă o unitate frazeologică este adoptată și adaptată (calchiată) la structura unei limbi, în virtutea acestor posibilități universale ale vorbirii. Este edificator, în acest sens, exemplul oferit de Petru Zugun, pe care ne permitem să-l cităm aici: „Menținerea, în echivalare, a expresiilor, când este pe deplin motivată prin înțelegerea ei și prin satisfacerea nevoii de expresivitate, îmbogățește limba. Astfel, echivalarea românească prin expresia *a săpa cu hârlețul în mare* «a irosi timp și eforturi», a expresiei corespunzătoare din italiană (în traducerea lui Aurel Covaci din *Pentameronul* lui Giambattista Basile), trebuie apreciată ca mai izbutită decât ar fi fost sinonimizarea [adică echivalarea, n.n. – C.M.] ei prin expresiile specific românești *a tăia frunză la câini* sau *a umbla de frunza frășinelului* (în limbajul lui Ion Creangă)²⁵. Dacă expresia *a săpa cu hârlețul în mare* nu ar rămâne în stadiul de *hapax* și s-ar impune în românește, atunci ea ar ajunge sinonimă cu cele existente în limba noastră, dintre care ar trebui amintită și *a căra apă la fântână*²⁶.

În continuarea celor expuse deja și pentru a confirma justetea opiniei lui P. Zugun, prezentăm următorul exemplu. Într-o formă identică expresiei românești, am descoperit sintagma *a căra apă la fântână* la scriitorul englez (de origine americană) Henry James: „to espouse a paragon of wisdom would be but to carry water to the fountain” [‘a susține un model de înțelepciune n-ar

fi altceva decât să *cari apă la fântână*”²⁷. Este surprinzător, deoarece această expresie nu există în dicționarele englezești. O lucrare de referință în acest domeniu²⁸, dicționarul lui Apperson, care dă primele atestări pentru „the English proverbs and proverbial phrases”, nu o înregistrează. Singura formă asemănătoare pe care o găsim aici (și acum începe o mică aventură lexicografică) este, ca imagine a inutilității, *to cast water into the sea* ‘a arunca apă în mare’, cu varianta *~ into the Thames* ‘~ în Tamisa’, atestată încă din 1509 (cea cu Tamisa apare încă din 1377)²⁹. Apperson citează și o formă din Ovidiu: „*His qui contentus non est, in mare fundat aquas*”³⁰; vom reține că o descoperă și într-o traducere a cărții lui Cervantes, **Don Quijote**, de pe la 1654, făcută de un oarecare Gayton. Expresia *a vărsa / turna / arunca apă în mare* întărește ideea de la care am pornit, întrucât nici traducătorii români (nici cei străini) nu s-au sfiit să o traducă *mot à mot*. Ea s-ar fi convenit să figureze în dicționarele noastre de expresii. Într-o primă traducere românească integrală a cărții lui Cervantes (**Don Quijote de la Mancha**, București, 1969), realizată de Ion Frunzetti și Edgar Papu, prima replică din capitoul XXIII este: „–Am auzit întotdeauna spunându-se, Sancho, că *a face bine unor oameni de nimica e ca și cum ai turna apă în mare*”. Cu siguranță, este o traducere fidelă a originalului spaniol, iar englezii procedează la fel într-o

clasică traducere: „Sancho, I have always heard it said, that *to do a kindness to clowns is like throwing water into the sea*” (Miguel de Cervantes Saavedra, **Don Quixote**, Wordsworth Editions Ltd, 1993, p. 140 [versiunea englezească, aparținând lui P. A. Motteux, datează de pe la 1700-1703]). Cele spuse de noi sunt confirmate și de cea mai recentă traducere românească a aceluiași roman (Miguel de Cervantes, **Don Quijote de la Mancha** [traducere din spaniolă, cuvânt înainte, cronologie, note și comentarii de Sorin Mărculescu], Editura Paralela 45, Pitești, 2004): „–Am auzit mereu zicându-se, Sancho, că, de faci bine moșicimii, *apă-arunci de-a surda-n mare*” (*op. cit.*, p. 223)³¹. Contextul, surprins de Cervantes, era mai larg, căci în Evul Mediu expresia circula în latină sub forma *In mare fundit aquam qui corrigit insipientes* (‘Varsă apă în mare acela care vrea să-i îndrepte pe cei lipsiți de minte’), dar și prescurtat, ca secționare a unui enunț bimembru, *In mare fundis aquam*³². Însă expresia vizată a pătruns în limba română pe cale livrescă mult mai devreme, fiindcă o descoperim în cel mai vechi manuscris al cărții populare **Floarea darurilor** (datat cam pe la 1592-1604, găsit la Putna): „Că cine dă oamenilor ce nu-s și credincioși și nu-ț trebuie de vrun lucru, aceea easte perită, ca și [= cum] *leapedzi apă în mare*” (**Cărți populare. I. Floarea darurilor. Sindipa**, Editura Minerva, București, 1996, p. 136 – textul este îngrijit și prefațat

de cercetătoarea Alexandra Moraru). Pentru a exprima aceeași idee există inovații stilistice și în textele altor scriitori. În romanul lui Eugen Barbu, **Groapa**, naratorul comentează, după ce un părinte își ceartă copilul: „Vorbele cădeau ca ploaia în baltă”. O imagine asemănătoare întâlnim și la Eminescu, în poezia *Epigonii*: „Noi cârpim cerul cu stele, noi mângîm marea cu valuri”.

În încheiere, facem următoarele observații:

[1] În lingvistica modernă termenul *sinonimie* a ajuns să fie utilizat într-o accepție mai largă, extinzându-se și la celelalte niveluri / compartimente ale limbii, nu doar cu referire la unitățile lexicale. A ajuns, prin urmare, să se vorbească despre sinonimie fonetică, morfologică, gramaticală etc., categorii acceptabile, de vreme ce rămânem în interiorul aceleiași limbi.

[2] Termenul de *sinonimie interlingvistică* a apărut în limbajul logicienilor și al traducătorilor. Lingvistul nu-și permite să-l utilizeze, după cum nici nu întrebuițează termeni ca *antonimie* / *paronimie* / *omonimie* / *polisemie interlingvistică*. Factorul semantic reprezintă un criteriu de organizare a vocabularului, dar numai pentru fiecare limbă în parte, chiar dacă menționatele categorii semasiologice caracterizează (ca universalii) toate limbile.

[3] Întrucât nu acceptăm existența *sinonimiei interlingvistice* (nici a conceptului și nici a termenului), sintagma *sinonimie intralingvistică* devine tautologică. Există *sinonimie* și nimic altceva.

NOTE

¹ Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, Editura Arc, Chișinău, 2000, p. 118.

² Totuși, vezi Mariana Andrei, *Sinonimia frazeologică și lexico-frazeologică în limba română*, Editura Universității din Pitești, 2003, p. 17 și p. 30.

³ Vezi Ioan-Lucian Popa, *Un model integrator al situației de sinonimie* (teză de doctorat nepublicată), Iași, 2003, p. 97-99.

⁴ John Lyons, *Introducere în lingvistica teoretică*, Editura Științifică, București, 1995, p. 70.

⁵ Cf. Lyons, *Introducere*, p. 479. Același lucru îl susține și Narcisa Forăscu (vezi Angela Bidu-Vrâncianu, Narcisa Forăscu, *Limba română contemporană. Lexicul*, Editura Humanitas Educațional, București, 2005, p. 99).

⁶ Echivalările în românește îi aparțin lui Coșeriu și uneori traducătorilor.

⁷ Termenii reflectă principiul lui Coșeriu în *terminologie*: „să transform în termen ceea ce există deja în vorbirea curentă” (Eugeniu Coșeriu, *Lingvistica integrală*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 55).

⁸ *Ibid.*, p. 54.

⁹ *Ibid.*, p. 59.

¹⁰ Coșeriu, *Lecții...*, p. 246.

¹¹ Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, Iași, 1994, p. 40.

¹² Coșeriu, *Lecții...*, p. 246.

¹³ Coșeriu, *Lingvistica...*, p. 56.

¹⁴ Coșeriu, *Lecții...*, p. 246. Altfel spus, sensul este „conținutul specific al unui act de vorbire sau al unui complex de acte de vorbire, adică al unui discurs” (Coșeriu, *Lingvistica...*, p. 54).

¹⁵ Coșeriu, *Lecții*, p. 247.

¹⁶ Coșeriu, *Prelegeri...*, p. 41.

¹⁷ Coșeriu, *Lecții...*, p. 247.

¹⁸ Coșeriu, *Lingvistica...*, p. 58.

¹⁹ Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Editura Polirom, Iași, 1998, p. 46.

²⁰ Deși Coșeriu atrage atenția că nivelul universal nu este același lucru cu universalile lingvistice (Coșeriu, *Lingvistica...*, p. 140).

²¹ Marin Bucă, Ivan Evseev, *Probleme de semasiologie*, Editura Facla, Timișoara, 1976, p. 118.

²² Coșeriu, *Lingvistica...*, p. 40.

²³ Coșeriu, *Lecții...*, p. 239.

²⁴ Cel mai probabil din turcă, după cum ne-a comunicat și un informator din Brăila (Iuseim Egevit, 19 ani în 2005): *Kara Denizde gemilerin batâmî* "ți s-au înecat corăbiile la Marea Neagră".

²⁵ Petru Zugun, *Lexicologia limbii române*, Editura Tehnopress, Iași, 2000, p. 36. O expresie similară, vizând inutilitatea unei acțiuni, există și în spaniolă: *cavar en el agua*.

²⁶ Pentru care vezi Stelian Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe. Expresii românești* (ediția a II-a), Editura Institutul European, 2001, p. 137.

²⁷ Cf. *The New Penguin English Dictionary*, Penguin Books, 2001, p. 1010, s.v. *paragon*.

²⁸ G. L. Apperson, *Dictionary of Proverbs*, Wordsworth Editions Ltd., 1993.

²⁹ Este interesant că, pentru aceeași idee a inutilității, maghiara are frazeologismul (redat în românește *ad litteram*) *a căra apă în Dunăre* (cf. Ametista Evseev, *Structura expresiilor frazeologice în limbile rusă și română* (rezumatul tezei de doctorat), Universitatea din București, 1979, p. 6).

³⁰ G. L. Apperson, *op. cit.*, p. 84.

³¹ Tălmăcirea este cam pleonastică, dar intenția traducătorului se explică prin nota 438, de la aceeași pagină: „Proverb cunoscut, «echar agua en la mar», a da cui are sau a face ceva inutil. De remarcat succesiunea a două octosilabe trohaice”. De altfel, precizările din *Nota traducătorului* sunt sugestive: „Foarte numeroasele proverbe, una din extraordinarele surse ale umorului în *Don Quijote*, mai ales în gura lui Sancho Panza, le-am tradus în înțelesul strict al termenului, nu le-am echivalat, păstrându-le, ori de câte ori a fost cazul, structura ritmică, asonanțele sau rimele [...], calchiind uneori chiar expresii idiomatice care mi s-au părut perfect inteligibile, totul fiind consemnat în note”, p. V-VII.

³² Eugen Munteanu, Lucia-Gabriela Munteanu, *Aeterna latinitas. Mică enciclopedie a gândirii europene în expresie latină*, Editura Polirom, Iași, 1996, p. 123.

Daniela PELIVAN

**ROSTIREA
VOCALELOR DIN
VECINĂTATEA
DIFTONGILOR
DESCENDENȚI [EJ]
ȘI [AU] ÎN LIMBA
ROMÂNĂ LITERARĂ
ȘI ÎN VORBIREA
SPONTANĂ**

În limba română literară există *cuvinte morfologice* (a aduna, a uita) și *cuvinte fonetice* (și ei ordonaseră, că ai o oaste) compuse din diferite forme auxiliare (conjuncții, articole, prepoziții). Din punctul de vedere al rostirii literare, cuvintele fonetice alcătuiesc un tot ritmo-melodic supus accentului. Spre exemplu: [da și **ej** **au** invitat], [nu **au** unit]. După cum se poate constata în LRLC, toți diftongii și triftongii au în vecinătatea lor *grupuri vocalice*, care în actul rostirii se comportă diferit: unele vocale din componența acestor structuri (integrale, silabice) se asimilează sau se diftonghează, fapt ce duce la *modificarea structurii corecte a cuvintelor fonetice*. Acest model de rostire vine în contradicție cu normele de pronunție ale LRLC.

Pentru a explica această problemă, am selectat materialul de limbă din literatura clasică și din cea contemporană și am dedus că

toate vocalele și vocalele în hiaturi (în același număr) se grupează în jurul diftongilor și triftongilor, alcătuind anumite micro sisteme.

Materialul de limbă (cuvintele și frazele) a fost rostit de crainicii de la Compania Națională de Televiziune și Radiodifuziune din Moldova: Valeriu Mârza, Sandu Sâtnic, Lucia Popescu și Maricica Munteanu. Cuvintele înregistrate pe banda magnetică au fost imprimate apoi la spectrograf și sonagraf în Laboratorul de Fonetica Experimentală al Institutului Țărilor din Asia și Africa de pe lângă Universitatea de Stat „M. V. Lomonosov” din Moscova.

Pentru a descrie sistemul vocalic pe plan acustic, am apelat la studiile savanților R. Jakobson, G. M. Fant și M. Halle (a se vedea **Novoe v lingvistike**, M., 1962, p. 173-339).

Din punctul de vedere al elementelor constitutive, micro sistemele fonetice se clasifică astfel: [și **ej** intră, și **ej** editează, și **ej** înving, și **ej** adună, și **ej** urcă, și **ej** ordonă]. În exemplele citate diftongul descendent [ej] este precedat de aceeași vocală și urmat de diferite vocale, toate structurile aflându-se în poziție protonică, fapt care, de regulă, determină modificările cantitative și calitative ale sunetelor în actul vorbirii spontane.

În cele ce urmează vom analiza câteva structuri compuse din vocală, diftongul [ej] și altă vocală. Spre exemplu: [ce **ej** impun, ce **ej** eliberează, și **ej** încep, ce **ej** adună, ce **ej** urcă, ce **ej** ocupă].

În LRLC toate sunetele vocali-

ce din componența microsistemelor se emit prin trei acte articulatorii: excursia, ținuta și recursia. Este o regulă firească a rostirii îngrijite. Datorită acestui fapt componentele structurilor își mențin trăsăturile vocalice specifice LRLC.

O altă realitate constatăm în VRS. Atunci când informatorul este liber în exprimare, spontan, vocalele se comportă diferit în procesul de comunicare verbală. De exemplu, în structurile citate sunetul semideschis, anterolingual, nonlabial [e] pierde o trăsătură vocalică – gradul de deschidere. Rezultă că vocalele literare pierd calitatea și melodia lor firească, formată de tradiția literară, de normele ortologice. Bunăoară: [și **ij** impun, și **ij** eliberează, și **ij** înșep, și **ij** adunî, și **ij** urcî, și **ij** ocupî]. Prin *pierderea gradului de deschidere* al anterolingualelor, aceste structuri se depărtează de cele literare și se apropie de rostirea dialectală, nonliterară, nonnormată.

Ne propunem să examinăm sub aspect experimental structurile (microsistemele) compuse din mediolinguala [ă], diftongul [ej] și alte vocale: [că **ej** insistă, că **ej** emit, că **ej** încearcă, că **ej** admit, că **ej** urmăresc, că **ej** ocrotesc].

Vocalele din structurile atone se opun prin raportul opozițional de cantitate și calitate (semideschis – închis și semideschis – deschis) în LRLC, conferindu-le acestor structuri dinamism și expresivitate în armonie cu configurația lor ritmo-melodică tradițională, fixată pe spectrograme, sonagrame și intonograme.

Cum se comportă vocalele din microsistemele citate în VRS? Ca și în cazul celor examinate anterior, vocalele atone (fără sprijin consonantic) pierd din cantitate și calitate, prin închidere. Un exemplu: [cî **ij** insistî, cî **ij** emit, cî **ij** înșearcî, cî **ij** admit, cî **ij** urmăresc, cî **ij** ocrotesc]. Deci, vocalele din microsisteme pierd, prin închidere, o parte din energie fonică și din melodie, devenind modele specifice graurilor VRS.

E de observat însă că în microsistemele citate au loc modificări nu numai în calitatea vocalelor din vecinătatea diftongului, ci și în structura acestuia, înfățișarea fonetică transformându-se din [ej] în [ij].

Vom supune analizei și structuri compuse din cinci vocale, două semivocale și trei consoane: [și **ej au** arat, ce **ej au** arat, că **ej au** arat, da **ej au** arat, nu **ej au** arat, o, **ej au** arat]. Menționăm că în microsistemele citate prevalează numărul vocalelor. Pentru a descrie comportamentul vocalelor și al diftongilor, vom utiliza procesul viu de comunicare verbală. În scopul calificării unităților fonice, am apelat la analiza auditivă și am constatat că toate segmentele sonore diferă cantitativ și calitativ de modelele literare. În toate structurile are loc un proces activ de închidere a vocalelor semideschise [ă], [e], de înlocuire a anterolingualei închise [i] cu mediolinguala [î] și reducerea completă a diftongului [au], care se monofonghează în vocala [o] silabică. A se compara: [și **ij o** arat, și

ii o arat, **cî ii** o arat, **da ii** o arat, **nu ii** o arat, **o, ii** o arat].

Prin urmare, în VRS apar fenomene fonetice care nu se observă la prima vedere, constituind în realitate procese fonetice active, întâlnite frecvent în vorbirea spontană.

La o analiză spectrală, se observă că, prin pierderea unor trăsături vocalice din corpul cuvântului fonetic în actul de vorbire spontană, toate particularitățile articulatorii și acustice specifice LRLC (ritmul, melodia, tonul și intensitatea) sunt denaturate. Modelul de rostire spontan conferă entităților fonice din structura cuvintelor fonetice nuanțe și trăsături ce vin în contradicție cu normele limbii române literare.

În concluzie, subliniem că denaturarea calității vocalelor din vecinătatea diftongilor descendenți în VRS reprezintă un proces fo-

netic care ar trebui cercetat. Acest fenomen ar putea fi stopat prin cultivarea pronunției vorbitorilor și prin însușirea temeinică a regulilor ortologice.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Artiimov, V. A., *Experimenta-linaia fonetica*, M., 1956, 225 p.
2. Avanesov, R. I., *Sțeniceskaia reci*, „R.R.”, nr. 5, 6, M., 168 p.
3. Avram, A., *Cu privire la raportul fonologic dintre vocalele mediale și cele anterioare în limba română. Omagiu lui Al. Rosetti*, București, 1965, 1040 p.
4. Avram, A., *Vocalele românești [ă] și [i] din punct de vedere acustic*, SCL, nr. 4, București, 1963, 80 p.
5. Ciobanu, F., Sfârlea, I., *Cum scriem, cum pronunțăm corect*, Editura Științifică, București, 1970, 150 p.
6. Pospelov, B. V., *Glasnâe zvuki v instrumentalinâh i slovarnâh izmernih*, M., 2002, 349 p.

Petre Gheorghe BÂRLEA

TREPTLE TĂCERII ÎN POEZIA LUI LUCIAN BLAGA

1.0. Exegeții operei lui Lucian Blaga sunt de acord, în general, că tema centrală a poeziilor sale este tragedia „marii treceri”, „drama misterioasă care se joacă între pământ și cer”¹.

1.1. Spre această temă evoluează și panteismul din prima etapă a activității sale poetice (cf. *Dați-mi un trup, voi munților!*), toate elementele Universului – natura, stelele, animalele, oamenii – participând „la marea trecere”, prin „lenta lor procesiune spre moarte”.

1.3. În mod implicit, de aici se naște tonalitatea care îl caracterizează cel mai bine pe poetul-filozof: *o adâncă melancolie, ale cărei nuanțe se exprimă în sonorități ce merg de la strigătul de desperare până la resemnarea mută*. Ceea ce ne propunem să analizăm este tocmai *semnificația acestor nuanțe*, pornind de la premisa că ele reflectă cei doi poli ai gândirii filozofice și poetice a lui Lucian Blaga, respectiv căutarea, interogația dureroasă a începutului de drum și înțelegerea, răspunsul calm pe care și-l poate oferi la sfârșitul actului de reflecție filozofică și poetică.

2.0. Există în poezia lui Lucian Blaga **o întregă simfonie a esențelor sunetului, căreia îi corespunde**, dacă putem spune așa, **o simfonie de tăceri**.

Natura emitentului (voce divină, voce umană, sunete emise de animale, sunete / zgomote produse de obiecte, sunetele naturii, sunetele abstracte misterioase născute (percepute) doar în conștiința poetului), *natura sunetelor, conținutul sunetelor* – adică semnificația lor ideatică, *contextul emiterii și receptării lor, receptorul* căruia li se adresează, alcătuiesc, toate, *un univers poetic bine structurat* în opera lui Lucian Blaga. Se poate constata, de la o primă lectură, că raportul „sunet – tăcere” ocupă oarecum același loc cu raportul „lumină – întuneric” în scrierile acestuia. Rămâne să vedem dacă și semnificațiile sunt comparabile.

2.1. Se aud, mai întâi, **strigătele** – treapta cea mai înaltă pe scara sonorității reflexiv-poetice din opera lui Blaga. Când este vorba despre strigătul primordial al „păsării măiestre”, el este „prelung”, neamortizat de nici un gând al zădărniceii, de nici o umbră a conștiinței dramei umane.

*(1) Ai trăit cândva în funduri de mare
și focul solar l-ai ocolit pe de-aproape
În păduri plutitoare ai strigat
prelung deasupra întâielor ape.*

(Pasărea sfântă).

Dar acesta este cazul fericit, unic, pentru că strigătul aparține, de

fapt, divinității. Ea este „pasărea măiastră”, „întruchipată în aur de sculptorul C. Brâncuși”, de la care Lucian Blaga a preluat simbolul, încercând să definească ființa supremă².

Altminteri, în nemișcarea universală a ființelor și lucrurilor care nu-și pun probleme, care acceptă lucrurile așa cum sunt, numai omul mai încearcă să strige și, de fapt, numai biologul din om, care – marcat de impulsurile transmise necontrolat din creier – își strigă nedumerirea, spaima necunoașterii.

*(2) Nimic nu vrea să fie altfel decât este
Numai sângele meu strigă prin păduri
 după îndepărtata-i copilărie,
 ca un cerb bătrân
 după ciuta lui pierdută în moarte.*

(În marea trecere).

Observăm însă că strigătul nu mai este „prelung”. Dimpotrivă, se stinge „prin păduri”, care alcătuiesc, desigur, hățișul existenței efemere de pe pământ. De altfel, chiar și strigătul divinității se pierdea „în păduri plutitoare... deasupra apelor”. Cu atât mai mult, în ordine umană, strigătul este atenuat, dacă nu chiar scufundat definitiv în apele începăturilor. Este ceea ce în simbolistica creștină va fi „strigătul în pustie”.

Pe de altă parte, omul – poet și gânditor – constată încă de pe acum că răspunsul pe care îl așteaptă nu va fi formulat, în nici un caz, prin strigăte; el poate fi aflat mai degrabă în liniștea universului. Dacă toate celelalte elemente ale lumii – astrele, formele de relief, obiectele, animalele, plantele – își acceptă destinul, inclusiv sfârșitul (pentru că nici nu sunt conștiente că există un sfârșit), omul trăiește neliniștit. Încercând să găsească sensul existenței sale, ca pe o „ciută pierdută”, ajunge curând la concluzia că nu de strigăte are nevoie, ci de liniște, condiția relevării semnelor și enigmelelor datului vieții.

*(3) Soarele-n zenit ține cântarul zilei.
Cerul se dăruiește apelor de jos.*

*Cu ochi cumiți dobitoace în trecere
 își privesc fără de spaimă umbra în albi.
 Frunzare se boltesc adânci
 peste o-ntreagă poveste.*

(În marea trecere).

Propozițiile bine delimitate prin punct constituie o enumerare a acestor elemente, care, prin opoziție cu omul, își împlinesc „cumiți”, „fără de spaimă” și fără zadarnice aspirații, rostul în univers.

Când strigătul uman se aude totuși, chiar și după matura chibzuință impusă de semnele existenței ce se apropie de sfârșit, el este unul de căință. Este vocea celui ce a cutezat să depășească, fie și numai cu vrea, limitele îngăduite ale cunoașterii, a celui ce și-a scufundat mâinile în apele care spală misterul creației, ape maculate de veninul tăgădei, al trufiei preaplinului rațiunii. În felul acesta, el s-a înălțat deasupra elementelor fără grai, fără conștiință – pomii, pietrele etc. –, dar nu a devenit mai fericit.

(4) *Cineva a înveninat fântânile omului.*

Fără să știu mi-am muiat și eu mâinile

*în apele lor. **Și-acum strig:***

O, nu mai sunt vrednic

să trăiesc printre pomi și printre pietre.

Lucruri mici,

lucruri mari,

lucruri sălbatice – omorâți-mi inima!

(Din cer a venit un cântec de lebedă).

Dincolo de acest ultim strigăt – de lebedă, tot ce mai poate fi „strigare” ține doar de starea apocaliptică. Țipătul repetat (*tot strigă / Tot strigă*), al „cocoșilor apocaliptici”, se aude în noapte, purtând vești cernite, care par ele însele niște păsări misterioase venite din alte zări. Într-un asemenea context, de sfârșit de lume, însuși Isus sângerează, prin cele șapte cuvinte înscrise pe cruce, așteptând pe malul mării, cu tămâie în păr. Este de presupus că și marea are culoare „neagră”, pentru că, deloc întâmplător, poetul raportează imaginea apocaliptică ce are drept fond sonor strigătul final la „satele românești” (cf. *Peisaj transcendent*).

2.2. Pe o treaptă mai jos, și categoric diferită calitativ, în inventarul sonor al poeziei blagiene, se află **cântecul**. Ca formă decantată de exprimare a „semnelor”, mai ales a celor „de plecare”, se pare că acesta reprezintă o formă de existență, în esența ei.

(7) *Porumbii prooroci își scaldă*

aripi înnegrite de funingine

în ploile de sus.

Eu cânt –

semne, semne de plecare sunt.

(Semne).

Ca expresie a existenței în sine, cântecul caracterizează, din nou, divinitatea – ca izvor al acesteia, universul – ca stare a acesteia și umanitatea – ca aspect al perisabilității acesteia. Să ne reamintim că în poemul *Pasărea sfântă* „cântecul de aur” era una dintre definițiile din suita de imagini prin care se încerca identificarea ideii de absolut, de divinitate (cf. *supra*, nota 2). Apoi ideea universului-cântec apare în versurile prin care poetul își definește, într-o falsă autobiografie, credința în misterele existenței semnificate prin cânt.

(8) *Unde și când m-am ivit în lumină, nu știu,*

din umbră mă ispitesc singur să cred

că lumea e o cântare.

(Biografie).

Conform acestei convingeri, toate elementele universului sunt reprezentate prin cânt, care vine dintru începuturi și se repetă, în tot ce are viața, cu fiecare ciclu vegetal, în scurgerea ritmică a timpului, marcat de semne calendaristice. Iată, de pildă, natura la ceas de toamnă, cu verdele pădurii pândit de otrăvurile aduse de adierile anotimpului, cu brândușe de septembrie, cu goruni „în amurg”, totul sugerând apusul vieții omenești, vârsta pragului de dinaintea definitivei treceri.

Aceasta însăși este percepută ca un *cântec vechi*, ce amintește de iluziile tinereții.

(9) *Cântecul vechi vrea înc'o dată
Vrea șipotul să și-l învețe.
În jilavul mușchi mi se-mbie
părerii șterse din tinerețe.
(Septemvrie).*

Desigur, *cântecul* mai are cel puțin încă o semnificație, pe aceea de *poezie*. Și această ipostază însă (care reia ideea exprimată etimologic prin termenul latinesc *carmen* „cântec”, „poezie”), *cântecul-poezie* are același rost: descifrarea tainelor existenței, reflectarea sublimată a acesteia. De aceea, în autobiografiile reale, poetul se identifică cu *cântecul*, căci acesta este rostul poeților, prin definiție, convertirea „graiului pierdut” în *cântec* (cf. *Poeții*).

Ca și în cazul strigătului, *cântecul* cotidian se stinge, moare odată cu sufletul – „pe coarde dulci de liniște”.

2.3. Pe o treaptă mai jos, pe portativul exprimării misterelor existenței, se află *vorbirea*, respectiv *cuvântul*. Bineînțeles, coborârea tonului, în ordinea sonorității fizice, este compensată simetric de sporirea semnificațiilor corespunzătoare. O întregă gamă de uimiri, interogații, regrete etc. se transmit prin acest mijloc de comunicare, în ordine divină / umană, supranaturală / naturală. Cele mai frecvente încercări de „traducere” a semnelor existenței pe înțelesul oamenilor sunt vorbele și nu întâmplător specialiștii au remarcat faptul că noțiunea de „cuvânt” apare aproape la fel de frecvent în poezia lui Lucian Blaga ca și noțiunea de „semn”³. Dar relativa paritate a frecvenței nu înseamnă nici pe departe echivalența celor două noțiuni. Dimpotrivă, termenii apar în raport logic de excluziune. Desigur, rolul inițial și aparent al poetului este acela de a *mântui* cuvintele, de a le aduce, prin artă, în starea de grație care le face capabile să transmită o experiență ancestrală. Dar, dacă s-ar limita la a investi cuvintele cu sensuri noi și la a le încărca cu podoabe suprasaturate (care constituie o maladie, un cancer al limbajului)⁴, poetul nu și-ar justifica rostul pe lume. El trebuie să creeze un sistem de credințe și, anume, că tainele existenței sunt revelate numai în starea de liniște – interioară, mai ales. De aceea *necuvintele* sunt încă mai importante decât cuvintele. De aceea vocea umană este estompată și ea, în poezia lui Blaga, precum se întâmplă și cu strigătul sau *cântecul*, printr-o întregă strategie a surdinei.

Am văzut deja că până și cuvintele înscrise pe crucea Mântuitorului transmit „sângerarea” acestuia. În general, spune poetul, cuvintele exprimă în mod deformat gândirea și simțirea noastră, depășind sau restrângând contururile eului real.

(10) *Câteodată spun vorbe cari nu mă cuprind,
câteodată iubesc lucruri cari nu-mi răspund.*

(Biografie).

Cuvintele nu pot transmite alt adevăr decât cel al trecutului. La fel și „*cântecul de septemvrie*”, vocea poate fi un „semnal de toamnă”, marcând amarul vârstei de dinaintea sfârșitului, „în cercul înșelăciunii”, adică al tre-

cerii noastre pe pământ. Prin același tip de sinestezii (voce *amară*), folosite și în alte contexte, ideea este formulată după cum urmează, în două catrene din volumul **La cumpăna apelor** (1933):

(11) **O voce ieri din adânc s-a-nălțat**

amară, amară, amară.

Îngeri mulți murind și-au lăsat

Lutul în țară.

Un semn pe sub cer ieri s-a dat

În cercul înșelăciunii.

Apoi spre Saturn au plecat

Vântul, lăstunii.

(*Semnal de toamnă*).

Așadar, vocea este „amară”, foarte amară, vine „din adâncuri”, amintind de iluziile „de ieri”, dar mai ales de realitatea tristă de mâine – adică de moarte – ale cărei semne apar încă de la începutul înscrierii noastre pe cercul înșelător al „marii treceri” – de nicăieri spre nicăieri (?), din lut în lut, în orice caz, într-o rotire ciclică al cărei capăt nu poate fi stabilit, cum nu poate fi numit prin cuvinte cel al cercului. În aceste condiții, vorbirea noastră este zadarnică. Noi vorbim – întrebăm sau indicăm ceva –, dar cel care ar trebui să ne răspundă tace, pare că nu aude, așa cum pare că nu vede. El însuși, Marele Anonim, care nu poate fi depășit de cuvinte, ca noi, se teme de ele, căci pentru el cuvântul înseamnă faptă, ceea ce nu este valabil și pentru oameni.

(12) **Zic: Tată, mersul soriilor e bun.**

El tace – pentru că-i e frică de cuvinte.

El tace – fiindcă orice vorbă la el se schimbă-n faptă.

(*De mână cu marele orb*).

Așa stând lucrurile, cuvintele se „sting” poetului în gură, după cum vom vedea.

2.4. Există apoi, pe scara superioară, în ordinea sonoră a poeziilor lui Lucian Blaga, **sunetele și zgomotele din natură**, produse de obiecte mai mult sau mai puțin făcute de mâna omului, dar mai ales sunete emise de regnul vegetal, animal, mineral.

2.4.1. *Clopotul* este un simbol important în arsenalul sonorității din stilul lui L. Blaga. După cum am văzut, *clopotul* poate fi una dintre întruchipările Absolutului însuși, ale Divinității, alături de alte simboluri (cf. supra, *Pasărea sfântă*, n. 2).

(13) **Viața mea a fost tot ce vrei,**

câteodată fiară,

câteodată floare,

câteodată clopot – ce se certa cu cerul.

(*Călugărul bătrân îmi șoptește din prag*).

Observăm de pe acum că bătrânul călugăr, care se identificase, o clipă din trecătoarea sa viață, cu clopotul zgomotos răzvrătit, se află „în prag” când face aceste ultime mărturisiri. Ca și în cazul strigătului, cântecului, vorbei, clopotul-om își (re)analizează modalitățile de comunicare din pers-

pectiva ultimului popas, înaintea saltului în... necunoscut (să zicem doar: în moarte). Tot prin comparație cu celelalte „trepte” ale sonorității, sunetul clopotului este supus unor grade de atenuare din ce în ce mai pronunțate, fiind asociat, în cele din urmă, cu ideea de zădărnicie. Iată, de exemplu, vechea imagine a toamnei (toamna – prag, preludiul sfârșitului, dar și moment trecător într-o rotire ciclică a vremii) – realizată și prin mijlocirea clopotelor, așa cum fusese sugerată – în același context, de altfel, dar și în altele – prin cântec, prin glas etc.

(14) *Mari turme cu clopote vin*

Prin amurgul gorunilor sferici.

(*Septemvrie*).

Pregătindu-se pentru moarte, poetul însuși, conștient de sfârșitul vieții (identificată cu un cânt), și-o imaginează ca pe o încetare / „o cădere” a avântului clopotelor:

(15) *Poduri vor tăcea.*

Din clopote avânturi vor cădea.

(*Semne*).

Imaginea este reluată mai tranșant în peisajul apocaliptic, deja citat în aceste pagini, unde strigătele, cuvintele și, în final, clopotele întruchipează moartea însăși.

(16) *Clopote sau poate sicriile*

cântă subt iarbă cu miile.

(*Peisaj transcendent*).

Și, din nou, atitudinea poetului este una de resemnată renunțare, dacă expresia nu este prea pleonastică. De vreme ce sunetul clopotului – om, animal, obiect – este zadarnic, el însuși, cel ce formulează întrebări, cel ce a încercat să afle și să dezvăluie nepătrunsul, cel ce a vrut să se audă și să fie auzit, să asculte sunetul înălțimilor, nu poate fi altceva decât clopotarul care anunța inevitabilul sfârșit.

(17) *De ce am râvnit altă menire*

în lumea celor șapte zile

decât clopotarul ce petrece morții la cer?

(*Am înțeles păcatul ce apasă peste casa mea*).

2.4.2. Alte sunete sau zgomote reprezintă aceeași zadarnică tulburare a unei liniști care nu a putut fi înțeleasă dintru început de către muritori. Iată, de exemplu, „*osia bolții*” cerești se aude „scârțâind în viforită”, la cercul de miazănoapte, în poezia *Ani, pribegie și somn*, iată *vântul*, „răsunând veșnic / prin cetini de zadă”, în *Cântăreți bolnavi*, iată *pădurea* sunând, cu efecte mortale însă, „cu tulnice multe”, în frecvent citatul poem *Septemvrie*, iată, tot aici, *șipotul, izvorul*, care încearcă, în amurg, să învețe din nou vechiul cântec, iată *apa* care „bate-într-un țărâm” (*Un om s-apleacă peste margine*). Acestor sunete, mereu superflue, în ciuda frumuseții lor, în ciuda aparenței rostului bine definit în alcătuirea universului, li se adaugă: *ciocârlile*, care cad „ca lacrimi sunătoare ale dumnezeirei peste ogor”, în *Tăgăduiri*, apoi mai jos, dar tot în văzduh, *zumzetul de albine*, care zboară „prin somnul cristalelor”, dar care, vai, sunt „albinele morții” (*Munte vrăjit*) sau, în aceeași poezie, *vulpea de aur*,

care latră ascunsă între ferigi. În *Fum căzut*, auzim un zbor scurt și zadarnic de găște peste pajiști reci.

În sfârșit, în acest concert care ar trebui să redea triumful vieții, dar care se dovedește doar un marș funebru, obiectele produc și ele sunete bine integrate în nestatornica, inconsistentă compoziție generală, deci respectivele obiecte aparțin aceleiași serii logice de simboluri ale timpului trecător, ale rotației stereotipe, ale sfârșitului; în *Elegie* „tremură aceeași apă și frunză / la bătaile aceluiași ceas”.

În cele din urmă, avem doar sugestii ale zgomotelor „ produse ” de diverse lucruri: bătaile de ceas (*Elegie*); o poartă de piatră care se închide încet (*Munte vrăjit*); se trag zăvoarele și se închid fântânile (*Noapte extatică*) ș.a.m.d. În sfârșit, poetul „închide porțile și trage cheile” (*Încheiere*). După cum se observă, aceste imagini sugerează mai degrabă ecurile gesturilor care preced liniștea deplină. Totuși liniștea nu se înstăpânește total și dintr-o dată.

2.4.6. Există încă, precum în orice act de răzvrătire învinsă, adică în orice resemnată acceptare a datului sorții, reminiscențe, zvârcoliri ale unei conștiințe luciferice, tresăriri care alcătuiesc treptele cele mai de jos ale arpeggiului ce a coborât de la strigătul primordial, la scârțâitul osiei cerești, apoi la dangătul de clopote, la cântec, zumzet de albine, până la punctul zero, al tăcerii absolute.

Întră aici, în primul rând, *zvonurile*, un cumul de sunete nedefinite. Ele vin din depărtări, până în proximitatea poetului, și pot fi generate, în egală măsură, de oameni, păduri, metale etc., dar mai degrabă de o sursă colectivă, eterogenă. Ceea ce se remarcă cu certitudine, în versurile lui L. Blaga, este faptul că *zvonurile* vin totdeauna din trecut, din istorie, din legendă chiar.

(29) *Cu zvonuri surde prin arbori*
se ridică veacuri fierbinți.
(*Somn*).

Zvon legendar se ridică din brazi

(*Amintire*).

Altă dată, auzim doar ecurile unor *tumulturi* care, grave, adânci, vin și ele tot „din urmă”, din legendă (cf. *Legenda noastră*). Legenda însăși se recunoaște „în sunet de aripi” (*Peisaj transcendent*).

După cum se observă, și în intervalul sonor al *zvonurilor* este prezentă, aproape fără excepție, nota atenuantă – *arbori, brazi, codru* – care conferă timbrul *surd* al acestor sunete deja greu de identificat. În contrapunct, *zvonul* este asociat, după caz, cu clopotele mai mici de la gâtul mioarelor, cu clopotele mai mari ale bisericilor cu trecut pierdut în negura vremurilor.

Deja în aceste tipuri de asocieri sugestiile de sunet iau locul, tot mai mult, evocării directe, efectul fiind indistinct, transferat în supranatural, și în conștiința poetului, ca în mai sus-menționatul *Peisaj transcendent*.

(30) *Aripi cu sunet de legendă*
s-abat înspăimântate peste râu.
(*Peisaj transcendent*).

Sistemul de sinestezii, din ce în ce mai complicat, produce *imaginea sfârșitului*, mai degrabă decât pe cea a *liniștii*, pentru că termenii care intră în aceste combinații aparțin din ce în ce mai puțin sferei semantice a sonorităților și din ce în ce mai mult sferelor dinamicului, vizualului – toate însă cu posibile conotații acustice.

(31) *Spre nu știu ce sfârșit*

Un zbor s-a stins

Cu pâlpâit de sfeșnic

un copac s-a stins.

(Cap plecat).

Încă mai *imaterială* este imaginea fâlfâirii duhului satului, într-un tablou format din umbrele înserării, căderi de fum, morminte, mirosuri delicatese etc.

Sau, și mai lipsit de consistență sonoră, dar încărcat de sugestii bazate pe tonalități este „zumzetul tainelor” (*Din cer a venit un cântec de le-bădă*).

3.0. Lăuntricul – liniștea – fâlfâirea semnelor misterioase sunt elemente ale unui context mai larg al receptării și descifrării mesajului transcendent. **Există o strategie întreagă a atenuării sunetelor** care merge de la un astfel de complex de imagini evocatoare până la un simplu epitet care exprimă degradarea, descreșterea, anularea sunetului.

3.1. **Contextul** este, în principiu, *negativ*; el exprimă zădărnicia cântecului, cuvântului, zvonului, șoaptei etc. Un întreg complex de adverbe și pronume de negație, de propoziții negative, de termeni cu conotații grave, chiar funeste, uneori, învăluie puținele sonorități redade direct, prin miezul cuvintelor și prin eventualele eufonii corespunzătoare, în repetiții și simetrii care evidențiază retoric refuzul acusticii.

(35) *pretutindeni e o tristețe. E o negare. E un sfârșit.*

partout règne une tristesse. Une négation. Une fin.

Pe urmele mele coapte

moartea își pune sărutul galben

și nici un cânt nu mă îndeamnă

să fiu încă o dată.

Fac un pas și șoptesc spre miazănoapte...

.....
Din sângele meu nu mai e nimeni chemat

să-și ia începutul trăirilor,

nu, nu mai e nimeni chemat.

.....
Dar eu umblu lângă ape cântătoare

și cu fața îngropată-n palme mă apăr:

eu nu ! Amin.

(Tăgăduiri).

3.2. Apoi, prin **sinestezii**, prin **metafore**, **personificări**, **comparații**, se evocă procesul morții implacabile, universale, a sunetelor: *cuvintele sunt amare; talanga este de lut; pașii răsună în umbră, ca niște poame putrede;*

glasul izvorului a răgușit de bătrânețe; zvonurile sunt surde, zborul este scurt și părelnic; un fluier seacă, altul nu s-arată; fratele vânt a murit; un fluier părelnic de vânt, cuvântul se sugrumă; dorul este sugrumat și el; sufletul mort cântă pe coarde dulci de liniște; frânta bucurie de viață se aude pe harpă de-ntunerice; zăvoarele se trag în adânc, sub bătrânele zodii; poarta de piatră se-nchide încet.

Zidurile vechi, pământul, apele (stătute), fântânile, adâncurile puțurilor și, după cum am văzut, lemnul, mai ales lemnul (arborele, pădurea) sunt elementele prin care vibrația acustică este redusă până la anulare completă.

Deseori, aceste mijloace ale surdinei puse sunetului se combină între ele, într-o sinteză a sinesteziilor, adică într-o sinestezie de gradul doi, bogat metamorfizată. Am citat versurile din *Pasărea sfântă*, care evocă „strigătul pierdut” în „păduri plutitoare”, imagine reprezentativă pentru astfel de mijloace: *rosturi egale; tumulturi grave; glas răgușit; cântec vechi; cântăreți leproși; zvon surd; zvon legendar; zbor stins; fluier părelnic* etc.

Epitetul atenuator însoțește frecvent cuvintele care desemnează diferitele grade de sonoritate, el făcând parte, de obicei, din arsenalul stilistic mai complex al sinesteziilor metaforice, al contextului evocator etc., după cum s-a putut deja remarca din exemplele de mai sus.

4.0. **Tăcerea** – în ordinea lucrurilor, **mutismul** – în ordinea ființelor, dar și invers, tăcerea – ca act de voință, mutismul – ca dat al naturii, sunt starea de grație spre care trebuie să tindem, în concepția filozofică și poetică a lui Lucian Blaga.

Cum spuneam în premisele formulate la începutul acestor pagini, o întregă *simfonie a tăcerii* se înfiripă din poeziile sale. Călugărul bătrân își descrie, din prag, tăcerea (*Azi tac aici*), ca pe o ultimă ipostază înainte de a simți „răcoarea sfârșitului” ș.a.m.d.

Aparent resemnat, în realitate, iluminat, poetul dobândește convingerea că tăcerea trebuie să se instaureze peste tot și peste toate. Drept pentru care el poruncește viețuitoarelor să tacă (*Taci câine, care-ncerci vântul cu nările, taci!*, cf. *Heraclit lângă lac / Heraclit au bord du lac*). Obiectele, elementele naturii trebuie să urmeze aceeași cale a tăcerii impuse, dar și asumate, altfel spus, a „gurii învinse”.

(41) *Poduri vor tăcea
Din clopote avântul va cădea.*

(Semne).

*și ca un ucigaș ce-astupă cu năframa
o gură-nvinsă,
închid cu pumnul toate izvoarele,
pentru totdeauna să tacă,
să tacă.*

(În marea trecere).

Divinitatea însăși tace, căci este singura conștientă de la început de zădărnicia vorbelor, cf. *supra*, 2.3; cf. și *Psalm: ești muta... identitate...*

Cât despre poet, Lucian Blaga a înțeles destul de curând, în căutările

sale poetico-filozofice, că lumea văzută ca o cercetare a adevărilor este doar o ispită „din umbră”; revelația vine prin asumarea tăcerii, a mutismului. Am arătat deja mai sus că rostul poetului în lume este acela de a descifra semnele, nu de a le crea, de aceea mesajul său este alcătuit din *vorbire și tăcere, din cuvinte și pauze*.

(42) *Omule, ți-aș spune mai mult
dar e-n zadar, –
și-afară de-aceea stele răsar
și-mi fac semne să tac,
și-mi fac semne să tac.*

(*Taina inițiatului*).

Prin existența sa, prin experiența sa, prin harul cu care a fost dăruit, poetul reprezintă un depozitar de semne, un mesaj, și nu poate să se explice pe sine însuși, căci și-ar depăși condiția.

(43) *Noi suntem numai purtători de cântec
sub glia neagră a țăriilor,
noi suntem numai purtători de cântec
pe la porți închise...*

(*Noi, cântăreții leproși*).

În general, oamenii au de câștigat din asumarea tăcerii, chiar dacă superioritatea lor declarată constă în rațiunea exprimată prin limbă.

(44) *Limba nu e vorba ce-o faci
Singura limbă, **limba ta deplină**,
Stapâna peste taină si lumină,
e-aceea-n care știi să taci.*

(*Catren*).

În conformitate cu programul său estetic și cu concepțiile filozofice care alcătuiesc substanța eseurilor și poeziilor sale, deopotrivă, necuvintele „lărgesc în mod misterios câmpul comprehensiunii interne, al aceluia spațiu interior, necunoscut direct de către cititori, dar totdeauna fertil”⁵.

(45) *Cuvintele pe care le rostim,
Cuvintele ce rămân în noi,
Descoperă și ele, fără de margini, făptura.*

(*Inscripție*).

În general, pe măsură ce anii au trecut și reflecția filozofică i-a dezvăluit aceste adevăruri despre relația lumii cu divinitatea, despre întocmirea universului, în ultimă instanță, poetul a ajuns să-și asocieze propria biografie cu mutismul, conchizând că acei primi ani din viața sa, în care nu a putut să vorbească, au fost ei înșiși un semn. Mărturisirea, făcută direct – într-o scriere memorialistică, *Hronicul și cântecul vârstelor* („strania mea detașare de logos”), apare la fel de explicit, dar mai încărcată metaforic, evident, în poeziile care folosesc autobiograficul doar ca punct de plecare pentru dezvoltarea unor idei cu cuprindere mult mai largă.

(46) *Lucian Blaga e mut ca o lebădă.
În patria sa,
zăpada făpturii ține loc de cuvânt.*

Sufletul lui e în căutare
În muta, seculara căutare...

(Autoportret).

Existența sa strict biografică se confundă cu gândirea sa filozofică și cu activitatea poetică, axul central fiind acest principiu al mutismului.

(47) *la patruzeci de ani sugrumându-ți cuvântul
te-i pierde în tine – în căutare.*

*Prin ani un vânt o să te tot alunge sub cer,
vei mânca miere neagră și aplecat vei tăcea.*

(Cetire în palmă).

*Cu cuvinte stinse în gură
am cântat și mai cânt marea trecere,*

.....
*De pe-un umăr pe altul
tăcând îmi trec steaua ca o povară.*

(Biografie).

5. **Ascultarea** este, așadar, starea care trebuie să înlocuiască sonoritatea și corolarul ei antonimic, tăcerea. Este o consecință a faptului că tăcerea, necuvintele, muțenia nu înseamnă, la Lucian Blaga, imposibilitatea comunicării. Pentru a putea percepe semnele transmise de transcendental, pentru a auzi foșnetele misterioase ale universului, pentru a putea tălmăci rezonanțele din conștiința noastră, dar mai ales din conștiința poetică, ascultarea încordată este cea care avea nevoie de liniște.

(48) *o, de-ar fi liniște, cât de bine s-ar auzi
ciuta călcând prin moarte.*

(În marea trecere).

Sufletul poetului se înseninează doar atunci când reușește să-și impună și să impună liniștea deplină.

(49) **Liniște** este destulă în cercul
ce ține laolaltă doagele bolții:

.....
Si iarăși îmi zic:

Nici o larmă nu fac stelele-n cer.

Da, ar trebui să fiu mulțumit.

(Liniște între lucruri bătrâne).

Aceasta este, după cum se înțelege din versurile deja citate ale poemului filozofic *În marea trecere*, **condiția pentru a percepe semnele destinului**. Nu la rugămintile sau interpelările formulate prin cuvinte ni se dezvăluie misterul existenței, nici din cântec, nici din clopote, ci din ecurile, foșnetele, adierile pe care numai starea de reflexivitate totală, favorizată de o tăcere adâncă, le poate desluși. De aceea, viața noastră întregă, fie ea țipăt, clopot, cântec, cuvânt, șoaptă, se reduce, până la urmă, la tăcere. Timpul însuși, substanța impalpabilă a existenței noastre, nu este altceva decât un interval, un semn egal, o cumpănă, un val înspumat între sunet și tăcere.

(50) **și-ascult.**

Apa bate-ntr-un țarm

Altceva **nimic, nimic,
nimic.**

(Un om s-apeacă peste margini).

Cf., în acest sens, și poezia *Ani, pribegie și somn*.

Înaintarea noastră, ca o pribegie pe cărările rătăcitoare ale vieții, trecerea noastră spre „dincolo”, dinspre răsărit spre apus, dinspre lumină spre întuneric, se face pe acest fond al „secării cuvintelor”, al „îmbolnăvirii strunelor”, al căror sunet a însoțit căutarea de zi cu zi a limanului din urmă.

(51) *Purtăm fără lacrimi*

o boală în strune

și mergem de-a pururi

spre soare apune.

(Cântareți bolnavi).

De aici vine încercarea poetului de a vătui toate tonalitățile, de a pune între sursele sonore și spiritul nostru un întreg arsenal care contribuie la pierderea capacităților de rezonanță.

6. De aici provine **drama poetului, ca tălmăcitor al inaudibilului**, despre care am amintit mai sus, în legătură cu *incompatibilitatea dintre cuvântul rostit și semnul primit*. Rostul poetului este acela de „a asculta lucrurile în starea lor originală”, de a încerca să înțeleagă pe cale intuitivă semnele și enigmaticele pe care rațiunea și bunul simț comun nu le pot revela⁶.

O soluție a ieșirii din impas ar fi să folosească el însuși semne, în principiu – semnele cuvintelor – lacrimi topite în cristalul metaforelor.

(52) *Piezișe cad lacrimi din veac.*

Invoc cu semne uitare și leac.

(Boală).

Apoi, căutarea sunetului de argint, a esenței sunetelor, necesare și suficiente pentru a transmite semenilor fragmente din enigmaticele universului, face parte din drama cotidiană, asumată, a oricărui creator autentic de artă. Recunoaștem în versurile blagiene cu sensul unei profesii de credință, precum *Ardere*, dureroasa întrebare eminesciană („*Unde vei găsi cuvântul / Ce exprimă adevărul?*”)⁷; interogația este formulată dintr-o perspectivă încă mai tragică în poezia lui Lucian Blaga, pentru că este vorba aici nu atât despre relația poet – societate, ci despre relațiile mai profunde „divinitate – poet – umanitate”, „absolut – poezie – existență”.

(53) *Ființă tu – găsi-voi cândva cuvântul*

sunet d-argint, de foc și ritul

unei rostiri egale

în veci arderii tale?

.....

unde și când găsi-voi singurul cuvânt

în cercul nopții să te-ncânt?

.....

cuvântul unde-i ca un nimb

să te ridice peste timp?

.....

**Cuvântul unde-i care leagă
de nimicire pas și gând?**

(Ardere).

Dar drama poetului nu se sfârșește aici. Tensiunea creației sporește cu încă o treaptă, în sensul invers coborării spre liniștea deplină, căci filozofia sa îl obligă la acest dublu efort. Odată atins nivelul cel mai profund al liniștii revelatoare – dacă a fost atins, o dată găsit cuvântul-lacrimă, cuvântul-foc, cuvântul-nimb – dacă a fost găsit, urmează frământarea stabilirii echivalențelor între acest cuvânt – unic, inefabil, esențial și mesajul transcendent perceput – dacă a fost perceput. Drama sporește nu numai prin treptele mereu suitoare ale inconsistenței datelor puse în ecuație, ale incertitudinii punctelor de reper cu greu dibuite, ci și prin ceea ce se găsește la capătul acestui sisific urcuș din hăul cu abia perceptibile ecouri în care singur s-a coborât: după convingerile sale filozofice și programul său poetic, formulat, între altele, în binecunoscuta poezie *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*, revelația poetică nu trebuie să distrugă misterele universului, ale existenței, ci să le reliefeze mai bine⁸. Opoziția lumină – întuneric, corespunzătoare conceptelor „înțelegere” – „taină”, din minunata poezie amintită, se regăsește peste tot în versurile lui Lucian Blaga, sub aspectul raportului sonoritate – liniște, vorbire – tăcere, cuvinte – necuvinte. Iată, spre exemplu, cum este formulată ideea într-o altă poezie-program:

(54) *Voi...*

... așteptați să vorbesc...

despre orișice poți să vorbești cât vrei

*Dar cuvintele sunt lacrimile celor ce ar fi voit
așa de mult să plângă și n-au putut.*

Amare sunt toate cuvintele,

de aceea – lăsați-mă

să umblu mut printre voi...

(Către cititori).

De altfel, relația antonimică „lumină – întuneric” se suprapune celei formulate prin noțiunile „sunet – liniște”, în numeroase contexte (sinestezice, metaforice), de tipul „harfei de-ntuneric” dintre cele – mai multe – citate în aceste pagini. Adăugăm la acestea o aserțiune exprimată astfel:

(55) *Dacă lumina ar cânta*

vărsându-și puzderia,

noi am vedea cum cântecul

consumă materia.

(Suprema ordine).

Timpul (viața, existența) despre care spuneam că este semnul egal între lumină și întuneric sau între sunet și tăcere poate să apară, cu aceeași semnificație, în imagini care combină câte un termen din fiecare dintre cele două serii antonimice, probând astfel relativa lor asociere:

(56) *Văd anii crescând...*

peste toate clopotele și toate tăcerile.

(Ani, pribegie și somn).

Refuzul cunoașterii directe, al explicitării raționale a tainelor universului, în favoarea cunoașterii indirecte, poetice, intuitive, se exprimă mult mai frecvent și mai sugestiv decât se poate crede la o lectură superficială a versurilor, prin paradigmele din seria *sonoritate – liniște*, care se adaugă celorlalte serii de noțiuni polare în jurul cărora Lucian Blaga își formulează ideile-teme cu caracter pragmatic: *lumină – întuneric, zi – noapte, transparentă – opacitate, soare – lună, veghe – somn, acțiune – repaus, materie – spirit, viață – moarte, trup – suflet, transcendent – imanent, sinele – alteritatea (eu – noneu) etc.*

În cazul de față însă, relația este complicată de faptul că însăși esența poeziei este implicată – *materialmente și ideatic, în egală măsură* – în substanța relației „sunet – liniște”. Ca idee, poetul rămâne fidel atitudinii sale de respingere a *exprimării* directe; ca modalitate concretă de manifestare a acestei atitudini, el caută până în ultima clipă semnele poetice prin care să tâlmăcească semnele misterelor universului: plânsul mut, interior, necuvintele, cântecul murmurat, ca un susur de izvor, simbolurile care sporesc frumusețea tainelor.

(57) Ascultând revelații fără cuvinte

Subt iarba cerului zborul ți-l pierzi.

(Pasărea sfântă).

Oamenii, la fel ca și stelele, copacii, pietrele, animalele, sunt parte componentă a acestei taine universale, devenind purtătorii cântecului launtric al existenței în sine și a mesajelor generate de aceasta.

*Râni ducem – izvoare –
deschise sub haină.*

Sporim nesfârșirea

C-un cântec, c-o taină.

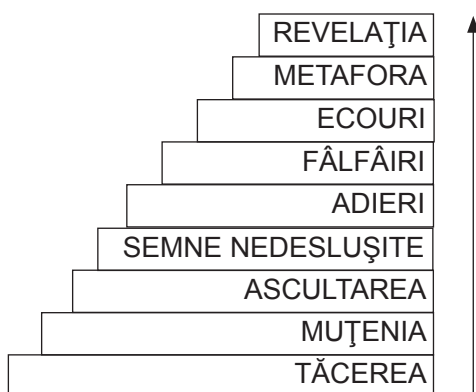
(Cântăreți bolnavi).

7.0. Treptele acustice sunt, așadar, treptele inițierii poetului în tainele universului.

7.1. Există mai întâi o *lungă cale descendentă*, de la sunetele universului până la tăcerea absolută, de la țipătul ieșirii la lumină până la tăcerea intrării în lumea umbrelor. Desigur, coborârea nu este nici dreaptă, nici lină; există numeroase căi întortocheate, întretăiate uneori, paralele alteori, cu popasuri neașteptate, cu povârnișuri periculoase. Dar, în principiu, treptele pot fi reprezentate grafic, convențional, astfel:

7.2. Din punctul cel mai de jos, al tăcerii, *treptele se ordonează ascendent*, de la liniștea necesară ascultării nepătrunsului până la revelația intuitivă, de la înțelegerea mută a semnelor – ecouri, fâlfâiri de aburi, ritmuri interioare etc. – până la delicate rezonanțe ale purității de argint, de foc, de lacrimă a metaforei-nimb, cu halou de clar-obscur, cu virtuți de potențare a intuiției. Acest urcuș este, firesc, încă mai dificil, mai dureros decât coborâșul; este plin de rătăcirii, de umilințe, de renunțări, de rugăminți și revolte, de desperări și speranțe, de dramatice reluări etc. Dar, în final, el conduce ființa umană din adâncul originar, mitic, al neînțeleșului în lumea înțelesurilor cu sclipiri luminoase.

7.3. De la zadarnicul strigăt al începutului până la fertila tăcere a sfârșitului, drumul parcurge atât treptele revoltei luciferice, cât și pe cele ale resemnării filozofice, de la necunoașterea zgomotoasă la tăcuta înțelegere a rosturilor lumii.

Poezia și întreaga operă a lui Lucian Blaga (scrierile filozofice, proza, teatrul) impun cititorului parcurgerea unui astfel de drum în trepte revelatorii: misterioasă, insondabilă la început, își dezvăluie bogăția de idei și tezaurul de frumuseți pe măsură ce cobori, cu liniștea cuvenită, în adâncimile ei, de unde ieși din nou la lumină, cu sufletul vibrând în acordul rezonanțelor pure ale ideii întrupate în frumos⁹.

NOTE

¹ Sanda Stolojan, *Lucian Blaga ou l'autre mémoire*, în: *Lucian Blaga*, 1992, p. 7.

² *Pasăre ești? Sau clopot prin lume purtat? / Făptură ți-am zice, potir fără toarte / Cântec de aur rotind / peste spaima noastră de enigme moarte* (lb.).

³ Romul Munteanu, *Prefață*, în: *Lucian Blaga*, 1978, p. 30.

⁴ Idem, *ibid.*, p. 29. Despre poeții care cred că menirea lor este să creeze metafore inutile pentru definirea unei noțiuni clare, cf. eseul *Geneza metaforei și sensul culturii*, cu referiri explicite sau lingvistice la parnasienii francezi sau la ermeticii români, precum Ion Barbu.

⁵ Romul Munteanu, în: *Lucian Blaga*, 1978, p. 30.

⁶ Sandală Stolojan, *op. cit.*, p. 11.

⁷ Mihai Eminescu, *Criticilor mei*, în: *Poezii. Proză literară*, 2 vol., Ediție îngrijită de Petru Creția, București, Editura „Cartea Românească”, I, p. 168.

⁸ Pentru concepția filozofică privind revelarea tainelor universului, cf., între altele, *Geneza metaforei și sensul culturii*, în vol. *Trilogia culturii*, precum și eseurile din *Trilogia cunoașterii*.

⁹ Cf. *Addenda*.

BIBLIOGRAFIE

1. Blaga, Lucian, 1982-1984, *Opere complete*, Ediție îngrijită de George Gană, București, Minerva.

2. Blaga, Lucian, 1992^a, *L'étoile la plus triste*, traduit du roumain et présenté par Sanda Stolojan, Paris, Orphée / La Différence.

3. Blaga, Lucian, 1992^s, *Trilogie de la connaissance*, Traduit du roumain par Raoul Marin et G. Piscoci-Danescu avec le concours de Y. Cauchois, Paris, Librairie du Savoir.

4. Blaga, Lucian, 1994, *Geneza metaforei și sensul culturii*, București, Humanitas.

5. Blaga, Lucian, 1978, *Poemele luminii / Les poèmes de la lumière*, Traductions par Paul Miclău. Préface par Romul Munteanu, Bucarest, Minerva.

Diana VRABIE

ORIGINALITATE, AUTENTICITATE, ANTICALOFILIE

Fără *autenticitate*, se afirmă frecvent, nu există *originalitate*. Este o concluzie discutabilă. „Ferocea eroare” a originalității, ca potențarea a individului, „este o descoperire a Renașterii și a Reformei”, iar scriitorului preocupat de autenticitate nu îi rămâne „decât să renunțe la această suprastructură, apărută în epoca modernă și consolidată de atunci încolo”, afirmă Mircea Eliade în **Solilocvii**. De originalitate ar ține „ceremonialul, tehnica, fonetica”, retorica, emfaza, ipocrizia, ermetismul, tot ceea ce, fiind „dubios” și „nefertil”, te împiedică „să-ți surprinzi” și „să-ți exprimi” natural „viziunea lăuntrică”¹.

„Este ceva «făcut», silit, exterior și oarecum ostil în orice originalitate. În ceea ce mă privește, mi-e peste putință să citesc pe un om care caută cu orice preț să spună lucrurile «frumos» sau «adânc». Lumea este astfel făcută încât un simplu fragment o poate reprezenta esențial, după cum viața este reprezentată esențial într-o picătură de sânge sau una de sevă”, susține același critic. În locul originalității cu orice preț, care de cele mai multe ori este artificială și neconvingătoare, Eliade propune autenticitatea: „Să

fii tu însuși, să surprinzi perfect și total viziunea ta lăuntrică, să exprimi desăvârșit experiența ta, trăirea ta. O experiență autentică, adică nealterată și neliteraturizată, poate reprezenta întreaga conștiință umană a aceluia ceas. În timp ce o carte «făcută», cât de vaste i-ar fi bazele și de universale tendințele, nu izbuteste să surprindă această conștiință, după cum un muzeu nu surprinde viața, oricâte animale ar cuprinde împăiate”². Așadar, Mircea Eliade propunea în locul originalității, pe care o consideră „o pseudo-problemă”, autenticitatea „care de fapt înseamnă același lucru”. Identitatea aparent paradoxală, ce a provocat intervenția lui E. Lovinescu, se bazează pe o contiguitate de substanță: și o noțiune și alta au ca trăsătură comună însușirea de *a fi tu însuși, de a-ți exprima propria integritate psihică*. Or, individualitatea artistică nu poate fi decât autentică, deci originală, unică și irepetabilă. Reprezentând un „unicat”, opera autentică se refuză contrafacerii, copiei, reproducerii pe scară industrială. Prin raportarea permanentă la fondul creator „propriu”, se elimină din cuprinsul ideii de *originalitate* falsul, ostentația, mistificarea, frivolitatea. Un stil își păstrează autenticitatea atunci când rămâne nealterat. Totodată, autenticitatea înseamnă distanțare de nesemnificativ, printr-o experiență „nealterată” și „neoriginală”, bazată pe „fapte” trăite. Cu cât experiența de viață este mai personală, cu atât se apropie de valoarea general-umanului. Universalitatea

autentică, singura ce poate înălța o operă literară alături de celelalte opere ale geniului omenesc, se întâlnește doar în creații individuale, în jurnale intime, pentru că ele au un grad sporit de veridicitate. O idee asemănătoare exprima și Eugen Ionescu, în eseu *O falsă cauzalitate*. Jurnalul intim rămâne arhetipul literar, „este genul literar original”, iar proza, poezia, dramaturgia „sunt pervertiri ale jurnalului pur”. Faptele consemnate în jurnal, susține Eliade, sunt atât de personale, încât depășesc personalitatea „experimentatorului”. Jurnalul reprezintă pentru autorul *Oceanografiei*, ca și pentru întreaga generație existențialistă, singura modalitate de comunicare neliteraturizată, prin care experiența de „a trăi tu însuși, a cunoaște prin tine, a te exprima pe tine” se transformă într-un excepțional document existențial.

Așadar, atât originalitatea, cât și autenticitatea implică o etică. Cineva poate fi profund deziluzionat, descoperind că trilarurile unei păsări pe care le asculta, crezând că sunt ale unui privighetori, aparțin unui... ștrengar, ascuns în tufiș. „Ce prețuiesc poezii mai mult decât cântecul fermecător de frumos al privighetorii, care răsună dintr-un tufiș singular, într-o seară liniștită, de vară, în lumină blândă a lunii? Se poate întâmpla însă ca, acolo unde nu există un astfel de cântăreț, vreun hangiu vesel să-i înșele, spre marea lor satisfacție, pe oaspeții veniți la el pentru a se bucura de aerul de țară, ascunzând în tufiș un ștrengar care știe să imite perfect cântecul

privighetorii (cu un fluier de trestie sau papură). De îndată ce se observă înșelăciunea, nimeni nu va mai suporta să asculte cântecul care mai înainte era considerat atât de fermecător. Tot astfel se petrec lucrurile cu orice pasăre cântătoare. Pentru a putea avea un interes nemijlocit pentru frumos ca atare, el trebuie să fie natural sau să-l considerăm natural”³. Deși exemplul este pus pe seama preferinței lui Kant pentru frumosul natural, se poate admite, mai degrabă, că prin *natural*, în acest caz se înțelege *autentic* și *original*. Așadar, doar cântecul *natural* al păsării poate produce plăcere, iar imitația – doar o amară decepție.

Pretenția originalității și, respectiv, a autenticității este considerată deopotrivă un produs al romantismului și al modernității. În modernitate, legea sau natura devin obiectul alegerii, iar ceea ce cândva era dictat de autoritate, poate fi ales de indivizii înșiși. „Libertatea modernă și autonomia individuală centreză individul în el însuși. Idealul autenticității cere ca noi să descoperim și să articulăm propria noastră identitate. În modernitate, diferențele dintre indivizi capătă o valoare morală. Ființele umane devin înzestrate cu sens moral: un sens intuitiv al binelui și al răului, iar moralitatea e vocea dinăuntru: „a fi în adevăr cu mine însumi” înseamnă „a fi în adevăr față de propria mea originalitate, și acesta e ceva pe care doar eu îl pot articula și descoperi, în articularea lui mă definesc pe mine”⁴. Ființele morale

trebuie să își realizeze potențialul propriu în care este ascunsă sursa idealului modern al autenticității și obiectivele autorealizării.

Principiul originalității presupune că fiecare este unic, fiecare are de spus ceva unic. Refuzul de a exterioriza această unicitate, refuzul de a fi tu însuși este, din perspectiva autenticității, imorală. Refuzul de a fi tu însuși poate părea iresponsabil și chiar imoral, datorită mai vechiului ideal al autenticității, chiar dacă acum acest ideal poate părea uneori vetust, deoarece autenticitatea, într-o accepție modernă, este considerată o unitate neînsemnată prin care evaluezi o idee, o operă de artă sau o poziție politică. „Autenticitatea e o măsură a obârșiei, însă obârșia nu are nimic de-a face cu substanța. O idee poate să ne aparțină și totuși să fie falsă. O operă de artă poate să ne aparțină și totuși să fie urâtă. O poziție politică poate să ne aparțină și totuși să fie imorală”⁵.

Derivată dintr-un sentiment de iritare în fața convenționalismului și artificialității excesive, teoria autenticității reprezintă, în bună parte, o reacțiune *anticalofilă*, *antiformalistă* și *antiretorică*. Prin poziția intimistă, adoptată în **Eseuri**, Michel de Montaigne își releva atitudinea declarată antiretorică și antiliterară, din care derivă mult discutata sa modernitate: „Îmi întocmesc scrisul pe crâmpieie descusute, cum este un lucru care nu se poate spune legat și cu toptanul [...]. Las pe seama maeștrilor, și nu știu dacă o s-o scoată la capăt în lucrul atât de amestecat,

atât de amănunt și furișat ca să puie în șir această nesfârșită felurime de chipuri și să oprească nestatornicia noastră și s-o așeze cu rost. Nu găsesc eu numai anevoios să leg faptele noastre unele de altele, dar găsesc anevoios a le arăta curat în parte prin vreo însușire deosebită, atât sunt din două și învăstăte cu osebite luminări”. În spațiul românesc, cel dintâi teoretician al *anticalofilismului* poate fi descoperit în Ion Ghica care, prin **Scrisorile către Vasile Alecsandri**, se dovedește autorul celei mai *autentice* opere a epocii. „Fii sigur, amice, scria epistolarul, că ar putea să găsească epistolele mele proaste, nesărate, lipsite de aprecieri adânci, lipsite de simț politic, fără idei înalte și patriotice, proză și stil anevoie de înghițit, dar niciodată nu le vor putea găsi alături cu adevărul”. Inedit în ceea ce privește problema anticalofilismului în literatura română rămâne și cazul lui Alexandru Macedonski. Deși înclinat spre artificiozitate, până la limita alterării autenticității originare, el combate cu vehemență „prețiozitatea”, „dichisirea”, „preocuparea de a face frumos”, „poza”. În acest sens, el este, fără îndoială, primul nostru anticalofil declarat polemic, cu mult înaintea lui Camil Petrescu.

Concepție după care arta și literatura au datoria de a căuta expresia directă, necontrafăcută a vieții, renunțând la orice artificiu care ar putea să altereze această percepție, fie el de natură estetică, morală sau socială, autenticitatea este mai degrabă efectul direct al

sfărâmării iluziilor, al credinței în vechile norme, infirmând la nivel individual credințele naive în suprațigă idealului, a valorilor morale și intelectuale ale artei. Literatura caută să abandoneze aceste false credințe, eliberându-se de „literaturitate”, de elementul contrafăcut al artei, punând în prim-plan expresia directă, frustă, brutală a individului, a experiențelor și a zbuclumului său lăuntric. Una din constantele importante ale literaturii europene va fi, în consecință, tocmai această veșnică pendulare între literatură și anti-literatură, între baroc, manierism, estetism, idealizare artistică, literaturizare, pe de o parte, și „adevăr”, „mimesis”, „realism”, „autentic”, pe de alta. La nivelul discursului literar, se vor înregistra mai multe consecințe importante ale acestei atitudini, cum ar fi: *oroarea de stil și fraze, de estetism bombastic și de „scriitură artistică” în vederea efectelor, fuga de compoziție și meșteșug și, ca rezultat, răspândirea și consolidarea unei stări de spirit antiliterare.*

Refuzul stilului „frumos” constituie un efect al tendinței către real. Prozatorii cei mai reprezentativi își impun deliberat să scrie evitând artificiile „artistice”, deoarece procedeele retorice constituie un fard ce alterează autenticitatea scriiturii. Considerând stilul, scrisul frumos, ortografia drept prejudecăți, adepții autenticității, în frunte cu Stendhal, susțin cultul aridității, cu mari elogii pentru stilul procesului-verbal. Însuși Flaubert, obsedat de absolutul perfecțiunii estetice, de-testă „jucărelele” literare („l’art ne

doit pas faire joujou”⁶), construindu-și fraza fără înfrumusețări, fiind preocupat, în mod exclusiv, doar de surprinderea nuanței de sens. Operația de transcriere, completare, lustruire compromite spontaneitatea și, implicit, sinceritatea confesiunii. Orice prelucrare pare suspectă când este vorba de autenticitate. Cine își înfrumusețează opera sacrifică ideea de autenticitate. Mai mult decât atât, dacă substanța lăuntrică a operei nu se sprijină pe autenticitatea trăirii, atunci construcția verbală este „ca un castel din cărți de joc care se surpă la o simplă atingere, ca un frumos balon de săpun, circumscriind doar un vid interior. O simplă aventură verbală, oricât de izbutită, e ca o simplă aventură istorică, oricât de strălucită: ne ia ochii o clipă, dar pieire apoi, înghițită pentru totdeauna de legile implacabile ale devenirii”⁷. Adversar înaintea lui Camil Petrescu al calofiliei, G. Ibrăileanu aprecia mult lipsa totală de „literaturism” și naturalul stilului epic la Panait Istrati. Marcat de idealul flaubertian de scriitură, Paul Zarifopol ironizează, în **Notă la comemorarea lui Renan**, „stilul frumos”, numindu-l „suliman și înzorzonare”, „emoție pomădată și regulat ondulată”⁸. Dar cea mai răsunătoare profesiune de credință în favoarea întoarcerii la „naturalețe”, în favoarea unui roman „fără stil”, a unei literaturi care să nu poarte pecetea „literarității”, avea să vină din partea lui Camil Petrescu, marcat de programul estetic gidian. Anticalofilia teoretică a autorului **Noii structuri** are o dublă

motivație psihologică: pe de o parte – teama de a nu falsifica trăirea printr-o atenție deosebită acordată stilului, iar pe de alta – impresia că stilul „frumos” lasă să se vadă că ficțiunea romanescă nu e decât ficțiune. Din acest motiv, romanele care se pretind autentice trebuie să aibă aspectul unor șantiere literare: construcția ansamblului nu trebuie să renunțe niciodată „la schelăria notelor de subsol, a parantezelor, a referințelor directe și precise la relatarea vremii, fiindcă astfel ficțiunea se apropie de formal, deși aparent, de datul viu, real, niciodată încheiat, din a cărui vitalitate actul literar ar dori să se împărtășească”⁹.

Scriitor pentru care adevărul se situează deasupra frumosului, Camil Petrescu respinge scrisul ornamentat, folosind termenul *calofilie* (gr. *kalos*, „frumos” și *philia*, „iubire”), menit să desemneze preocuparea de stil, în afara comunicării autentice a faptului trăit ca atare. Termenul este utilizat de autorul **Patului lui Procust** în sens peiorativ, drept trăsătură a scrisului căutat, „caligrafic”, de o frumusețe exterioară, dar fără substanță, cu virtuți formale și care se opune expresiei directe, autentice. Fiind sinonimă, în accepția prozatorului, cu *livrescul*, inautenticul, falsul, calificată drept „operație stearpă” și „acropație estetică”, *calofilia* comportă semnificația de artă formalistă. „Maimuța calofilă”, ironiza scriitorul, aruncă miezul nucii și înghite coaja”. După el, stilul, frumosul, muzicalitatea nu ar fi decât prejudecăți și superstiții literare. Viciul „dansului în jurul chestiunii”,

„sportul de a spune frumos ceea ce toți gândesc la fel” fac obiectul unei severe critici din partea lui Camil Petrescu, pentru care calofilia este o atitudine „pseudoclasică, dogmatică, academistă”, care omoară vibrația inimitabilă a vieții. Prin aceste idei, Camil Petrescu aderă la pledoaria pentru autenticitate a lui Stendhal și a mișcării anticlasiciste care se manifestă, în proza modernă, mai ales după Proust. Abordând anticalofilismul lui Camil Petrescu, G. Călinescu insista, în mod deosebit, asupra influenței stendhaliene: „Stendhal fugea de frază, de stil, era adică un anticalofil și simțea o plăcere (vizibilă îndeosebi în **Jurnal**) de a-și nota exact experiențele după ce le trăise. Eroul stendhalian are capacitatea de a se vedea trăind și în această dedublare el pune voluptate”¹⁰.

Stilul căutat falsifică exprimarea unei trăiri autentice, iar cuvântul alcătuiește o modalitate imperfectă de comunicare, mai ales atunci când este vorba de redarea cu maximă autenticitate a frământărilor interioare. Ideea apare și la personajul narator din **Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război**, determinându-l să revină periodic asupra ei: „Cuvântul e oricând un mijloc imperfect de comunicare. Tot ce e sens, tot ce e adevăr, tot ce e conținut real, scapă, printre silabe și propozițiuni, ca aburul prin țevile plesnite”. Îndemnându-i la scris pe Fred și pe doamna T., scriitorul **Patului lui Procust** le recomandă să povestească „net, la întâmplare, totul ca într-un proces-verbal”, prolix, „fără ortografie, fără compoziție,

fără stil și chiar fără caligrafie”. Educată în spiritul esteticii realismului clasic, doamna T. se simte contrariată în momentul când aude că stilul frumos este opus artei, dar autorul îi sugerează, drept unică și esențială recomandare, principiul sincerității liminare și al indiferenței față de convențiile literare, cu preocuparea doar pentru exactitate. Pentru Camil Petrescu, sinceritatea nu înseamnă însă declarația publică a erorilor și a defectelor, ci introspecție, în măsura în care viața interioară îi interesează pe alții. Conform concepției scriitorului, orice fapt, orice observație strecurate într-un astfel de proces-verbal sunt în măsură să releve o personalitate sau o atmosferă. Recurgând la naratorii neprofesioniști, Camil Petrescu își motivează alegerea printr-un principiu al naturaleței și al autenticității discursului: „Am avut întotdeauna convingerea – și azi mai înrădăcinată decât oricând – că „meseria”, „meșteșugul” sunt potrivnice artei”. Acest scris, ce ar urma să izvorască genuin, fără pretenții de literatură, are ceva din tehnica dicteului automat, propagată de suprarealiști. Deși susține reproducerea integrală a fluxului conștiinței prin fotografierea vieții interioare, Camil Petrescu respinge totuși transformarea scrisului în dicteu automat.

Un alt adept declarat al anti-calofilismului este și autorul **Oceanografiei**, care și-a exprimat în repetate rânduri rezervele față de „stil”. În accepția sa, stilul nu ar reprezenta decât o încercare eșuată „de voită originalitate”. Ceea ce ar

putea fi relatat „frumos și simplu” este formulat „retoric și empatic sau ipocrit și ermetic”, de aceea eseistul refuză lectura operei în care scriitorul se exprimă „frumos”. Ceea ce îi scapă autorului este utilizarea antitetice a adjectivului „frumos”, inițial în sensul de trăire emoțională, a doua oară – cu semnificația de inautentic. Cert este că, asemenea autorului **Patului lui Procust**, care recomanda celui ce scrie „o liminară sinceritate”, în dauna „ortografiei”, „compoziției”, „stilului”, „caligrafiei”, Mircea Eliade opunea stilului dichisit scrisul propriu-zis. Dacă stilul are nevoie de timp, de „ameliorare prin tehnică”, de „perfectiune”, scrisul izvorăște ingenuu. Ca să judeci proaspăt și să rămâi mereu „viu”, adică *autentic*, este bine să scrii spontan, sub „îmbold”, „așa cum ești acum”, „nu peste zece ani”, când nu vei scrie „mai bine”, ci vei scrie „altfel”, pentru că vei fi „altul”. Un atribut definitoriu al autenticității ar fi, prin urmare, spontaneitatea, care vine într-o totală contradicție cu stilul. Într-o notă din Jurnal, datată cu 27 octombrie 1949, autorul **Solilocviilor** „se plânge” de „complexul autenticității” care îl împiedică să devină un adevărat romancier: „Dacă aș avea răbdarea să scriu un roman de două ori, sau să-mi pierd multe ore filmându-l mental și alegând episoadele cele mai semnificative, cele mai intense, aș deveni poate și eu un „adevărat romancier”. Dar Eliade se așază la masa de scris doar atunci când „vede” începutul romanului și personajul principal,

opera urmând să fie scrisă pe măsura elaborării, de unde ezitățile și numeroasele completări.

Teoretic, rolul artei, în viziunea lui Eliade, s-ar reduce la redarea realității, de aceea el nu se sfiește să confirme că nu știe să scrie. Dar *a scrie* are, în acest context, semnificația de a *re-scrie*, adică de a transforma („Recunosc că poate fi o carte bine scrisă, o admirabilă operă literară, susține prozatorul, dar eu am luat-o în mână nu pentru a citi literatură, ci pentru a evada din ea. Am cercetat-o pentru autenticul experiențelor de acolo”). Importantă ar fi deci nu perfecțiunea expresiei, căci – așa cum susține eseistul – „numai cărțile «imperfecte» au sfidat și sfidează timpul”, ci capacitatea scriitorului de a construi din propriile sale experiențe o realitate durabilă în conștiința altora. Atât Camil Petrescu, cât și Mircea Eliade au perceput independent imperfecțiunea cuvântului și au intuit imposibilitatea de a atinge perfecțiunea. Cu toate acestea, primul a accentuat acțiunea sincronică a funcțiilor poetică și expresivă a limbii, iar Eliade a discreditat efortul stilistic și a refuzat revenirea asupra textului. Refuzul oricărui plan schematic se explică prin caracterul artificial, de unde și un veritabil elogiu în favoarea autenticității: „Tot ce e chibzuit, filtrat, revizuit – mi se pare artificial. Va trebui să mă dezbar de acest rest de imaturitate, de această superstiție a „autenticității” cu orice preț. (Autenticitatea emoției mele estetice, vreau să spun: nu pot scrie dacă am făcut în prea-

labil, mental, „repetiția generală” a scenei care trebuie scrisă. Emoția estetică, epuizată de „repetiția generală”, și-a pierdut pentru mine autenticitatea, spontaneitatea)”. Pentru a surprinde ritmurile conștiinței, „datoria scriitorului este să se exprime exact”, să respecte calitățile generale ale stilului: claritatea, precizia, corectitudinea. Dar „orice se scrie, fatal, e departe de realitate”, fiindcă „scrisul a slăbit cumplit puterea gândului, depărtând mintea de la „cuvânt” și depărtând-o de la idee”. Scriitorul întruchipează, așadar, în operă, o realitate fictivă, pe care este la fel de incapabil să o înfățișeze adevărat, ca și pe aceea trăită. „Graficul mă zăpăcește, opinează Mircea Eliade, pentru că eu știu că tot ce se scrie e în parte neadevărat”.

Pentru autorul **Oceanografiei**, stilul este, în fond, semnul unei deficiențe de creativitate, un adaos decorativ inutil. Lăsând la o parte însă eroarea de a considera stilul drept o deficiență a creației, pledoaria lui Eliade dezvăluie insatisfacția provocată de convenționalismul multor opere literare contemporane. Din primele articole, criticul este împotriva formalismului și mimării. Scriitorul trebuie să se contopească cu opera sa, să scrie „cu sânge din sângele lui, cu suflet din sufletul lui”¹¹. Recenzând – la 20 de ani – o carte mediocră a lui Vasile Savel, criticul generalizează, precizând că literatura nu înseamnă „copia formală a vieții, nu reproducerea principalelor funcțiuni fiziologice, nici crearea unor personajei arbitrare,

ce sunt mișcate prin voința autorului și autosugestia cititorului. E necesară o recreare, o adâncire, o luminare, pe care nu o îngăduie viața. Artistul vede, simte, pătrunde, asimilează mai intens realitatea imediată¹². Îndemnul lansat de Eliade este „să facem din fiecare pagină a noastră un fapt”, adică să încercăm de semnificația trăirii personale orice încercare de comunicare directă, orice proces estetic.

Calofilia și tehnica scrisului îi displac autorului, după cum, în aceeași măsură, erau refuzate și de Camil Petrescu, Anton Holban sau Mihail Sebastian. Opțiunea scriitorului se îndreaptă cu predilecție spre „o narațiune pură, fără balast și fără stilistică”, de tipul celor ale lui John Dos Passos (**Manhattan Transfer**) în care „creația, viața, ritmul vital” înving „superstiția stilului”. Anticalofilia este categoric reafirmată în articolul *Despre scris și scriitor* (1937): „Ce legătură poate avea scrisul cu «stilul» sau cu «perfecțiunea», cu «ameliorarea»?”, anunțând cu satisfacție – „am scăpat de superstițiile «stilului», puțin îmi pasă de imperfecțiunii, de contradicții, de obscurități”. Autorul **Oceanografiei** lansează îndemnul – „scrie și nu te corecta”, asemănător celui enunțat de naratorul din **Patul lui Procust**: „Scrisul corect nu e obligatoriu decât pentru cei care nu sunt scriitori”. Mircea Eliade nu mai este obsedat de imperfecțiunile lexicale și gramaticale, ci urmărește surprinderea omului din scriitor. Scopul său este să redea vibrația vieții, nu fapte consumate. Neistovita căutare a sem-

nificațiilor ascunse ori incomplet cunoscute, străduința „de a privi viața de toate zilele a sufletului, de a dezlega iarăși, cu seriozitate, probleme simple – o numesc Oceanografie, motiva Mircea Eliade structura volumului său. „Căci ceea ce mă tulbură mai mult la contemporanii mei (și adesea la mine însumi) este această stranie uitare a sensului prim al existenței, această dezinteresare față de cele mai urgente nevoi ale inteligenței noastre”. În scrisul său grăbit și dramatic se ghicește străduința de a se cunoaște și de a se exprima pe sine, precum și pasiunea de a releva tainele realității. În disponibilitatea cu care străbate registrele trăirilor intelectuale și ale experiențelor sufletești, se intuiește atitudinea rimbouldiană a libertății, înțeleasă ca autonomie a ființei umane: totul merită a fi cunoscut, oricare act, orice angajare, meditație sau experiență trebuie trăită. În consecință, „numai o literatură ce ignoră priceperea «de a povesti cum trebuie», interesată în primul rând să rețină vibrațiile intime ale ființei, care-și deschide pe propria piele drumul cunoașterii [...], o literatură ce nu se sperie de «dezarticulările» gândului, de nebulozitatea expresiei, de contraziceri și contradicții de la o pagină la alta, și n-are fixația integralității, cultivând cu dezinvoltură *fragmentul*, fascinează – cel puțin teoretic – pe urmele unui gidianism atroce, preocupările scriitoricești ale lui Mircea Eliade și ale unei întregi generații tinere, dominată de expresia *trăirii* și terorizată până la ridicol de chinul

autenticității existențiale”, opinează Nicolae Florescu¹³.

Astfel, stilul și scrisul frumos vor fi repudiate în mod constant și cu vehemență în favoarea aridității, a exprimării eliptice, a frazei neîngrijite și a punctuației arbitrare. Sfi-dând vechile tratate retorice, adepții „noului roman” vor susține noua estetică cu maximă eficacitate în scrierile lor. Astfel, în aspirația spre autenticitate, „scriitura” lui Claude Simon va face abstracție de mai toate convențiile exprimării criptice, lăsând frazele adeseori neîncheiate și pledând pentru o punctuație arbitrară. Impresia de autenticitate este neîndoielnică la parcurgerea unor secvențe, care abundă în propoziții eliptice, deoarece acestea par a fi scrise sub febra trăirii spontane și sincere. Dincolo însă de orice abolire a normelor, nu oricine scrie fără prejudecăți estetizante, obține, în mod automat, producții literare valoroase sub raport literar. Astfel, abordând problematica scriiturii diaristice care, se pare, reflectă cel mai pregnant oroarea de stil și fraze, Roland Barthes o consideră neautentică tocmai pentru că „este fără verb”, cu „abrevieri insuportabile, codificată în chip inesențial, contradictoriu și iritant”. Mai mult decât atât, stilul patetic și înflorit poate să funcționeze uneori ca expresie „sinceră” a unei sensibilități, deci ca însemn al autenticității.

NOTE

¹ Mircea Eliade, *Originalitate și autenticitate*, în *Fragmentarium*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 176.

² Idem, p. 174.

³ Kant, *Critica facultății de judecată*, trad. de V. Zamfirescu și A. Surdu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 197-198.

⁴ Apud Tamara Cărăuș, *Efectul Menard. Rescrierea postmodernă: perspective etice*, Pitești, Editura Paralela 45, 2003, p. 11. A se vedea, în acest sens, și Ch. Taylor, *The Ethics of Authenticity*, Harvard, University Press, 1998, p. 29.

⁵ Leon Wieseltier, *Împotriva identității*, trad. de Mircea Mihăieș, Iași, Editura Polirom, 1997, p. 83.

⁶ Cf. *Correspondence*, III, Paris, Bibliothèque Charpentier, 1904, p. 376.

⁷ Ștefan Aug. Doinaș, *Orfeu și tentația realului*, București, Editura Eminescu, 1974, p. 21.

⁸ *Pentru artă literară*, București, Fundația pentru literatură și artă, 1934, p. 142, 148.

⁹ Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, *Dicționar esențial al scriitorilor români*, București, Editura Albatros, 2000, p. 640.

¹⁰ G. Călinescu, *Opere*, II, ediție îngrijită de Al. Rosetti și L. Călin, București, Editura Minerva, 1979, p. 389.

¹¹ Mircea Eliade, *Conspirația tăcerii*, în „Cuvântul”, an. III, nr. 893, 1927, p. 1.

¹² Mircea Eliade, *Vasile Savel*, „Seara a 13-a”, în „Cuvântul”, an. III (1927), aprilie 20, nr. 740, p. 1.

¹³ Nicolae Florescu, *Profitabila condiție*, București, Cartea Românească, 1983, p. 224.

Dorina BUTUCIOC

**DIALOG
DRAMAT(URG)IC
DUBLU:
MOZART ȘI SALIERI –
PUȘKIN ȘI... CHEIANU**

„...el a avut noblețea să renunțe la multe frumuseți muzicale, care-i făceau opera să strălucească, doar pentru că acestea alungeau piesa și încetineau acțiunea...”

Baumarchais

În luna mai a anului 1997, în sala principală a Palatului Justiției din Milan, a avut loc un proces judiciar neobișnuit: a fost examinată o crimă cu o vechime de 200 de ani. Deși primele negări publice ale acuzațiilor la adresa compozitorului Antonio Salieri au apărut încă în 1824, Salieri a fost achitat, în baza „absenței datelor infracțiunii”, abia după două sute de ani. Din punct de vedere juridic el este nevinovat, dar în memoria posterității a rămas și rămâne un asasin.

Mitul despre otrăvirea lui Mozart de către Salieri provine de la o „mărturie” a acestuia, pre(a)luată și dezvoltată de către A. S. Pușkin în tragedia *Mozart și Salieri*.

Aspectul documentar, psihologic și moral al acestui mit, precum și importanța personalităților implicate în „proces” depășesc limitele unui simplu caz juridic și configurează parametrii unei adevărate epopei. Destinul dramatic al lui

Mozart și legenda despre otrăvirea lui au intrat în atenția multor scriitori, compozitori și regizori datorită multiplelor enigme care îi însoțeau celebritatea și numele. Criticul N. N. Ardens scrie: „Imediat după moarte, în jurul numelui său s-a format mult mister... Cercetările biografice și polemicile referitoare la numele lui continuă până în prezent. Se creează noi romane, nuvele, filme artistice”¹.

Scriitorul maghiar Béla Balázs a scris o „biografie dramatizată a compozitorului” în limba germană. Multe dintre episoadele acestei piese amintesc scene din „mica tragedie” a lui A. S. Pușkin. Același subiect l-a determinat și pe cunoscutul dramaturg Peter Shaffer să scrie piesa *Amadeus*, care a avut un succes enorm.

Un film cu aceeași denumire, al regizorului M. Forman, turnat în baza piesei amintite, a avut, de asemenea, un succes mondial și a fost distins cu opt Premii Oscar. În 1971 a fost realizat un film-spectacol în baza *Micilor tragedii* de A. S. Pușkin. Teatrul de dramă și comedie „N. Aronețki” din Tiraspol a montat spectacolul *Mozart și Salieri* în regia lui Aleksandr Andrienko. Ideea asasinatului (prin otrăvire) a fost vehiculată și în opera lui N. A. Rimsky-Korsakov, intitulată *Mozart și Salieri*. Constatăm, astfel, că au existat destul de mulți autori gata să (re)abordeze istoria calomniei unei persoane și a venerării alteia. Pușkin i-a dat acestei istorii o formă poetică, N. A. Rimsky-Korsakov a pus-o pe note, Shaffer a dramatizat-o, iar Forman a ecranizat-o.

Drama vieții și morții lui Mo-

zart nu și-a diminuat nici în prezent atractivitatea. În nuvela antiistorică *Mozart*, Eduard Radzinski scrie că baronul Van Switen ar fi încercat să transforme viața lui Mozart într-un calvar, considerând că pe compozitor geniul îl vizita datorită suferinței.

Piesa lui C. Cheianu *Achitarea lui Salieri* se înscrie în contextul dialectic al reluării acestui subiect supravehiculat, scopul autorului fiind de a-i da Cezarului (în acest caz, lui Salieri) ce este a Cezarului.

Avem în față așadar două lucrări cu aceeași temă: *Mozart și Salieri* de A. S. Pușkin și *Achitarea lui Salieri* de C. Cheianu. Bineînțeles, acestea diferă, atât din punct de vedere valoric, cât și sub aspectul concepției auctoriale. Însă lectura lor comparată face posibilă revenirea, pe drumuri diferite, la același subiect, privirea personajelor *en face* și *en profil*, precum și examinarea mai multor *variații* la tema vieții și morții lui Mozart.

J. Barth susține că „autorul postmodernist ideal nici nu-i respinge, nici nu-i imită pe părinții săi moderniști din secolul al XX-lea și nici pe bunicii săi premoderniști din secolul al XIX-lea”. Parafrazându-l, observăm că Pușkin stabilește cu „bunicii” săi din secolul al XVIII-lea și cu „părinții” săi din secolul al XIX-lea, *avant la lettre*, un dialog literar în spirit postmodernist. Or, el credea în necesitatea și imanența unei legături strânse a creatorului cu literatura trecutului, cu cercul „obiectelor comune” durabile, selectate de timp. Cercetătorul dramaturgiei pușkiniene O. Feldman susține că „...întregul material acumulat de

cultura umană precedentă, această lume neorganizată, haotică a experienței spirituale a generațiilor anterioare devenea un termen de referință pentru operele lui Pușkin”². Este cunoscut faptul că poetul rus era impresionat de patosul etic și de laconismul dramelor lui Barry Cornwall, de istorismul și realismul operelor lui Shakespeare, piesele acestora conținând subiecte, motive și tehnici comune. În spiritul „eternei reîntoarceri”, C. Cheianu revine la acest subiect atât prin semnarea scenariului piesei *Amadeus*, montată la teatrul „M. Eminescu”, cât și prin scrierea dramei *Achitarea lui Salieri*. El *re-absoarbe* această temă din monografiile dedicate lui Mozart, inclusiv din biografia citată în text scrisă de Baronul von Nissen și soția sa, Constanse, fosta soție a lui Mozart, apoi *re-interpretează* drama lui Pușkin *Mozart și Salieri* prin trimiterea intertextuală directă în fraza „Cum poate sălășlui în același om un geniu și un monstru?” și *re-crează* o versiune juridico-dramaturgică a circumstanțelor morții lui Mozart, ascunzându-se după o mască gravă / ironică și critică / indulgentă. Originale sunt și elementele care amintesc de teatrul absurdului: scena în care sunt prezentați soții von Nissen (cuplul „nedespărțit” sau „pseudocuplul”, parodie a dublului romantic), incursiunea felină a Doamnei Constanse von Nissen și jocul „de copii de-a pisica și șoarecele”.

Dramaturgii stabilesc un contact inedit nu numai cu trecutul literar și cultural, ci și cu cel istoric, prin abordarea destinului unor personalități reale, fiecare având

„a da seama” în fața acestora în funcție de gradul de veracitate a expunerii faptelor. În ordinea acestor idei, L. Teodorescu scria: „Pizmașul care a putut să fluiera **Don Juan**-ul, a putut să-i otrăvească și creatorul. Trebuie să recunoaștem că este un punct de plecare destul de discutabil pentru o piesă care putea să compromită nejustificat un om de o remarcabilă notorietate”³. A. S. Pușkin poate fi „condamnat” pentru faptul că a „calomniat” un contemporan, necunoscând detalii reale din istoria lui Mozart și Salieri. Dar poate fi „achitat” și el, în baza faptului că s-a lăsat cucerit de un elan artistic impetuos și a creionat o parabolă, multe dintre frazele căreia au devenit aforisme. Pentru A. S. Pușkin, istoria este și pretext, și patos; pentru C. Cheianu istoria este ca o bucată de piatră, de bronz sau de aur. Spre deosebire de sculptor, el nu înlătură tot ce e de prisos, ci adună și selectează, prin forța imaginației, principalul. În piesa *Achitarea lui Salieri*, principiul istorismului este respectat, actualizându-se problematica etico-filozofică a mitului.

„Evenimentul istoric în sine, oricare ar fi importanța lui, nu este reținut de memoria populară și amintirea lui nu înflăcărează imaginația poetică decât în măsura în care acest eveniment istoric se apropie de un model mitic”⁴, scria Mircea Eliade. Prezumția asasinării lui Mozart de către Salieri a „incendiat” imaginația lui A. S. Pușkin, a cărui piesă a re-lansat mitul despre otrăvirea ilustrului compozitor și a provocat apariția unui șir de legende, interpretări, versiuni, analogii.

C. Cheianu și-a asumat rolul de „pompiet” al spiritelor „încinse” de misterul acestui mit, propunându-și ca scop eliminarea oricăror nedumeriri și dubii.

„Se întâmplă câteodată, foarte rar, să se poată surprinde pe viu transformarea unui eveniment în mit”⁵, afirma M. Eliade. În fond, A. S. Pușkin a creat un mit, a exprimat idei generale prin mijloace dramatice. Piesa conține și alte motive mitice: al *Omului negru*, al *Requiemului* lui Mozart, al *incompatibilității geniului cu crima*. În spirit postmodernist, C. Cheianu le re-semnifică, creând un alt mit – al dorinței omului talentat (nu neapărat și genial) de a rămâne în istorie, fie și prin asasinarea reală sau imaginară a unui geniu. Este cunoscut faptul că romanticii secolului al XIX-lea cultivau mitul geniului. Prin replicile lui „Lorenzo da Ponte”, unul dintre personajele piesei sale, C. Cheianu demitizează cultul geniului mozartian, caracterizându-l drept „...un tinerel scund și șters, lipsit de orice șarm și distincție...”, reducându-i notorietatea la o „...modă trecătoare...”. Același personaj real / fictiv al dramei istorice / dramaturgice **Mozart și Salieri** enumera următoarele cauze pentru atribuirea calificativului de geniu lui Mozart: „Pentru că a murit de tânăr! Și pentru că l-au înmormântat ca pe un sărac”. În prezent, susține M. Cărtărescu, „estetica însăși renunță la ideea de valoare absolută, la noțiuni ca „geniu”, „capodoperă”⁶. C. Cheianu ironizează genialitatea prin repetarea insistentă și obsedantă a familiei lexicale a cuvântului „geniu” de către personajul „Shubert”, propu-

nând o definiție „proprie” a geniului, prin intermediul replicilor personajului Aloizia Lange: „Sunt gravi, au prestanță, rostesc lucruri inteligente și neînțelese, îi farmecă pe toți..., îmi imaginam întotdeauna că sunt înalți”. Cultul geniului se crea, pe de o parte, prin lupta, cu final tragic, a geniului împotriva mediului ostil, și, pe de altă parte, prin umilirea și chiar demonizarea unei personalități istorice, a unui talent obișnuit din anturajul geniului. Or, mitul Mozart – Salieri ar fi fost imposibil în varianta Mozart – Beethoven sau Mozart – Schubert. Revenim, astfel, la maxima biblică: „...oricui are i se va da, iar de la cel ce nu are și ceea ce are i se va lua” (Luca, 19-26). Este sugestivă în acest sens ultima replică a lui Salieri din piesa lui C. Cheianu: „Mi-a răpit totul! El a plecat în paradis, iar mie mi-a lăsat infernul! Mi-a refuzat până și gloria de a-l fi ucis! Am trăit două vieți! În una am adunat, iar în cealaltă totul s-a risipit! Ce nenorocire! Ce nedreptate!”.

Asemeni lui Mozart, Pușkin era „contaminat” de ideea genialității. A. Ahmatova susține, alături de alți cercetători ai operei pușkiniene, că drama *Mozart și Salieri* pornește de la o experiență personală a poetului, deci – *din interior*. Modalitatea de prezentare a personajului Mozart reflectă suferințele reale ale lui A. S. Pușkin. Unii cercetători au identificat chiar o legătură între stările de spirit ale lui A. S. Pușkin din 1830 și procedeele tehnice ale compoziției⁷. Privită *din exterior*, piesa lui A. S. Pușkin conține referințe la problemele realității istorice concrete a acelor ani. Lumea în care apare

geniul este supusă misticismului, este bigotă, arogantă, răzbunătoare. În piesa *Achitarea lui Salieri* C. Cheianu re-scrie soarta omului de artă. El renunță la biografism în favoarea generalizărilor. Experiența reflectată în piesă, chiar dacă e ancorată în temporalitate, are un caracter generalizator și se suprapune unui prezent continuu. Din punct de vedere filozofic, poetic și dramatic, timpul real este abstractizat, iar spațiul este comprimat și (re) dus (la un) într-un „ospiciu”. Conturarea realității și, în același timp, abstractizarea filozofică constituie substratul estetic al acestei drame. Ca și în piesa pușkiniană, se recurge la accentuarea semnificației istorico-sociale, la prezentarea moravurilor, a relațiilor sociale și a transformărilor colective cu repercusiuni asupra psihologiei umane.

Or, acestea conferă piesei o notă de profund tragism, element inedit în universul artei pușkiniene la acea dată, prefigurând unele intonații angoasante ce se vor face auzite mai bine în teatrul absurdului și în cel postmodernist. Existențialismul va dovedi, într-o formulă supremă, că și conjuncția dintre tragic și realitate se supune „eternei reîntoarceri”, dar apogeul acestei demonstrații îl va atinge teatrul absurdului. Chiar dacă farsa tragică deține monopolul, se poate constata totuși că teatrul postmodernist instituie *o nouă poetică a tragicului*. Piesa lui C. Cheianu (se) impune nu (printr-)o metafizică a „răsu’-plânsu’”-lui stănescian / ionescian, ci (printr-)o filozofie ce se termină întotdeauna cu un fiasco post-beckettian. Intensitatea tragi-

că este potențată *in crescendo* prin suprapunerea destinului unor personaje literare peste cel al unor persoane reale, abstractizate poetic. În aceste drame se desfășoară tabloul dublu al răului care acționează: la Pușkin – 1) Tragedia geniului, naiv în credulitatea sa, și 2) Tragedia talentului, închis în sine, aducând distrugere și moarte; la Cheianu – 1) Tragedia geniului într-o societate „in-di-fe-ren-tă” și 2) Tragedia talentului care vrea să devină geniu. Fiecare dintre protagoniști joacă, de asemenea, un dublu rol: de victimă și de criminal. Investigația acestor lucrări este una de ordin moral, relevată prin abordarea unuia dintre cele mai frecvente motive ale tragediei – crima.

Dramatismul interior al personajelor pușkiniene nu se manifestă în situațiile tensionate în care se află, ci în dilema morală despre necesitatea alegerii între două hotărâri. Este o re-luare, o re-interpretare a celebrei fraze „A fi sau a nu fi...”, crima fiind prezentată ca o soluție posibilă. Drama ne afundă mereu în abisul tragicului, unde „...raza vieții pălește mereu în fața morții, iar negrul își extinde tot mai mult aripile peste destinele umane”⁸. Totodată, ea emană o lumină a vieții, sporită de imaginea lui Mozart, de energia sa vitală și cea creatoare, de muzica răsunătoare.

Ambele piese sunt marcate de tragism. La C. Cheianu, drama revelează un fel de armonie tragică și surprinde echilibrul unui proces cu dublu sens: dramatic și juridic. Schițând traiectoria posibilă a unui proces juridic, C. Cheianu caută alte cauze ale tragediei și alte argumen-

te ale unei anti-crime. Prin vocile personajelor sale, el răspunde la întrebările: „Care este cauza morții lui Mozart?” și „E adevărat că Salieri l-a otrăvit pe Mozart?”. La prima, personajele răspund succesiv: „in-di-fe-ren-ța”, „moda trecătoare”, „publicul”, la a doua – „fals”, „zvonuri”, „genial”, „absurditate”, „aberant”, „minciuni”, „totul e posibil”. Astfel, piesa lui C. Cheianu se situează atât sub semnul deriziunii tragicului, cât și sub cel al potențării sentimentului tragic al existenței umane. Ceea ce urmărește cu precădere autorul este crearea unui tablou dramatic autentic.

Plasându-și personajele într-o situație-limită, deci tragică, ambii dramaturgi reexplorează teme, procedee și tehnici caracteristice altui gen literar. Or, rezultatul dialogului viu (re-constructiv) cu tradiția și inovările ambilor dramaturgi au stimulat funcționarea „impurității”, a „heterogenității” și a determinat apariția unor texte dramatice „hibride”.

A. S. Pușkin a amalgamat *intuitiv* genurile literare, drama sa reprezentând o sinteză lirico-dramatică. El a rămas poet prin felul de a percepe și interpreta lumea, prin crearea unui univers artistic dominat de legea armoniei, a echilibrului și a simetriei geometrice și prin faptul că a scris drama în versuri. Cercetătoarea Leonida Teodorescu afirmă: „Evident, versurile nu reprezintă decât un mod de vorbire (încă tradițional, în acea vreme, pentru dramaturgie), care nu apare neapărat ca urmare a dominației poetice a operei pușkiniene”⁹. Susținem însă că nu este aici vorba doar despre

o dominație a poeticii, ci de o consubstanțialitate a acestuia cu dramaticul.

Rămânând fidel orientărilor estetice ale generației literare post-moderniste, C. Cheianu participă *demonstrativ* la fenomenul suprimării frontierelor dintre genuri. Valența definitorie a textului său este „invația” epicului și a juridicului în teritoriul dramaticului. Astfel, piesa poate fi citită din perspectiva următoarelor combinații „de gen”: a) Dramă-povestire; b) Povestire dramatizată; c) Dramă juridică; d) Proces juridic dramatizat.

În *Mozart și Salieri* motivul viață-moarte este susținut pe plan real (Mozart bea otrava), dar și pe plan simbolic (Mozart scrie un *Requiem* pe care i-l comandă „un om negru”). A. S. Pușkin îl (im)pune pe Salieri să-și deruleze în fața cititorului viața, accentuând motivele care-l (con)duc spre crimă. C. Cheianu, ascuns după masca „Procurorului” – „avocat”, dialoghează între patru ochi cu „personajele-martori”. El le îndeamnă să privească aceeași peliculă de la un capăt la altul pentru a demonstra falsitatea crimei. Moartea este invocată în piesă direct, prin „restabilirea zilei de 4 decembrie”, și indirect – prin încercarea lui Mozart „de a cânta pasaje din *Requiem*”. Autorul introduce în piesă și episodul cu tentativa de suicid a lui Salieri, care simbolizează fie dorința de a valida pseudo-omorul lui Mozart, fie încercarea de a asasina Mozart-ul din sine, adică geniul.

În piesa lui A. S. Pușkin, Salieri ilustrează *incompatibilitatea geniului cu crima* abia după comiterea crimei monstruoase și își

dezvăluie propria incapacitate de a fi geniu. Este vorba de faptul că lipsa geniului face posibilă crima, iar condiția de criminal exclude calitatea de geniu.

Pentru Salieri, Mozart este „un nebun”, „un pierde-vară”, dar și un zeu, un geniu. I. M. Nusinov susține că Salieri, fiind un compozitor deosebit de talentat, este copleșit de „dorul de genialitate”¹⁰. Belinski, și mulți după el, au considerat că ideea piesei *Mozart și Salieri* se referă la „esența sau relațiile reciproce dintre *talent* și *geniu*”. Confruntarea principală se produce deci între talent și geniu, în care talentul (Salieri) îi este superior geniului (Mozart) ca inteligență și conștiință, dar este net inferior ca forță de creație. Dramaturgii supun re-examinării problema sensului și a esenței actului artistic, valoarea lui etică și formală, tipologia contradictorie a artiștilor. Astfel, ies în scenă două tipuri de artiști, „doi fii ai armoniei” și se opun două personalități antitetice: personalitatea luminoasă (frizând naivitatea) a lui Mozart, un copil al naturii și un geniu natural, și personalitatea sumbră și mediocră a lui Salieri.

Unii cercetători susțin că aceste piese sunt niște tragedii despre *prietenie*. Întreabate succesiv „În ce relații se aflau Mozart și Salieri?”, personajele lui C. Cheianu răspund: „Erau amici, nu?” („Beethoven”), „Erau mari amici” („Lorenzo da Ponte”), „Erau prieteni” („Cavalieri”). Alți critici afirmă că tema principală a tragediei este *invidia*, o maladie „colaterală” a prieteniei, capabilă să contamineze omul și să-l impulsioneze la comiterea unei crime grave.

A. S. Pușkin considera cazul otrăvirii lui Mozart de către Salieri ca fiind posibil din punct de vedere psihologic, motivul crimei constituindu-l pizmuirea geniului de către talent. La antipodul ideii pușkiniene, C. Cheianu susține că geniul este cel care avea motive să invidieze talentul. Or, „Martorul X” confirmă această supoziție: „Salieri dispunea de tot ce-și poate dori un artist și un muritor: renume, succes, bogăție. Mozart nu avea nimic din toate astea”. Personajele lui C. Cheianu, ca, de altfel, și Mozart în piesa lui A. S. Pușkin, îl consideră pe Salieri genial.

Invidia, care l-ar fi împins pe Salieri la crimă, are o motivație psihologică mai complexă. „Problema centrală este problema *puterii* în planul realizării sau aspirațiilor individuale: Salieri este stăpânit de setea de putere. A impune concepția sa despre artă și a o nega pe cea a lui Mozart, a sacrifica harul spontan și liber idolului trudei înseamnă, pentru Salieri, a-și afirma puterea, a fi stăpân, a stabili dreptatea în viață”¹¹, afirmă T. Nicolescu. Astfel, în piesa lui A. S. Pușkin, crima ca formă de manifestare a puterii capătă în ochii criminalului o justificare morală profundă și o logică surprinzătoare. Salieri își asumă rolul unui instrument al destinului și se consideră îndreptățit să înfăptuiască un act de justiție supremă. Anume această calitate artificială, de judecător absolut, constituie imboldul crimei. În planul sugestiei dramatice, punctul culminant al ambițiilor acestui erou reprezintă și momentul final al prăbușirii sale reale. Cuvintele aruncate întâmplător de

către Mozart („Geniul și crima sunt incompatibile”) îl condamnă pentru totdeauna pe Salieri la neputința de a se ridica mai pre(a)sus de alții, de a fi „supraom” (nietzschian) și... geniu. În piesa lui C. Cheianu, nu doar Salieri, ci fiecare erou își asumă drepturi și decizii superioare, incompatibile cu calitatea lor umană. Deci, în baza unor ipoteze „biografice”, autorii re-construiesc un șir de probleme, tentați să extragă conflicte profunde, reale și vitale și să le dea un sens general-uman. Or, aceste piese nu se bazează totuși pe conflictul dintre geniu și talent / om lipsit de talent, și nici pe coliziunea pozițiilor și a artelor. Rădăcinile conflictului acestor drame se află în *interiorul* omului, în natura lui spirituală contradictorie, implicând impulsuri incontrollable, dar și în *exterior*, în ciocnirea tragică dintre două tipuri de estetică, dintre două sisteme culturale, deci – în veșnica luptă dintre „antici și moderni” și în conflictul dintre geniu și societate.

În ambele piese conflictul este dinamic, autorii evitând soluțiile nete și evaluările morale. Dacă în piesa lui A. S. Pușkin primul act e unul al întrebărilor, iar al doilea al răspunsurilor, la C. Cheianu drama este constituită dintr-o succesiune logică de întrebări și răspunsuri, pe modelul desfășurării unui proces juridic. Subiectul este „închis”: coliziunea tragică, anunțată la deschiderea cortinei, este valabilă și pentru finalul piesei.

Autorii analizează punctul culminant al conflictelor dramatice și al pasiunilor. Ei întrevăd viața interioară a sufletului omenesc în exploziile „pasiunilor adevărate” și în „furtuni-

le” critice violente. Personajele sunt (sur)prinse în actele cele mai intime, tainice, contradictorii și sunt plasate, în momentele cele mai tragice, la granița dintre viață și moarte. „Al doilea plan”, intern, al vieții eroilor, este mai important decât „primul plan”, extern, al comportamentului lor. Autorii analizează natura pasiunilor nu în ascensiunea acestora, ci în punctul de maximă tensiune. Aprofundând unele modalități de analiză psihologică, ambii sunt interesați mai mult de „adevărul” și de „logica” pasiunilor decât de evoluția lor.

Pentru A. S. Pușkin, esențială este depistarea sursei unor stări de spirit. Prin urmare, nu-l interesează atât mecanismul fabulativ al crimei, cât identificarea „patimilor” și pătrunderea „în adâncurile inimii”, după propria lui expresie, în „microcosmosul” sufletului omenesc. El coboară în subteranele sufletului, dezvăluind zbuțumul mistuitor și pasiunile patologice ale acestuia. A. S. Pușkin tran-scrie o dramă a unor *caractere* de o reală forță launtrică, marcate de contradicții. Piesa lui C. Cheianu este una a *situațiilor* bazate pe antagonismul „veridic” al caracterelor complexe, autorul configurând o analiză profundă a firii umane în diverse situații.

În drama lui A. S. Pușkin personajele sunt și co-autori: Mozart poate fi transpus în ipostaza persoanei I sau a III-a singular, iar Salieri este un „tu”, participantul unui dialog în care își expune părerea și este ascultat de către autor. Pentru C. Cheianu, Salieri este un „el”, supus unor adevărate „probe” atât de către personaje, cât și de către autor.

În centrul atenției dramaturgilor (și al cititorilor) se află nu atât Mozart, cât Salieri. La A. S. Pușkin, geniul joacă un rol secundar, în timp ce lui Salieri i se atribuie rolul principal și i se permite să se confeseze. Monologurile sale sunt gânduri interioare adresate unei lumi care le aude, dar care le înțelege și le interpretează diferit. Exclamațiile lui sunt secundate de remarcă-ecou: „Intră Mozart”, apariția și funcția personajului servind drept dovadă a justetei gândurilor lui Salieri și drept argument pentru sentința finală. Mozart nu intră în scenă ca un erou capabil să schimbe sau să introducă ceva nou în subiect.

La C. Cheianu ambele personaje sunt „principale”, doar că Salieri este personajul principal *in presentia*, iar Mozart – un personaj principal *in absentia*. Or, această tehnică de plasare a „greutății” operei pe umerii a doi „atlanți” tangentează cu tehnica de multiplicare a eu-lui. Mozart își poate însuși celebra formulă a lui Rimbaud, fiind personaj principal *in absentia* sau / și Umbră, sau / și „Procuror”, sau / și „Judecător” etc. Dacă la A. S. Pușkin „istoria are timp” să-l asculte pe Salieri, la C. Cheianu „istoria se grăbește”, iar monologul lui Salieri conține doar câteva fraze inițiale, câteva puncte de suspensie și câteva fraze finale „deschise”. Teatrul postmodernist re-utilizează tehnica de reducere a limbajului personajului la gradul zero, propunând spre „ascultare” un monolog al tăcerii. Or, la C. Cheianu Salieri este privat atât de dreptul la cuvânt, cât și de dreptul de „autor” al crimei. Această idee trebuie citită ca „în oglin-

dă”, adică: Omul care nu a putut demonstra că este vinovat, nu va putea demonstra nici că nu este vinovat. „Tu însuși îți ești judecata supremă”, îi insuflă Poetului (sieuși) A. S. Pușkin. Salieri se consideră judecător suprem nu numai al propriei persoane, ci și al lui Mozart. În piesa lui C. Cheianu acest personaj nu-și mai asumă rolul de judecător, deși se vrea, indirect, judecător, fiind judecat el însuși, în mod direct, de alții. La începutul piesei Salieri este obsedat de „dorința firească și nobilă” de a se „elibera de povara celui mai greu păcat al vieții”, iar la finele dramei este deconspirată adevărata lui intenție – aceea de a avea „gloria de a-l fi ucis” pe Mozart. Asemeni personajului din **Divina comedie**, A. S. Pușkin și C. Cheianu se aventurează într-o călătorie prin Infernul, Purgatoriul și Paradisul vieții și morții lui Mozart și ale lui Salieri, fiind ghidați de o atitudine de venerație dublată de ironie.

Disoluția limbajului determină, în piesa lui C. Cheianu, negarea personalității personajelor, acestea intrând într-o criză de identitate și, în final, într-un „vid de identitate”. Ambițios să re-interpreteze criza identității, teatrul postmodernist definește „*eul de gradul zero*” prin învestirea lui cu o personalitate confuză și opacă. Pentru a potența depersonalizarea personajelor, C. Cheianu recurge la tehnica *negării duble a identității*, luând între ghilimele numele acestora, la rândul lor – ubicue. Personajele „secundare” sunt și nu sunt reale, sunt și nu sunt niște remarcabile generalizări, sunt și nu sunt purtătoare ale unei mari idei filozofice.

„Geniul și crima sunt incompatibile”, gândește, în glas, Mozart, dar nu pronunță nici o sentință, ci ne invită la reflecții: „Nu-i așa?”. Pușkin răspunde „da”, Cheianu – „nu”. Ideea principală a dramei lui A. S. Pușkin se conține în primele două rânduri, în care Salieri conchide filozofic: „Все говорят: нет правды на земле. / Но правды нет – и выше”. În piesa lui C. Cheianu, Salieri justifică acest postulat, exclamând: „...El a plecat în paradis, iar mie mi-a lăsat infernul!... Ce nedreptate!”.

Caracterul verosimil al dramei lui A. S. Pușkin se materializează într-o viziune profundă asupra *ecuației existențiale*, expusă în termeni cu valoare de simbol. În piesa lui, Violonistul orb reprezintă simbolul străzii care atentează la arta geniului și o denaturează. În sens artistic obiectiv, Omul negru con-figurează amintirea fantomatică a nelibertății, reprezentând, totodată, simbolul puterii inevitabile a răului ce se opune începutului constructiv și aduce moarte, iar în sens artistic subiectiv-romantic el este simbolul singurătății (ca și la Alfred de Musset).

În piesa *Achitarea lui Salieri*, motivul (in)existenței „crimei” dobândește funcție simbolică, care (se) cere a fi descifrată.

Cert este că, prin valoarea lor simbolică și stilistică, ambele piese încifrează și codifică textul și propun noi rezolvări dramatice.

A. S. Pușkin își denumesc piesele scurte „încercări de studii dramatice”, „experiențe dramatice”, „studii dramatice”, acestea evidențiindu-se prin inedit, armonie, lachonism. Drama *Mozart și Salieri* de-

notă noi posibilități structurale, un număr limitat de scene și de personaje și re-aplică regula „unităților” teatrului clasicist: de timp, de loc și de acțiune.

Piesa lui C. Cheianu abundă în puncte de suspensie, fragmentări, echivocuri și ambiguități, alogisme și șarade, confuzii și aluzii. Autorul uzitează de procedeul repetării aceleiași replici de către mai multe personaje, de referirea intertextuală la opera pușkiniană, de citarea haotică a unor fraze din programul francmason, de tehnica unor pseudo-dialoguri în stilul teatrului absurdului. Discursul lui C. Cheianu se în-scrie, deopotrivă, atât în registrul savant (academic și enciclopedic), cât și în cel ironic. Autorul postmodern revizuieste radical modul de implicare în text, stabilind o „dublă enunțare” a discursului dramatic: a) mediat, prin intermediul personajelor care devin purtătoare de cuvânt; b) direct, prin didascalii. C. Cheianu în-scrie atât didascalii obișnuite, cât și didascalii autonome, care se adresează fie unui personaj, suprapunându-se cu aparteurile, fie cititorului (având o funcție identică cu cea a comentariilor metanarative), fie regizorului, sugerându-i acestuia noi posibilități de interpretare a textului și de transpunere în scenă.

Ambii dramaturgi utilizează deci mijloace teatrale de sugestie artistică și introduc în drame muzica, evidențiind polifonia pieselor. „...Muzica din *Mozart și Salieri*, care reprezintă afinități cu caracterizarea și obține rolul principal în dezvoltarea subiectului și a personajelor, nu este doar un efect scenic extern,

ci un element autentic al acțiunii dramatice, aprofundând conținutul său tematic”¹². În această „mică tragedie” muzica răsună de trei ori. Falsificarea profanatoare a muzicii lui Mozart de către Violonistul orb și reacția blândă-veselă a compozitorului îi sporește lui Salieri disprețul față de acesta și servește drept argument al meditațiilor sale. A doua oară Mozart cântă el însuși, muzica lui denotând multă clarviziune și geniu, stimulându-l pe Salieri să comită crima. A treia oară muzica răsună după săvârșirea crimei, Mozart cântându-și (siesi) genialul *Requiem*. Dacă în drama lui A. S. Pușkin funcția de element dramatic semnificativ îi revine doar muzicii lui Mozart, în cea a lui C. Cheianu sunt re-aduse în scenă atât muzica acestuia, sub dirijarea și la îndemnul lui „Shubert”, cât și compozițiile reprezentative ale lui Salieri, fredonate fragmentar de către „Procuror”.

Finalul piesei lui C. Cheianu are valoarea unei culminații duble (achitarea și decorarea lui Antonio Salieri) și a unui deznodământ neordinar, moartea lui Antonio Salieri denotând și accentuând ironia (sorții) și absurditatea (atât a gestului, cât și a vieții). Piesa lui A. S. Pușkin se termină în momentul în care crima este fixată, iar mecanismul ei – desăvârșit. Dat fiind faptul că moralitatea profundă a piesei sale nu putea să susțină triumful amoralității și finalul trebuia să aibă asupra contemporanilor efectul unui șoc, dramaturgul a recurs la tehnica unui final... „neîncheiat”, ca semn al conștiinței *artistului* care nu se poate limita la formularea unor întrebări general-umane și al integri-

tății *omului* care nu îndrăznește să dea un răspuns pripit. Astfel, una dintre „micile tragedii” din Boldino ale lui Pușkin s-a transformat în una „mare”. Prin această dramă începe de fapt literatura întrebărilor retorice, adresate posterității.

Directorul Fondului Internațional al lui Mozart cu sediul la Zaltzburg, Stefan Pauli, a declarat că una dintre principalele enigme ale morții genialului compozitor avea să fie descoperită în anul 2005. Este vorba despre o analiză ADN a craniului care îi aparține, după toate probabilitățile, lui Mozart, o probă ținută în ascuns mai mult de o sută de ani. Proiectul are un dublu scop: să aducă un omagiu genialului compozitor la cei 250 de ani de la naștere ce vor fi celebrați în anul 2006 și să pună punct disputelor și dubiilor privind moartea sa. Numeroase cercetări istorice serioase, oglindite în / prin multiple documente, au validat absurditatea tuturor acuzațiilor lui Salieri.

Numele lui Salieri a devenit simbolul invidiei dușmănoase și al mediocrității. În terminologia juridică și în cea psihologică a apărut noțiunea de „sindromul Salieri” – crimă comisă din cauza invidiei profesionale.

Încercând să provocăm cititorului scepticismul față de mituri și fetișuri, sperăm că am reușit să-l

„achităm” pe Salieri și să trezim admiranții față de muzica adevărată.

NOTE

¹ Ardens, N. N., *Dramaturghia i teatr A. S. Pușkina*, Moskva: Sovetskii pisateli, 1939.

² Feldman, O., *Sudiba dramaturghii Pușkina*, Moskva, Iskusstvo, 1975, pag. 169.

³ Teodorescu, Leonida, *Dramaturgia lui Pușkin*, în *Studii despre Pușkin*, București, Editura Univers, 1974, pag. 69-70.

⁴ Eliade, Mircea, *Eseuri. Mitul eternei reînțarceri. Mituri, vise și mistere*, București, Editura Științifică, 1991, pag. 41.

⁵ Ibidem, pag. 42.

⁶ Cărtărescu, Mircea, *Postmodernismul românesc*, București, Humanitas, 1999, pag. 65.

⁷ Feldman, O., *Sudiba dramaturghii Pușkina*, Moskva, Iskusstvo, 1975.

⁸ Nicolescu, T., *A. S. Pușkin*, Editura Albatros, 1978, pag. 140.

⁹ Teodorescu, L., *Dramaturgia lui Pușkin*, în *Studii despre Pușkin*, București, Editura Univers, 1974, pag. 55.

¹⁰ Nusinov, I. M., *Vekovâie obrazî*, Literaturnaia entziclopedia, vol. 2, Moskva, 1930, pag. 135.

¹¹ Nicolescu, T., *A. S. Pușkin*, Editura Albatros, 1978.

¹² Bondi, M., *Dramaticeskie proizvedenia Pușkina*, Moskva, Gosudarstvennoe izdatelstvo Hudojestvennoi Literaturi, 1960.

Ofelia ICHIM

**PETRU MANOLIU:
PASIUNEA PENTRU
ISTORIE**

Puțin cunoscută astăzi în perimetrul literaturii române, creația lui Petru-Virgil Manoliu (28.VI.1903, Mihăileni, județul Botoșani, – 29.I.1976, București) a fost bine receptată în anii interbelici, însă o parte din scrierile lui au văzut foarte târziu lumina tiparului sau se mai găsesc, încă, în manuscris, urmând să fie recuperate de istoria literară. Semnătura sa conținea doar primul prenume, al doilea, Virgil, fiind înregistrat pe actul de deces; astfel, s-a putut reconstitui numele complet al scriitorului. Petru Manoliu a fost publicist, romancier, dramaturg și traducător. În timpul studiilor universitare la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității din București, P. P. Negulescu l-a angajat la Biblioteca Academiei Române. Licența și-a susținut-o târziu, în 1940. În 1941 a devenit membru al S.S.R. Efervescenta sa activitate publicistică, dublată de interogațiile existențiale din romane, a încetat când, în 1945, i s-a interzis să mai publice, pe o perioadă de cinci ani, fiind acuzat că a scris „articole cu caracter antidemocratic”. Arestat și condamnat, victimă a represiunii comuniste, suportând, apoi, și restricțiile domiciliului obligatoriu la

Costișa, în județul Bacău, Petru Manoliu redactează, în această perioadă, pagini de jurnal, de eseu, lucrări dramatice, rămase, cele mai multe, în manuscris. După acești ani de privațiuni și sacrificii, a abordat traducerile literare, impunându-se, și în acest domeniu, ca un nume de referință. Ultimii trei ani de viață i-a petrecut la Mogoșoaia, într-o izolare voită față de familie, consecință a impactului emoțional suferit în urma sinuciderii soției.

În publicistica interbelică, textele lui apăreau și sub semnăturile Arhiman, Pet. Man, M. Erasm, Dr. Nicolai, Petru M., Flamel. A făcut parte dintr-o generație care a impulsionat viața culturală românească, sincronizând-o tot mai mult cu spiritul european, dar, în același timp, conturându-i identitatea națională: Mircea Eliade, Emil Cioran, Mihail Sebastian, Anton Holban, C. Noica, Mircea Vulcănescu, N. Steinhart, Petru Comarnescu, Petre Pandrea, Edgar Papu ș.a.

Abordarea elegantă și plină de firesc a filozofiei lui Nietzsche, Heidegger și a altor gânditori relevă calitățile eseistului de mare rafinament care a fost Petru Manoliu, atât în paginile articolelor sale, cât și în nenumăratele scrisori adresate lui Camil Petrescu, Emil Cioran, ca să amintim doar câțiva dintre prietenii cărora le-a împărtășit entuziasmul lecturii unei cărți ori cu care a polemizat. Este semnificativă replica dată lui Mircea Eliade, sub titlul *Alte „Soliloquii”*, dovadă a dialogului de idei, productiv în plan intelectual, deși izbucnește din contradicerea

unor aserțiuni zidite ca o literă de lege în conștiința generației tinere de autorul lui *Isabel și apele diavolului*. Comentariul are în vedere chiar fraza de *incipit* a cărții lui Eliade, găsim-o vulnerabilă: „Singurul sens al existenței este de a-i găsi un sens”. Însă, pe tot parcursul eseului său, Petru Manoliu dovedește adevărate calități de vizionar, intuind impactul și valoarea greu de egalat a operei ce urma să fie scrisă de Eliade. Ca romancier, a debutat în 1935 cu **Rabbi Haies Reful**, urmat de **Tezaur bolnav** (1936), **Moartea nimănu** (1939), **Domnița Ralu Caragea** (1939) și monografia de popularizare **Creangă**, publicată în seria *Cartea cu vieți ilustre* (1944). Dualitatea conștiinței, luciditatea interogațiilor întru autocunoaștere, adâncind, de fapt, prăpastia dintre eurile care bântuie ființa umană, sunt tot atâtea „fapte” care alcătuiesc subiectul romanelor. Acestea se înscriu între coordonatele experimentalismului, ale autenticismului, ale *soliloquiilor*, integrându-se normelor asumate de literatura anilor '30-'40. **Domnița Ralu Caragea** oferă reconstituirea unor vremuri demult apuse, trădând apetența pentru amănuntul istoric ce se regăsește și în piesa de teatru **Io, Ștefan Voievod**, ca și în cea dedicată poetului Ovidiu, intitulată **Ovidiu la Tomis**.

* * *

După cum relevă titlul **Io, Ștefan Voievod**, această piesă are în prim-plan personalitatea domnitorului moldovean. Ceea ce reușeș-

te Petru Manoliu este să contureze dimensiunile sufletești ale omului care a fost voievodul Moldovei, bântuit de povara singurătății, ca restrîște a ființei umane, contopită cu destinul istoric al Moldovei – țară fără prieteni, înconjurată de dușmani. Uneltirile se plămădesc prin vicleșug, oamenii meniți tămăduirii sufletești și celei medicale îl trădează, astfel încât doar sabia îi rămâne cruce și mântuire. Întrebările și neliniștea existențială îl chinuie pe domnitor; tulburat de asprimea și grozăviile istoriei, el încearcă să pătrundă în miezul lucrurilor pentru a dovedi adevărul, pentru a lumina întunericul din conștiințele celor care ar fi trebuit să-l înțeleagă și să-l ajute. Biruința de la Vaslui, din 1475, îi trezește îndoieli, chibzuința i se transformă în iscodire a destinului, ca și cum și-ar provoca propria soartă pentru a privi cu dârzenie adevărul, oricât de crunt ar fi. Cea care i se pare hărăzită, sinceră și desăvârșită în iubirea ei, Maria din Hârlău, viitoarea mamă a lui Petru Rareș, îi veghează bucuriile și întristările, căutând să răspundă neliniștilor domnitorului. „Marie, știi tu ce este nedumerirea de după biruință?”, încearcă Ștefan să-și priceapă soarta. Dar el știe că destinul lui se numește țară, că oamenii trebuie înțeleși și respectați chiar dacă sunt mai săraci decât alte seminții. În schimbul de replici pe care îl are cu doctorul Muriano, venit de la Universitatea din Bologna să-i tămăduiască rana de la picior, Ștefan caracterizează cu demnitate starea de lucruri din țară, răspunzând,

astfel, vorbelor viclene ale străinului: „Meștere, în țara mea nu-i ca la voi... Noi știm că viața e atât de grea, încât n-o poți birui decât dacă întreci măsura. Aici, și bucuria e mai scurtă, și moartea mai nebănuită, și întâmplările mai năpraznice... (*Interiorizat*): În țara mea se petrec și minuni, iar oamenii nu se miră ca la voi...”. Personajele dramei se adună în jurul domnitorului, dar scopurile pentru care o fac diferă: Muriano uneltește să schimbe credința moldovenilor, astfel încât Papa să le devină suveran. Prin vicleșug și vorbe măiestre o atrage pe Maria în conspirația lui. Din prea multă dragoste pentru Ștefan, femeia încearcă să-l convingă să accepte uneltirile doctorului. De cealaltă parte sunt boierii – unii credincioși voievodului, alții urzindu-i mișelește moartea, precum și oștenii care dejoacă planul nesăbuit. Ștefan domină prin credința față de țară, prin zbaterea și îndoielile din suflet, prin iubire, dar și prin sacrificiu.

Doctorul Muriano își ascunde intențiile iscoditoare, explicându-i Mariei că tot ceea ce are ea de făcut este să-l înduplece pe voievod să semneze un act prin care alfabetul chirilic să fie înlocuit cu cel latin: „De aceea vreau să vă atrag foarte insistent atenția, că *acum* e prilejul cel mai potrivit să smulgem hotărârea Alteții Sale... (...) Și doar nu-i cerem un lucru prea mare...Să reintroducă literele latine în locul celor slavone...”. Profitând de faptul că voievodul se întoarce biruitor de la Vaslui, și poposește la Hârlău, înainte de a se îndrepta spre cetatea

Sucevei, Muriano devine autoritar, zugrăvind-i Mariei intenția lui ca fiind unica șansă a domnitorului de a consolida relațiile Moldovei cu Apusul: „Doamnă, îngăduiți-mi să insist și să repet din nou, că această neînsemnată schimbare va îngădui Țării Moldovenești să intre în legături mai strânse cu cultura țării mele... Moldova va înflori în artă, în filozofie... (...) E destul să vă spun că, în primul rând, introducerea literelor latine va aduce Alteții Sale aliați puternici și amici credincioși... O simplă pecetie, pusă pe actul acesta...”.

Ștefan este îndrăgostit de Maria și crede în spusele ei. Boierii-sfătuitori ai săi nu văd cu ochi buni această relație; femeia îi discreditează în fața voievodului, insuflându-i acestuia temerea că nu îi sunt loiali. „Marie, răspunde Ștefan, în țara Moldovei vor mai fi mulți Mitropoliți și Logofeți, însă o dragoste ca a noastră știu și simt că nu va mai fi niciodată... Boierii sunt niște vicleni... (...) Maria, te iubesc atât de mult, încât dacă ai ști, ai vedea că nu de boieri, ci de dragostea mea trebuie să-ți fie frică...”.

Față de doctorul Muriano voievodul este intransigent, îi critică pe străinii care nu înțeleg locul și rolul poporului său în istorie: „Când oamenii aduc laude vor să se acope și ei cu strălucirea celui laudat... Ce vor pricepe cei din țara ta și din alte părți, din crâncena noastră încordare de-a ne măsura cu o putere care a sfărâmat imperiul de la Constantinopol? (...) Ce vor înțelege toți din tristețea care vine să întunece

cu îndoielile sale orice bucurie de biruință?”. Îndoiala îl chinuie pe domnitor, realitatea este relativă și incertă: „Niciodată nu vom ști dacă ceea ce am înțeles este adevărul și nici dacă n-am împins prea departe mândria...”.

Dramaturgul revine, de mai multe ori, asupra rolului decisiv pe care l-a avut Ștefan cel Mare în apărarea credinței, subliniind, totodată, singurătatea voievodului, lipsa de implicare a celorlalți principii ai Europei, care l-ar fi putut ajuta: „Și totuși, de jur împrejurul meu nu mai este nimeni... (...) Nici polonii și nici ungurii nu vor să stea alături de noi... Ei nu înțeleg că eu nu lupt pentru faima numelui meu, ci pentru Cruce și oameni... (*Măhnit*) Ce soartă smintită a orânduit ca neamul acesta să stea veșnic în calea celor mai cumplite furtuni? (...) Sunt dureri pe care nu vorbele meșteșugite le pot rosti, ci mâna încleștată pe spadă... Uite, acum, când văd că toți mă părăsesc, aș vrea să mă iau la luptă cu soarta potrivnică, singur numai eu cu ea, ca să află odată dacă neamul acesta mai are sau nu dreptul să trăiască...”.

Vornicul Isaia, cumnatul voievodului, unelțește laolaltă cu doctorul italian pentru a schimba credința Țării Moldovei. Trădarea din mintea sa își găsește aliat în doctorul Muriano, care îi prezintă viitorul în culori ademenitoare: „Sanctitatea Sa Papa va avea toate motivele să vă întărească și să vă binecuvânteze... Devenită catolică, Moldova ar sta sub ocrotirea Sanctității Sale... Polonia v-ar fi prietenă, Ungaria de

asemenea. Cât privește pe necredincioși, Sanctitatea Sa ar pormi imediat o cruciadă menită să vă apere...”.

Sub aceste cuvinte meșteșugite și insinuante se ascunde, de fapt, un pamflet a cărui țintă o constituie intrigile săvârșite de-a lungul istoriei. Prilej de contestare a instituției papale este și o scrisoare cumpărată de unul dintre sfetnicii voievodului, scrisoare adresată de Sanctitatea Sa Papa sultanului Mahomed: „Dacă te botezi, Ungaria va trebui să ți se-nchine din porunca noastră. Boemia îți va reveni de drept, iar Polonia va fi silită să-ți plătească tribut”. La auzul acestor uluitoare cuvinte Ștefan răspunde: „Țara asta pe care părinții noștri au apărut-o, pentru viața căreia noi ne muncim și luptăm, e atât de neînsemnată în ochii schizmatecului de la Roma, încât o dăruiește păgânității fără s-o pome-nească măcar...”.

Convingându-se că Maria l-a sprijinit pe doctor în uneltirile acestuia împotriva credinței țării sale, o surghiunește la mănăstirea Bistrița. Planul vornicului Isaia de a-l ucide pe voievod este dat în vileag de unul dintre ostașii care ar fi trebuit să-l omoare pentru o pungă cu aur. Ștefan îl ucide pe vornic, curmând trădarea plănuită de oamenii în care avusese deplină încredere. Omul Ștefan se mistuie, punând mai presus credința în destinul voievodului Ștefan: „Am dreptul să iau viața oricui, deoarece și eu mi-am luat-o pe a mea!... Mi-am ucis-o!... Nu mi-a fost milă (...) Nici chiar eu nu am voie să stau în calea Măriei Sale căruia îi sunt slujitor...”.

Spre deosebire de piesa de teatru **Apus de soare** a lui Barbu Ștefănescu Delavrancea, personajul Ștefan cel Mare creat de Petru Manoliu se distinge prin reacțiile în situațiile-limită, când este impus să aleagă între dăruirea față de popor și dragostea pentru femeia iubită, între vorbe meșteșugite, viclene, și dârzenia oștenilor devotați domnitorului. Omul Ștefan se supune domnitorului Ștefan, după o lungă luptă cu sine. Contrastul dintre lumini și umbre, dintre pasiune și devotamentul față de credința străveche fac din piesa dramaturgului Petru Manoliu o creație incitantă. Este analizată cu subtilitate situația politică internațională, lupta mocnită dintre reprezentanții marilor culte religioase pentru dominație, rolul avut de micul stat al Moldovei prin

strategia domnitorului Ștefan întru zăgăzuirea dorinței de supremație a altor neamuri.

Intriga bine gradată, exprimarea disperării de care este cuprins, uneori, domnitorul, conturarea caracterelor individualizate ale doctorului și boierilor din preajma voievodului, evocarea iubirii Mariei, precum și a trădării ei, dau măsura unui text dramatic de mare amplitudine.

BIBLIOGRAFIE

1. Petru Manoliu, *Alte „Soliloquii”*, „Jurnalul literar”, XIII, 2002, nr. 11-12, p. 9; *ibidem*, nr. 13-20, p. 2.
2. Petru Manoliu, *Io, Ștefan Voievod*, „Jurnalul literar”, XV, 2004, nr. 1-6, p. 18, 19, 21; *ibidem*, nr. 7-12, p. 16, 17.

Vasile CUCERESCU

DUBLINUL CA PERSONAJ ÎN CREAȚIA LUI JAMES JOYCE

Inițial, culegerea de schițe **Oameni din Dublin** de James Joyce trebuia să poarte titlul **Dublin**. Atenția prozatorului se îndreptase către un oraș pustiu care se întrezărea într-un loc al „paraliziei generale progresive” [6, p. 9]. Titlul ciclului de schițe face însă trimitere la locuitorii orașului. Pe Joyce îl interesa totuși Dublinul în ansamblu, ca totalitate: „Chiar în vremurile în care orașul secolului al XIX-lea începea să-și capete fizionomia proprie, el provoca și un nou demers de observație și reflecție. Deodată, orașul apărea ca un fenomen exterior indivizibil care-l locuiesc” [2, p. 16]. Viața orașului denotă, în viziunea specifică a autorului, sentimentul de abandon al locuitorilor săi în fața vitregiilor urbane la care sunt supuși.

Prin urmare, Dublinul funcționează, deopotrivă, ca un catalizator al acțiunilor, dar și ca spațiu al conturării entităților umane: „Dacă Bloom și Stephen sunt reduși la statutul obișnuit al oricărui concetățean de-al lor, atunci se revelează existența unui *spiritus loci*. Conștiința care dă contur lucrurilor și oamenilor din *Stâncile rătăcitoare* e, într-un sens, conștiința Dublinului

însuși, a unui personaj cu un portret ferm desenat” [3, p. 329]. Ținem să subliniem că imaginea orașului nu este una fragmentară, ci integră, această capitală fiind indescritibilă fără conștiințele care o populează („Sentimentul, separat de oraș, rămâne expus, vulnerabil. Orașul, separat de sentiment, rămâne un decor schimbător și nediferențiat care poate deveni străin și ostil” [1, p. 160]). În peregrinările lor prin Dublin, Bloom și Dedalus traversează cartiere, străzi, miriade de alei, poduri, cheiuri, merg pe lângă monumente, clădiri, magazine; Joyce le descrie pe toate cu exactitate maximă.

Dublinul se conturează și prin conexiunile dintre structurile, formele, elementele determinante: „Dublinul se autodefineste prin relații concrete, fizice, observabile și consemnate la timpul prezent. Unitatea orașului nu e dată de o bază conceptuală comună, ci de o rețea de conexiuni, formate înăuntrul texturilor de la suprafață” [3, p. 332].

O „radiografie” a orașului înregistra următoarele „simptome” interioare: *provincialismul, colonialismul, deprimarea, mizeria, monotonia, solitudinea*, dar și *dinamismul, religiozitatea* – toate acestea reflectându-se într-un anumit tip de conștiință specifică Dublinului.

Imaginea provincială a Dublinului marchează situațiile cu care se confruntă personajele. Ies în vîleag „viețile netede și licioase ale patricienilor Irlandei. Aștia se gândeau la înalte ranguri militare și la intențenți de moșii; (...) cunoșteau

numele unor mâncăruri franțuzești și porunceau vizitilor cu voci stridente de provinciali care răzbăteau sub pronunțarea lor ultracorectă” [7, p. 331]. Joyce sugerează, prin anti-teză și ironie, provincialismul generalizat. Jimmy (din *După cursă*) reprezintă, în acest sens, un exemplu elocvent. În schiță se profilează o identitate irlandeză periferică în raport cu cea a centrelor culturale europene. Aceasta e însușită, prin transfer, și de către cetățenii orașului. Statutul de care beneficiază aceștia nu le permite să gândească independent, ceea ce îi și face să fie neputincioși, obedienți, dispensabili. Menajarea familiei Ségouin de către familia Doyle denotă aceste tare. Joyce ironizează provincialismul cultural irlandez, arătând că efectele amestecului naționalismului cu arta pot fi imprevizibile (*O mamă*).

Capitala Irlandei e victima *colonialismului* englez. Asemenea referințe joyciene apar pentru prima dată în *Irlanda: insulă a sfinților* – un articol despre care R. Bush afirmă că abordează o problemă mult mai complexă. Versurile Cetățeanului sunt, în acest sens, elocvente: „Dumnezeu de sus din cer / Să ne trimită un străjer / Cu dinții ca bri-ciul / Să le taie tot șoricul / Porcilor ăștia de englezi / Care-i spânzură pe irlandezi” [6, p. 224]. Personajele Dublinului sunt frustrate, apăsate de atmosfera orașului-închisoare, a întregii insule. Grandomania colonizatorilor întunecă, deopotrivă, mințile oamenilor și imaginea orașului. O semnificație aparte o are

careta viceregală a lui W. Humble („cel umil”), Conte de Dudley și reprezentant al ocupației britanice. El, doamna Dudley și întreg alaiul lor fac o călătorie prin Dublin. Unii irlandezi îi salută, alții îi scuipă, careta viceregală simbolizând hegemonia britanică. Fastul caretei eclipsează tot ceea ce este irlandez. Toți orașenii sunt expuși influenței nocive a luxului acestei carete. Ea le răpește privirea. În mod ironic, cel ce nu cade în mrejele umbrei caretei e Bloom. El este fie singurul cetățean independent, fie e atât de „absent” (marginalizat), încât eșecul luptei irlandeze pentru suveranitate și independentă nu-l afectează.

Modelul uman al emancipatului e determinat de contextul acțiunilor mișcării de renaștere națională. Evreul rătăcitor reflectează asupra spiritului poporului irlandez, considerând că marginalizatul poate întruchipa cu succes tipul oportunistului ori al individului cu creierii spălați.

Dublinul este orașul irlandez *patriarhal*, tradițional, în care „spațiul și timpul sunt divizate prin intermediul unor practici sociale specifice; (...) regionalul nu are conotații geografice, ci (...) sociale” [8, p. 26]. Dublinul e urbea în care, de fapt, nu se întâmplă nimic important (cf. M. Sadoveanu). Incapacitatea lui de a evolua nu e determinată de tradiționalism, ci de imobilitatea, monotonia, paralizia, alienarea halucinantă și morbiditatea intelectuală. Joyce deconspiră aceste vicii nu pentru a-și satiriza conaționali, ci pentru a le sugera

imperativul renunțării la acestea, pentru că aduc prejudicii morale și politice poporului.

Dublinul e un oraș *deprimant*, *mizerabil* și *sărac*. Joyce cunoștea foarte bine „cartierele sărace și promiscue ale Dublinului” [3, p. 90], ignorate de alți scriitori (W. B. Yeats). Fabienii, apostolii gradualismului, au luat atitudine, prin pana lui G. B. Shaw, față de amenințările care ar fi venit din partea mizeriei și sărăciei: „Orașul însuși este văzut din nou ca un loc al decăderii, sărăciei, maladiilor sociale, nesupuneri civile și chiar al insurecției” [4, p. 49]. Drept consecință a condițiilor precare de viață, o parte semnificativă de irlandezi emigrează în SUA. Dublinul e văzut, iarăși, ca un loc al degradării, al sărăciei și al maladiilor sociale: Mahony și naratorul întâlnesc fetițe cu haine zdrențuroase. Diferențele de clasă sunt evidente.

Murdăria este mediul în care personajele Dublinului se simt în apele lor. De exemplu, Ignatius Gallaheer declară: „Mă simt ca un pește în apă de când am pus piciorul în drăguțul, murdarul acesta de Dublin” [5, p. 125].

Singurătatea și monotonia transformă orașul lui Joyce într-o urbe obscură. Individualitățile însingurate accentuează solitudinea urbei. Dedalus suferă de o melancolie tipică artistului modern. Stephen și, în special, Bloom își etalează sentimentul înstrăinării. Reproșurile și asperitățile din partea cunoscuților demonstrează o extindere generală a alienării. Joyce descrie cu umor

statutul marginal al lui Bloom (în special, în scena în care Bantan Lyons nu depune eforturi în a-l asculta pe Bloom). Asemenea tratament constituie un moment dintr-o serie lungă de episoade similare care vor continua în *Hades* și vor culmina în *Ciclopul (Ulise)*.

Stephen revine întotdeauna la ideea că este totuși singur. Conștiința singurătății ajunge la cote insuportabile către sfârșitul capitoului *Proteu (Ulise)*, în scena în care Stephen se reazemă de stâncile tari și oftează, dorindu-și ca în locul pietrelor să fie un om.

Orașul *halucinant* contaminează personajele. În căutarea fantomei mamei sale decedate, Stephen are un comportament confundabil cu „nebulia” prințului Hamlet. Aude în jurul său numai versiuni corupte ale cântecelor de dragoste pe care i le cânta mamei sale. La fel cum se dispensase odată de afecțiunea paternă, acum trebuie să se lase și de mama sa.

Dublinul e și un oraș al morbidității, al morților, al neantului: „Moartea este un produs al cotidianului urban” [8, p. 149]. În *Hades* orașul reflectă imaginea unei lumi de dincolo: o procesiune funerară traversează patru râuri (care divizează teritoriul lumii subpământene). Prin analogie, Elpenor e Dignam a cărui moarte este provocată de alcoolism, iar Martin Cunningham e un corespondent al lui Sisif. Acesta își consumă energiile, depunând eforturi de a agonisi bani în vederea recuperării mobilei amănate de nevasta lui bolnavă.

Conform principiului paralelismului tematic, Părintele Coffey se aseamănă uimitor cu Cerberus, un câine-guardian cu trei capete al lumii subterane. Jocul de cuvinte D-O-G (câine) și G-O-D (Dumnezeu) denotă analogia ludică dintre câinele cu trei capete și trinitatea creștină.

Casele sunt descrise astfel încât amintesc de lăcașurile morților. Atmosfera sumbră a Dublinului este potențată prin evocarea drenajelor celor mai sărace cartiere. Drenajele deschise sunt insalubre, reprezintă un pericol, marcând deschiderea portalurilor spre lumea subpământeană. Una dintre scenele memorabile în *Ulise* e aceea în care Bloom meditează asupra destinului dublinezilor catolici care se lasă prinși în capcana fantomelor celor morți, pregătindu-se pentru viața de după moarte.

Moartea cetății irlandeze e precedată de descrierea unor imagini apocaliptice: „O țară golașă, pustiu arid. Lac vulcanic, marea moartă; nici un pește, fără ierburi, adâncită în pământ. Nici un vânt să-i stârmească valurile, metal cenușiu, ape încețoșate, otrăvite, ploaia de pucioasă, i-au spus, căzând peste ei, cetățile din câmpie: Sodoma, Gomora, Edom. Toate, nume moarte. O mare moartă într-o țară moartă, cenușie, bătrână. Bătrână acum. A născut cea mai veche stirpe, cea dintâi. (...) Oameni cei mai bătrâni. Au rătăcit departe-depart pe întreg pământul, captivitate după captivitate, înmulțindu-se, murind, născându-se pretutindeni. Și acum uite cum zace mort pământul aces-

ta. Acum nu mai poate să nască. Mort; ale unei bătrâne, mitra cenușie întru adâncuri alunecând a lumii” [6, p. 71]. M. French consideră că experiența particulară a orașului Dublin depășește frontierele Irlandei și se identifică cu cea a întregii umanități.

Câteva imagini fulgurante ale Dublinului îi imprimă acestuia dimensiunea iluzorie de oraș *dinamic*: „Imaginea Dublinului ca organism bolnav de paralizie, imagine dominantă în *Oameni din Dublin* și în *Portretul artistului*, e înlocuită aici (*Stâncile rătăcitoare* – n.n.) cu una dinamică a unei comportări mereu imprevizibile” [3, p. 332]. Rătăcirile prin oraș, activitățile oamenilor sunt iluzorii; se acționează doar emoțional.

Dublinul este și un oraș *religios*, „Dumnezeu și religia înainte de orice! (...) Dumnezeu și religia înaintea lumii!” [7, p. 49], catolic: „Suntem un neam dominat de preoți, ar trebui să ne mândrim cu asta! Ei sunt lumina ochilor lui Dumnezeu. *Nu te atinge de vreunul din ei – a spus Isus – căci ei sunt lumina ochilor mei*” [7, p. 48]. Catolicismul face parte din identitatea națională irlandeză. Pe de altă parte, biserica nu împărtășește întotdeauna ideea de emancipare națională. Ea ocupă însă un loc important în opera lui Joyce, deși se spune că scriitorul era un anticatolic care ar fi urmărit să submineze autoritatea bisericii. Joyce era uluit de puterea cu care erau învestiți preoții catolici: domnul Kiernan (în *Grația divină*), fiind măcinat de alcoolism, are nevoie

de ajutor. Titlul schiței se referă la darul lăsat de divinitate ființelor raționale în vederea mântuirii sufletului. Prietenii lui Kiernan – dl Power, dl Cunningham și dl M'Coy – reacționează în maniera catolicismului irlandez. Ei îi promet dnei Kiernan că religia va rezolva problemele dlui Kiernan. Mesajul lui Joyce este de o aciditate cinică. Confuzia voită și paralizia morală sunt, în viziunea lui, produsul inconsecvenței doctrinei catolice.

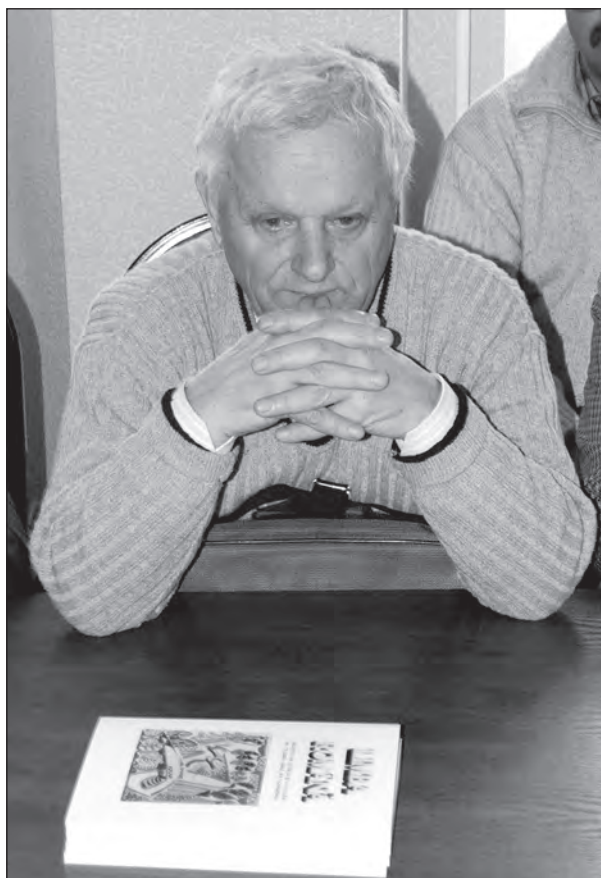
Capitala apare în text ca un oraș cu o *conștiință proprie*. Scriitorul prezintă Dublinul drept o victimă a agresiunii britanice și a opresiunii bisericii romano-catolice. El pare să demonstreze că biserica a susținut corupția și a contribuit la decăderea spirituală. Dublinul e orașul în care discuțiile înflăcărâte despre independență, violența ca răspuns la ocupația britanică și venerația eroilor căzuți evoluează în paralel cu vorbăria academică despre renașterea limbii irlandeze și respingerea culturii anglofile. Joyce îi acuză pe irlandezi de starea în care au ajuns. Țara e comparată cu o scroafă ce-și devorează progeniturile. Paralizia generală cauzează rătăcirile fără rost ale indivizilor. Imaginea pietrelor rătăcitoare reprezintă, în *Stâncile rătăcitoare*, dublinezii rătăcind fără a avea conștiința proprietății și sentimentul apartenenței (stăpânii sunt alții). Rătăcirile orașenilor pe străzile urbei, indiferența lor, energia „pulverizată” sugerează că ei

trăiesc exclusiv emoțional. Tinerii fără un scop definit în viață (consecință a colonialismului și a provincialismului) sunt împinși spre o lume în care toate aspirațiile sunt reducibile la obținerea de venituri ușoare, băutură și femei (*Doi cavaleri*).

Într-o scrisoare către fratele său Stanislaus, Joyce regretă faptul că nu a putut să descrie nici una dintre calitățile atractive ale Dublinului, candida izolare (în sens pozitiv) și ospitalitatea, recunoscând că a fost aspru și crud cu frumusețile acestui oraș, în *Oameni din Dublin*.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Benevolo, Leonardo, *Orașul în istoria Europei*, Iași, Polirom, 2003.
2. Choay, Françoise, *Urbanismul, utopii și realități*, București, Paideia, 2002.
3. Grigorescu, Dan, *Realitate, mit, simbol: un portret al lui James Joyce*, București, Univers, 1984.
4. Hall, Peter, *Orașele de mâine: o istorie intelectuală a urbanismului în secolul XX*, București, All Educational, 1999.
5. Joyce, James, *Oameni din Dublin*, București, Univers, 1966.
6. Joyce, James, *Ulise*, 2 vol., București, Univers, 1984.
7. Joyce, James, *Portret al artistului în tinerețe*, București, Univers, 1987.
8. Panea, Nicolae, *Zei de asfalt: antropologie a urbanului*, Craiova, Cartea Românească, 2001.

VLADIMIR BEȘLEAGĂ – 75

Stimate domnule Vladimir Beșleagă,
Vă adresăm, cu prilejul împlinirii vârstei de 75 de ani, urări de bine și de viață lungă.

Ne exprimăm, împreună cu cei dragi inimii Dumneavoastră, admirația și mândria de a vă ști unul dintre scriitorii noștri integrați în circuitul valorilor românești autentice.

Vă dorim multă sănătate, inspirație și să vă bucurați de aprecierea constantă a cititorilor.

La mulți ani!

Colegiul de redacție
al revistei *Limba Română*

UN DESTIN ÎN BĂTAIA SĂGEȚII

Romancier, eseist, traducător și om politic.

S-a născut la 25 iulie 1931, în satul Mălăiești, Dubăsari, în familia lui Vasile și a Eugeniei Beșleagă. Din anul 1938 până în 1941 urmează primele trei clase primare cu program de învățământ sovietic în școala din satul Mălăiești. În perioada anilor 1941-1944, odată cu începerea războiului și cu instalarea în Transnistria a administrației civile românești, viitorul scriitor face clasa a patra primară și clasele I și II de liceu cu program de învățământ românesc. În anul 1949, împreună cu alți colegi, fondează un cenaclu literar școlar în cadrul căruia se inițiază în probleme de teorie literară: versificație, noțiuni de estetică etc. Compune poezii, începe să scrie proză, dramaturgie... Publică în presa raională, trimite versuri la ziarele și revistele din Chișinău, la Uniunea Scriitorilor. În 1955 absolvește facultatea și face doctoratul cu teza *Liviu Rebreanu, romancier*. În 1956 îi apare cartea de debut **Zbântuila** care cuprinde câteva povestioare pentru cei mici. În 1958 este angajat colaborator literar la revista de satiră și umor *Chipăruș*. (În anii precedenți colaborase sporadic la *Tinerimea Moldovei* și *Scânteia leninistă*.) După apariția cărților pentru copii, V. Beșleagă editează culegerea de proze pentru adulți **La fântâna Leahului**. Hotărăște să se consacre scrisului... Deși avea publicate deja câteva cărți, nu fusese primit în Uniunea Scriitorilor din cauza blamului pentru publicarea în 1959, în revista *Chipăruș*, a unor materiale „...de nuanță antisovietică și naționalistă”. În 1965 abandonează proiectul unei cărți la care lucra și, copleșit de durerea pierderii mamei, revine la subiectul unei povestiri mai vechi. În cursul lunilor aprilie-iunie redactează romanul **Țipătul lăstunilor** care apare în anul următor (1966) cu titlul **Zbor frânt**. În același an (1965) devine membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova. În 1969-1970 redactează romanul **Noaptea a treia**, titlu ce are tangențe „secrete” cu textul **Zborului frânt**. Propusă revistei *Nistru* (un manuscris, pentru a deveni carte, trebuia să fie publicat întâi la revistă, primul filtru al cenzurii totalitariste), lucrarea este respinsă de colegiul de redacție condus de poetul ilegalist Em. Bucov, hotărându-i-se astfel destinul pentru mulți ani... În 1970 apare, în traducerea lui V. Beșleagă, celebrul roman antic pastoral **Dafnis și Cloe** de Longos. În 1973 V. Beșleagă revine la subiectul abandonat în 1965, îl completează cu un al doilea plan, prezentul, și realizează cartea **Neputul**, o cronică de familie care se publică peste doi ani, cu titlul schimbat de către redactorii cenzori: **Acasă**. În 1976 apare, în traducerea lui V. Beșleagă, nemuritoarea operă a lui Erasm din Rotterdam **Laudă Prostiei (Elogiul Ne-buniei)**. În 1978 scrie romanul pentru adolescenți **Durere** care apare în volum în anul 1979. În același an este publicat manuscrisul **Prima ninsoare** cu titlul **Ignat și Ana**. În 1985 apare la Editura Cartea Moldovenească prima parte a romanului istoric: **Sânge pe zăpadă**. În 1987, luna mai, V. Beșleagă participă la istorica adunare generală a scriitorilor din Republica Moldova, care a însemnat un moment crucial în mișcarea de renaștere și în lupta de eliberare națională a românilor de la est de Prut. În 1988, după 18 ani, apare în volum romanul **Noaptea a treia** cu titlul modificat **Viața și moartea nefericitului Filimon sau anevoioasa cale a cunoașterii de sine**.

În 1990-1993 activează ca deputat în Parlamentul Republicii Moldova, primul legislativ ales în mod democratic. Timp de un an și jumătate este lider al fracțiunii parlamentare a Frontului Popular Creștin-Democrat, din partea căruia a fost ales...

Vladimir Beșleagă și Anatol Codru la Casa Limbii Române

**„ATÂTEA CĂRȚI
FRUMOASE,
VISATE DE MINE,
AU FOST ASASINATE
DE VITREGIILE
TIMPULUI...”**

Dialog:
Alexandru BANTOȘ –
Vladimir BEȘLEAGĂ

– Stimate domnule Vladimir Beșleagă, în *Oglinda magică* – o lucrare despre și pentru tineret, dar nu numai – afirmați că „universul limbii este cel mai mare dar pe care l-a făcut Dumnezeu omului”. Cum s-a deschis acest „univers” pentru Dumneavoastră? Care sunt circumstanțele ce v-au determinat să rămâneți

pe orbita cuvântului? A fost dificilă pregătirea transnistreanului Vladimir Beșleagă pentru acest curajos și neînfrânt zbor în misteriosul „univers al limbii”?

– Adevărat: „La început a fost Cuvântul, și Cuvântul era la Dumnezeu, și Dumnezeu era Cuvântul”, spune *Evangelia după Ioan*. E un lucru arhicunoscut, n-am descoperit nimic nou. Dar cum am înțeles eu acest adevăr? Deși, târziu de tot... Omul se separă de celelalte viețuitoare doar odată cu *nașterea / darul limbii*. Cum s-a produs asta, nimeni nu știe cu certitudine, rămâne un miracol. La fel ca și limba, cel mai mare miracol pentru om. Cu adevărat divin!... Iar despre mine ce aș putea să spun? Citesc de la cincisăse ani – m-a învățat maică-mea. Și așa toată viața, citesc... Adică

mă aflu mereu în lumea cărților, în lumea cuvintelor. Dar... Am avut o dramă în adolescență: am constatat la un moment dat că, deși citisem mult și știam multe, nu eram în stare să mă exprim, să vorbesc. Sunt mut! mi-a fulgerat prin minte. Mut! Mut! Mut! Și cu adevărat așa era: de cum încercam să intervin într-o conversație cu sămașii mei, aveam trac, mă bâlbâiam... La lecții abia de expuneam tema, dar și atunci prin cuvintele din carte. Este știut însă că prima misiune a unei limbi este *comunicarea vie*, apoi cea scrisă... Atunci am început cu toată îndârjirea să învăț a mă exprima... Mi-am inventat metodele și procedeele mele, unele nostime de tot, cum ar fi: a delira vorbind sau a vorbi delirând. De unul singur... Dar asta-i o chestiune prea personală ca să mai intereseze pe cineva. În procesul de însușire a unei limbi, începând totdeauna cu limba maternă, se pot evidenția cel puțin trei etape. Prima este perioada celor cinci ani, adică pruncia, când asimilăm inconștient bazele limbii de la cei din jur: părinți, frați și surori mai mari, alți copii, stradă etc. Vine apoi școala și cartea, care te conduc spre imensul câmp al limbii literare, scrise, normate. Dacă ai o bază lingvistică bună, acumulată în primii ani de viață, care să susțină pe ea întregul edificiu al limbii literare, normate, atunci evoluția se produce firesc, fără rupturi. Eu am avut acea bază grație faptului că la acea vreme în mediul în care m-am născut se vorbea o limbă curată, frumoasă, melodioasă, cu multe nuanțe poetice, refractară la imixtiunile violente rusești, pe care le ironiza. Aș putea aduce și exemple, dar nu e locul și

cazul. Da, era o limbă aparent arhaică, da, existau în vocabularul ei turcisme și tătarisme, chiar și polonisme, așa fusese destinul istoric al provinciei, dar baza era neaoș românească...

– Și această limbă neaoșă a fost punctul de pornire pentru viitorul scriitor...

– Da! Atunci când am început să scriu, foloseam multe expresii specifice vorbirii de acasă. Și aici iarăși se pot distinge câteva aspecte: vocabularul, dar și sintaxa, punerea cuvintelor în frază, în fine – melodia sau, cum am denumit-o eu, *muzica limbii*. Poți să aduni și să cunoști mii și zeci de mii de cuvinte dintr-o limbă, dar dacă nu știi să le plasezi în context conform ritmului intern, specific respectivei limbi, n-ai făcut nimic... În fine, să rezum: ca autor am început cu texte mici, de o pagină, lucrând la fiecare frază, la fiecare sintagmă, revenind de mai multe ori. Am făcut traduceri, destule, în anii de ucenicie literară. Am fost mereu nesatisfăcut de scrisul meu. Au trecut aproape două decenii până să mă simt în stare și să am curajul de a așterne pe hârtie fraze de, uneori, o pagină întreagă, cum se întâmplă în scriitura modernă... Poate că aceasta nu era decât transpunerea în scris a acelui delir verbal? Oricum, limba are și ea stihia ei, viața și legile ei, pe care prea puțin le percepem, iar calea spre tainele ei o constituie firea ei interioară, care se numește *muzica limbii*...

– Memoria obârșiei, istoria autentică a poporului nostru, continuitatea firească a generațiilor, rezistența în fața intemperțiilor de tot soiul – sunt teme predilecte pentru Vladimir Beșleagă. Perso-

• Luca (subofițer reangajat în Ceteata Tighina, 1917) și Natalia Beșleagă (șezând), bunei scriitorului
 • Copil, cu tatăl Vasile Beșleagă
 • 1951. Student la Universitatea din Chișinău, în mantaua soldățească a tatei în loc de paltonul pe care nu-l avea
 • 1934. Cu mama Eugenia și tatăl Vasile Beșleagă

najele plăsmuite de dumneavoastră își trăiesc cu patimă propriul destin, își caută și-și apără cu înfrigurare identitatea (morală, națională etc.), vor să fie și sunt o verigă durabilă în lanțul devenirii sinuoase și al dăinuirii neamului. Care dintre eroii lucrărilor Dumneavoastră ilustrează mai deplin, mai profund, mai exact expresia *alter ego*-ului scriitoricesc?

– Ziceam în una din cărțile mele, prin vocea unui personaj, că, mai știi, poate anume memoria este viața veșnică la care visează mereu omul pe acest pământ. Iar istoria ce este, dacă nu memoria umanității? Dacă mă gândesc bine la cele câteva cărți ale mele, toate ar putea fi încadrate la capitolul proze istorice. Fie privind evenimente mai îndepărtate, fie mai apropiate de timpurile noastre. Dintre ele, îndubitabil, romanul **Cumplite vremi**, dar... care, dus până la jumătate, a rămas să zacă așa, mai bine de un deceniu, după ce că am lucrat la el două decenii... Sper să mă rup din plasa nimicurilor vieții și să-l finisez, cu atât mai mult cu cât a fost scris, la vremea lui, într-o primă redacție, rămâne doar să-l pun la punct, cum se zice. Un personaj care-mi este drag în acea carte este Gurie, băiatul în care mă regăsesc. Dar de ce nu m-aș regăsi și în marele învățat și om de stat logofătul Miron? Or, câte ceva din mine se află în fiecare personaj dintre cele ce trăiesc (așa vreau să cred că trăiesc și nu figurează doar!) în paginile scrise de mine. De Isai din **Zbor frânt** nici nu face să mai amintesc, este de la sine înțeles că... am investit în substanța care îl constituie mult din destinul meu personal și al me-

leagului pe care m-am născut și mi-a fost dat a mă zbuțuie o viață de om. Fie că ne gândim la Transnistria, fie că trecem cu gândul la chinuita Basarabie, ba chiar la întregul neam românesc... Mai am o carte, care se numește **Noaptea a treia**, publicată abia după 18 ani de la vremea când a fost scrisă, cu titlul **Viața și moartea nefericitului Filimon sau anevoioasa cale a cunoașterii**, pe care au citit-o foarte puțini, au descifrat-o și mai puțini, pentru că e una dificilă, pe alocuri chiar obscură. Când vreau să mă înțeleg pe mine însumi în anumite ipostaze, recitesc acel text și el mă ajută. Nu-mi clarifică totul, doar îmi sugerează o posibilă pistă... Acolo, în acea carte, există mult, atât de mult din mine, încât nici eu însumi nu pot să știu... Ceva mai accesibil este un mic roman... nu, nu scris în 2004, ci *vorbit*, pentru că se vrea o *carte vorbită*, nu l-am dat publicității încă, zace între hârtiile mele... din lipsă de... sponsori... Acel text, cred, mă reprezintă integral, cel puțin la această oră. Se intitulează destul de neobișnuit, în spiritul timpurilor ce le trăim, trăsnete de-a binelea, **Dublul suicid din Zona Lacurilor**. Formal vorbind, este un experiment pe care am visat să-l întreprind odată în viață, și, iată, s-a produs, dar, vai, rămâne în sertarul meu, pe care nici nu-l am – manuscrisul e aruncat pe undeva, prin cele colțuri cu păianjeni... Cine are nevoie astăzi de o *carte*, chiar dacă e *vorbită*? Nici cele scrise nu se citesc! Va sta cineva să asculte ore în șir o istorie a unei vieți? Căci asta este: istoria scurtă, dar foarte scurtă, a unei vieți, a unui autor de cărți... Iar experimentul în ce constă? În inversarea narațiunii

1950. La absolvirea școlii medii din satul natal Mălăiești, cu colegii de clasă și profesorii. Rândul doi, al treilea din stânga

tradiționale, adică a *mimesisului*. Toată cartea e scrisă la *timpul viitor*, or, nu *ceea ce s-a întâmplat* exprim eu acolo, ci *ceea ce urmează a se întâmpla*! Acolo se află *alter ego*-ul meu... Iar în germene, ideea acestei ultime cărți se află, dacă stau să mă gândesc bine, în scurta nuvelă umoristică, *Pălăria lui Sofronie*, scrisă în 1974.

– **Domnule Vladimir Beșlea-gă, care sunt scriitorii ce au influențat formarea Dumneavoastră ca literat?**

– Am reflectat la acest lucru de mai multe ori. Odată cu trecerea timpului, răspunsul îmi vine cu anumite nuanțe, variabile oarecum. Asta, pentru mine. Dar la o anchetă

e musai să răspunzi ca la judecată, nu? Răspund: la fel ca și în cazul limbii, lumea imaginară ți se deschide în fragedă copilărie, pentru că un literat, oricât ar fi de cultivat, tot de acolo se trage. Basmele sunt primele care te formează / modelează. Și eu am avut parte de o bu-nică, pe numele ei Natalia, care, împreună cu fiicele ei, două, m-a purtat prin cele mai frumoase, uneori deșuchete, povești cu balauri, cu feți frumoși, cu flăcăi viteji, cu mame vitrege, cu șoareci care vorbesc, cu... cu... cu... Astfel, îmi stimulau imaginația, făcându-mi totodată educație, iar imaginația este, ca și limba, darul suprem al omului. Omul fără imaginație este un lemn, dintre

acelea din care nu că nu poți face barem o masă, nici de foc nu-i bun – un putregai!... Au venit apoi cărțile, printre primele – **Robinson Crusoe** de Defoe și **Dersu Uzala** de Arseniev... Aventura existenței umane și exoticul lumilor îndepărtate... Apoi, în anii binecuvântați ai administrației române în Transnistria, m-am scaldat într-o mare de literatură românească, printre care basmele, potrivite pentru vârsta mea de atunci, Petre Ispirescu cu **Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte**, apoi **Viețile sfinților**, dintre care m-a cutremurat și marcat pentru toată viața cea a lui Simion Stâlplnicul... După război, în seceta generală de carte, mi-a fost dat norocul să ajung în biblioteca unui profesor din Congaz, care se numea domnul Sofian, acolo l-am descoperit pe Alexandri, și asta tocmai la vârsta când începusem eu însumi să compun versuri... Țin minte că mi-a copiat într-un carnet pastelul *Secerișul*, la care mă uitam ca la o minune, pentru că era scris românește, nu cu litere rusești, cum eram obligați noi să scriem în școală, devenită iar sovietică, rusească. În aceiași ani am scotocit prin podurile caselor din sat, pentru a descoperi cărți românești, dar toate au fost arse de soldații care au cantonat trei luni la noi. Deși oamenii, fiind evacuați, au distrus totul, totuși am găsit câte ceva. Printre acestea, un manual de geografie de Mehedinți, în care la o pagină era o notă despre românii din afara granițelor, și în aceea notă figura numele lui Filimon Marian, om cu carte din satul meu, dar și părinte al unui fost vecin. Acel Filimon Marian îi trimitea scrisori lui Pan Halippa la Chișinău în 1917,

rugându-l să trimită în sat „preot moldovan, să facă la biserică slujba pe moldovenește, că avem preot rus și norodul nu înțelege cuvântul Domnului...”. Am mai descoperit la o bătrână, pe numele ei Dosia (Teodosia), nora lui Filimon Marian, un **Dicționar** Șăineanu, ediție de prin anii 1926-'28, în care la fel am găsit un alineat despre românii transnistreni, despre teroarea bolșevică a comuniștilor în părțile noastre... Să vedeți ce mucalită era acea mamă Dosie! Când am început să public câte ceva și mi-a mers buhul de literat, vin odată în sat și cineva îmi transmite spusa ei: „Aista a lu' Vasile Beșleagă a ajuns scriitor! Dar cine l-o făcut scriitor? Eu l-am făcut, că i-am dat o carte de-a lui Lașu”... Lașu, Mihail, Mihăilaș, era feciorul ei mai mic, care a fost învățător la Cimișlia. După război, n-a mai revenit în sat de la front, de teama represiunilor... Avea dreptate mama Dosia: în acel **Dicționar** Șăineanu se aflau nu doar toate cuvintele pe care le foloseam eu în textele mele, ci infinit mai multe, ceea ce înseamnă că mai am atâtea a învăța, pentru care treabă, alături de noua ediție a **Dicționarului** Șăineanu, apărut la Editura Litera, îl păstrez cu grijă pe vechiul Șăineanu, ambele – comori de neprețuit!... Au venit alte timpuri, s-au iscat alte probleme în evoluția mea de scriitor... Norocul meu și al generației mele a fost că în perioada formării ca oameni de litere am avut parte de relativa liberalizare a climatului cultural și social, intervenit după moartea tiranului – dezghețul hrușciovist, perioadă în care a fost permis accesul la cărți românești și s-a deschis la Chișinău o librărie, unde puteai să procuri

cărți din Țară. Astfel ne-am adunat biblioteci de toată frumusețea. Atunci am citit nu doar clasicii români, ci și, în traduceri, literatură universală, autori din secolele trecute, dar și moderni... Eram la curent cu tot ce se întâmpla în proza și poezia română, citeam toate ziarele și revistele literare și de cultură... S-a produs un reviriment miraculos al literaturii în fosta R.S.S.M. Atunci, în acele condiții, au apărut o serie de cărți care au supraviețuit timpului necruțător și mai prezintă interes și astăzi. Dar a venit iarăși tăvălugul întunericului totalitar – Brejnev, cu ajutorul satrapului său Bodiul, a purces la deznaționalizarea noastră, făcând-o în numele unei himere – „poporul sovietic unic”, adică rus... Iar dacă e să revenim la întrebare, adică să răspundem ca la judecată, cu mâna pe inimă, vom recunoaște că cel care a spart primul clișeele proletcultiste dominante în epocă și a adus o nouă, mai adevărată, viață în literatura de la noi a fost Ion Druță, cu nuveletele sale de început și cu povestirile de proporții **Frunze de dor și Ultima lună de toamnă**... Acestea au stabilit o nouă ștachetă a scrisului în această zonă, au impus noi criterii valorice și ale adevărului artistic... Asta s-a produs exact în acei ani, ai dezhgețului... Un mare talent, un scriitor autentic are efecte contrarii în spațiul unei literaturi. O ridică la un nou nivel, dar impune, în același timp, o modă care e și ea un fel de teroare. Or, foarte mulți autori de la noi au încercat să meargă pe calea deschisă de Druță, dar se știe că treaba asta nu duce decât la epigonism. În acest fel s-au pierdut destule talente, care, din lipsă de cultură, dar și

de caracter, au eșuat în cariera lor scriitoricească... S-au salvat cei care au avut conștiința propriei vocații, dar și a propriei valori... Printre aceștia i-aș numi pe Vasile Vasilache, Aureliu Busuioc, Serafim Saka și... cam atât. Tustrei, aș cuteza a spune, m-au stimulat în eforturile mele de autor, ca să nu zic că... m-au „influențat”. Cu „influențatul” problema e ceva mai complicată, iar ca să ne dăm seama ce o mai fi să însemne această mâncare de pește e destul să ne amintim câteva cazuri rușinoase de plagiat, care s-au întâmplat în literatura noastră... Acum chiar revin la întrebare: marele miracol pentru mine a fost lectura și descoperirea unor autori cum sunt Faulkner, Proust, Kafka, mai târziu Beckett, Buzzati, adică literatura modernă care venea să-mi spună că... Nu, nu să-mi descopere ceva magistral nou, necunoscut de mine, sub aspectul problematicii existențiale, nu, ci că se poate scrie și altfel decât în mod tradițional, înșirând evenimentele mecanic într-o ordine cronologică... De altfel, cele mai multe descoperiri ale vieții (adică adevărurile și intuițiile despre legile existenței) le-am făcut pe cont propriu, prin propria frământare și ardere... Vorba e că atunci când încercam să le exprim, mă simțeam încorsetat de modele și procedee tradiționale și aveam impresia că sunt un ratat dacă nu le pot așterne pe hârtie... Autorii numiți m-au ajutat să mă debarsez de clișee și șabloane vechi și să adopt o scriere descătușată, liberă. Eu n-am imitat, scriam dintr-o profundă necesitate interioară, așa cum o fac și astăzi... Or, atunci când spune cineva dintre critici că aș fi... proustian sau faulk-

• Școala medie în care a învățat scriitorul • La terminarea școlii • 1952. Student, după un examen • 1956. Rude, prieteni și colegi de studii, printre care: profesor dr. Vitalie Marin și dr. etnolog Nicolae Demcenco, invitați la nunta scriitorului care a avut loc în satul natal

nerian, mă umflă râsul de-a binelea. Eu scriu ca mine însumi, nu mi-am propus niciodată să scriu ca un autor celebru... Dar mai e ceva la mijloc, ceva foarte important. Începând elaborarea unui nou text, caut pentru fiecare forma, stilul și procedeele cele mai adecvate. Că le găsesc sau nu, e altă gâscă, dar, pentru mai multă certitudine, pornesc de la a mă analiza cu un ochi rece, imparțial, văd dacă mi se potrivește cutare gen / modalitate de expresie, dacă este conform firii mele profunde, și abia atunci purced la realizarea aventurii. Orice creație nu este decât o aventură, nu? Cu alte cuvinte, un experiment. Dar și viața luată în ansamblu este o aventură. Adică tot un experiment. Dar numai pentru cine trăiește conștient, nu și pentru cei ce duc o viață vegetală... Ca exemplu, aș putea să mărturisesc faptul că nu am încercat să mă produc ca autor dramatic. M-am considerat întotdeauna o fire anti-dramatică. Ori de câte ori am căzut în situații tensionate, m-am retras și am așteptat. Ce am așteptat? Poate momentul oportun pentru a mă produce? Da, cam așa ar fi, dar nu neapărat pentru a fi în câștig, ci pentru a ieși mai puțin traumatizat. Dar despre asta voi vorbi ceva mai încolo. Vă pot mărturisi în secret că în iarna ce a trecut am schițat textul unei fantasmagorii scenice pe tema „Dosarele securității sau morți misterioase ale unor intelectuali de la noi”..., care text zace și el într-un colț cu păianjeni, desigur – din aceeași lipsă de... sponsori... La ce bun să mai textuiezi, mai bine tescuiește-te! Dar și asta numai până îți vine rândul să încapi și tu în șirul celor... *morți în împrejurări misterioase,*

căci de faptul că dosarele nu vor fi desecretizate curând, sau cel puțin pe parcursul unei întregi generații, putem fi mai mult ca siguri...

Apropo, anul acesta se împlinesc patru decenii de la apariția enigmaticei și fascinantei cărți care este **Povestea cu cocoșul roșu** de Vasile Vasilache, carte care, privită din perspectiva timpului, devine una profetică, una care ne *dezvăluie* sau, poate din contra, *învăluie* în mai mult mister destinul nostru, al celor din acest colț de lume românească, și... M-am gândit să propun autorului, dar și altor colegi de generație, să marcăm acest eveniment printr-o manifestare literară de amploare, cum nu s-a mai produs pe meleagurile noastre. Cum? Foarte simplu: să adresăm publicului, adică celor care au citit **Povestea...**, dar și celor care nu au citit-o, dar pot s-o citească acum, întrebarea: „Ce reprezintă în opinia voastră romanul lui Vasilache azi în comparație cu ceea ce a fost el pe parcursul anilor trecuți? Scrieți un text de-o jumătate de pagină sau o pagină și trimiteți-l pe cutare adresă sau veniți în luna septembrie la Universitatea „I. Creangă” din Chișinău și citiți-l în fața publicului ce se va aduna acolo, pentru ca un juriu special să selecteze cea mai interesantă și ingenioasă opinie și să acorde titlul onorific de «Cavaler al Cocoșului Roșu pe viață»! Participă persoane de la... până la... toți cei ce pot să citească – alfabetizații!”.

– Pentru un scriitor autentic viața e un continuu naufragiu. Numai pus în situații-limită, numai supus unor încercări ieșite din comun ajungi „să întrevezi... toată drama și tragedia existenței

La Uniunea Scriitorilor din Moldova între colegi, prieteni și... tineri cititori

omului pe pământ...". Care sunt întâmplările-cheie ale destinului Dumneavoastră și în ce măsură acestea V-au influențat soarta de om și de scriitor?

– Iată o întrebare cu rezonanțe extrem de profunde și dureroase. Am mai făcut în această privință, cu alte ocazii, mărturisiri și nu mi-a fost deloc ușor... Când îți amintești marile șocuri ale vieții, „naufrajiile”, cum le-am numit eu însumi într-o serie de texte, e ca și cum le-ai trăi a doua oară, poate cu o mai mare intensitate. Dar... Îmi amintesc acu-

ma un adagiu, ca să zic așa, despre ce face destinul unui scriitor. Zicea un scriitor așa: „Să-și dorească toate nenorocirile posibile ale lumii și doar atunci va fi să fie ceea ce tinde să fie...”. Cu mine s-a întâmplat, fără să vreau și s-o caut anume, că am fost mereu lovit și izbit de toți pereții, și cu capul, și cu fundul, de nu apucam a-mi reveni din una și mă pocnea alta. Astfel, pot afirma că le-am gustat pe toate sau, ca să fiu mai modest, am suferit destule... Mai întâi, asta se referă la chiar actul nașterii mele care s-a produs în

vremuri extrem de vitrege – perioada colectivizării staliniste și a deportărilor, la care au fost supuși cei mai buni și harnici gospodari... Bunelul meu Andrei Ciocârlan și fiul său Alexandru, cu soția-mașteră, au fost duși în pădurile înghețate ale Rusiei, unde tatăl și fiul au murit la un an, iar bătrâna s-a întors abia după război... Am descris aceste întâmplări în cartea **Nepotul...** Când m-am ridicat ca vârstă și am conștientizat faptul că am venit pe lume cu prețul morții bunelului meu și a fiului său (maică-mea s-a măritat ca să scăpe de deportare – era foarte tânără), am decis că nu mai am dreptul la viață și am hotărât că trebuie... să mor. Da, să mor!... Și am murit. Simbolic, desigur... Cum am înțeles să găesc o justificare a existenței mele mai departe? Cu mintea mea de copil – aveam șaisprezece ani – mi-am zis că datoria vieții mele, cea mai mare datorie, este să fac cunoscută lumii nedreptatea ce i-a fost făcută bunicului meu și altor oameni nevinovați, să denunț marile crime ale sistemului social din acea vreme, să aduc în fața ochilor dovezile cele mai grele... Tocmai de aceea, cred, cărțile mele pot fi calificate în primul rând ca *mărturii ale unei epoci crude și sângeroase* și abia apoi ca având o anumită valoare estetică... Un alt moment crucial în existența mea ar fi ziua când am mers pentru prima dată la școală. Aveam doar 7 ani, dar copiii erau pe atunci luați la școală de 8 ani. În acel an plecau verișorul meu și prietena mea de joacă, eu rămăsesem singur și plângeam să mă dea părinții și pe mine la școală. Până la urmă, mama a zis către tata: „Du-l, măi, că tot n-o

să-l primească și va veni înapoi acasă”. Eu însă, dus de mână de tata, când am auzit că directorul școlii într-adevăr nu mă ia, ci îi zice tatei: „Lasă-l să se mai joace un an și la ceea toamnă va veni la noi”, am început să urlu ca un apucat, m-am agățat cu ambele mâini de ușa cancelariei, n-a avut încotro directorul și m-a trimis într-o clasă de „a întâia”... Să veдеți, toți doisprezece ani cât am școlărit (la cei zece, s-au mai adăugat doi, repetați din cauza războiului), numai note înalte am luat, fiind primul medaliat cu aur din satul nostru... Îmi amintesc un moment elocvent: deși cunoșteam multe din lecturi și lecțiile erau pentru mine o joacă, s-a întâmplat odată, era în clasa a doua, să nu pot găsi rezolvarea unei probleme la aritmetică... A fost ca un șoc pentru mine: cum? eu să nu rezolv? eu să mă duc cu problema așa, nerezolvată? M-au podidit lacrimile de necaz... Iar încerc, așa, cu ochii turburi... După nu știu cât timp hop! găesc soluția. Atunci, pesemne, s-a manifestat firea mea îndârjită de a nu da înapoi în fața dificultăților vieții, mai exact – de a duce cu orice preț un lucru la capăt. Dar acestea sunt doar niște întâmplări din copilărie și adolescență... Marile și cele mai grele lovituri mi le-a dat destinul odată cu plecarea din sat la studii... Era anul 1950... An nefast... Eu, bucuros că am ajuns student, că voi face filologie, că voi cunoaște marea literatură a lumii și cea națională... Pe dracu! În chiar toamna aceea tatăl meu, care era contabil în cooperativa de consum a satului, este arestat împreună cu șeful acelei cooperative și cu o lucrătoare, pentru niște lipsuri oare-

• 1991. În timpul unei discuții cu colegi de Parlament • 15 februarie 2006. La Casa Limbii Române • 2004. Cu Vasile Vasilache și Dumitru Crudu în fața sediului Uniunii Scriitorilor

care, dar pe atunci funcționau niște legi staliniste draconice (pentru un știulete de porumb luat din lanul colhozului omul încasa până la șapte ani de închisoare!). A fost condamnat la douăzeci de ani de privațiune de libertate și dus în Ural, la muncă în păduri... Mama – dată afară din casă, în locul ei e pus milițianul de sector cu familia lui. Dar trebuie să vă spun că atunci când a fost deportat bunicul, casa a fost confiscată de stat și vândută altui sătean... Părinții mei, când s-au căsătorit și am venit eu pe lume, au tot umblat din gazdă în gazdă, până și-au cumpărat și ei o casă. Era aceea de peste drum de Filimon Marian, de care aminteam mai sus – fosta casă a primului învățător din sat Cozma T. Grebencea. Fiul lui, Mihail, a ajuns mare matematician la Moscova, a avut manuale cunoscute în toată Uniunea Sovietică. Or, când aveam mai mult ajutor de acasă, ca student, pentru că bursa ca bursa, niciodată nu-ți ajunge, mi s-a întâmplat catastrofa – naufragiul... Am început să lucrez pe unde se putea, să fac un ban și să-i trimit și mamei, ca să adunăm suma necesară pentru a ne recupera... Casa, sărmana noastră casă... Avea să fie distrusă de troica de activiști încă atunci când l-au „ridicat” pe bunelul, dar... a scăpat... Acuma, când a căzut și tata la închisoare, aceiași activiști din troică strigau: să dărâmăm casa! s-o dărâmăm! Și aici vreau să mai explic un moment: cum, noi, cei cu casă la fostul învățător, am ajuns să venim în casa bunelului Andrei Ciocârlan? Să vedeți ce surprize îți face istoria, destinul! Când începu războiul, rușii s-au retras în adâncul

țării lor, iar la noi se instalase administrația civilă română. La noi, în Transnistria, a fost ales primar al satului Ignat Ciocârlan, unul dintre gospodarii care au avut de suferit în urma deportărilor bolșevice. Și tatăl meu, întors din război după încercuirea de la Odesa, face cu acesta schimb de case. Gospodarul Iftode Bărnaz, care locuia în casa lui bunelul, trece în casa cumpărată de părinți, pentru că era a unei rude de-a lor, astfel lucrurile reintrau în normal... Că am reușit să salvăm împreună cu mama casa de distrugere, de cea de-a doua amenințare cu distrugerea, este cum este: am restituit suma de peste șase mii de ruble, atunci, la vreo doi ani după ce-a fost confiscată... Mulțumită omului de omenie care a fost președintele cooperativei Toader I. Grebencea... Dar vin anii '70, când ambii părinți sunt călătoriți din viață. Eu, rămas stăpân moștenitor, dar cu traiul la Chișinău, vin în sat, când mai des, când mai rar, caut de gospodărie și de pământ cum pot, dar în 1986 mă întâlnește capul satului, mă oprește și-mi spune răspicat: „Mata să vinzi casa, că de nu – ți-o luăm noi și ți-o vindem...”. Parcă m-ar fi trăsnet cu o bâta drept în creștet! Să vând casa... Cum să vând casa? Doar asta-i viața mea, asta-i toată istoria neamului meu... Ce voi fi eu fără casa asta a noastră care acuma a rămas pe seama și răspunderea mea?! Aici s-au născut înaintașii mei, aici au trăit ei marile lor bucurii și nenorociri, aici mi-am petrecut eu anii adolescenței și am încropit primele texte, aici am făcut nunta când mi-a sunat ceasul însurătorii și părinții mei mai erau în viață... Aici vreau să mor, de aici vreau

să fiu dus pe drumul fără de întoarcere... Nu am lăsat-o – nici să fie vândută, nici s-o vând... S-a întâmplat ca și în anul 1941, când am recăpătat-o datorită administrației române, așa și acum, a venit vremea de s-a dărâmat imperiul răului, iar casa a rezistat. Șocurile destinului însă au urmat... Mi-am pierdut părinții, unul după altul, la numai câțiva ani. Biata mamă, femeie de-o rară puritate morală și înțelepciune nativă, s-a stins la numai 52 de ani, după o grea suferință adusă de o boală incurabilă. Tatăl s-a petrecut subit, după un atac de cord... Dar cea mai grea lovitură, după ce în 1971 mi-a fost îngropată pentru aproape două decenii poate cea mai rezistentă carte a mea, **Noaptea a treia**, a fost că destinul mi l-a răpit pe fiul Alexandru în floarea vârstei, la 24 de ani, el, căruia la naștere i-am dat numele aceluia unchi al meu, sfâșiat de lupi în pădurile unde a fost dus la numai 12 ani cu taică-său, bunelul meu... Pierderi, șocuri, nenorociri una după alta... Dacă ar fi să le amintesc pe toate, ar rezulta că viața mi-a fost marcată numai de experiențe dintr-acestea, dar nu este așa... Au fost și momente frumoase, senine, iar cel mai mare dar pe care mi l-a oferit destinul este că am ajuns la această vârstă, că am ajuns să trăiesc timpurile noi, oricât de dificile ar fi ele, să văd cum se spun marile adevăruri despre toate câte le-am trăit, să ne bucurăm de libertate, de accesul liber la marile comori ale culturii naționale și universale... Cât despre mine personal, de peste un deceniu și jumătate sunt preocupat intens de a mă regăsi cel din junie, de a încerca să recuperez viața aceea de care am fost atunci

lipsit pe nedrept și să încerc a trăi ca și cum una nouă, dar nu pentru anume plăceri de care am fost privat, ci pentru a plăsmui acele cărți pe care am fost împiedicat să le scriu... Atâtea cărți frumoase, visate de mine, au fost asasinat de vitregiile timpului... Ajută-mă, Doamne, să le re nasc din cenușă...

– **O seamă de critici și istorici literari, mulți colegi de breaslă Vă consideră drept „vârful ierarhiei în proza basarabeană”, subliniind că sunteți „unul dintre cei mai reprezentativi scriitori basarabeni”. Care sunt alți „mai reprezentativi scriitori basarabeni”? După ce criteriile, principiile ar trebui declarate și recunoscute o „autoritate literară”? Care este impactul „reprezentativității” scriitorilor basarabeni în contextul literaturii române?**

– Ce spun criticii și istoricii literari îi privește. Eu știu mai bine și mai exact propria-mi valoare ca scriitor. Am scris mult, dar am publicat puțin, relativ puțin, din care doar vreo două cărți bune, nu mai mult. Acestea o să reziste timpului... Pe scriitorii reprezentativi i-am numit ceva mai sus, l-aș mai aminti pe Nicolae Vieru, dacă e să mă refer la prozatori, care e un autor încă insuficient de cunoscut și apreciat. Din generația mai nouă îl voi numi pe Vasile Gârneț, cu romanul său **Martorul**, a cărui ediție revăzută o aștept cu multă nerăbdare. Acest scriitor, care ne-a dat și câteva cărți de poeme, e dintre cei mai serioși, exigenți și profunzi autori de la noi. Vin apoi postmoderniștii, așa cum sunt ei numiți și precum se auto-intitulează, cu texte de proză care ar fi fost imposibil să apară în ace-

le negre vremuri din trecut. Este o explozie de romane *sui generis*, aproape toate experimentale: **AștepTații fiului sau carte pentru căruțași** de Dumitru Dan Maxim, **Rondul** de Ghenadie Postolache, **Totul despre mine** de Constantin Cheianu, **Pizdeț** de Alexandru Vaculovschi, **Negrissimo** de Liliana Corobca, **Printre vagoane** de Mihaela Perciun, **Karlik** de Pavel Păduraru, **Avionul mirosea a pește** (în curs de apariție) de Nicolae Popa, la care aș adăuga seria de romane, de-o vigoare aparte, a veteranului scrisului basarabean Aureliu Busuioc: **Lătrând la lună, Pactizând cu diavolul, Spune-mi Gioni și Hronicul Găinarilor** (în curs de apariție)... Din seria de prozatori ai generației '80 s-ar cuveni să le amintim și pe Silvia Celac și Lidia Istrati, două autoare remarcabile, dar și pe Haralambie Moraru, un autor de o originalitate incontestabilă, care ne va mai oferi surprize, zic eu... Cât despre așa-zisa „autoritate literară”, eu i-aș zice altfel: priză la cititor sau, sub alt aspect, „noutate literară”, care sunt oarecum în contradicție, dar de fapt se completează în timp. Or, un criteriu de evaluare a unei cărți constă în faptul dacă este citită, gustată, asta pe de-o parte, iar pe de altă parte, gustul comun nu poate servi drept criteriu de apreciere și atunci se pronunță expertii în materie, criticii literari. Dar așa cum critică literară nu prea avem, apar multe cărți, unele bune, însă lipsește consemnarea lor în presă. Nu avem o presă culturală aici, la noi, ceea ce face să se consume în van multe fenomene literare demne de toată atenția... Țasta-i blestemul nostru. Deci să ne bucurăm că apar

tot mai multe cărți noi, critica va veni mai pe urmă, dacă va veni... Critica o fac criticii, iar aceștia întârzie să apară, pentru că pentru a face critică e musai să citești cărțile, iar astă treabă nu e prea agreată la noi. Dacă nu sunteți de acord cu mine, enumerați-mi recenzii pozitive / negative la romanele apărute în ultimii ani, pe care le-am înșirat mai sus... Și nu-s toate, mi-a mai scăpat câte ceva...

„Impactul reprezentativității” scriitorilor basarabeni în contextul literaturii române? Foarte aproximativ / confuz. De altfel, ca și cel al literaturii române, luată în ansamblu, asupra literaturii europene și universale... Nul! De ce? O literatură se propagă în lume adeseori sincron cu imaginea țării de origine. Excepția o fac latino-americanii, dar excepția confirmă regula. Marile culturi, dar și literaturi, s-au produs în cadrul unor imperii în ascensiune, nu în declin... Mai depinde mult și de limba în care este scrisă acea literatură, de aria de circulație a acelei limbi... Zicea în cadrul unei reuniuni literare de la Chișinău președintele Uniunii Scriitorilor din România, Eugen Uricaru: „Credeam că după deschiderea ce a adus-o revoluția, literatura basarabeană va călări literatura română cel puțin timp de vreo patru ani!”. Auzit-ați ce premoniție exprima dumnealui? „Nu s-a întâmplat!” – constata același Uricaru. Și a spus un adevăr: nu s-a întâmplat. De ce? Eu la rândul meu mă întreb: dar de ce ar fi trebuit s-o „călărească”? Noi, într-o comunicare din 1990, am numit necesara „călăreală-împerechere” *sincronizare, apropiere, unificare*... Acest fenomen se produce totuși lent, dar se produ-

Mai 1980. O întâlnire cu colegii de studii și profesorii, printre care acad. Nicolae Corlăteanu, prof. dr. Vasile Coroban, Ion Racul, Ion Osadenco

ce... Altfel nici nu avea cum să se întâmple, dat fiind că ambele ramuri ale literaturii române ieșeau dintr-un mediu defavorabil creației, cel dictatorial, chiar dacă pentru literatura din Țară existau condiții mai favorabile decât pentru cea din Basarabia, care era supusă la asimilare și deznaționalizare... Pe scurt: antologia **Literatura română din Basarabia, secolul XX**, apărută prin efortul comun al editurilor Știința și Arc, este un eveniment epocal, căruia i-am dori noroc și un cât mai mare „impact” asupra literelor românești. Iar seria de eseuri despre literatura de la noi, semnate de strălucitul critic și istoric literar de la Oradea Ion Simuț, vine să dea o nouă respirație receptării în Țară a literaturii basarabene... Laudă acestui om, care a știut să-și învingă

propriile reticențe și să se aplece cu multă dragoste și înțelegere asupra procesului literar basarabean... Iar o seamă de tineri autori de la noi se manifestă activ în spațiul larg al literelor românești, astfel că impactul dorit își va spori, în anii ce vin, intensitatea, fără nici o îndoială...

– **Apropo, Ion Simuț afirmă că volumul Dumneavoastră Patria sovietică (1971) este „un bizar tribut conjunctural”. Cum, în ce context, în ce condiții a fost, de fapt, concepută lucrarea respectivă?**

– Vai, „lucrare”! Vai, „volum”! Totul se trage de la o notă bibliografică, apărută în **Dicționarul general al scriitorilor români**, care precede textul respectiv semnat de... (vezi, te rog, **Dicționarul**).

Acel semnatar a ținut să indice titlul unei cărțuții pentru copii, care cărțuție / text nu avea decât câteva propoziții, în total nici jumătate de pagină scrisă la mașină. Stimatul nostru critic a citit și a conchis că e vorba de „un volum” (sic!). Nu e vina domniei sale, s-au scris destule cărți de conjunctură pe vremuri. S-au scris din interes sau din convingere, asta e musai să se analizeze în cazul fiecărui autor în parte. Cu mine problema a fost următoarea: în 1971 îmi este respins manuscrisul romanului **Noaptea a treia** (ulterior: **Viața și moartea...**). În acea vreme, lucrau la Editura Literatura Artistică doi scriitori, colegi de-ai mei. Aveau ei, acolo, planurile și programele lor de editare a literaturii pentru copii, inclusiv pentru cei mai mici. Într-una din zile îmi telefonează unul și-mi spune că șefii le cer să editeze pentru cei mici cărți de educație a patriotismului sovietic și că ei nu știu pe unde să scoată cămașa. Mă roagă: „Scrie-ne ceva, că altfel...” Știind că acel coleg avea casa plină de copii și că va fi rău de el dacă rămâne fără salariu, mă frământ eu cât mă frământ (dar trebuie să mărturisesc cu mâna pe inimă că sunt foarte sensibil la rugămințile oamenilor, mai ales când e vorba de colegi scriitori) și, până la urmă, sclipuiesc un textuleț de câteva propoziții. Când îl am gata, îi dau un telefon respectivului coleg / editor și-i spun că nu mi-a ieșit decât un text minuscul și i-l și citesc pe loc. El ascultă și, la urmă, în loc să zică: „Nu, noi ne-am așteptat la ceva mai serios din partea matală!” (în felul ăsta aș fi scăpat de belea!), el exclamă îmbucurat: „E taman ceea ce se cere! I-o dăm unui pictor, face o sută

de desene, înșirăm textul dumatăle, atâta cât este, și – cartea-i gata! E doar pentru cei mici-micuți, care încă nu știu să citească...”. A apărut cartea, un fel de carte pliantă, ceva nou în practica de atunci a editurii, am avut și neplăceri cu acea apariție, de se revoltase întreaga secție de cultură a C.C.-ului: cum, adică-telea, despre Patria Sovietică să se scoată o carte cu asemenea proze suprarrealiste? Și încă pliantă? Nu cumva s-ar face aluzia că Uniunea Sovietică ar trebui... să se plieze? Da, da, nu vă mirați de asemenea suspiciuni, pentru că atunci anume suspiciunea domina peste tot... Reproduc acum, rezumativ, textul, care avea să facă aparența de „un bizar tribut conjunctural”. Iată-l: „Un copil întreabă: Pasăre, spune-mi, cât e de mare țara sovietică? Pasărea răspunde: Întreabă... avionul, căci eu niciodată nu am ajuns până la marginea ei... Copilul: Avionule, spune-mi, cât de întinsă este țara sovietelor? Avionul: Întreabă mai bine sputnicul, el știe, pentru că eu nu am zburat până la capătul ei. Copilul: Sputnicule, spune-mi, cât îi de mare țara sovietică? Sputnicul răspunde: De aici până la marginea lumii... E mare țara sovietică, cum nu e alta în lume și în ea locuiesc multe popoare și toți trăiesc ca prieteni, ca frați...”. Era un text de cea mai veritabilă probă de „patriotism sovietic”, care, desigur, pune accentul pe imensitatea teritoriului, fapt știut, adevărat, dar și pe prietenia dintre popoarele uriașei țări, care prietenie a dat chix până la urmă, dar asta nu din vina popoarelor, ci a sistemului care le-a acaparat, la vremea fiecăruia, cu forța armelor... Pentru acest păcat sunt gata să răspund oricând

și oricum, numai cu calificativul de „volum” nu sunt de acord și de aceea am ținut să aduc precizările de rigoare. Merci mult pentru întrebare: răspunzând, mi-am ușurat sufletul, cum s-ar zice...

– În eseu **Conștiința națională sub regimul comunist totalitar – R.S.S.M., 1956-1963 faceți o radiografie a mișcării naționale din această perioadă și evocați numele mai multor personalități de excepție ce au alcătuit nucleul rezistenței noastre de atunci, între care V. Coroban, N. Romanenco și G. Meniuc, scriitori și cetățeni de mare curaj și rară demnitate morală. Cuvinte aparte aveți pentru George Meniuc, autor al lucrării *Eseuri literare – o Dedicăție tinerilor literați* – publicată în revista *Nistru*, în care temerarul compatriot afirmă: „Poetul coboară în mijlocul neamului și dezgroapă mitul național, fenomenul tipic, structura internă...”. În ce măsură această aserțiune este valabilă și pentru tinerii scriitori de astăzi? Au ei vigoarea, forța, în fine, competența profesională pentru a depăși ceea ce George Meniuc numea „redarea facilă a zilei de totdeauna”?**

– Vasile Coroban, Nicolae Romanenco și George Meniuc, intelectualii formați în perioada interbelică, au fost figurile emblematice ale rezistenței culturii române în fața tăvălugului asimilator rusesc la sfârșitul anilor '50 și începutul anilor '60 în Basarabia. Oricine vrea să cunoască acel strălucit moment în evoluția conștiinței naționale din zona noastră se poate informa citind acel eseu, publicat în revista *Contrafort* în perioada anului

2005 – începutul anului 2006. Cât despre George Meniuc în particular, dar și despre eseuul lui *Dedicăție tinerilor literați* aș putea să spun, pe scurt, următoarele: G. Meniuc a fost unul dintre puținii scriitori ai generației sale care poseda o vastă cultură, atât literară, cât și filozofică. A fost omul care a trăit mereu în lumea miraculoasă a cărților, dar a coborât și în tumultul vieții, unde l-au interesat în primul rând comorile creației populare, basmele, baladele, cântecele și descântecetele... Mi-a mărturisit odată că subiectul poemului-basm *Andrieș* el i l-a sugerat lui Em. Bucov, și a mai adăugat că acesta era singurul text viabil din toată maculatura clasicului sovietic moldovean... A avut o evoluție sinuoasă creația lui Meniuc, dar a fost singurul scriitor din generația sa care, spre sfârșitul vieții, a renăscut precum pasărea Fenix din propria cenușă, revenind la uneltele din tinerețe... Originalul său roman **Disc** a fost selectat pentru **Antologia Literaturii Române din Basarabia, sec. XX**, ca una dintre cele mai bune realizări în proza acestui segment de timp istoric... Iar **Eseurile literare** și citatele pe care le aduceți din ele au fost scrise în anii tinereții scriitorului, reproduse în paginile revistei *Nistru* pe când era redactor-șef și vizează, într-adevăr, misiunea „poetului care coboară în mijlocul neamului”... Scriitorii de astăzi au o altă formație culturală. Contextul literar este altul, net deosebit de cel din timpul când își scria eseurile G. Meniuc. Dar dacă stai mai bine să te gândești, se pot depista anumite similitudini între procesul literar din prezent și cel interbelic. Prima ar fi efortul de

încadrare în procesul literar unic românesc (sincronizarea), care a și înregistrat în ultimii ani anumite succese. Cărți ale autorilor din Basarabia apar la București, Iași, Timișoara, Constanța, iar ale autorilor din Țară – la Chișinău. Cartea nu cunoaște frontiere, ca și pasărea. Al doilea moment pe care aș vrea să-l menționez aici ar fi acela că fenomenul unificării literare, ca să-i zic așa, este realizat anume de tinerii scriitori, parte dintre ei cu studii făcute în Țară, care s-au format ca oameni de cultură în sânul marii culturi românești... „Redarea facilă a zilei...”, sintagma pe care o desprinzi din textul lui G. Meniuc, nu vrea decât să-i cheme pe „condeieri” la aprofundarea problematicii creației, nu la lunecarea pe suprafațe netede. A face artă, nu gazetărie, asta vrea să spună autorul... Tinerii scriitori de astăzi nu mai fac o literatură cu o problematică direct sau frontal socială, așa cum erau obligați predecesorii lor de către regim și ideologie. Scrisul lor investighează lumea interioară a omului contemporan, făcând-o cu mijloacele și procedeele pe care le pune la dispoziție practica literară a secolului al XX-lea. După Proust, Faulkner, Kafka, Beckett, Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Gheorghe Crăciun, Bujor Nedelcovici și atâția alții nu mai poți să scrii ca... Or, scriitura, dar și problematica tinerilor autori de astăzi, este modernă și post-modernă, oricum ar fi ea, eternele teme ale existenței umane rămân să fie esența lor: viața, dragostea, adevărul, minciuna, binele, răul, frumosul, urâtul și tot așa... până la implacabila moarte. Procedeele

se schimbă, se reînnoiesc, temele rămân aceleași... Ca să aduc în discuție lucruri concrete, mă voi referi doar la miraculosul fenomen care se produce sub ochii noștri și pe care mulți, ca adevărații orbi, nu-l observă. Este ceea ce eu numesc explozia dramaturgiei, alături de cea a unei proze de înaltă ținută artistică. Avem autori dramatici care s-au consacrat acestui gen și activează cu mult succes. Piesele lor sunt jucate și la noi, și în teatre din alte țări: Val. Butnaru, Constantin Cheianu, Nicolae Negru, Irina Nechit ș.a., printre care țin să-l remarcat pe poetul scenic (așa l-am numit într-un mic eseu) Dumitru Crudu. Teatrul lui D. Crudu aduce pe scenele din Basarabia și din România, dar și din unele țări occidentale, frumusețea și mizeria existenței noastre, a celor de pe această palmă de pământ mereu năpăstuit, dar atât de binecuvântat cu talente autentice... Tinerii scriitori, zic eu, își fac datoria față de popor și cultura lui cu maximum de dăruire.

– Să abordăm un alt subiect „delicat”: rolul folclorului, în special al cântecului și al dansului popular, în conservarea identității noastre românești. Se pare că rezistența românilor din afara Țării are la temelie patrimoniul cultural creat de-a lungul secolelor. Or, românii, pomenindu-se, fără voia lor, în împrejurări istorice nefaste, într-o cruntă izolare față de patria lor istorică și față de lumea în continuă primenire și modernizare, au supraviețuit ca entitate datorită, paradoxal, tocmai acestei îngrădiri impuse de către străini. În lipsa accesului la valorile spirituale naționale și

universale, strămoșii noștri „au bătut” pasul pe loc, limitându-se la „averea” autohtonă, pe care au păstrat-o și au perpetuat-o cum au putut. Transnistria e un caz cu totul special în acest sens...

– Folclorul și rolul lui în conservarea identității noastre e o problemă atât de complexă și complicată, încât în câteva cuvinte nu poți decât s-o încurci și s-o compromiți. Voi încerca să schițez doar anumite aspecte în această privință. Sud-estul Europei, țările slave, mai trăiesc, în comparație cu Europa occidentală, într-o lume arhaică. Nu am în vedere că aici nu ar fi prezente atributele civilizației moderne – automobil, televiziune, apă caldă etc., deși despre apa caldă s-ar mai putea discuta! –, ci spiritul dominant și mentalitatea. Acestea sunt de sorginte veche-străveche, în cel mai bun caz – feudală. Iar folclorul

este expresia aceluși spirit și a aceleiași mentalități. În țările din Occident folclorul a murit de cel puțin două secole, odată cu aprofundarea revoluției industriale. Sate, acolo, ca și în America de Nord, nu mai există. La noi, în această parte a lumii, mai mult de jumătate din totalul populației locuiește în așezări rurale. Fapt care explică persistența mentalităților și a culturii folclorice. E bine, e rău? Și, și, mai exact: nici, nici. Pentru că nu se poate pune întrebarea în acest mod. Nu putem decât să facem o constatare și atât. Folclorul e o comoară neprețuită. Dar dacă îl comparăm cu o comoară, nu suntem prea departe de a ne gândi la bani. Iar banii se schimbă cu timpul și atunci cei vechi devin inoperanți. E bine dacă avuția o deții în aur! Dar de unde aur în locurile noastre? Aud că România are nu știu câte zeci de tone de aur în lingouri, dar pe care

2003. Cu soția Alexandra, fiica Stela și profesorul dr. Vasile Șoimaru la casa părintească din Mălăiești

nu le păstrează acasă, ci într-o bancă din Elveția sau Germania, nu se știe cu certitudine; mă rog, hoții... Să revenim: tocmai datorită acestei mentalități folclorice, arhaice, a majorității populației, se și întâmplă în această zonă a lumii ceea ce se întâmplă: revenirea comuniștilor la putere, dominația corupției, un lux nebun al celor puțini și o teribilă mizerie a celor mulți... De aici până la Europa civilizată... Iar avuția folclorului trebuie să rămână ca atare, o moștenire prețioasă, dar să nu determine spiritul și mentalitatea de azi... De altfel, supraaprecierea folclorului în conservarea identității noastre este, după mine, una dintre reminiscențele, mai exact, diversivniile defunctului regim totalitar, care era interesat ca noi să rămânem în feudalism prin gândire, spre a fi mai ușor manipulați, asimilați ca națiune... Ni se serveau binefacerile civilizației și ale progresului cu marcă rusească, lăsați fiind să ne cântăm doinele de jale, de fapt, nici pe acelea nu le acceptau, vroiau doine „optimiste” și cântece de bucurie la înmormântări, pentru că trebuiau să fie „în mormântări sovietice”, ca și „nunțile comsomoliste”... Amintiți-vă de **Jocul** lui Curbet, care, stilizând stângaci dansurile populare, le prezenta lumii întregi ca să obțină cât mai multă valută străină pentru bugetul statului criminal... Asta era soarta pervertită a folclorului nostru secular, atât de bogat. Astăzi? Astăzi altă făină se macină la moară. Apropo, pe timpul satrapului Bodiul s-au publicat mai multe volume de folclor. Dar ce și cât a intrat în acele volume din întreaga avuție adunată? Știi de la alcătuitoari că au fost excluse nenumărate texte care nu

conveneau ideologiei totalitariste. De ce Academia de astăzi, zisă democratică, nu ar reedita integral, da, integral, textele adunate din zona noastră, inclusiv cele care reflectă lupta poporului împotriva împilării ocupanților și calvarului deportărilor staliniste?...

Transnistria? E vai de ea...

Dar se mai ține. În curând ar putea să-și dea duhul... Și atunci va veni rândul Basarabiei...

– În societate se discută din nou contradictoriu despre istoria noastră: sunt expuse puncte de vedere diametral opuse despre aceleași evenimente, fenomene și chiar epoci. Unii uită că adevărata istorie a acestui neam se scrie și astăzi. Ce condiții trebuie să întrunească un autentic cronicar al timpului, care are obligația să lase „documente”, pe care „se vor sprijini” cei care vin după noi?

– Înainte de a fi scrisă, istoria se cuvine să fie făurită. Iar cum neamul nostru, în virtutea destinului său ingrat, dar și a firii sale extrem de maleabile, a fugit de multe ori din fața istoriei, retrăgându-se în a-istorie, rămâne de văzut ce le rămâne să facă acelor cronicari. Istoria la români e o treabă extrem de delicată, dar și foarte neobișnuită. Românii au avut mereu simțul istoriei, numai că n-au avut decât foarte rar posibilitatea de a o influența și a și-o face ei înșiși. Mereu au fost împinși la o parte, iar uneori și din spate, așa că majoritatea evenimentelor lor istorice au depins de alții. Au fost mai curând obiect decât subiect al istoriei. E bine, e rău? Și, și, sau, mai exact: nici, nici, ca și în cazul folclorului. A te situa în afara istoriei, care

nu e decât un lung șir de crime și războaie sângeroase, este, aș zice, semn de oarecare înțelepciune. Dar și de atitudine (cum să-i zic?) poetică, dacă nu chiar metafizică... Aș fi înclinat să spun că suntem un popor cu dominantă metafizică, ceea ce se mulează foarte bine pe dogma creștină ortodoxă, care domină și va domina încă mult timp mentalitatea românească și după aderarea la UE... „Documente”, zici... Da, până acuma istoria a fost scrisă pe bază de documente. Și a fost în mare parte o istorie falsă. De ce? Pentru că cei care au lăsat acele documente au pus în ele doar ceea ce le-a convenit lor. Dar câte lucruri și câte adevăruri au rămas nereflectate în documente? În ele sunt fixate domniile și războaiele, dar adevărata istorie fierbe și se coace în adâncurile vieții unui popor. Doar scriitorii apucă să le surprindă întrucâtva, dar aceștia au fost mereu sub pressingul ideologilor, al necazurilor de tot felul, astăzi la cheremul sponsorilor ș.a.m.d. Vreau să spun că în ultima perioadă a scrierii istoriei a apărut, dar cred că a existat dintotdeauna, doar că acuma a fost recunoscută de specialiștii în materie, așa-numita *istorie vie*. Sau: *istoria orală*. Adică cea care nu a fost fixată în acte și documente. Omul stă în fața ta și îți povestește întreaga lui viață: tu o înregistrezi și astfel ea devine parte a istoriei mari... Pe parcursul ultimului deceniu am utilizat această metodă, am adunat mai multe dialoguri, care ar face o carte interesantă și valoroasă, dar cine să ți-o editeze? Nu aveți cumva un sponsor în plus, domnilor?

– **Problema denumirii limbii noastre rămâne deschisă și după**

17 ani de argumentări, discuții, dezbateri. Chestiunea în cauză riscă să genereze noi explozii sociale – dovadă sunt ultimele evenimente, cauzate de extirparea din titulatura liceelor a cuvântului român – întrucât nu mai pot fi acceptate două denumiri pentru aceeași limbă. Când, cum vom scăpa (dacă vom scăpa!) de această tristă moștenire a ideologiei sovietice care stipula că pe cele două maluri ale Prutului locuiesc două popoare diferite care vorbesc două limbi diferite?

– Este exact confirmarea celor spuse de mine mai sus: nu noi am decis cum să fie denumită în Constituție limba noastră, ci... străinii. Ei au dominat viața noastră social-politică, ei au hotărât să ne lase la acea falsă denumire a limbii, în speranța că ea nu va mai ieși de la bucătărie și că, până la urmă, va și sucomba. Dar știi dumneata că există pe lumea asta și un război al limbilor? Neamul nostru de aici a avut, vreau să zic, o intuiție genială când a pornit, în condițiile ce i le oferea perestroika gorbaciovistă, lupta pentru limbă și alfabet. Da, a fost ceva colosal, deși unii, ba chiar mulți, au luat și mai iau în derâdere acele evenimente... Or, cum poți păși pe calea libertății, chiar dacă fragile și anevoioase, fără a te simți în adâncul sufletului tău om liber, vorbind și gândind în limba opresorului tău de ieri (și, de altfel, de azi)? Când și cum vom scăpa, și dacă vom scăpa, nu pot să știu, nu sunt un profet, dar știu atât: vine o nouă generație care nu va suporta minciuna la infinit și va repune adevărul istoric și științific în drepturile lui. La fel e și cu națiunea, care a

fost și este una singură, pentru că are același suflet și aceeași limbă, oricum ar denumi-o străinii...

– **Primul Parlament al R.M. a încercat să impună noi dimensiuni vieții sociale, politice și economice a tânărului stat, apărut din ruinele imperiului sovietic, rezultatele activității deputaților democrați însă, acum se vede acest lucru, s-au dovedit modeste. Care sunt greșelile, rătăcirile, erorile parlamentarilor de acum 15 ani? Ce ar fi trebuit să întreprindă ei pentru a justifica aspirațiile populației ce credea la 1989 că, în sfârșit, survine schimbarea în destinul moldovenilor din estul Prutului?**

– Greșeli, erori și rătăciri ale primului parlament? Ca unul care am făcut parte din el, vă pot aduce la cunoștință următoarele, deși, poate, sunt lucruri știute de unii. În primul parlament, ales în mod democratic, al fostei R.S.S.M., devenită pe parcurs Republica Moldova, suverană și independentă, au fost aleși în 1990 380 de deputați, inclusiv cei din Transnistria. La scurt timp, aceștia din urmă s-au retras în mare parte, rămânând vreo 350. Atenție: din acești 350 abia dacă 120-130 erau aleși din partea Frontului Popular, partea reformatoare a legislativului. Cam o treime. Ceilalți au fost președinți de colhozuri și sovhozuri, directori de fabrici și uzine, președinți de executive raionale și primi secretari raionali de partid, dar și secretari ai fostului, în „lege” pe atunci, C.C. al P.C.M. Altfel spus, două treimi din totalul deputaților erau nomenclaturiști. Și doar o treime frontiști! În primul an au mers lucrurile cum au mers,

dar în al doilea, la comanda centrului moscovit, a început procesul de frânare a reformelor, boicotarea lor, ca și a ședințelor de parlament. Până la urmă, fracțiunea reformatoare s-a văzut nevoită să-și dea demisia – amintiți-vă „revoltătoarea” demisie a „celor patru” din conducerea parlamentului! – iar instituția ca atare să se autodizolve înainte de termen... Un fapt pe care aș vrea să-l consemnez aici – pentru istoria-istorie! – dacă am tot vorbit despre adevărul pe care trebuie să-l consemneze cronicarii timpului. Iată-l: cu puțin înainte de alegeri, adus în fruntea P.C.M., domnul Petru Lucinschi a convocat în mod expres nomenclatura republicană și le-a ordonat tuturor să se facă deputați. Și s-au făcut. Au constituit 2/3 din legislativ. Și au executat ordinele sale în continuare, domnia sa fiind atunci ambasador al R.M. la Moscova... Să mai cauți greșeli, erori, rătăciri? La cine? La nomenclaturiști? Ce-au putut, frontiștii au făcut. Agrarienii comuniști i-au marginalizat și au executat în continuare ordinele de la „Centru”. Așa a fost adoptată Constituția, de către agraro-comuniști, așa a ajuns fostul prim secretar al comuniștilor președinte al Republicii Moldova, asta pe lângă faptul că și primul președinte tot secretar al C.C. fusese; tot așa au netezit și asfaltat ei calea pentru un președinte-general de miliție... Să fi fost ales în fruntea acestuia așa-zis stat un fost disident, un om care a suferit și a făcut pușcărie, luptând pentru libertatea neamului său! Altă faină s-ar fi măcinat la moară...

– **Afirmați direct că „Republica Moldova este singura (formațiune statală din lume – n.n.) care**

își reclamă originea de la foștii colonizatori” și că în prezent, ca și pe timpul regimului sovietic, populația titulară abia de este tolerată de către reprezentanții minorităților naționale care, de fapt, sunt la cârma Republicii Moldova. De ce un fost legislator nu crede în viitorul statului pentru a cărui independență, presupun, a votat?

– Adevărat, Republica Moldova se reclamă ca succesoare a R.S.S.M., care a fost o creatură stalinistă. La fel cum aceea se reclama de la fosta R.A.S.S.M. La primele ședințe ale primului parlament de după declararea independenței Republicii Moldova s-a făcut o nobilă încercare de a nu continua numărătoarea sesiunilor Legislativului după cele din perioada sovietică, ci a se începe de la evenimentul din august 1991: Parlamentul Republicii Moldova de legislatura I, apoi II ș.a.m.d., dar propunerea a întâlnit o rezistență furibundă și deci a rămas să... La fel cum noi, toți cetățenii acestei republici, ne ducem traiul într-un stat care a fost fondat de tiranul Stalin. Vă place?... Ceea ce am spus în acel eseu este ferma mea convingere, de când a fost publicat și până astăzi nu s-a schimbat nimic în substanța și firea acestui stat artificial și străin majorității populației românești de bază, ca să-mi retractez afirmația... Cât despre faptul că aș fi votat pentru independența acestui stat și că nu aș crede în viabilitatea lui – și e adevărat că nu

cred! – pot să vă mărturisesc că nu am votat, fiind la acea oră în afara teritoriului. La revenire, am încercat să-mi pun și eu semnătura, dar secretarul de atunci al parlamentului mi-a spus, cu un anume zâmbet: „Asta nu are nici o importanță!”, și nu mi-a oferit catastiful ca să semnez. Ulterior a mai apărut o ocazie: în una din ședințe au fost invitați toți cei care, dintr-un motiv sau altul, nu semnaseră pentru independență, toți au coborât să iscălească, eu însă am rămas la locul meu și – bine am făcut! Poate sunt singurul, nu știu, dar asta, vorba respectivului secretar, nu are nici o importanță... Și fără semnătura mea statul numit Republica Moldova prosperă, iar cam pe la Paștele Cailor va intra și în Uniunea Europeană.

La ce ne trebuie nouă Uniunea Europeană, dacă nu demult am scăpat din Uniunea Sovietică și, băgați fiind de domnul Snegur în CSI, așteptăm și azi ca, prin „voința” clasei noastre politice, să revenim *Back in the USSR*, după cum cheamă un tablou publicitar, amplasat pe toate străzile capitalei rusești de pe Bâc!...

– Stimate domnule Vladimir Beșleagă, vă mulțumesc pentru că ați binevoit să zăboviți asupra întrebărilor noastre. Răspunsurile sper să ofere cititorilor un prilej în plus pentru a cunoaște lumea (literară, cotidiană etc.) unuia dintre scriitorii noștri de frunte. La mulți ani, maestre, și sănătate!

Alexandru BURLACU

VLADIMIR BEȘLEAGĂ: DRAMA ZBORULUI FRÂNT

I. LUMEA ARTISTICĂ, PERSONAJE, TEHNICI NARATIVE

Un scriitor se impune în conștiința cititorului prin lumea artistică, prin personajele lui. Lumea artistică și personajele lui Vladimir Beșleagă sunt oarecum stranii, diferite de alte lumi și alte personaje ale prozatorilor basarabeni. De unde și nedumeririle firești: Un scriitor atât de puțin liric, atât de dificil și tragic în contextul unei proze lirice, baladesc-mioritice? Și ce „o fi însemnând” osârdia lui de a crea o galerie întregă de suciți, inadaptați, învinși? Sau poate Isai nu este un învins? La ce bun strategiile și tehnicile narrative neobișnuit de complexe pentru cititorul de romane clasice, tradiționale, structurile cu nenumărate puneri în abis? Dar stilul contorsionat, fără eleganță, cu înflorituri baroce? Care ar fi rațiunea plâsmuirii orășenizărilor Filimon, a altor protagoniști din romanele sale?

Toate personajele lui Beșleagă au ceva comun, sunt înrudite genetic, sunt introvertite și reflexive, trăind în subteranele timpului istoric.

În contextul euforiilor și utopiilor anilor '60 ai secolului trecut, când U.R.S.S. se luase la întrecere

cu America, era dificilă înțelegerea unei lumi bizare, centrate pe existența mărunță, banală, cu drame subiective ale cunoașterii și revelații ale unor adevăruri care nu mai puteau fi escamotate. Fără cunoașterea istoriei societății și a regimului totalitar, a *background*-ului anilor '60-'80, este imposibilă receptarea adecvată a operei lui Beșleagă.

Ion Simuț, în articolul *Vârful ierarhiei în proza basarabeană (România literară, 2005, nr. 20, 25-31 mai)*, conchide cu multă competență: „În complexitatea sintactică a frazei narrative, Vladimir Beșleagă concurează cu D. R. Popescu, N. Breban sau Aug. Buzura. E parcă mai apropiat de cel dintâi, în caracterul difuz și oral al exprimării, în amestecul de timpuri și senzații, având în comun, fără îndoială, o origine faulkneriană. Sensurile multiple ale narativității creează complexitate la toate nivelurile (sintactic, psihologic, existențial, moral). Dinamica sensurilor e susținută de densitatea verbală, repudierea adjectivului, mișcarea asociativă în două-trei planuri, jocul suprapunerilor dintre prezent și trecut, investigația de profunzime a unei conștiințe morale răscolită de reacții negative față de o greșită înțelegere socială a individului ultragiatic”.

Beșleagă este unul dintre puținii scriitori basarabeni care se integrează firesc în literatura română, cu cel puțin două romane. În acest sens, criticul de la *România literară* remarcă: „Dificil la lectură pentru că e dificil ca scriitură, elaborat cu efort apreciabil și cu voință de concentrare a intensităților afective, **Zbor frânt** e un roman de virtu-

zitate narativă, cu o bună tehnică a analizei psihologice”. Și distinge cu exactitate: „*Ionicul basarabean* (aici și în continuare sublinierile ne aparțin – A.B.) *nu are un exemplu mai bun decât, poate, un alt roman al aceluiași autor: **Viața și moartea nefericitului Filimon sau anevoioasa cale a cunoașterii de sine*** (de acesta îmi rezerv plăcerea să mă ocup separat altă dată). **Zbor frânt** este, din punctul meu de vedere, unul dintre primele patru-cinci romane care pot reprezenta convingător literatura basarabeană afară. Mihai Cimpoi l-a selectat în antologia sa de șapte romane din literatura basarabeană a secolului XX...”.

În opinia lui Ion Simuț „...Vladimir Beșleagă este cel mai important prozator basarabean al secolului XX, mai important pentru că e modern, mai tehnic și mai complex decât Ion Druță și decât oricare alt scriitor al provinciei noastre de est”. Romanul lui Beșleagă este unul experimental și se sincronizează cu noul roman francez, aspect la care va reflecta, mai târziu, scriitorul însuși. Desigur, **Zbor frânt** este, din perspectiva zilei de astăzi, un roman vulnerabil, cu anumite neadevăruri prin care autorul a încercat pe ici, pe colo să-i facă mai „raționali” pe *ai noștri*, de pe *malul nostru*. Nu întâmplător a fost interpretat ca o operă despre război, iar protagonistul – văzut ca cercetaș. Spațiul acordat acestei viziuni pare a fi covârșitor. Dar numai la prima vedere, căci motivele „pățaniei” lui Isai sunt mult mai profunde și mai intime decât cele evocate în interpretările din critica timpului,

fascinată de aparențe. Altfel spus, *gândirea captivă*, operând cu conceptele oficiale de atunci, avea afa-zie la valorile etern-umane, iar în limbajul de lemn al epocii acestea erau calificate prin aberantul „umanism abstract”. Miza prozei despre război, în sistemul de convenții al canonului romanului istoric, o constituie, cum spune N. Manolescu, evenimentul, cronică, frescă, preponderența moralului asupra psihologicului, continuitatea, tipicitatea. Dar – nimic din acestea în romanul lui Beșleagă.

Complexitatea tehnicilor narrative e condiționată în cazul lui Beșleagă nu atât de un mimetism artistic, cât de o intuiție exactă – dacă e să ne referim la contextul social-politic – a microcosmosului uman, a sufletelor unor învinși, ratați, deznădăcinați. Numai raportat la epoca redactării, romanul lui Beșleagă devine mai limpede în structura lui adâncă, mai accesibil în explicarea performanțelor tehnice, în (re)ontologizarea discursului narativ și a imaginii unei societăți în derivă.

1.1. ZBORUL FRÂNT FAȚĂ ÎN FAȚĂ CU DOGMA

Conștiința schimbării a acce-lerat și procesul de democratizare a literaturii române care, refuzând dogmele realismului socialist și stilul proletcultist, redescoperă formele moderniste, iar metamorfoza romanului basarabean începe odată cu a doua jumătate a anilor '60 ai sec. XX și cuprinde, în termenii lui Nicolae Manolescu, tipurile *doric* și *ionic*, în timp

ce *corinticul* este ca și cum inexistent, manifestându-se prefigurativ și indecis doar în **Povestea cu cocoșul roșu** (1966) de Vasile Vasilache.

Zbor frânt (1966), alături de **Singur în fața dragostei** (1966) de Aureliu Busuioc, urmate de **Disc** (1969) de George Meniuc și **Vămile** (1972) de Serafim Saka, înfățișează foarte nesigur tipul de roman ionic în literatura din Basarabia, cu întârziere de trei-patru decenii de la apariția romanelor semnate de Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, Garabet Ibrăileanu, Anton Holban, Mircea Eliade, dar contemporane cu **În absența stăpânilor** (1966) de Nicolae Breban, **Vestibul** (1967) de Alexandru Ivăsiuc, **Absenții** (1970), **Fetele tăcerii** (1974) de Augustin Buzura ș.a., scrieri care preiau elemente și convenții ale romanului ionic, formulă afirmată și explorată plener în anii treizeci ai secolului trecut. Pot fi amintite și alte mostre, inclusiv din poezia șaizeciștilor, care, într-o literatură cu o evoluție anormală, revine, după cum consideră M. Cărtărescu, la canonul modernist interbelic, la un soi de „neo-modernism”.

Dintre romanele lui Vladimir Beșleagă poate doar **Zbor frânt** și **Viața și moartea nefericitului Filimon sau anevoioasa cale a cunoașterii de sine** sunt reprezentative pentru proza basarabeană din secolul trecut. Sunt opere care trebuie interpretate, dimpreună, ca expresie artistică, fie și ușor confuză, a intuirii unei concepții asupra vieții și destinului istoric al neamului, dar și ca o concepție artistică diferită și chiar potrivnică celei oficiale, cu obsesia celor *trei nopți* (cenzura a fost

totuși vigilentă!) care ilustrează, pe cât admitea / respingea (cu voie de la partid) cenzura, tipul subversiv de roman, în bună măsură – *ionic*, dar, să recunoaștem, ușor asincron cu canonul postmodernist dominant în literatura occidentală din a doua jumătate a secolului al XX-lea. Sunt revelatoare în acest sens destăinuirile scriitorului dintr-o anchetă (*De ce scriu? În ce cred? / Revistă de istorie și teorie literară*, 1987, nr. 3-4): „Adevăratul debut în literatură a venit... pe la treizeci de ani. Parcursesem o lungă perioadă de ucenicie, în care au încăput anii de studenție, cei de doctoratură (am lucrat la teza: Liviu Rebreanu și arta romanului), anii de ziaristică...”. Beșleagă este conștient de faptul că romanul „întârzie” în formele depășite: „*Am fost totdeauna un întârziat și când zic așa am în vedere nu doar faptul că am cunoscut pe clasicii noștri abia pe la douăzeci și cinci de ani (atunci au fost editați), ci și pentru că tot ce am acumulat și asimilat – cultură lingvistică și literară – s-a depozitat în mine încet, greu, suprapunându-se peste nenumăratele și dureroasele experiențe ale vieții personale: tatăl judecat și condamnat la 20 de ani închisoare, mama secerată de o boală incurabilă. Loviturile destinului veneau să amplifice o rană mai veche, aceea pe care o aveam din tinerețe, când descopeream că nu numai eu unul sunt mut, ci întreg neamul meu este lipsit de frumoasa lui limbă literară, *fagure de miere*, cum a numit-o poetul. Pe atunci impostorii vremii dezlanțuiseră o adevărată vânătoare de... cuvinte, iar marii înaintași ai spiritualității noastre erau ținuți ca și sub lacăt...”.*

1.2. DESPRE GENEZA ROMANULUI

Aproape nimic din scrierile de început ale lui Vladimir Beșleagă nu anunță metamorfozele narative ulterioare din romanul care l-a consacrat. Criticii autohtoni au insistat mult asupra anticipării unor subiecte de roman în prozele scurte din volumul **La fântâna Leahului** (1963). E adevărat, unele tehnici pot fi atestate în *Drumul visurilor*, *La fântâna Leahului*, *Glas de frunze*, dar acestea sunt utilizate cu inocență și cu o simplitate dezarmantă. Simplu de tot e și fondul propriu-zis al volumului, care, alături de **Zbânțuilă** (1959), **Vacanța mea** (1959), **Buftea** (1962), **Gălușca lui Ilușca** (1963), dar și de **Vrei să zbori la lună?** (1964), sunt cărți pentru copii, marcate puternic de spiritul timpului și care ar mai putea prezenta interes doar pentru un istoric literar.

Zbor frânt, redactat în trei luni, în aprilie-iunie 1965, este editat în *anno Domini* 1966, în perioada apariției altor romane: **Povara bunătații noastre** (1961-1967) de Ion Druță, **Povestea cu cocoșul roșu** (1966) de Vasile Vasilache, **Singur în fața dragostei** (1966) de Aureliu Busuioc, **Podurile** (1966) de Ion Constantin Ciobanu; ultimul – un roman mai puțin românesc, dar cu mare trecere în epocă. Explicația acestei „rodnicii” trebuie căutată într-un complex de fenomene, specifice perioadei dezghețului hrușciovist, care venise cu întârziere într-o lume totalitară dominată de dogme, orice noutate fiind privită cu mefien-

ță. Noutatea romanelor (desigur, cu o anumită defazare temporală) e reductibilă, într-o ultimă analiză, la evitarea mai multor clișee, poncifuri ale literaturii oficiale, suprapopulată de personaje „tipice”, „pozitive”, pătrunse până în măduva oaselor de „optimismul ideologic”.

Se pare că prima consemnare despre *geneza romanului* Vladimir Beșleagă o face într-o anchetă (*Revista Moldova*, 1968, nr. 8. pag. 11): „Ca orice autor la apariția primei sale cărți (și eu consider că **La fântâna Leahului** este prima mea carte serioasă) se cuvenea să am o bucurie. Vai, n-am avut-o, poate de aceea că manuscrisul a zăbovit prea mult prin fel de fel de sertare sau că procesul de editare a durat prea mult... Din contra, am prins imediat ură pe ea. Așadar..., *căutările mele s-au desfășurat sub semnul negării, distrugerii tuturor principiilor și dexterităților pe care mi le formasem lucrând asupra acestor povestiri*”.

Reținem și alte câteva specifice, extrem de importante pentru înțelegerea efortului său de radicalizare a scriiturii: „*Primul lucru pe care l-am neglijat a fost deprinderea de a ciocăni, de a cizela fiecare frază, fiecare cuvânt*. Am optat deci pentru spontan, pentru firesc. Simțeam că pot mai mult, dar nu îndrăzneam. Și iată că, intervenind anumite împrejurări de ordin biografic, pomenindu-mă într-o stare psihică de mare tensiune, am pornit la scrierea romanului **Zbor frânt** (care, de altfel, *are la bază un episod, un subiect la care revenisem în câteva rânduri cu ani în urmă, dar de realizarea căruia nu eram*

satisfăcut, bănuind, pesemne, în el surse mai bogate decât cele valorificate de mine)".

Subiectul romanului a fost anticipat într-o proză scurtă și de mai multe ori. E un episod conștientizat mult mai târziu. Aflăm dintr-un dialog cu Serafim Saka și alte detalii șocante despre modul în care a fost conceput **Zborul frânt**: „*N-am știut și nu m-am gândit niciodată să-l scriu*".

Romanul ca specie presupune fie o arhitectonică bine armonizată, fie un „haos” regizat. Asupra construcției romanești, un novator al unei structuri centrate pe *diferența dintre durata timpului cronologic și durata timpului psihologic*, cum este Vladimir Beșleagă, a meditat, cu siguranță, îndelung. Și ne-o spune indirect, în următorul fragment: „A fost o idee schițată într-o povestire de vreo câteva pagini, pe care am pierdut-o. Odată însă, fiind într-un moment de mare durere sufletească, am început să scriu ca să scap de ea. Ieșea sau nu ieșea, asta nu avea nici o importanță. Era un moment de descărcare a sufletului. Cam acesta a fost contextul psihologic interior. De multe ori nu importă subiectul pe care ți-l alegi, ci propria ta stare sufletească interioară, în care te afli în momentul scrisului. Cineva spunea că un artist trebuie să-și dorească toate nenorocirile care pot exista în viața asta. E o idee crudă, dar ce să-i faci, asta e. *Uneori nenorocirile îl ocolesc pe om și atunci te pome-nești că le cauți*".

Este o aluzie la propria biografie? Un semn că s-a „cumințit” scriitorul (în limbajul tranzitiv, na-

ționalistul, unionistul) Beșleagă? Ideea cu „nenorocirile” (rămas pe drumuri fără mijloace de subzistență) trebuie înțeleasă ca fiind expusă în limbaj esopic? Fiind în conflict cu sistemul, cu cenzura, cum puteai spune ceva? Din aceste raționamente vine probabil și următoarea aserțiune: „Creația merge mână în mână, așa zice, se sincronizează cu durerea. Într-o atmosferă de calm, liniște sau, cum spuneau grecii – ataraxie, – nu se naște nimic de seamă, valoros. Și întrucât am făcut aici uz de erudiție, așa vrea să spun că și Platon susținea o teză potrivit căreia operele celor posedați vor avea parte de viață mai lungă, vor cuceri sufletele în timp și spațiu, ca să folosesc un termen mai apropiat nouă. Pe când scrierile calculate, reci, lipsite de frământările și zbuciumul vieții, au, dacă au, o viață scurtă”.

Renunțarea la experiențele stilistice anterioare nu a însemnat și „lepădarea” de trecutul literar, acesta fiind metamorfozat și asimilat în prezentul românesc. Psihologia creației ne oferă multe exemple foarte ciudate în acest sens. Corelația dintre emoțional și rațional este explicabilă în acest caz. Lesne explicabilă devine și reluarea în roman a unor tehnici și strategii narative predilecte, cum este tehnica punerii în abis, principiul teleologic, structura inelară etc. Oricum, prozatorul (după 16 ani de suplicii literare) are senzația că și-a redactat romanul în stare de transă, fapt firesc, menționat și mai târziu, de repetate ori. Mai mult, Beșleagă nu recunoaște (se pare, din anumite considerente deloc negliabile într-un regim totali-

tar) nici *substratul (auto)biografic* al romanului, chiar ironizează ușor pe seama unor cititori care au văzut în roman o lucrare mimetică, nu una de imaginație. Mult mai târziu, aflăm detalii revelatorii pentru înțelegerea acestui roman, dificil și neobișnuit pentru cititorul basarabean.

Într-un alt interviu, acordat Antoninei Callo, prozatorul insistă asupra stării de inconștiență cu care a fost redactat **Zborul frânt**: „*A fost o carte, pe care nici eu însumi nu-mi dau seama cum am scris-o. A fost ca o revelație. Cred că așa ceva i se poate întâmpla unui autor o singură dată.* În orice caz, unuia ca mine. Deși, mai târziu, am putut descoperi în ea unele locuri mai puțin realizate. Însă fuziunea totală dintre idee, sau concept, și formă o face vie, vibrantă, de viață lungă”.

Pe parcursul anilor, autorul revine, nu o dată, cu precizări despre geneza romanului, dezvăluind noi detalii. Într-un interviu cu Andrei Hropotinschi (*Tiparele prozei moderne*), romancierul afirmă: „În 1963 m-am retras de la *Cultura Moldovei*, după ce am fost luat la armată pe trei luni... M-am dus la mine în sat – mama era în viață, trăia și tatăl meu, și am început să lucrez la carte. Am lucrat câteva luni, dar în timpul acesta se îmbolnăvește mamă-mea. Am încercat să continuu lucrul la acea carte, dar n-am reușit. A venit în viața mea momentul acesta, boala mamei, foarte gravă și... tragică până la sfârșit. Am început să umblu cu ea pe la spitale. S-a dovedit că boala este incurabilă. A fost o perioadă complicată, despre care îmi vine greu să-mi dau seama”. Starea de spirit a fost expri-

mată mai nuanțat, mai elocvent, în următoarea confesiune: „În perioada aceea aveam *un subiect de povestire*, o mică povestire despre un băiat care, în timpul războiului, aflându-se pe malul Nistrului, unde s-a oprit frontul, a făcut câteva treceri la nemți, la inamic, și înapoi. Într-un fel, s-a inclus în luptă, în acțiunile militare, în pregătirea operației de la Nistru. Episodul acesta îmi fusese relatat de o persoană concretă, o rudă de-a soției, un bărbat cu familie. Era într-o toamnă ploioasă. Îmi povestea el despre tot felul de lucruri, și, ca printre altele, mi-a vorbit și despre întâmplarea asta care, căzând în memoria mea, s-a dus în adâncuri. Pe urmă, a apărut la suprafață. M-am agățat de ea și am scris o mică povestire. Apoi m-au preocupat alte subiecte. Și iată că în situația psihologică foarte grea, când maică-mea s-a stins din viață, am simțit că trebuie să aflu ieșire ca să nu mă desființez. Maică-mea a fost pentru mine și a rămas cel mai scump om de pe pământ. A fost un om de o rară puritate sufletească”.

Despre durata scrierii romanului aflăm tot aici: „În câteva săptămâni după moartea mamei am elaborat subiectul acestei cărți, în trei luni a fost scrisă. Dintr-odată, cu foarte mici redactări. S-a cristalizat în mine uimitor de repede și clar”. Modelul este – și sub acest aspect – Rebreanu, care își data manuscrisele: „Lucram în fiecare zi. Manuscrisele s-au păstrat, acolo sunt datate toate zilele”. Cu privire la ușurința cu care a fost redactat manuscrisul, prozatorul ne mărturisește: „Cartea s-a născut, cum se zice, dintr-o răsuflare. Desigur că

starea mea sufletească s-a răsfrânt în textura cărții, în pânza ei, în frazele ei, în tot. Acesta a fost momentul biografic...Dincolo de acest moment, cred că mai sunt mulți alți factori care vin să lumineze faptul apariției ei. Eram la vârsta când trebuia să încerc de ce sunt în stare și, uite, a coincis această pierdere a mamei cu apariția acestei cărți. Se justifică încă o dată adevărul *Meșterului Manole*, că pentru a realiza ceva frumos, superior în măsura în care-ți este dat, pentru a dura ceva, viața, firea, natura ne cere jertfe, niciodată și nimic nu ni se dă fără jertfă... Dacă n-ar fi fost acest moment al pierderii unui om atât de apropiat pentru mine, poate că aș fi scris o altă carte, aceea pe care o începusem, și ar fi fost altfel...Ca orice scriere, cartea mea cuprinde evenimentele oglindite, subiectul și acțiunea ei are, deci, *așa-zisa parte vizibilă*, adică ceea ce ne influențează prin ochi, prin imagini. Dar e și *ceva care este invizibil*, *așa-zisul metafizic*, ceea ce este dincolo, *ceea ce constituie suflarea acestei cărți*, trăirea mesajului ei profund... Partea aceea văzută s-a adunat din observații de război, căci copilăria mea a coincis cu perioada aceea de război, foarte agitată...”

În contextul unor învinuiri de „umanism abstract”, prozatorul le respinge, în surdină, pledând pentru acel ceva care este invizibil, pentru ceea ce constituie suflarea cărții: „...În cartea mea eroul caută, umblă, se zbuciumă... *Plecările lui, trecerile erau îndreptate spre căutarea și*

găsirea fratelui său. Probabil, aici s-au răsfrânt și propriile mele căutări, căutările mele din adolescență de a găsi frumusețea limbii, de a descoperi literatura înaintașilor, de a căuta pe frații mei, pe colegii, pe prietenii mei, cu care să mă adun și să fac ceva pe lumea asta... *De unul singur nu poți să faci nimic pe lume, trebuie să cauți pe ai tăi, cu care să mergi umăr la umăr*”.

Retorica și demagogia sistemului totalitar, bine cunoscute, dar jucate pe muchia ambiguităților, toarnă, într-o altă lectură, apă la moara unei idei inocente, dar care la Moscova era privită ca una foarte periculoasă (mai ales pe fundalul congresului *naționalist* din 1965 al scriitorilor din Moldova). Parcă timorat de eventualele consecințe, prozatorul se grăbește să dezmință orice bănuieli: „Deși cititorii din satul meu au făcut paralele între relațiile dintre tatăl meu și fratele lui cu cele dintre Isai și Ilie, eu nu de la asta am pornit. Accentul, după părerea mea, cade pe mărturisirea tatălui în fața fiului, care abia crește și căruia tatăl e dator să-i transmită experiența sa de viață, trăirea acelor vremi de foc, să i-o toarne în suflet, ca fiul, crescând mare, să-l înțeleagă”.

Mereu nemulțumit de recepția romanului, Vladimir Beșleagă deschide și închide, adeseori, anumite perspective, orientând / dezorientând critica / cenzura. Examinarea atentă a interviurilor acordate pe parcursul anilor pune în lumină mai mult semiotica romanului decât geneza lui.

Vladimir BEȘLEAGĂ

Recent, scriitorul Vladimir Beșleagă a publicat volumul de versuri **Țipătul lăstunului** (Editura Cartier, Chișinău, 2006), carte despre care, într-un scurt interviu acordat cu ocazia acestei apariții editoriale, criticul literar Andrei Țurcanu spunea: „Țipătul lăstunului cuprinde niște fulgurații poetice care sunt mai degrabă niște fulgurații epice, ele concentrează stări de conștiință și de spirit, senzații și emoții în forma lor de naștere și de manifestare spontană, atunci când natura se conține și se exprimă în ele, în generalitatea ei frustă, nemijlocită. Beșleagă este, înainte de toate, un romancier și un cercetător și uite că din romanele și din cercetările sale au rămas aceste scânteii poetice – ele sunt ca un abur ce plutește deasupra muncii sale de-o viață” (*Jurnal de Chișinău*, 25 iulie 2006).

Publicăm în continuare câteva poezii semnate de Vladimir Beșleagă.

* * *

constat consternat – așa s-a întâmplat:
 m-a dat Dumnezeu cu capul în jos...
 mă cățarasem să tai și să bat o scândură sub streășină
 o aveam într-o mână, în alta cuțitoaia –
 și-am început s-o tai:
 hârș-hârș-hârș!
 (imaginați-vă: stau sus, pe o scară de aluminiu,
 în formă de A și retez scândura)
 scara se clatină –
 caaaaad!
 (eram pe pragul nalt din fața ușii,
 în spatele meu prispa de beton)
 „Sari!» – am auzit?
 și m-am izbit, împingându-mă cu putere îndărăt
 aruncând și scândură și cuțitoaie din mâini
 și-i-i – răsucindu-mă în aer
 (cum fac pisicile – ca să cadă pe labe)
 am aterizat (cam stângaci, o, da, nu avui agilitatea unei feline),
 plonjând cu toată greutatea trupului, pe piciorul
 stâng, în călcâi,
 pe cel drept, în genunchi
 da, în genunchi...
 Acum – de ce toate acestea?
 Simplu de tot:
 am descoperit (la vârsta bătrâneții) că am un trup...
 Da, un trup!
 Eu, care toată viața l-am ignorat
 mi-am bătut joc de el
 de parcă nu ar fi fost al meu...

Brusc am conștientizat că-l am
 și e numai unul
 și eu nu m-am îngrijit câtuși de puțin de el în viața mea.
 Ajuns infirm, beteag de un picior
 m-am pomenit că nu am cu ce să port
 propriul trup, acesta, singurul pe care-l am...
 Vezi ce bine mi-a făcut Dumnezeu, ajutându-mă să cad?
 Mi-am regăsit trupul!
 De care uitasem...
 De care nu-mi păsa... De care... de care... de care...
 Așa, suferind zile, săptămâni la rând,
 reflectam:
 Trupul? Da, trupul...
 Dar pentru ce am nevoie de el?
 Că, de nu l-aș avea, nici picioare nu mi-ar trebui
 ca să-l port.
 Acum, iată, sunt imobilizat.
 Vai, ce rău e când omul nu e în stare să-și poarte
 propriul trup!
 Trupul? Dar ce e, la urma urmei, acest trup?
 La ce-ți folosește?
 Dacă te uiți la el, din față, și-i vezi gura,
 numaidecât îți vine-n ochi asemănarea lui
 cu un vierme:
 toată viața înghite mâncare
 precum o râmă pământul, trecându-l / o prin
 tubul digestiv...
 Nu e un vierme trupul nostru?
 Iar de-l privești din spate
 îți vin analogii și mai deșucheate...
 Am să apelez la o comparație
 din civilizația noastră supratehnicizată:
 E o rachetă trupul omului!
 Ceea ce bagă pe gură, arde în el și... iese cu forță
 pe... partea opusă...
 De ce? Pentru ce?
 Ca să se poată mișca înainte, nu?
 Ei, să ziceți acum că nu se aseamănă trupul omului
 cu cea mai sofisticată mașinărie,
 care năzuiește spre înălțimi, spre Cosmos?
 Da, adevărat, numai că, vai! nu ajunge acolo niciodată.
 Aici, jos, rămâne.
 Din țărână se naște, în țărână se întoarce (*Ecc1.*)
 Cu viermele se aseamănă și, până la urmă,

pradă viermilor ajunge... (*Psm. X*)
La asta, deci, m-a adus Căderea?
Halal descoperire!
Răbdare! Puțintică răbdare (n. Iancu).
Mai există o variantă:
 să-l privești din...
 de la o parte.
Așa cum îl arată o planșă anatomică,
 în care se văd toate organele
 adunate în torace și abdomen.
O imagine magnifică!
Atâtea măruntaie înghesuite într-o încăpere
 îngustă:
 inimă, plămâni, ficat etc. ...

Apropo de Cap.
M-o fi dat, poate, Dumnezeu cu capul în jos,
 de pe scară (om prost! să tai tu scândura
 sus, în loc s-o retezi jos!),
dar se afla alături de El Sfântul Pantelimon,
 care s-a milostivit și mi-a strigat:
 „Sari!”
și am sărit. Și mi-am stâlcit numai piciorul.
 Sfântul marele mucenic (grecește: *megalomartiros*)
 Pantelimon, căci de ziua lui mi-a fost Căderea.
El, carele, medic fiind, s-a îndurat de mine,
 păcătosul...

26 august 2003, Mălăiești

* * *

...ce idee genială!
 să-l invit la mine pe măiestrul Busuioc
 pentru trei zile și trei nopți
 desigur cu consoarta!
 să-i găzduiesc ca pe cei mai doriți și scumpi
 oaspeți
ei să fie stăpânii eu – robul lor
 casa mea să fie casa lor
 grădina mea grădina lor
 bucatele mele cele mai alese
 puse pe masă pentru ei
 eu să stau și să privesc
 ca un adevărat serv...

am trăit cu acest vis minunat zile la rând
 și eram nespus de fericit
 cum demult nu am mai fost...
 dar astăzi...
 astăzi, o, ce nenorocire...
 astăzi m-am pomenit pe neașteptate
 cu visul meu făcut țândări!
 vai! nu pot să am de oaspete pe măiestrul Busuioc!
 cum de nu m-am gândit de la bun început?
 o, nerodul de mine!
 unde am să-l culc? în care pat?
 dânsul și doamna lui sunt de două ori mai
 lungi ca mine și doamna mea!
 că doar n-o să doarmă încovrigiți!
 ori cu trunchiul în pat
 și cu picioarele pe podea...
 vai! ce nenorocire, vai ce nenorocire!
 ce mă fac? ce mă fac? ce mă fac?
 doar n-o să le cer să-și scurteze picioarele,
 ar fi să mă comport aidoma lui Procust, nu?
 mai bine am să mă duc eu la domnia sa și am să-mi cer
 iertare pentru prostia mea
 am să zic așa: Măiestre, am avut o idee genială:
 să te invit la mine cu doamna să vă găzduiesc
 trei zile și trei nopți
 domnia ta să fii stăpân, eu – robul...
 La care... parcă-l aud pe spiritualul, cinicul,
 mereu pornitul pe glume Aureliu Busuioc:
 „Spune-mi Gioni... și am terminat palavrele”...
 Așa s-a spulberat unul dintre cele mai frumoase visuri ale mele –
 înainte de a se... naște...

5 mai 2005, Mălăiești

* * *

Vasile, avem noi socotelile noastre, multe
 Le știi prea bine
 dar!
 eu la casa ta din Unțești am fost
 cum am văzut-o cum
 așa am văzut-o
 nu vreau să zic
 mai bine n-aș fi văzut-o

o chichineață cum la mine-n sat nu se află
dar fie!
nu tu ai sclipuit-o,
acolo te-ai născut și-i locul tău sfânt
mă închin
dar iată ce vreau să te rog, Vasile!
vino de vezi și tu casa mea
știi că-ți pregătești un loc de veci
la Chișinău,
dar ce-i Chișinăul?
Unțeștii ți-e matca ta!
dar fie!
așa a vrut-o și Creangă:
la Iași, nu la Humulești...
Vino Vasile de-mi vezi casa
că dacă nu mi-ai văzut-o
degeaba am fost prieteni
de-o viață...

21 ianuarie 2005, Mălăiești

* * *

...a ars cimitirul
e negru cimitirul
cineva i-a pus foc
și a ars toată iarba din cimitir
și acum e negru cimitirul
dar e primăvară
va crește altă iarbă
și va fi iar verde cimitirul
vor înflori vișinii
va înflori liliacul
crucile vor fi vopsite
pietrele văruite
și va fi iar frumos cimitirul...
am venit să îngrijesc mormintele părinților
și mi-am văzut locul
unde mă voi odihni și eu
alături de mama
da alături de mama
la început am tresărit
văzând o moviliță de pământ
care să fi... cine să-mi fi ocupat locul?
pe dată mi-am amintit că eu însumi am aruncat acel pământ

când am pus monumentul mamei
mi-am adus aminte
 și m-am bucurat
 dar pe loc am observat
 între niște pomi de vișin
 care ar fi să crească la picioarele
 mele
doi salcâmi boierești
 din cei cu ghimpi de-o șchioapă
 ascuțiți
de pot să-ți ajungă până la inimă
 au împânzit cimitirul
dar care să vezi
 nu au ars odată cu iarba
am luat cuțitoaia
 și deși eram obosit de-a binelea
 i-am retezat
mi-am șters fruntea de nădușeală
 și-n clipa aceea am avut o revelație
da adevărat este
 frumusețea va salva lumea
dar nu cea frumusețe banală
 la care ne gândim mereu
 purtați de deșertăciuni
ci profundul, inexplicabilul simț al frumosului
care stă la baza existenței noastre
 și care ne dictează
aruncă la o parte copacul cu spini
 aruncă-l dintre pomii cu flori și fructe
fă să triumfe pe lume frumusețea
 altfel nu vei avea
 nici viață demnă
 și nici moarte împăcată...

28 martie 2006, Mălăiești

ANATOL CODRU – 70

UN POET AL ESENȚELOR

Stimate domnule Anatol CODRU,

La apariția cărții Dumneavoastră **Piatra de Citire** (un titlu de excepție), critica literară a reacționat cu mult discernământ, considerând-o, aproape unanim, drept unul dintre cele mai valoroase volume de poezie care s-au scris vreodată în Basarabia.

Au trecut anii...

Între timp au apărut și alte cărți semnate de Dumneavoastră.

A evoluat și literatura.

În prezent, am ajuns să ne bucurăm și de procesul sincronizării firești a literaturii de la noi cu cea din România; suntem, de fapt, mar-

O ORĂ
CU
POETUL

torii devenirii ei întru acel „tot” – unic și indivizibil – de care vorbea George Călinescu. Dumneavoastră nu sunteți însă un simplu „marmor”, sunteți unul dintre actorii de frunte ai acestui proces, or, „grăind” la ceas aniversar, adevărul e că sunteți – prin ingeniozitatea unghiului de investigație artistică, prin amestecul surprinzător de tradiționalism și modernitate a convențiilor, prin inventivitatea creatoare – și unul dintre cei mai importanți poeți români contemporani.

Ajuns la o vârstă numită, în mod tradițional, a împlinirilor, a cugelului asupra întregului destin, Dumneavoastră urmați, și astăzi, cu aceeași osârdie, drumul căutărilor, continuați să săpați în „piatra de citire” a Adevărului și să cântați, simbolic – într-o savuroasă limbă „poezească” (de la Stănescu citire!) –, esențele, însușirile profunde și datele ontologice adânci ale omului.

Iubite coleg, truda întru dăinuirea cuvântului și multe din filmele tale au intrat în patrimoniul culturii noastre naționale! Cu atât mai onorant pentru noi e a te ști și a te avea alături – și la bine, și la greu – în componența colegiului de redacție al revistei de știință și cultură *Limba Română*.

Cu ocazia împlinirii vârstei de 70 de ani, îți dorim multă sănătate, inspirație și tărie în credința că frumosul poetic va salva... *Limba Română*.

Și lumea în care trăim.

La mulți ani!

**Colegiul de redacție
al revistei *Limba Română***

Ana BANTOȘ

ANATOL CODRU: RECUPERAREA AUTENTICULUI

Se știe că literatura modernă, începând cu primele decenii ale secolului al XX-lea, are drept obiectiv principal recuperarea autenticului.

În ce măsură putem vorbi despre acest aspect, referindu-ne la literatura română din spațiul pruto-nistean, în a doua jumătate a secolului al XX-lea, perioadă în care s-a afirmat și poetul Anatol Codru, este o întrebare nu tocmai simplă. Căci drumul parcurs de scriitorii basarabeni este unul sinuos, foarte complex și complicat. Anume în acest context Anatol Codru a creat și continuă să creeze.

Născut în Transnistria, în satul Malovata Nouă, astăzi Comisarovca Nouă, el a parcurs o cale de creație similară cu cea a confracților săi Vlad Ioviță, Vladimir Beșleagă, Grigore Vieru, Gheorghe Vodă, Victor Teleucă, Serafim Saka, Liviu Damian ș. a. Poetul poate fi considerat însă un avantajat față de congenerii săi, prin faptul că s-a afirmat la confluența dintre literatură și cinematografie (fiind și deținătorul funcției de președinte al Uniunii Cineaștilor din Moldova timp de 12 ani). Activitatea cinematografică i-a favorizat implicarea, într-o măsură mai mare, și în procesul de modernizare a poeziei. Poate anume din această cauză mai tinerii săi con-

fracți, cel puțin într-o anumită perioadă, și-l revendicau ca „model”.

Reamintim, în context, că despre modernizarea poeziei române în general au scris Eugen Lovinescu, Tudor Vianu, Vladimir Streinu. Iar despre modernizarea poeziei basarabene s-a scris mai puțin. Aici trebuie căutată probabil și explicația unui anumit decalaj dintre generații. Consider că cel mai rezonabil ar fi să examinăm modernizarea literaturii basarabene din perspectiva reafirmării autenticului. Doar în acest fel vom putea despărți apele tradiționalismului de cele ale modernismului de dragul modernismului, vom putea nuanța lucrurile pentru a le aprecia la justa lor valoare. În primul rând, nu trebuie să omitem opinia lui Camil Petrescu, cel scriind despre Marcel Proust, autor care a revoluționat proza secolului al XX-lea. Astfel, pentru prozatorul român esența autenticității poate fi dedusă din următoarea afirmație: „nu putem cunoaște nimic absolut, decât răsfrângându-ne în noi înșine, decât întorcând privirea asupra propriului nostru conținut sufletesc”¹. De asemenea, nu trebuie omisă ideea lui Ortega y Gasset potrivit căreia „există un adevăr teoretic, științific, intelectual și un adevăr care aparține unei categorii distincte și mai decisive, anume un adevăr al destinului. Adevărurile teoretice, scrie autorul hispanic, sunt mai discutabile, dar întregul înțeles și toată forța lor constau tocmai în faptul că sunt discutate; ele se zămislesc din discuții, trăiesc atâta cât sunt discutate și sunt făcute exclusiv pentru

discuție. Destinul însă – ceea ce în mod vital trebuie sau nu trebuie să fie – nu se discută, ci se acceptă sau nu. Dacă îl acceptăm, suntem autentici, dacă nu-l acceptăm, suntem însăși negarea, falsificarea propriului nostru eu. Destinul nu constă în ceea ce am avea chef să facem; el se recunoaște și își arată profilul său evident și viguros în conștiința necesității de a face ceea ce nu ne convine”².

Prin urmare, și modernizarea trebuie raportată la condițiile specifice ale unui context cultural concret. Trebuie să ținem cont și de faptul că promotorii cei mai fervenți ai modernismului, precum au fost Apollinaire în Franța și T. S. Eliot în spațiul englez, puneau problema corelării modernismului cu valorile consacrate și cu tradiția. Deci autenticitatea, pentru care pledează autorii moderni, nu contrazice tradiția. Revenind la poezia basarabeană și la Anatol Codru, trebuie să precizăm că aici accederea la modernitate este în relație directă cu nevoia stringentă de recuperare a autenticului și, în același timp, cu nevoia de recuperare, oricât ar părea de paradoxal, a tradiției. De ce? Deoarece literatura a fost jertfa politicii de creare artificială a două națiuni, a două limbi, când, de fapt, există o singură rădăcină și un singur trunchi din care crește coroana impunătoare a literaturii române care se extinde până peste Nistru. Eminescu, actual și azi, susține că identitatea națională este determinată de cultură. Atâta doar că accederea la cultură în spațiul pruto-nistean din perioa-

da sovietică a fost excesiv de ideologizată. Deci – autenticitatea, spre care tindeau scriitorii basarabeni, nu putea fi atinsă decât printr-o cursă de învingere a unor obstacole inimaginabile. Se pare că anume din această cauză literatura din Basarabia, în special poezia, este atât de impregnată de sentimentul sacralului, fără de care recuperarea autenticului rămâne o iluzie.

Cu mai mulți ani în urmă am audiat prelegerile despre fantastic și real în literatura română, susținute de doamna Roxana Sorescu la Universitatea de Stat din Moldova. Eram în perioada elaborării tezei de doctorat și am rugat-o să-mi citească primul capitol, despre *sacru* și *profan* în creația lui Lucian Blaga, poet care i-a influențat și pe autorii basarabeni. După ce l-a citit, am întrebat-o dacă este justificată investigarea poeziei basarabene din perspectiva sacralului. Am întrebat-o, știind că în ajun participase la omagierea unui poet de la noi. Era poetul Anatol Codru. Și doamna Sorescu mi-a spus, cu multă însuflețire, că am dreptate și că dânsa s-a convins de acest lucru citind poezia lui Anatol Codru. Iar la ultima prelegere distinsa profesora și-a încheiat cursul subliniind că literatura din Basarabia trebuie cercetată anume prin prisma sacralului. În teza pe care, între timp, am publicat-o nu i-am acordat acestui poet spațiul cuvenit. O fac acum, susținând că este unul dintre autorii cei mai marcați de sacralizare, prin faptul că își concepe poezia ca pe un ritual. Rostirea ritualică

este preferată de poeții basarabeni grație voinței de reabilitare a artei scrisului, a cuvântului artistic care trebuie eliberat de opresiunea ideologică. Imanența și transcendența (realul și fantasticul) sunt la Anatol Codru de natură să întrească forța scrisului și autenticitatea. Raportarea la dimensiunea divină este un prim pas spre transformarea biograficului în sentiment, așa cum acesta se regăsește în poezia tradițională și în cea modernă. De aici încolo, de la transformarea biograficului în material al poeziei, începe fragmentarea viziunii. Notațiile fulgurante, reminiscențele memoriei afective fac parte din fluviul viziunilor arborescente ale lui Anatol Codru. Trecutul și prezentul se împletesc ca din întâmplare, poezia fiind construită la modul modernist. Însă ordinea este determinată din interior: memoria este cea care guvernează. Este o memorie a personajului reintegrată în memoria colectivă, poetul fiind conștiința cea mai înaltă a colectivității din care face parte. Or, în Basarabia un poet nu poate fi autentic decât așa cum este, de fapt, în toată lumea, chiar dacă în alți termeni. Memoria este la Anatol Codru una grea ca lutul, ca piatra, sporind substanța versului; este ceea ce îl determină pe poet să exerseze jocurile expresive de limbaj. În felul acesta, în poezia lui Anatol Codru își găsesc loc manierismul și, uneori, prețiozitatea. Acestea însă nu prevalează, metafora savant elaborată nu se ridică deasupra scrisului lucid. Realul la care face

trimitere poetul este supus, sub influența artei cinematografice cu accente neorealiste, transfigurării artistice prin intermediul inventivității lexicale. Inventivitatea lexicală vizează mai ales straturile vechi, arhaice ale limbii române, conservată în mod miraculos și aproape straniu în zona transnistreană. „Volubilitatea” lui Anatol Codru e una specifică. La el cuvintele sunt grele, aidoma pietrelor și cărămizilor zidite în temelii. Temeiul, în-te-meierea și teama de a nu da greș sunt datele esențiale ale scrisului acestui autor. Există un specific românesc caracteristic zonelor de hotar, pus în valoare de o sensibilitate traumatizată. La fel ca și în proza lui Vladimir Beșleagă, în poezia lui Anatol Codru căile adevărului sunt întortocheate, greu de surprins, dar stăpânite cu dârzenie. În acest context, limbajul ca formă de afiliere la mișcarea de modernizare a literaturii este relevant. Anatol Codru a învățat arta de reconstruire a lumii prin limbaj de la Nichita Stănescu. Însă ceea ce în cazul poeziei lui Nichita Stănescu este mișcare perpetuă, la Anatol Codru e o cascadă de cuvinte, o izbucnire a energiilor creatoare. Există la el, dincolo de rafinamentul scontat, o duritate izvorâtă din dorința de a nu ceda, de a fi învingător. Anatol Codru rămâne fidel construcțiilor clasice și chiar arhaice de cuvinte și, în mod paradoxal, accede la modernitate tocmai datorită acestui fapt, mizând pe forța expresivității. Dar oare altfel arăta viitorul poeziei anticipat de către americanul Ezra Pound, de

la care se revendică modernismul și postmodernismul de astăzi?

Energică, de factură uneori expresionistă, poezia sa este axată pe dragostea de viață ce topește gheața incomunicabilității veacului asprit. Ea exprimă un sentiment al solidarității constructive, întemeietoare, ce se naște din voința de a izbândi. Există în poezia lui Anatol Codru un soare de acasă, pasărea, floarea de tei, „grâul ce mi-i de eroi”, pâinea, fântâna, moartea, aripa, laptele, mielul, roata – toate fiind semne „c-am izbândit în timp”.

S-a spus despre Anatol Codru, pe bună dreptate, că este un excelent constructor de metafore. Urmând exemplul înaintemergătorului Nichita Stănescu, el extrage din cuvinte valoarea semantică maximă. Felul lui de a scrie este o luptă aprigă pentru stăpânirea materialului lingvistic. E de menționat că jocurile lingvistice ale lui Anatol Codru se situează, după cum a observat și criticul literar Theodor Codreanu, pe propriul teren. Asociind piatra cu necuvântul, criticul consideră că poetul basarabean a înțeles perfect condiția poetului modern, de explorator, de „savant”. În același context, Theodor Codreanu sugerează că poezia lui Anatol Codru nu poate fi înțeleasă cu adevărat fără „raportarea la gradul zero al crizei spiritului european”³. Depășirea crizei prin „pogorârea sacralului asupra pietrei”, sacralul fiind o trăsătură generală a literaturii din Basarabia, ține de nevoia reabilitării autenticului în plan artistic, dar și în plan ontologic. Din efortul acestei

reabilitări face parte și conceperea poeziei ca explorare a motivelor folclorice, și popularizarea motivelor culese din realitatea istorică. Este cazul să amintim aici că scriitorul Ramón Menéndez Pidal evidențiază, într-o referință la literatura națională, un cadru al popularității artei spaniole, în care spunea că mulți autori se prăbușesc în uitare, dar că, pe de altă parte, „spiritul popular se poate mulțumi secole de-a rândul cu același cânt, povestire, costum, obicei din bătrâni, independent de modă și gustul aristocrației”. Anume de aici, consideră autorul citat, vine persistența seculară a temelor poetice. Dar tocmai această continuitate, „în pofida schimbărilor inspirației poetice, înalță, scrie Pidal, de la planul popular la cel cu adevărat național, totdeauna când temele mai răspândite au fost cele ale poeziei eroice”⁴. Poezia lui A. Codru se îndreaptă către spiritul popular înțeles anume în acest sens, autorul rememorând experiențele dure ale secetei, războiului, deportărilor, deznaționalizării. A înțelege poezia lui Anatol Codru înseamnă a străbate orizontul unei metafore situată la limita dintre arta folclorică și cea cultă (modernă și postmodernă). Aici, la interferența diferitelor straturi lingvistice, autorul caută noi semnificații ale ludicului, dar și ale menirii omului. Or, în timp ce literatura universală era axată pe problema condiției umane (la Franz Kafka, James Joyce, Thomas Mann, T. S. Eliot), în spațiul îngust dintre Prut și Nistru lirica meditativă (cum se obișnuia să fie numită) viza rostul omului pe

pământ, într-un context specific unui timp ideologizat. Iată de ce pământul are, la Anatol Codru, semnificații multiple, incluzând și ecouri rebreniene. Poetul se deosebește însă de confrății săi, care au cântat pământul în mod diferit, atingând de multe ori culmile expresiei artistice (așa cum se întâmplă în creația lui Grigore Vieru, bunăoară). La Anatol Codru pământul are consistența pietrei. În raport cu pământul, piatra comportă o doză mai mare de „agresivitate”, autorul propunându-și să o „îmblânzească”, să-și supună limbajul, cuvântul – acestea fiind mai puțin maleabile și mai greu de supus lucrării artistice în condițiile izolării brutale a culturii și literaturii române din Basarabia. Motivul pietrei reflectă nu doar problema limbajului, ci și pe cea a limbii române în spațiul cultural pruto-nistean. Limbajul este de fapt limba, devenită material de construcție, „piatră de citire” și de zidire a literaturii. De aici și senzația zdrumicării limbajului în poezia sa. Am putea face o paralelă între personajul liric din poezia lui Anatol Codru în raport cu cel din poezia lui Nichita Stănescu, pornind de la felul în care se raporta Samuel Beckett, cunoscutul scriitor irlandez, la James Joyce, pe care îl caracteriza drept „un artist ce tindea spre omniștiință și omnipotență” și de la care se revendica. Astfel, în **Destăinuirile sale**, Samuel Beckett mărturisea următoarele: „Eu lucrez în neputință și ignoranță”⁵. Această scria Beckett, cel care a scos în relief un limbaj rezidual, un limbaj care vorbește despre degradarea

umană. La Anatol Codru situația e alta: autorul scrie în condițiile degradării limbii, „piatra” fiind o metaforă a condiției austere în care se află limba. Amintim aici de o situație similară descrisă de către același scriitor Ramón Menéndez Pidal, în care punea simplitatea versului hispanic, preferința pentru formele mai puțin artificioase pe seama condițiilor în care s-a format limba spaniolă: *Limba spaniolă s-a născut într-un mediu aspru; nu atât de vitreg ca acul în care s-a născut de pildă limba română, dar fără îndoială că în condiții mai defavorabile decât cele pe care le-au avut surorile sale mari, franceza și italiana...*⁶. Destinul este plasat la Anatol Codru la limitele geografice și ontologice, determină, pe de o parte, condensarea emoției, iar pe de altă parte, o formulă poetică simplă, autentică. În aceste condiții, este interesant să constatăm omniprezența unui motiv special: nunta. La nunta de taină din poezia lui Anatol Codru coboară străbunul baci Manole „dinspre munți, peste munți, prin lunci cu trifoi”. Nunta, cu implicații adânci în folclor, în balada *Miorița*, are la Anatol Codru o expresie *sui-generis*: „nunți prădate”, „mirii surzi”, „casa e mireasa răbdătorului, pragului”. Universul poetic este ordonat în funcție de nevoia de rezistență și de apărare:

*O, mielor tineri, grăbește-le
coarne*

În burta măicuței lor

să se apere!

(La nunta de taină).

Nunta este, din perspectiva

poeziei lui Anatol Codru, jubilar, jubilară disimulând o stare exasperată: din punct de vedere lingvistic, poeții basarabeni sunt un fel de gladiatori defavorizați de soartă. Explorarea cu ardoare a straturilor arhaice ale limbii române o mai întâlnim, în poezia basarabeană, la Pavel Boțu, cel care căuta să redescopere „parfumul” limbii vechi. Anatol Codru caută, răscolește altcumva depozitarul monetar al limbii române în care se găsesc monede cu efigii în piatră. Valoarea lor de cumpărare nu este mare, inestimabilă, însă este cea de răscumpărare a nedreptăților ce li s-au făcut și li se fac românilor basarabeni – iată ce vrea să deconspire poetul. De aceea se avântă în jocurile îndrăznețe de limbaj. Jocurile lingvistice ale lui Anatol Codru au credibilitate și sunt în unison cu cele ale moderniștilor și postmoderniștilor. Inventarea cuvintelor face parte din strategiile poetice menite să valorifice destinul uman în această parte a Europei. Iar destinul se află aici, mai mult decât în altă parte, în strânsă legătură cu situația lingvistică: condițiile aspre în care funcționează limba (completa ei izolare și restricțiile impuse pătrunderii neologismelor timp de patru decenii postbelice) au avut, fără îndoială, anumite repercusiuni și asupra literaturii. Iată de ce personajul liric din poezia lui Anatol Codru ni se relevă ca un Sfarmă-Piatră al limbajului, ca un luptător cu inerțiile expresiei comode și ale expresiei-șablon. Poezia concepută ca „probă de austeritate” (este și titlul unei poezii consacrate lui Theodor Codreanu) mizează

pe dănuirea eului artistic în „spusa noastră”, adică în memoria colectivă. De acolo, din memoria colectivă, readuce poetul la lumină cuvinte precum *copârșeu* (coșciug sau sicriu, în grai ardelenesc), *plugure* (în loc de plug), *strățară*, *olmaz*, *a grăi*, *dești* (în loc de „degete”) ș.a. Pe acestea autorul le explorează în zicerile sale „în răspăr”, concepute ca opinii „contra-clișeu”. Zicerea în răspăr este echivalentă cu spunerea „mai pe nou, mai îndrăcit, mai cu risc și mai cu sorți, mai altfel, cum n-o spun toți”. Desfacerea și refacerea viziunii artistice, uneori spectaculoasă, are implicațiile cele mai variate: la el coexistă pașnic elementul arhaic, clasic, romantic, expresionist, modern și postmodern:

*...Dar toate acestea nu vor
fi văzute,
Decât de unul – un actor
de dramă,
Ce-a sesizat în rolul lui doar
lacrimi
Pentru fântâna Meșterului
Manole,
Aplaudată sus, la robinete
De meșterii ce nu-și cunosc
unealta.
(A zidi).*

Deci afirmarea autenticului trece, în poezia lui Anatol Codru, prin rostirea ritualică, prin recucerirea sacralului, depășind spațiul arid al interstițiului datorită metaforei elaborate și asumării diverselor straturi ale artisticului convertit într-o ascensiune de la planul popular la cel cu adevărat național. Lucrarea în cuvânt este echivalentă cu „explorarea mea în cuvânt” (după cum scrie autorul), cu

„riscul de a inventa piatra la modul pasăre”, cu tendința spre simplitate și bucurie, cu reflecția și cugetarea:

*Cugetată, piatra este modul
concret al materiei prime
în punctul ei maxim de a*

se umaniza.

(Așadar...);

cu transfigurarea pietrei în concept:

*Imprimându-i fizionomia
sentimentelor noastre
Piatra devine unghi
de vedere,*

Concept

*Și atitudine și poate fi citită
cu inima – la*

toate

tim-

pu-

ri-

le...

(Așadar...).

Concluzia autorului („eu nici-când nu scriu cuvinte, / eu gândesc aceste pietre...”) trebuie raportată la dorința lui de schimbare a concepției despre discursul poetic.

*În strană își răstoarnă cerul
Talazul orgilor de-argint
Și luna rupe noaptea-n coarne,
Și noaptea cade la pământ.*

(Pietrarii).

„Metafizica pietrei” se bazează pe motivul „împietritelor lacrimi de Moldova” și pe nevoia de rezistență:

*Doamne, cât
îmi e de bine
La-ntâlnirea mea cu mine,
Cu tot sufletul de-odată
les din piatră.*

(Pietrarii).

Tentația expresiei spontane,

populare se explică, în primul rând, prin „asprimea” experimentelor la care este supusă limba, materia primă a poeziei. Așa se explică lupta poetului împotriva pierderii memoriei și a identității:

*Trăim o stare în sine
de umiliri oculte...*

*E tras cerul într-o parte –
Cineva îl trage-n moarte
Și ne lasă-n nicăieri
Să fim pururi fără soarte
Cu pustiu în cămări.
(Cerșetorul de la poartă).*

La Anatol Codru tăcerea, care poate fi înțeleasă și ca un ultim act de rezistență, este „demolată”:

*Pentru comodele tăceri,
Ce munți să dau de dinamită?
(Cerșetorul de la poartă).*

Deconstruit, mecanismul metaforei lui Anatol Codru ar putea să ne pună în fața unei refulări a realităților sufletești, precum și a nepăsării ce ne consumă, la fel ca și a „gheizerelor lacrimii”.

În poezia sa piatra și muntele respiră.

Analiza lucidă, învăluită în horbota iluzorie a metaforei, stă la baza unei „filozofii” a existenței în care se traduce condiția umană modernă și, în particular, condiția supraviețuirii cu demnitate în această parte a Europei:

*Pe mine, domnule, nu mă poți
scoate
Cu una, cu două din Durere.
Uite că am intrat până la sorți,
Uite, cu tot trupul,
Uite, cu tot sufletul,*

Să-ți demonstrezi minunea
maximă

A îndurării de Tine.

Tu crezi, domnule, că e o glumă

Moartea continuă a învierii

noastre pe tot cuprinsul,

Pe toată singura dată

a timpului,

Să ne aducem aminte

că suntem

Legați unul de altul prin

plăcerea

Deosebirii ce există

între noi?

Avantajul meu, domnule,

e doară că bănuiesc

Posibilitatea că ai putea să

fii convins

Că datu-m-am ție, să trăiesc

plenary

Conștiința de sine a rănii

care ești,

Să mă doară mereu

Întâmplarea mirării.

Așadar, e cu totul alta această

deosebire, domnule...

(Întâmplarea mirării).

Expresia „cu totul alta” conține sensul adânc al acestei poezii. Autenticul este reabilitat prin reactivarea scrisului înaintașilor, așa cum se întâmplă și în poezia *Aparținem timpului, locului...*, care poate fi citită și dintr-o perspectivă eminesciană sau populară:

Toate într-un fel sunt ale

altcuiva

Toate ale altui aparțin oricui

Cum și dumneata îmi aparții

mie prin cineva,

Cum și eu vă aparțin vouă

prin dumnealui.

La Anatol Codru, poezia

încscenează un sine al cărui zid de apărare este certitudinea. Sinele este echivalent, de fapt, cu Marele Doi, „fără minus și foarte cu plus”. Așteptările noastre se aștern, ca o mătase putredă a lumii, peste dezastrul „clocind și piaza rea a surprării în neant, la cutremurul casei; peste veșnicia ce se micșorează treptat”.

Viziunea halucinantă a surprării veșniciei este asociată uitării de sine.

...Se pare că anume în acest fel reabilitează autenticul împătimitul poet transnistrean Anatol Codru.

NOTE BIBLIOGRAFICE

¹ Petrescu, Camil, *Noua structură și opera lui Marcel Proust*, în vol. *Camil Petrescu, Teze și antiteze*, Eseuri alese, Editura Minerva, București, 1972.

² Gasset, Ortega y, *Revolta marilor*, Editura Humanitas, București, 1994, pag. 126.

³ Codreanu, Theodor, *Anatol Codru – poezia pietrei*, în vol. *Codreanu, Theodor, Basarabia sau drama sfârșirii*, Editura Scorpion, Galați, 2003, pag. 225.

⁴ Pidal, Ramón Menéndez, *Câteva caractere particulare ale literaturii spaniole*, în vol. *Eseiști spanioli*, Editura Univers, București, 1982, p. 106-107.

⁵ Beckett, Samuel, *Destăinuiri*, în revista *Secolul 20*, nr. 3, 1968, pag. 5.

⁶ Pidal, Ramón Menéndez, *Câteva caractere particulare ale literaturii spaniole*, în vol. *Eseiști spanioli*, Editura Univers, București, 1982, pag. 38.

Anatol CODRU

ÎNTREZĂRIRI

Nimic acum n-o să mai stee
Inert și hibernând pe loc –
Copacii s-au urnit în bloc
Și-mping spre noi cu ferestree,

Dar parcă munții la un loc
Nu vor sări ca din tranșee,
Nu vor miza pe o idee,
Să pună oamenilor foc?

Dară congresele ad-hoc,
Dară aceste asamblee,
Nu sunt un fel de melopee,
Nu sunt distrugerii-un drog?

Cum?! Nu pricepeți chiar deloc,
Că vor și moartea să ne-o ee?...

SIE DE PRISOS

...Nelimitat, nisipul este lucrarea Mării,
Să nu se isprăvească niciodată
Sfârșitul timpului la numărat.
Atâta nisip, Doamne,
Ca până la urmă să constatăm,
Că timpul există doar o jumătate,
Din cât trebuie că-și este sie de prisos...

ACEST NIMIC

Doamne,
El, acest nimic,
Să fie și totul
Și eu, lângă el,
Să mă-nghesui,
Să-mping
Nimicul cu cotul?...

UITAT PE DE ROST

De la unghii, în sus, începe a mi se face târziu,
De la lacrimi, spre mare – antichitate,
Deși trebuia mai întâi să mă nasc și să vin,
Să vă spun toate acestea, că n-am fost niciodată.

E oribil de greu să nu te mai știi,
Că umbra ți-ar fi fără ea,
Că pleci și revii la starea dintâi
A celui de apă și care te bea.

Că toate sunt rostul tău fără rost,
Nanicând să mai fii în memorie,
Pe tot necuprinsul, uitat pe de rost,
Un Herodot înghițit de istorie...

SPER, DESIGUR CĂ NU SPER

Câtă-aducere-aminte,
Câte stări, câte uitări.
Toate-n spate și-nainte,
Toate pururi nicăieri.

Câte nemărturisi
Pățimiri, câte dureri,
Toate-n spate și-nainte,
Toate pururi nicăieri.

Moartea vieții netrăită
Și cât strigăt și tăceri,
Toate-n spate și-nainte,
Toate pururi nicăieri.

Sper, desigur că nu sper
În ce-i adevăr și minte...

UN TIMP CÂNDVA ACUM...

Cum mă trezesc, deodată mă surprind,
Că sunt prădat de timp. Că astă-noapte
De pe cadran e smulsă ora șapte,
Că ceasul spart vomită-un fel de vid.

Că tot ce-a fost acuma-i nefiind
De timp-netimp, să fie niciodată
Un timp cândva, acum, că se mai poate,
Să ai senzația că timpul e nicicând

În nicăieri, spre care veșnic tind
Acele ore-ntruna numărate
Pe degetele mâinii amputate
De minutaru-ntors spre infinit,

Unde-ndărăt merg toate revenind
La ce n-au fost, să fie încă-o dată.

EȘTI OBLIGAT

Fiind partea
Întregului tău univers,
Fiind partea
Întregii tale existențe,
Fiind umilirea
Fiind genunchi
Și intoxicarea propriei-tale voințe,
Ești obligat
Să înalți
În văzul întregii tale stirpe
Statuia viermelui universal,
Statuia târâtului tău nemuritor.

* * *

Se aude din departe:
Timpul latră
Fel de piatră.
Se aude din aproape:

Vremea urlă
Fel de ape.
Se aude
Din neunde:
Nime,
Nime,
Puncte,
Puncte...

LACRIMI CARE-S ÎNDURATE...

Vlaga toată pân' la sânge
Seceta din noi o stoarse.
Doamne, fă măcar să plângem
Peste-aceste holde arse.

Mai fă, Doamne, ale mele
Lacrimi, care-s îndurate,
Lumea asta să o spele
De urât și de păcate.

Nu lăsa astă țărână
Întru rău să se usuce,
Stoarce-mă pân' voi rămâne
Din ce-am fost un lemn de cruce –

Urcă-o sus, cât e Moldova
Bolților înlăcrimate,
La soroc când o să plouă
Ceru-n țară cu găleata.

HAI, NENAȘTE-TE ODATĂ

Mai urăște-te, i-am spus,
Neagă-te, fii contradictoriu,
Sieși jertfă într-ascuns,
Frânt de cumpăna ororii.

Hai, dezice-te-te-te,
Vino contra firii tale,
Urcă deal și zi că-i vale,
Spune nu, că da, că ce.

Hai, mai află-te în treabă,
 Gaură de stea ciumată,
 Hai, nu mai muri degeaba,
 Hai, nenaște-te odată!

NUMELE ASCUNS

Timp și Spațiu
 La un loc
 Se devoră
 Reciproc.
 Guri se cască,
 Se închid,
 Se mănâncă
 Hău cu Vid
 Și nu e
 Ce sunt,
 Că nu-s,
 Decât
 Nimele
 Ascuns...

O ÎNTREBARE FOARTE SIMPLĂ

De din ceruri,
 De din timpuri,
 Din departe,
 Din trecut,
 O-ntrebare foarte simplă
 stăruie neabătut:
 „Da cu piatra ce se-ntâmplă,
 Da cu iarba ce-ați făcut?”

...Lumea-i surdă
 Omu-i mut...

NEFIIND, DAR CARE E...

Ca să știu,
 să am,
 să pot,
 Dă-mi din toate
 ce e
 tot,

Și din tot
un fie ce.
Nefiind,
dar care e
Un ceva,
ce la-
unloc,
E ce e,
că nu-i
deloc...

* * *

Auzi tu, Stea?
Auzi tu, laptele Stelei?
Auzi tu, mamă a ideii de mine?
Auziți voi, care vreți să mă nasc,
Iar eu nu voi fi,
Nu voi fi,
Decât lumina soarelui,
Când va fi că a murit
Că-a murit...

EGOREGRES (fiziologia denașterii)

Înrămat
Și îmbrăcat
În smalțurile conservării –
E portretul meu.
Îl contemplant îndelung,
Ca până la urmă
Să constat
Că treptat-treptat
Întineresc,
Înfășurându-mă
Asemeni larvei
În gogoșa ei,
Deslușind
Țipătul
Nașterii mele,
Apoi sângele părinților mei,
Apoi o lină intrare-n uitare,

Apoi cândva,
Apoi necândva,
Apoi n-am mai fost...

TIMPUL NICIODATĂ

Totu-i nimic pe lumea cealaltă,
Dacă murirea lumii e în toi,
Și nici o veste n-avem despre noi,
Și nici un semn, că fost-am altă dată,

Căci timpul, care e că-i niciodată
E timp-netimp și e că-i neaflat
În timpul lui, să fie timp uitat
Care n-a fost și este-un fel de baltă.

Un fel-nefel, că lume-ar fi alta,
Care nu e, că e să-mi fie frig
Și din neunde, nefiind, să strig,
Că viața e cu moartea laolaltă.

Acolo, unde totul e nimic,
Acel nimic mai marele pe toate...

* * *

Ei sunt ce nu-s și îmi displac,
Căci sunt ființa neființei,
Grei de păcate-i fac pe sfinții,
Ei strigă, dară parcă tac.

Căci tot ce pot, e neputința.
Și tot ce fac, că se prefac,
C-ar fi nicicând și sunt căința
Acelora ce nu-s în veac.

Nici vii, nici morți și nici măcar
Un cineva, care și cum.
Că ar putea să fie acum
Mai alții, de cum cred că par.

În nicăieri, niște fugari,
Duși și întorși pe nici un drum...

NEDÂNSUL TĂU...

Dar parcă te prepun cu cineva,
Dar parcă te-ai mai vrea acel ce strigă
În urma ta și care-ți poartă pică,
Că nu-l accepți cum el te-ar refuza,

Să nu fii tu ce este el un rigă,
Un peste tot lipsit de sinea sa
Cea care de la sinea ei abdică,
Să-și fie sie sinea altcuiva,

Ce-i lipsa lui, și-i timpul altcândva.
Și-s toate la un loc, că sunt nimica
Și tu nu-ți ești, ce-și este altceva
Nedânsul tău, ființa lui adică...

Care nu poate fi și nici să-și dea
Măsura-ntreagă a sinei lui de pică.

ARACAN DE AȘA SOARTĂ

Suntem mulți, străini ca spinii,
Sărăcuți cu pungi deșarte,
Iar din noi apucă câinii,
Și ni-i dor parcă de moarte.

Aracan de așa soartă,
De tot jugul săptămânii,
Robi ai milei și ai vinii,
Doar de rele s-avem parte.

Noi muncim și unu-mparte,
Ce-i al nostru-l au străinii,
Ei, cei adulați, ne ceartă
Ei pe noi, de răul sinei.

Doamne, ține-i mai departe
Pe-acei care-s răi și-s nimii...

ȘI CUM E, CĂ NU-I DEFEL...

De bătrân și de mult vechi,
 Ceara-i colcăia-n urechi,
 Și cum pare de mult ieri,
 Noaptea-i umblă-n lumânări,
 Și cum vrea și nu e chip,
 Trupu-i leapădă nisip,
 Și cum e, că nu-i defel,
 Curge, nefiind, din el...

* * *

În Parlament,
 Pe coridor –
 O voce de copil:
 – Mă, alesule, mă!
 Nu mai înjura, mă,
 De mamă și grijania
 Cui te are,
 Că te ista, mă,
 Că înfund țara, mă, cu tine,
 Mă demagogule!
 Coroce:
 Întoarce-mi chiar acum țigările,
 Chiar acum seringă,
 Chiar acum pistolul,
 Mă, deputatule,
 Mă, burienosule,
 Mă, fericitul!...

VEȘNICA ÎNDOIALĂ

Mă sfiesc: parcă-aș fi mire,
 Rușinat și nu știu cum...
 Parcă aș cerși în drum
 Partea mea de nemurire.

Parcă debutez postum
 Nechemat întru râvnirea
 Celuia ce nu-s acum
 Nici măcar în amintire.

Eu, acel ce mă sugrum,
Și-mi duc crucea pătimirii
Mai altfel și mai altcum
Decât toți hristoșii Firii

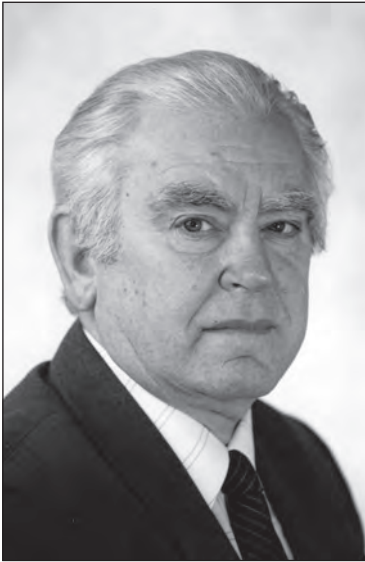
Nenăscuți, dar mai nicicum,
Decât cei din nicăierea...

* * *

Poate că mi s-a părut,
Că-avui viață și-a trecut.
Poate că am bănuțit,
Că-avui zile de trăit,
Poate că-i adevărat,
Că-avui moarte de-achitat,
Poate-așa, întâmplător
Datu-mi-i să nu mai mor?...

DOAMNE, PARCĂ TE-AI GÂNDIT

Dintr-un capăt în celălalt,
Trec pământu-n lung și-n lat,
Trec pământu-n curmeziș –
Numai deal și povârniș,
Numai gropi și poticniri,
Numai larg de răstigniri,
Numai zdrunciun, numai scrum,
Numai cale fără drum,
Numai lacrimi fără ploi,
Numai umbra fără noi.
Doamne, parcă ți-ai fost scris
Numai partea care-i vis,
Doamne, parcă ți-ai jurat
Numai om, de îndurat.
Doamne, parcă ți-ai gândit
Numai viață de murit.
Toate-aevea și de-ajuns,
Toate-n calea mea le-ai pus
Numai moartea pe de-ascuns
Să mă ia, să fiu că nu-s...

**„PROCESUL
RENAȘTERII
NAȚIONALE A
IMPULSIONAT MUNCA
DE VALORIFICARE
A PATRIMONIULUI
ONOMASTIC”**

– Anul 2006 este pentru Dumneavoastră un an remarcabil, un an de popas, pentru a face o retrospectivă, un bilanț al celor trăite și realizate: 75 de ani de la naștere, 45 de ani de activitate științifică, din cei 60 de ani de existență a instituției academice în cadrul căreia activați. Important este că toți acești 45 de ani i-ați consacrat unui singur domeniu – lingvistica, în special

Anatol EREMIA.

Lingvist, specialist în onomastică, autor de studii monografice, dicționare, ghiduri ortografice, doctor habilitat în filologie, cercetător științific coordonator la Institutul de Filologie al Academiei de Științe din Moldova. Eminent al Învățământului Public.

Om Emerit în Știință.

S-a născut în or. Cahul, la 3 iulie 1931, într-o familie de intelectuali. A absolvit Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Litere (1957), și-a susținut apoi doctoratul la Academia de Științe din Moldova (1960).

În cadrul Institutului de Filologie activează din anul 1960, în funcțiile de cercetător științific inferior, superior, director-adjunct al Institutului, coordonator de direcție științifică, șef sector „Onomastică”.

Este membru al unor consilii, comisii de specialitate, societăți filologice: Grupul de Experți ONU în Standardizarea Denumirilor Geografice, Consiliul științific pentru conferirea gradelor de doctor și doctor habilitat în filologie, Consiliul științific al Institutului de Lingvistică, Consiliul științific al Centrului Național de Terminologie, Comisia republicană pentru reglementarea și ocrotirea onomasticii naționale, Societatea Română de Onomastică (copreședinte) ș.a.

Participant activ la evenimentele din anii 1989-1990 din Basarabia, militant pentru renașterea națională, pentru revenirea la grafia latină și legiferarea limbii române ca limbă de stat în Republica Moldova.

onomasticii, aflându-Vă în cadrul aceleiași instituții – Academia de Științe a Moldovei. Cu ce V-a captivat acest domeniu și această instituție? A fost just prețuită munca Dvs. de atâtea decenii, au fost apreciate după merit realizările și rezultatele cercetărilor?

– Prețul muncii mele constă în valoarea lucrărilor publicate, iar meritul meu urmează să-l determine urmașii, viitorii specialiști. Instituția m-a captivat prin prestigiul său, mie revenindu-mi să o răsplătesc și să o onorez prin muncă, în corespundere cu unele calități ale caracterului meu: statornicia, perseverența, fidelitatea față de ceea ce mi-a fost drag să fac. Domeniul m-a vrăjit prin tainele necunoscutului, prin farmecul descoperirilor și, bineînțeles, prin vastul material de fapte, prin diversitatea informațiilor pe care le pune la dispoziția cercetătorilor din diferite domenii ale științei: lingvistică, istorie, etnologie, geografie etc., precum și prin faptul că acestea constituie la noi un teren încă puțin explorat.

– În Basarabia, când au fost puse bazele științifice de cercetare în onomastică?

– În anii '60-'70 ai secolului trecut. Pe atunci au apărut primele articole cu caracter teoretic și aplicativ-practic în toponimie și antroponimie, principalele ramuri ale onomasticii. Publicațiile academice și universitare, analele științifice, culegerile de articole conțineau rubrici speciale sau cuprindeau studii și materiale de onomastică. La facultățile de filologie, în cadrul cursurilor de istorie a limbii, lexicologie și

dialectologie, se abordau și probleme de toponimie actuală și istorică. Studenții scriau teze anuale și de licență în toponimie și antroponimie. Inițiatorii și susținătorii acestor preocupări științifice au fost profesorii universitari N. Corlăteanu, A. Ciobanu, V. Marin ș.a. De ajutorul și susținerea lor, pe vremea aceea și mai târziu, am beneficiat și eu.

Din 1991 cercetările în onomastică s-au desfășurat, în fond, în cadrul Academiei de Științe. Grupul de toponimiști, creat pe lângă Institutul de Lingvistică, și-a concentrat activitatea în câteva direcții: (1) inventarierea numelor topice prin anchete pe teren și din surse documentare; (2) publicarea materialelor și studiilor de toponimie; (3) valorificarea patrimoniului toponimic național și propagarea științei onomastice. Anterior, cercetările științifice din acest domeniu purtau un caracter sporadic, nesistematic.

– Ați efectuat cercetări toponimice pe teren, decenii la rând, și aceasta nu numai pe teritoriul din stânga Prutului, ci și în unele regiuni de la vest de Prut. Când și cum V-a reușit lucrul acesta?

– Timp de aproape 45 de ani, cât am activat în cadrul Institutului de Lingvistică. Singur, iar în ultimii ani împreună cu colegii mei de echipă, am făcut cercetări pe teren în mai toate satele și orașele din Basarabia, inclusiv din fostele județe Hotin, Cetatea Albă, Ismail, precum și din Transnistria. În aproximativ 2000 de localități în total.

– Fenomen rarissim pe plan mondial. Unde, în ce țară, un om,

o echipă de specialiști entuziaști, au reușit să acopere prin cercetările lor întregul teritoriu, toate comunitățile urbane și rurale? Care sunt obiectivele de investigație și ce ați realizat până acum? Ați colaborat și cu lingviștii din centrele științifice din străinătate?

– Au fost colectate, cu ajutorul unui chestionar special (*Chestionar toponimic*, Chișinău, 1967), în localitățile anchetate, toate categoriile de nume topice, majore și minore: oiconimele, hidronimele, oronimele, floronimele, faunonimele etc., precum și întreaga terminologie entopică, sursa principală de îmbogățire a nomenclaturii topice. Denumirile și termenii geografici au fost apoi clasificați și sistematizați tematic și alfabetic.

În baza materialelor toponimice colectate au fost fondate cele două tezaure: **Fișierul toponimic general** și **Cartoteca termenilor entopici**. Acestea fac parte astăzi din patrimoniul lexicografic al Institutului de Filologie. Și **Fișierul**, și **Cartoteca** sunt în permanență completate cu unități onimice și apelative topice excerptate din surse documentare (hrisoave, cronici, catagrafii, recensământuri, note de călătorie, hărți vechi etc.), precum și din literatura artistică veche și contemporană, din publicațiile periodice. Materialul de fapte acumulat a stat la baza elaborării unor lucrări de proporții – **Dicționarul entopic al limbii române** și **Toponimia zonei hidrografice Prut**, lucrări de prestigiu național, realizate la sugestia și cu susținerea instituțiilor

academice și universitare din România (București, Iași, Cluj, Galați, Suceava).

– Cu care instituții și cu cine dintre lingviștii români ați colaborat?

– Au fost realizate prevederile convențiilor de colaborare cu Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan” din București, cu Institutul de Filologie Română „A. Philippide” din Iași, cu Universitatea de Stat „Dunărea de Jos” din Galați ș.a. Împreună cu cercetătorii onomastici ieșeni și gălățeni (Dr. Moldovan, I. Florea, V. Țurlan, V. Cârâcu ș.a.) am efectuat anchete toponimice în localitățile din raioanele Cahul, Leova, Cantemir, Nisporeni. Cercetări similare au fost întreprinse și pe teritoriul României, în județele Iași, Suceava, Galați (participanți: Dr. Moldovan, I. Florea, M. Ciubotaru, V. Țurlan, N. Răchieru, V. Cojocaru ș.a.). În urma acestor investigații s-au precizat ariile de răspândire a unor toponime și termeni entopici, formele lor de circulație în uzul local, precum și semnificația unor entopice (*anafor, arămoi, arcaci, ceair, japcă, odmăt, podmol, prihodiște, rănie, răniș, re-diu, rojină, scruntar, șvor* ș.a.).

S-a stabilit, între altele, că limitele de răspândire a acestor unități entopice nu urmează cursurile râurilor Siret, Prut și Nistru, ci, din contra, intersectează pe perpendiculară aceste ape, care niciodată nu au reprezentat frontiere lingvistice, obstacole în calea circulației cuvintelor și a funcționării limbii române, ariile entopice și toponimice respective fiind condiționate de factori de

ordin dialectal, de specificul vorbirii populare locale și de împrejurări istorice și etnolingvistice mai vechi.

– Ce reprezintă și ce tip de materiale cuprinde *Dicționarul entopic*?

– Este o lucrare lexicografică de specialitate onomastică, dar și de lingvistică propriu-zisă. Ea cuprinde atât entopicele cu caracter regional, utilizate în limbajul popular la est de Prut, cât și termenii geografici literari de largă circulație în limba română, fixați în dicționare cu sensurile lor de bază, cunoscute de majoritatea vorbitorilor, dar care diferă de cele înregistrate pe teren, în vorbirea curentă a localnicilor. Pentru fiecare termen și sens se indică aria de răspândire (zona, localitatea), formele de utilizare locală a entopicelor, sinonimele, etimologia, caracteristicile gramaticale și corespondentele lor în toponimie. Rezultatele cercetării vor contribui la elucidarea multor probleme și aspecte ce țin de lingvistica generală, istoria limbii, lexicologie, dialectologie etc.

– În plan lingvistic general, care sunt problemele abordate în onomastică?

– În plan teoretic și lingvistic general au fost abordate chestiuni referitoare la bazele fundamentale ale onomasticii ca știință: corelația dintre onomastică și alte domenii (istorie, etnologie, geografie etc.); specificul numelor proprii în raport cu apelativele din lexicul comun; modalitățile de tratare a fenomenelor onimice (sincronică și diacronică); metodele de cercetare în topo-

nimie și antroponimie etc. Ca obiect de studiu al toponimiei au servit și alte aspecte: stratigrafia etimologică a toponimiei basarabene; componența lexicală și structura derivațională a numelor topice, repartiția teritorială a diverselor categorii de nume și formații onimice; descrierea surselor de cercetare a numelor de locuri și localități.

– În domeniul onomasticii la noi au văzut lumina tiparului mai multe studii monografice, broșuri, dicționare, ghiduri normative. Menționați câteva dintre ele.

– Da, avem apariții și mai vechi, și mai noi: **Nume de localități. Studiu de toponimie moldovenească** (1970), **Contribuții la studiul formării cuvintelor în limba română** (pe bază de material toponimic, 1969), **Tainele numelor geografice** (1986), **Unitatea patrimoniului onomastic românesc** (2001), **Dicționar de nume geografice** (2004) – autor A. Eremia; **Studiu asupra numelor de persoane** (1973), **Reflecții asupra numelor** (1986), **Nume de familie** (2004) – autor M. Cosniceanu; **Antroponimia dialectală moldovenească** (în limba rusă, 1982), **Mic dicționar de prenume dialectale moldovenești** (1983) – autor A. Dumbrăveanu; **Toponimie istorică în documentele vechi** (1998), **Din toponimia istorică a Transnistriei** (1998) – autor M. Lungu ș.a.

– Se vorbește în cercurile oamenilor de știință că fără studiile pe care le-ați menționat ar fi fost imposibilă reglementarea onomasticii noastre.

– Așa este. Procesul renașterii naționale a impulsionat munca științifică de revalorificare a patrimoniului onomastic, aceasta manifestându-se prin acțiuni concrete în vederea restabilirii nomenclaturii topice tradiționale. Revenirea la grafia latină și adoptarea normelor ortografice unice ale limbii române a avut drept rezultat reglementarea toponimiei noastre pe baza unor principii noi. Au fost elaborate reguli privind scrierea corectă a numelor topice în românește și transcrierea lor în alte limbi.

Legiferarea toponimelor în formele lor tradiționale și corecte constituie o realizare importantă în condițiile actuale locale. În acest sens, au fost obținute hotărâri speciale din partea forurilor de conducere superioare, după care au urmat implementarea lucrărilor cu caracter practic și propagarea în mediul public a normelor privind corectitudinea numelor de locuri și localități specifice și firești limbii noastre. În acest mod, pentru unele orașe și sate s-a revenit la denumirile lor vechi, în locul celor impuse de autoritățile regimului comunist: *Cupcini, Hâncești, Ialoveni, Sângerei, Șoldănești, Târgul-Vertiujeni*, în locul celor străine: *Kalininsk, Kotovsk, Kutuzovo, Lazovsk, Cernenko, Pridnestrovskoe*. Astfel ne-am debarasat și de monstruoasele denumiri și forme intenționat denaturate în transcrierea rusă de către oblăduitorii de odinioară: *Бричаньы, Валеаны, Вулканешты, Карпиньаны, Кагул, Криганы, Олонешты, Орзеев, Слободзеа,*

Сороки, Фалешты, Флорешты, pentru denumirile istorice, tradiționale: *Briceni, Văleni, Vulcănești, Cărpineni, Cahul, Crihana, Olănești, Orhei, Slobozia, Soroca, Fălești, Florești*. Denumirile multor localități au fost precizate, scrierea lor fiind conformată normelor ortografice în vigoare.

Reglementarea numelor topice naționale s-a realizat în urma cercetărilor minuțioase ale surselor documentare și ale materialelor colectate pe teren prin anchete directe. Cum am fi putut altfel să le demonstrăm autorităților că, de exemplu, *Атаку, Кислица, Курганы, Погорничаны, Четырьяны* ș.a. prezintă forme denaturate de transcriere în limba rusă, față de cele autentice, originale *Otaci* (< apel. pl. reg. *otace*, sing. *otac* „loc fortificat”, „așezare păstorească”), *Câșlița* < apel. *câșliță*, diminutiv al lui *câșlă* „așezare păstorească”, „că-tun”), *Crihana* (< antrop. *Crihan*), *Păhărnicești* (< antrop. *Păhărnicu*), *Citereni* (< antrop. *Citereanu*)? Prin argumente concrete, mărturii documentare s-a demonstrat incorectitudinea unor denumiri ca *Antonovca, Belaviniți, Ciolacovca, Goluboe, Leontevo, Stepanovca, Volontirovca* ș.a., pentru cele tradiționale și corecte: *Antonești, Ghilavăț, Ciolacu, Huluboaia, Leuntea, Ștefănești, Volintiri*.

– Frecvent Vi se atribuie un supranume – nașul urbonimicelor din Chișinău. Știați de asta?

– Am auzit. Aceasta, probabil, pentru că, la îndemnul primarului democrat Nicolae Costin,

am coordonat lucrările de reglementare a microtoponimiei orașului nostru. Da, au fost revăzute și urbonimicele Chișinăului. Pentru unele străzi, bulevarde, piețe, stradele s-a revenit la denumirile lor anterioare, existente până la 1940: *N. Bălcescu, G. Bănulescu-Bodoni, București, Calea Ieșilor, Calea Orheiului, Drumul Taberei, N. Iorga, Ion Pelivan, Tăbăcăria, Gr. Ureche, Valea Crucii* ș.a. Și-au recăpătat dreptul la existență și liberă utilizare vechile nume de cartiere și suburbii: *Buiucani, Ciocana, Muncești, Otovasca, Poșta Veche, Râșcani, Schinoasa, Visterniceni*. Pentru altele s-au precizat numele și formele acestora de scriere și transcriere. Unor obiective urbane li s-au dat denumiri noi, în corespundere cu tradițiile istorice și culturale, ținându-se cont de particularitățile fizico-geografice și naturale locale. Și-au adus aportul la restabilirea și renovarea nomenclurii topice urbane atât toponimiști consacrați, cât și mulți alți specialiști care și-au exprimat dragostea, respectul pentru limba, istoria și cultura națională: I. Coșanu, M. Banaga, A. Dumbrăveanu, M. Cosniceanu, V. Culev ș.a. Au contribuit la edificarea acestei opere de cultură și spiritualitate românească savanți, scriitori, profesori universitari, ziariști.

– **Știu că ați elaborat și norme speciale și ați publicat mai multe dicționare, nomenclatoare, îndreptare ortografice privind scrierea și transcrierea numelor geografice.**

– Aceste norme și recomandări au fost publicate în diferite reviste, culegeri, periodice, precum și în dicționarele și ghidurile normative respective: **Statele Lumii. Dicționar enciclopedic** (de A. Eremia, T. Constantinov, St. Vieru, ed. I, 2000 și ed. II, 2004), **Dicționar de nume geografice** (de A. Eremia, 2005), **Nomenclatorul localităților din Republica Moldova** (de A. Eremia, V. Răileanu, ed. I, 1996, ed. II, 2001, ed. III, 2005), **Chișinău: străzile orașului** (de A. Eremia, 1993), **Chișinău: ghidul străzilor** (Idem, 2000) ș.a.

– **Activitatea Direcției de onomastică presupune anumite colaborări cu instituțiile și organizațiile interesate, de asemenea funcționarea unui serviciu permanent care să se ocupe de studierea acestor probleme.**

– Împreună cu colegii mei, am participat la elaborarea unor principii de întocmire și la redactarea repertoriilor de nume de localități pentru *Legile cu privire la împărțirea administrativ-teritorială a Republicii Moldova*, la redactarea și editarea atlaselor și hărților geografice ale Republicii Moldova, a hărților și planurilor orașelor Chișinău, Bălți, Cahul ș.a. Pentru diferite ministere, departamente, pentru instituțiile de stat și organele administrației publice locale s-au efectuat lucrări de expertiză și recenzare a unor materiale și documente oficiale, au fost executate comenzi și oferte, li s-au oferit consultații și recomandări în probleme de toponimie și nomenclatură geografică.

Toponimiștii de la Institutul de Lingvistică au colaborat cu specialiștii instituțiilor și organizațiilor de stat și publice: Departamentul de Stat pentru Standardizare și Metrologie, Centrul Național de Terminologie, Institutul de Geografie al A.Ș.M., Comisia republicană pentru reglementarea și ocrotirea onomasticii naționale, Casa Limbii Române din Chișinău, Societatea *Limba noastră cea română*, Consiliile raionale, primării. În paginile revistelor și ziarelor, la radio și televiziune au susținut rubrici și emisiuni permanente: *Onomastica și normele limbii* (1993-1995), *Vetrele noastre strămoșești* (1992-1996), *Localitățile Moldovei în toponimie și documente istorice* (1993-1996), *Plai natal* (1995-1996), *Prin Chișinăul de ieri și de azi* (1991-1996), *Toponime și istorie* (1995-2006).

– Care sunt cele mai noi realizări în onomastica autohtonă, la ce lucrări acum și care sunt proiectele Dvs.?

– În stadiu de elaborare se află monografiile: **Formarea și evoluția istorică a toponimiei românești din spațiul pruto-nistean** (executor A. Eremia), **Toponimia Transnistriei: restabilirea sistemului onimic românesc** (executor V. Răileanu). A fost definitivat și pregătit pentru tipar **Dicționarul entopic al limbii române** (de A. Eremia). Urmează să fie duse la bun sfârșit și alte câteva lucrări: **Localitățile Moldovei. Ghid geografic, istoric, toponimic; Catalogul apelor din Republica Moldova. Ghid hidro-nimic** ș.a.

– Dle Eremia, avem specialiști de înaltă calificare în acest domeniu, cu grade și titluri științifice, unii dintre ei, sub conducerea Dvs., și-au susținut și tezele de doctor în filologie, dispunem de studii numeroase și de valoare, în plan teoretic general și aplicativ-practic, investigațiile științifice se efectuează decenii la rând, planificat și sistematic, într-o instituție academică – Institutul de Filologie, sectorul „Onomastică”. În consecință, putem spune că la Chișinău există o școală de onomastică. Cine credeți că ar putea fi considerat fondatorul acestei școli?

– Faptul că la Chișinău există o școală de onomastică este demult recunoscut, și s-a scris despre aceasta în lucrările de specialitate, aducându-se aceleași dovezi și argumente pe care le-ați menționat. În ceea ce privește persoana care ar putea fi considerată fondatorul acestei școli, va decide timpul, timpul și urmașii, viitorii specialiști.

– Fie așa cum ziceți, deși lucrurile sunt clare de pe acum. Știm cu toții însă că Dvs. Vă trăiți viața din plin, interesant, contribuind prin muncă și participare activă la afirmarea și dezvoltarea de mai departe a unei importante ramuri a lingvisticii – onomastica.

Vă dorim mulți ani înainte, cu sănătate, bucurii și noi performanțe pe tărâm științific.

A consemnat:
Eleonora DAVID

Anatol EREMIA

ORAȘUL CAHUL:
PAGINI DE ISTORIE

Orașul Cahul este situat în sud-vestul Republicii Moldova, pe un platou din preajma Prutului, brăzdat de văile câtorva râuri și râulețe, străjuit de mai multe culmi și piscuri colinare. Coordonate geografice: 45°54' lat. N, 28°11'20" long. E. Suprafața: 11 km². Altitudini marcate: 179 m (E), 144 m (SE), 90 m (S). Apartamente, case individuale: 7900. Populația: 42500 loc. (2003). Biserici: *Marele Mucenic Dumitru* (1899), *Acoperământul Maicii Domnului* (sec. XIX), *Catedrala Sf. Arhanghel Mihail* (1850). Aeroport. Stație de c.f. Distanțe până la: Chi-

șinău – 173 km, punctele vamale Cahul-Oancea (România) – 6 km, Giurgiulești-Galați (România) – 63 km, Vulcănești-Bolgrad (Ucraina) – 45 km. Lungimea străzilor din oraș – 461 km.

Valea Mărănzii, Valea Cotihăunii, Frumoasa sunt văi și vâlcele cu râuri și râulețe deosebit de pitorești, ademenitoare prin gama cromatică naturală a crângurilor, livezilor, viilor și ogoarelor, ce suie și coboară pe costișe domoale de dealuri. Dintre coline mai înalt e Dealul Mărănzii (179 m altitudine), situat la răsărit de oraș, cu mulțimea de văgăuni, hârtoape și ierugi, cu rediuri și rariști de pădure, reminiscențe ale codrilor Tigheciului, care odinioară își așterneau covorul verde până la Dunăre, deal pe culmea căruia își făcuse loc de trecere vechiul șleah al Baimacliei. Pe aici își croiau drum spre piețele și iarmaroacele de la Baimaclia și Comrat produse-

Casă țărănească, sec. XIX

Tribunalul județului Cahul

le agricole, mărfurile fabricate prin târgurile și orașele sudice, uneltele de gospodărit, obiectele de uz casnic meșteșugite de oamenii de prin comune și sate.

Bălacea, Gârla Mare, Balta Florilor, Strafida, Roșul Mare, Roșul Mic... Sunt lacuri din lunca Prutului, unde pescuiau și mic, și mare, locuri de agrement, adevărate oaze ale copilăriei cahulenilor de altă dată.

Frumoasa este nu numai o simplă vâlcea, un reper topografic, ci însuși locul întemeierii și existenței de mai apoi a orașului Cahul. În 1835 această urbe sudică a luat ființă pe locul satului de la gura vâlcelei, denumit și el *Frumoasa*.

Cu acest nume, satul apare menționat documentar în sec. al XVIII-lea. Sursele mai vechi ne informează că și până la Frumoasa aici a existat o așezare rurală, care se numea *Șcheia*, existentă încă pe timpul domniei lui Alexandru cel Bun, însăși denumirea *Șcheia* fiind

foarte veche. Toponimul *Șcheia* reproduce, într-o formă modificată, antroponimul *Șcheau*, acesta fiind adaptat la modelul onimic derivațional cu formantul *-a / -ea*. Numele de persoană *Șcheau*, la rândul său, provine de la apelativul *șcheau* „bulgar; sârb”, care își trage originea din lat. *sclavus* „slav”, „bulgar, sârb”. Deci, *Șcheia* va fi însemnat la origine locul de așezare a unui oarecare *Șcheau*, satul descendenților sau moșia celor care formau o comunitate de oameni, numită în trecut *obște sătească*, avându-l în frunte pe un vătăman sau jude cu numele *Șcheau*.

Cea mai veche mărturie despre existența satului *Șcheia* este cea din 2 iulie 1502. În suretul de pe un ispisoc al lui Ștefan cel Mare de la acea dată se arată că domnitorul a cumpărat de la nepoții logofătului Neagoia, pentru 30 de zloți tătarești, „trei sate peste Prut, pe Frumoasa, anume Fărcenii, din gios

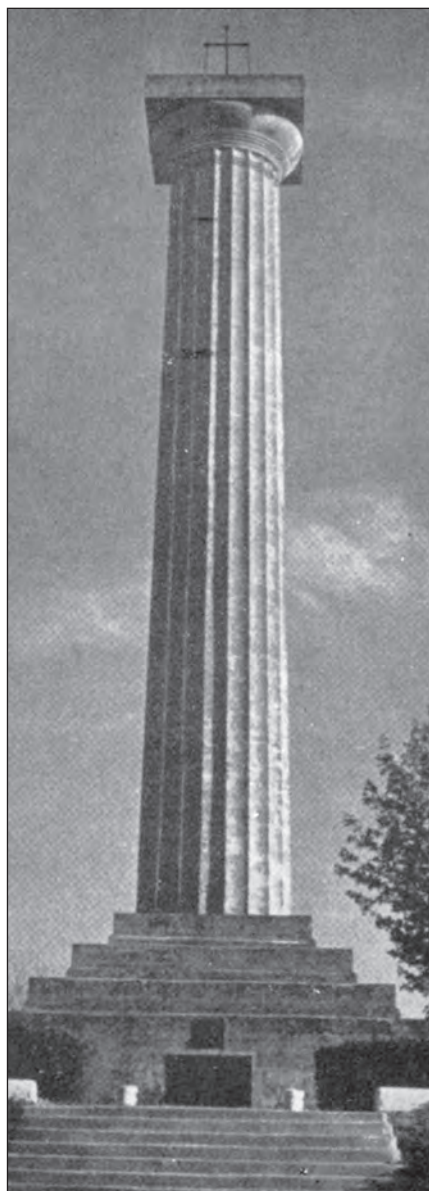
de Troian, și cu moară, și Șcheia, în gura Frumoasei, și Fântâna lui Măceș, ce-i în capul celui din gios al iezerului Cerlenul, și cu toate gârlele, ce sunt în dreptul acelor sate, și până la Prut”. Asupra acestor sate logofătul Neagoia avea ispisoc de întărire de la Alexandru cel Bun (1399-1432). Din același document și din altul, de la 2 februarie 1503, aflăm că domnul Moldovei a dăruit satul Frumoasa, împreună cu multe altele, Mănăstirii Putna, pe care o ctitorise după una din victorioasele bătălii cu turcii.

Cu numele latinizat *Formoza*, localitatea apare menționată pe harta lui Dimitrie Cantemir de la 1716. Despre moșia satului Frumoasa aflăm mai întâi că la 1742 ea se găsea în cuprinsul olatului Grecenilor. La 24 octombrie 1756, Constantin Racoviță trimite pe Arghire, fost mare șetrar, la Greceni, ca împreună „cu oameni bătrâni de prin sate să măsoare mai întâi moșia Frumoasa, a Mănăstirii Putna”, iar lui Toma Luca medelnicer, ispravnicului de Greceni, îi poruncește să „orânduiască oamenii bătrâni de prin sate” ca să hotărască această moșie. Documentele din 18 și din 31 iulie 1785 conțin informația că în 1783-1784 moșia Frumoasa a fost zălogită episcopului de Huși pentru suma de 2000 de lei, împrumutată de călugării de la Putna „pentru construirea unui turn care să adăpostească clopotele” de la porțile mănăstirii.

Recensământul din 1772 ne informează că satul Frumoasa din ținutul Grecenilor avea 95 de gospodării și că moșia aparținea aceleiași mănăstiri Putna. Datele statistice din

1774 sunt mult mai complete: 115 case, dintre care 103 aparțineau birnicilor, iar 12 – rufetașilor, adică breslașilor, persoanelor cu o anumită funcție, slujbă sau meserie.

La 1803, moșia Frumoasa

Moară de vânt

din ținutul Grecenilor, cu bir anual în sumă de 1499 lei, aparținea clirosului din Bucovina, adică tot Mănăstirii Putna. Dintr-un document de la 21 martie 1809 aflăm că moșia satului Frumoasa fusese cumpărată de vistiernicul lordache Balș, care, conform testamentului, o lasă moștenire fiului său lancu (Ioan) Balș. Recensământul din 1817 confirmă apartenența moșiei Frumoasa lui Ioan Balș, moșie care pe atunci includea și ocinele satelor din vecinătate: Roșu și Crihana, măsurând în total 15 350 de fălci. Mai târziu, pământurile de la Frumoasa ajung în proprietatea lui Gheorghe Balș, fiul lui Alecu, cel de-al doilea fecior al lui lordache Balș. Acest Gheorghe, zis și Egor, în 1835 vinde satul și moșia Frumoasa, care avea aproximativ 4 000 desetine de pământ, guvernatorului Basarabiei Pavel Ivanovici Fiodorov.

Printr-un decret imperial din 18 decembrie 1835, târgului Frumoasa i s-a atribuit statut de oraș. Tot atunci i-a fost schimbată denumirea în *Cahul*. Motivele redenumirii localității au fost, după unii, comemorarea celor 65 de ani din ziua de 21 iulie 1770, când armata rusă, sub conducerea lui P. A. Rumeanțev, a înfrânt oștirile turcești în lupta de pe râul Cahul, iar, după alții – factorul geografic, pentru că râul Cahul izvorăște din pădurile de la nord-est de localitate. De fapt, ambele momente au putut servi ca punct de plecare la schimbarea denumirii localității.

Curând Cahulul deveni unul dintre principalele centre economice și comerciale din sudul Basarabiei. Orașul, planificat în formă de cartiere

patrulate, cu străzi drepte, orientate de la est spre vest și de la nord spre sud, ocupa teritorii tot mai mari din preajma vechiului sat Frumoasa, parte a urbei care și până în prezent este străbătută de ulițe și ulicioare înguste și întortocheate, odinioară concentrate în jurul unei biserici de lemn foarte vechi.

După pacea de la Paris, încheiată la 30 martie 1856, în urma războiului dintre ruși și turci, Rusia se vede nevoită să retrocedeze Principatului Moldovei partea de sud-vest a provinciei, care cuprindea cele trei județe – Cahul, Bolgrad și Ismail. Noul proprietar al moșiei locale Dimitrie Caravasile se îngrijea să asigure orașului perspectiva unei dezvoltări continue. După autorizarea statutului de reședință județeană, la Cahul încep lucrări de edificare a orașului, se înfiripă viața culturală a cahulenilor, își fac apariția mici întreprinderi industriale, se instalează organele și instituțiile administrației românești. Se constată o intensă activitate de culturalizare și instruire a populației. În 1858 ia ființă școala urbană de băieți, având 36 de elevi, apoi se deschide și cea dintâi școală urbană de fete, acestea pe lângă prima școală parohială din localitate (din 1842).

Recensământul din 1864 fixează pentru orașul Cahul 926 de case, 1146 de familii, 2 biserici. Catedrala *Sf. Arhanghel Mihail*, construită în 1837-1850, este ctitoria familiei Fiodorov. Biserica rusă din mahalaua *Lipovanca* a fost ridicată în anii 1856-1857. Sursele documentare atestă pe teritoriul orașului la vreo 20 de mori de vânt, câteva olonițe, ateliere de fierărie și lem-

Centrul administrativ

nărie, mici fabrici de olane și cărămizi, o topitorie de seu, o instalație de prelucrare a lânii, o boiangerie etc. Principala ocupație a locuitorilor era, bineînțeles, agricultura și creșterea animalelor.

Cahuleni, împreună cu țărani satelor, au participat în 1859 la alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor, înfăptuind prin aceasta unirea Principatului Moldova cu Țara Românească. Și românii basarabeni, și coloniștii bulgari, găgăuzi, germani, ruși, ucraineni etc. au beneficiat de aceleași drepturi de împroprietărire în timpul reformei agrare din 1864, efectuată de înțeleptul domn. Și intelectualii, și țărani au profitat de pe urma introducerii prin lege a învățământului elementar obligatoriu, general și gratuit. Tot în acea perioadă, grafia chirilică a fost înlocuită prin scrierea

latină, traducându-se în fapt aspirațiile generației de la 1848.

În 1878, la 19 februarie / 3 martie, în conformitate cu Tratatul de pace ruso-turc de la San Stefano, județele Cahul, Bolgrad și Ismail sunt reanexate la Imperiul Rus. Pe teritoriul de la est de Prutul inferior se reinstaurează regimul administrației țariste.

Documentele vremii fixează în analele urbei numeroase evenimente, fapte, întâmplări:

1878. Orașul avea 992 de case, 4474 de locuitori, 2 biserici, 2 sinagogi, 2 școli elementare, 69 de prăvălii, 4 100 desetine de pământ, 460 de cai, 1 402 vite cornute mari, 5 066 de oi, prisăci, grădini, livezi etc. (PNM – 1870/1878, p. 123).

1897. Localitatea e menționată cu 7 077 de locuitori, inclusiv 3 599 bărbați și 3 478 femei (R – 1897, p. 6).

1920. La reforma agrară din 1918-1924 aproximativ 1670 de țărani din Cahul au fost împroprietăriți cu 11 233 ha de pământ arabil și de pășune (RAB, p. 117).

1923. Orașul avea 2 000 de clădiri și menaje, 12 000 de locuitori stabili și aproximativ 3 000 de locuitori flotanți, suprafața orașului fiind de 262 ha, segmentată în 5 sectoare, cu 45 de străzi, un parc și 4 piețe, poștă, telefon, telegraf, liceu de băieți, liceu de fete (DSB, p. 119).

1934-1940. În centrul orașului este înălțat monumentul lui Ioan Vodă cel Viteaz, se pavează trotuarele, la tipografia „Rapoport” se editează revista *Cahulul literar*.

1945-1975. În perioada post-belică se deschid mai multe instituții de învățământ: Școala pedagogică (1945), Școala de medicină (1946), Școala-internat nr. 1 (1961), școli tehnice și de meserii (1969). Încep să activeze Fabrica de bere (1957), Combinatul industrial (1966), Fabrica de produse lactate (1968), Fabrica de conserve (1971), Tipografia orășenească (1972). Se construiește linia de cale ferată Basarabeasca – Cahul, cu primul tren sosit în gara locală în 1971.

1987. Este inaugurat Teatrul muzical-dramatic „B.P.Hasdeu”.

1990. Podul de la Cahul-Oancea găzduiește primul „Pod de flori” peste Prut.

1994. Oraș-reședință al raionului Cahul, 10.377 apartamente și case individuale, 42.904 loc., dintre care 21.085 români, 9.794 ruși, 6.728 ucraineni, 2.572 bulgari, 1.245 găgăuzi, 1.479 persoane de alte etnii. Infrastructura economică

și socială a orașului: 6 întreprinderi și organizații din sfera materială (AP „Tricon”, fabricile de conserve, brânzeturi, de băuturi fără alcool, de panificație ș.a.), 9 unități de prestări servicii, policlinică, spital, 12 instituții de învățământ superior, mediu și tehnico-profesional, 15 grădinițe de copii, teatru, 2 cinematografe, 5 case de cultură, 8 biblioteci, 9 birouri de telecomunicații, 3 bănci, 6 case de economii, 34 cantine și cafenele, 68 magazine, 2 hoteluri, bază turistică ș.a. (DSM, I, p. 144).

1998. Municipiu, reședință a județului Cahul (până în 2003). Centru economic și cultural. Nod de comunicații (feroviar, rutier). Aeroport. Pod peste Prut. Centru vamal de frontieră. Teatrul „B. P. Hasdeu”. Muzeu. Monumente istorice. Stațiunea balneoclimaterică „Nufărul Alb”.

2005. Economie. În raza urbei activează 2 665 agenți economici, inclusiv 44 în industrie, 37 în construcții, 67 în transport, 1690 în comerț, 650 în agricultură ș.a. Întreprinderi industriale mari: SA Combinatul de Panificație, cu capacitatea de 39 tone produse de panificație în 24 de ore; SA Fabrica de conserve „Provit” cu capacitatea de 119 mil. borcane convenționale pe an; SA „Agrofirma Cahul”, cu capacitatea de prelucrare de 20 mii tone struguri pe an; SA Fabrica de brânzeturi, cu capacitatea de 69 de tone de produse lactate în 24 de ore; SA „Tricon”, fabrică de producere a articolelor tricotate, care sunt comercializate atât pe piața internă, cât și pe cea externă, distinsă cu premii și mențiuni internaționale, participă la numeroase expoziții-târguri din di-

verse orașe europene; SA „Zidarul”, cu capacitatea de producere de 3500 m² de locuințe pe an ș.a.

Cultură, învățământ, sport.

În oraș activează 35 de instituții de învățământ: 2 universități, 4 licee, 10 școli de cultură generală, 2 școli polivalente, 1 colegiu de medicină, 11 instituții preșcolare etc. O activitate culturală intensă desfășoară Palatul de Cultură (cu 800 de locuri), 5 biblioteci, Teatrul muzical-dramatic „B. P. Hasdeu”, Muzeul de Istorie, Ansamblul popular de dansuri și cântece „Izvoaraș” ș.a. Orașul dispune de un complex sportiv modern, cu școală și cluburi sportive, cu o sală de jocuri sportive și o sală de gimnastică, 2 bazine de înot. Manifestări importante: Festivalul Internațional Folcloric „Nufărul alb”, Festivalul de muzică ușoară „Cântecele tinereții noastre”, Festivalul obiceiurilor și tradițiilor de iarnă „Florile dalbe”.

Muzeul de Istorie din Cahul.

Muzeul, fondat în anul 1958, dispune de cca 15 mii de piese ce țin de istoria naturală, arheologie, etnografie, artă. Este amplasat într-un edificiu istoric, construit la mijlocul sec. al XIX-lea, pe timpuri reședință a tribunalului județean. Aici, în 1858, a activat în calitate de judecător Bogdan Petriceicu Hasdeu.

Colecția naturală a muzeului conține exponate ce reprezintă flora și fauna a trei ecosisteme, specifice zonei de sud a Moldovei: câmpie, pădure, baltă. Colecția istorică prezintă exponate ce provin din siturile arheologice din zonă. Uneltele din piatră, bronz și fier, ceramica, fragmentele de statuete, bijuteria,

monedele etc. ilustrează evoluția culturii materiale și a modului de viață începând cu perioada paleoliticului până în epoca modernă. Una din săli adăpostește expoziția ambulantă „Șcheia-Frumoasa-Cahul”, aceasta redând istoria localității de pe râulețul Frumoasa, începând din cele mai vechi timpuri până în prezent.

Complexul „Gospodăria țărănească” include o casă, un șopron și o fierărie de la finele sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea specifice zonei. Aici sunt expuse piese unice: covoare, îmbrăcăminte, obiecte casnice – opere de artă populară de valoare indubitabilă (MC, p. 7-9).

Personalități. La Cahul s-au născut sau au activat mulți oameni de știință și cultură, fruntași ai vieții publice: **B. P. Hasdeu** (1836-1907), judecător al orașului (1858), construiește cu mijloace proprii o școală de fete, transformată mai târziu în Liceul „Iulia Hasdeu”; **D. Crăciunescu** (1840-1908), avocat, prefect de județ, membru al societății „Junimea” (Iași); **V. Hondrilă** (1902-1974), revizor școlar, redactor și editor al ziarului *Graiul satelor*; **L. Șeptițchi** (1919-1970), scriitor, publicist, profesor în școlile din oraș; **C. Reabțov** (1920-1997), scriitor, publicist, autor de manuale, profesor în școlile din oraș, Eminent al Învățământului Public; **A. Ciurunga**, născut la Cahul (1920), scriitor, publicist, editor al revistei *Cahulul literar*; **P. Dimitriu** (1925-1996), doctor în istorie, autor de studii, manuale și colecții de documente; **I. Osadcenco** (1929-1994), născut la Cahul, doctor în filologie,

profesor universitar, scriitor, autor al unor studii despre creația clasicii literaturii române; **V. Lanciu** (1931-2006), fost primar al orașului Cahul (1975-1980), director general al Asociației Poligrafice din Cahul, apoi director al Complexului Poligrafic din Chișinău „Universul”; **E. Grebenicov** (n. 1932), absolvent al Școlii medii nr. 2 din oraș, savant de talie internațională, specialist în problemele dinamicii cosmice și ale fizicii nucleare, profesor universitar, academician, stabilit cu traiul la Moscova; **S. Mocanu** (n. 1932), artist emerit, dansator în formația „Joc”; **E. Hrișcev** (n. 1942), absolvent al Școlii medii nr. 2, doctor habilitat în științe economice, profesor și ex-rector al Academiei de Studii Economice; **Gh. Reabțov** (n. 1946), profesor universitar (Universitatea Tehnică din Chișinău), scriitor, publicist; **Gh. Vodă** (n. 1934), absolvent al Școlii

medii nr. 2, poet, scriitor, publicist, regizor; **I. Bostan** (n. 1949), absolvent al Școlii-internat nr. 1, profesor universitar, academician, rector al Universității Tehnice din Moldova; **M. Sarabaș** (n. 1948), absolventă a Școlii pedagogice din Cahul, interpretă de muzică populară; **Iur. Grecov** (n. 1934), scriitor, publicist, traducător, redactor al revistei *Literaturaia Moldova*; **Svetlana Strezev** (n. 1951), absolventă a Școlii pedagogice din Cahul, soprană, interpretă de muzică clasică, artistă emerită, ș.a.

Toponime: *Balta Florilor, Bălăcea, Budăiele, Cahul (râul), Cardonul, Dealul Mărânzii, Dracile, Focșa, Foltanele, Frumoasa, Gârla Mare, Izvoarele, Lapaievca, Lipovanca, Maranda, Movila Tătărească, Nucarii, Podul Oancei, Roșul Mare, Roșul Mic, Strafida (Stafida), Șleahul Baimacliei, Valea Cotihăni,*

Sanatoriul „Nufărul alb”

Valea Crihăniei, Valincea, Ville lui Borcea, Zăvoiul.

Antroponime: Ababei, Acciu, Aconi, Acriș, Adămiță, Adochiței, Aftene, Albu, Alexa, Ajder, Alună, Anastas, Andrieș, Andriuță, Andronic, Antohi, Anton, Antoniu, Apostol, Arabagi, Aramă, Arcan, Arcuș, Arhip, Armanu, Arnăutu, Arsene, Artene, Babanu, Babici, Bacalu, Baci, Bagrin, Bairac, Bairam, Balabanu, Balan, Bantuș, Banu, Baraboi, Barbă, Bardă, Baron, Basarab, Baschin, Batâr, Băbănuță, Bălănel, Bălănici, Băltag, Bejan, Bejenaru, Benu, Berbec, Berdilă, Beșliu, Bezman, Bichir, Bivol, Bâlea, Blacșu, Bânzar, Bârlea, Blănaru, Bobeică, Boboc, Boca, Bogdan, Boghean, Boicenco, Boicu, Boieru, Boinegri, Boișteanu, Boitan, Boldur, Bolocan, Botica, Botnaru, Bragu, Bratu, Brăgaru, Brăilă, Brăileanu, Brețcanu, Bria, Bucur, Budan, Budu, Buga, Buiuc, Bujor, Bulat, Bunea, Burciu, Burlacu, Burlea, Busuioc, Butuc, Buzu, Cadî, Calancea, Calcatinge, Cambur, Capră, Cara, Caraghiaur, Caranfil, Carasic, Carp, Cartofeanu, Casapu, Casiadi, Cașu, Caț, Cazacu, Cazangi, Căpraru, Cătană, Cernega, Cernica, Certan, Cevdar, Cheptene, Chersac, Chetroi, Chihai, Chiorpeac, Chiosa, Chiper, Chiriac, Chiricuță, Chirigiu, Chirilă, Chiriță, Chizițchi, Ciobanu, Ciocoi, Ciolacu, Ciubăr, Ciubotaru, Ciutu, Cociu, Codreanu, Cojan, Cojocaru, Colibă, Colomieț, Comanici, Comerzan, Condrea, Condurache, Coroi, Coșeru, Coșuleanu, Coteț, Covalgi, Covaliu, Craiu, Crăciun, Creangă, Crețu, Crintea, Cristea, Croitoru, Crudu, Cucu, Cuculescu, Cujbă, Culbeci, Curdov, Cuțen-

cu, Dabija, Dandeuș, Darie, David, Dănilă, Delescu, Deli, Dermengi, Diminescu, Dimineț, Dimitriu, Dobra, Demencu, Donea, Donici, Dragomir, Drumea, Drăghici, Duca, Dulgheru, Duminică, Duțu, Echim, Enciu, Epureanu, Eremia, Erhan, Eșanu, Fabian, Făuraș, Flioștor, Florea, Forțu, Frunză, Fulger, Furnică, Furtună, Hagi, Hagioglu, Haidău, Hantea, Hârcăială, Hotnog, Gaju, Gaidargi, Gaidarlî, Gaidău, Gaivaz, Gavrilaş, Gavriliță, Gavriloi, Gălușcă, Gărgăun, Ghencea, Ghețu, Ghionea, Gheorghiu, Ghimpu, Gârneț, Ghioc, Goldur, Goncear, Gorea, Grădinaru, Grebenicov, Grețu, Grigoriu, Grigoriță, Grosu, Gruia, Guglea, Guțu, Iabangi, Iaconi, Ianuș, Ignat, Iordache, Iordan, Iorga, Irimia, Ispas, Istrate, Ițu, Iurașcu, Juncu, Juzu, Jalbă, Jantăc, Jelescu, Jicol, Jitcu, Jolea, Josanu, Jumate, Jurea, Jurju, Lazăr, Lanciu, Lascăr, Latu, Laur, Leahu, Lefter, Lemnaru, Lepădatu, Liulea, Luca, Luncă, Lungu, Lupașcu, Lupu, Maidan, Maistru, Malai, Malancă, Maldur, Maleș, Manciu, Manole, Marcu, Margine, Marin, Mătcășu, Medeleanu, Medoi, Melentie, Melnic, Mereuță, Migali, Mihai, Mihalcea, Mircea, Mircos, Mironescu, Mîndru, Mocanu, Moga, Moraru, Moruz, Muscalu, Munteanu, Munteniță, Musteață, Nanie, Nărea, Nebunu, Neagu, Nedelcu, Negară, Negru, Negruță, Neniceasa, Nicu, Niculiță, Nistor, Niță, Nucă, Oboroceanu, Obreja, Ojog, Olaru, Olărescu, Olteanu, Onciu, Onofrei, Onos, Onuță, Oprea, Osadcenca, Ostașu, Oțel, Palade, Palea, Panait, Păpăna, Papuc, Parfene, Pării, Pasat, Pascal, Păcuraru, Păduraru, Păscaru, Peiu, Pelin,

Între tradiție și modernitate

Perju, Petcov, Petroae, Petrunea, Petruță, Piscunov, Pârvu, Platon, Pleșu, Pletosu, Plugaru, Popa, Popovici, Porumb, Postu, Pralea, Preuteasă, Proca, Pruteanu, Putină, Racu, Radu, Raru, Răileanu, Rățoi, Resteu, Reșulschi, Reuțchi, Robu, Rogozencu, Roman, Roșanu, Roșca, Rotaru, Rusandu, Rusu, Sacalî, Sava, Savciuc, Scurtu, Secăreanu, Serafim, Socor, Spinei, Spoitoru, Stancu, Stanciu, Sterpu, Stoian, Stoica, Strătuță, Stuparu, Surdu, Suruceanu, Tănase, Tătaru, Tecuci, Terzi, Todorov, Todos, Tofan, Talmaci, Toma, Topală, Tornea, Trifan, Tudoran, Tulceanu, Turcu, Țăranu, Țepordei, Țău, Țugui, Țurcanu, Țuțianu, Ungureanu, Ursache, Ursu, Urum, Uscatu, Ușurelu, Zagorodni, Zaharia, Zahu, Zamăneagră, Zapoojrenco, Zavati, Zbierea, Zgârci-babă, Zlati, Zlatu, Zorilă.

SURSE BIBLIOGRAFICE

DSB = Giurgea E., *Dicționarul statistic al Basarabiei*, Chișinău, 1923.

DSM = *Dicționarul statistic al Republicii Moldova*, Chișinău, vol. I-IV, 1994.

MC = *Muzeul municipal Cahul*, Cahul, 2002.

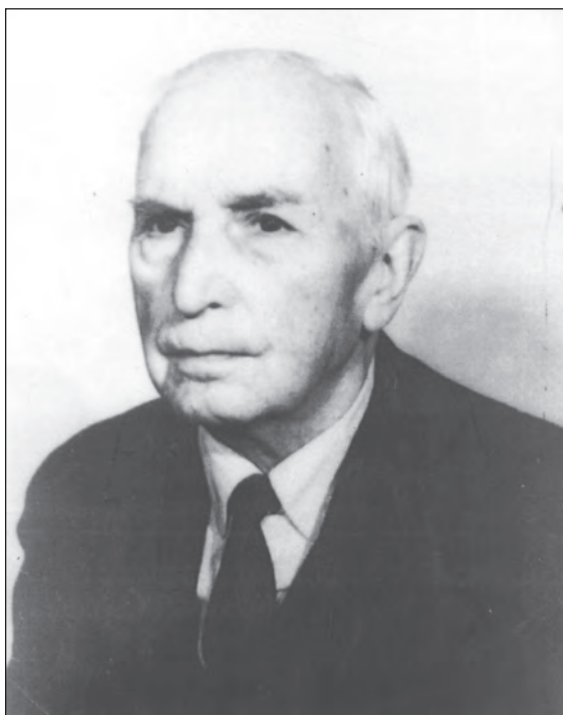
PNM – 170/1878 = *Перечень населенных мест (1870-1978). Бессарабская Губерния*, Chișinău, 1912.

R – 1897 = *Первая всеобщая перепись Российской Империи 1897 года. Бессарабская губерния*, Sankt-Petersburg, 1905.

RAB = *Reforma agrară din Basarabia (1918-1922). Date statistice*, Chișinău, 1930 (Extras).

SNA = *Sanatoriul „Nufărul alb”*, Cahul, 2003.

T – 1864 = *Tabloul de toate comunele rurale din țară* (Ediție oficială), București, 1864.

110 ANI DE LA NAȘTEREA PROFESORULUI GHEORGHE I. NĂSTASE

În zilele de 3 și 4 martie 2006, în Republica Moldova a avut loc o suită de acțiuni prilejuite de împlinirea a 110 ani de la nașterea profesorului Gheorghe I. Năstase, în 1918 membru al Sfatului Țării.

Prima manifestare de omagiere publică, în Basarabia, a distinsului om de știință și patriot al neamului românesc a fost organizată la Catedra de Științe ale Solului, Geologie și Geografie, cu sprijinul Societății de Geografie, al Asociației Istoricilor din Republica Moldova, al Casei Limbii Române „Nichita Stănescu” și al profesorilor din satul Hristici, raionul Soroca, unde s-a născut Gh. I. Năstase.

Evocarea ilustrului înaintaș a demarat cu o masă rotundă desfășurată la Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”. Moderator: Alexandru Bantoș, directorul instituției. La dialog au participat: invitații de onoare Dumitru Năstase, fiul lui Gheorghe I. Năstase, profesor universitar, care a susținut doctoratul la Sorbona, Ioan Donisă, doctor în geografie, profesor la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, academicianul Silviu Berejan, scriitorii Vladimir

Beșleagă și Ion Hadârcă, conf. doctor în filologie Ana Bantoș, profesorul universitar Nicolae Felecan, prorector al Universității de Nord din Baia Mare, istoricul literar Pavel Balmuș, cercetători științifici din alte domenii, precum și un grup de profesori de română din diferite zone ale Republicii Moldova. În context, au fost nuanțate mai multe aspecte necunoscute din viața și activitatea profesorului Gh. I. Năstase și s-a accentuat necesitatea valorificării moștenirii sale științifice și pedagogice.

A urmat o ședință de comunicări la Universitatea de Stat din Moldova. Simpozionul științific a fost moderat de doctorul în geografie Mihai Coșcodan și doctorul habilitat în istorie Anatol Petrencu. Deosebit de emoționantă a fost, și aici, comunicarea profesorului Dumitru Năstase despre tatăl său, a profesorului Ioan Donisă, unul dintre discipolii apropiați ai lui Gheorghe I. Năstase, precum și decernarea premiului „Gheorghe I. Năstase” de către Societatea de Genealogie, Heraldică și Arhivistică (președinte – Silviu Tabac) doctorului în geografie Mihai Hachi de la Academia de Studii Economice din Republica Moldova. Cu mult interes au fost audiate comunicările doctorilor în istorie Gheorghe Paladi și Ion Negrei, a academicianei Tatiana Constantinov, a doctorului în geografie Nicolae Boboc, a cunoscutului istoric literar și editor Iurie Colesnic, care a pus în lumină aspecte inedite ale activității celui care a fost Gheorghe I. Năstase.

În ziua de 4 martie participanții la simpozion s-au deplasat la Hristici, Soroca, satul de baștină al lui Gheorghe I. Năstase, unde s-au bucurat de ospitalitatea deosebită a locuitorilor, a colectivului gimnaziului din localitate, condus de doamna director Margareta Năstase, și a numeroșilor reprezentanți ai dinastiei Năstase.

Acțiunile au constituit un omagiu adus unui înaintaș din „generația de aur” a Basarabiei, care a contribuit la făurirea Marii Uniri.

Conf. dr. Vitalie SOCHIRĂ

3 martie 2006. Gheorghe Năstase omagiat la Casa Limbii Române. Dumitru Năstase (stânga) și Ioan Donisă (dreapta) în calitate de oaspeți de onoare

Ioan DONISĂ

PROFESORUL GHEORGHE I. NĂSTASE – O VIAȚĂ ÎNCHINATĂ NEAMULUI ROMÂNESC ȘI ȘTIINȚEI GEOGRAFICE

În satul Hristici din ținutul Sorocii, într-o veche familie răzășească, la 3/16 februarie 1896, se naște cel care avea să devină un geograf de seamă și un mare patriot, cel care avea să spere, să lupte, să se bucure, apoi să și sufere, pentru cauza unității naționale a românilor.

Copilăria și-a petrecut-o în satul neaoș românesc, păstrător al străvechilor tradiții, pe care nu reușise să le distrugă silnicia ocupației rusești și care s-au incrustat pentru totdeauna în sufletul fraged de copil, încât școlile rusești nu au putut să le estompeze.

După școala primară, pe care a urmat-o în satul natal, și-a continuat studiile la Gimnaziul din Soroca și apoi la Școala Normală din Cetatea Albă, obținând astfel calificarea de învățător.

Înrolat în infanteria rusească, din anul 1915 până în anul 1917, a participat la campaniile din Dobrogea (1916) și la cea de pe Siret (1916-1917), fiind atașat la un comandament rusesc de divizie, având gradul de locotenent.

Anul 1917 a marcat însă o răscruce în viața tânărului Gheorghe Năstase. Prin răsturnarea țarismului, revoluția rusă a creat condiții pentru afirmarea conștiinței naționale a basarabenilor.

Revenit la Chișinău, Gheorghe Năstase se încadrează activ în lupta politică pentru apărarea drepturilor naționale, culturale și economice ale moldovenilor. În mod firesc, s-a orientat spre ziarul *Cuvânt Moldovenesc*, condus de Pan Halippa și care era exponentul intereselor românilor din Basarabia. Militanții grupați în jurul acestui ziar au fondat, la 12 martie 1917, Partidul Național Moldovenesc. La 22 ianuarie 1918 s-a votat proclamarea Republicii Democratice Moldovenești, anunțată prin declarația din 24 ianuarie 1918. Participând la Congresul general al învățătorilor, din 10-13 aprilie 1917, a fost indignat de afirmațiile lui Sikomentnikov despre sărăcia limbii românești și a publicat un articol de răspuns în ziarul *Cuvânt Moldovenesc*, la care a colaborat cu articole prin care cheamă la lupta de eliberare națională.

În articolul *Despre moldovenii înstăriți*, din 23 aprilie 1917, deplângea înstrăinarea unor compatrioți care, deși intrați în rândurile intelectualității, nu își îndeplineau datoria față de poporul lor: „leșiți din poporul moldovenesc, hrăniți și învățați din munca și sudoarea lui, acești oameni sunt datori să-și ridice glasul și să ceară pentru poporul care le-a dat viață drepturile care i se cuvin. Unde sunt acești oameni? De ce nu se aude glasul lor? Ei tac, ei

sunt nepăsători de soarta neamului din care au ieșit, ei nu simt durerea și necazurile pe care le-a îndurat și le îndură neamul nostru...

Astăzi a sunat ceasul când acești fii rătăciți trebuie să se întoarcă în sânul poporului moldovenesc și să-și puie toate puterile pentru a-l ajuta să-și croiască altă soartă”.

Programul Partidului Național Moldovenesc a fost adoptat de către diferite adunări populare și organizații profesionale, ducând la trezirea conștiinței naționale, astfel încât, în împrejurările din vara și toamna anului 1917, s-a ajuns la crearea Sfatului Țării, inaugurat la 21 noiembrie 1917.

Pentru convingerile sale patriotice ferme și pentru activitatea sa la *Cuvântul Moldovenesc* și în cadrul Partidului Național Moldovenesc, Gheorghe Năstase a fost ales membru al Sfatului Țării și a contribuit în cea mai mare măsură la redactarea legii reformei agrare.

La 22 ianuarie 1918, Sfatul Țării a proclamat constituirea Republicii Moldovenești Independentă și Suverană, emițând, în acest sens, declarația din 24 ianuarie 1918. A fost astfel deschisă calea desprinderii de Rusia și a apropierii de România.

Gheorghe Năstase a militat activ pentru unirea cu România și a votat-o la 27 martie 1918. În anul 1919 a făcut parte, alături de Ion Codreanu, Sergiu V. Cujbă și Ion Pelivan, din delegația Sfatului Țării la Conferința de Pace de la Paris. Ca membru al acestei delegații, el a contribuit la redactarea

Profesorii Ioan Donisă, Vitalie Sochircă și Dumitru Năstase pe urmele strămoșilor

memoriului „La question de la Bessarabie”, adresat Conferinței și în care se demonstra legitimitatea unirii cu România. A publicat apoi, în anul 1920, articolul *Basarabia la conferința de pace*, în revista *Arhiva pentru știință și reforma socială*, în care menționa necesitatea studiilor istorice și geografice care să aducă la cunoștința lumii europene realitățile Basarabiei.

Unirea cu România a deschis tinerilor basarabeni posibilitatea de a urma cursurile universităților românești. Împreună cu alții, Gheorghe Năstase s-a îndreptat în anul 1919 către Universitatea din Iași unde s-a înscris ca student al secției de Istorie și Geografie a Facultății de Litere și Filozofie, luându-și licența în anul 1923.

Evidențiindu-se prin calități intelectuale deosebite și prin dragoste de muncă, fiind încă student, la 1 noiembrie 1920 a fost numit asistent suplinitor la Catedra de Geografie a Universității ieșene, pe atunci suplinită de către Mihai David.

Numirea aceasta l-a orientat definitiv către geografie și de aceea și-a luat și licența în geografie la Facultatea de Științe, în anul 1924.

Încadrarea lui Gh. Năstase la Catedra de Geografie a avut o mare importanță. Până atunci Catedra de Geografie fusese ocupată sau suplinită efectiv de către un geograf cu baze matematice (Ștefan Popescu), de geologi (Ion Simionescu, M. David) și de un biolog (Ion Borcea). Pentru prima dată, la Catedra de Geografie venea și un specialist cu pregătire istorică. Faptul deschidea calea unei armonioase îmbinări între direcția naturalistă și cea umanistă în geografia ieșeană, asigurând premisele unui învățământ și ale unei cercetări geografice de o valoare deosebită.

La 1 iunie 1923, Gheorghe Năstase s-a căsătorit cu poeta Olga Vrabie, originară din Chișinău, care era studentă la secția de Română a Facultății de Litere și Filozofie din Iași. Din această căsnicie, la 7 martie 1924, s-a născut Dumitru Năstase.

Pentru desăvârșirea pregătirii sale geografice, Gheorghe Năstase a primit o bursă și, în anul 1925, a plecat la Paris, unde a lucrat sub îndrumarea lui Emm. de Martonne. Din cauza agravării bolii soției sale, s-a întors în țară în anul 1926.

Între timp, la 1 ianuarie 1925, a fost numit conferențiar suplinitor de Antropogeografie, iar la 1 februarie a fost numit și asistent provizoriu la Laboratorul de studii geografice de la Facultatea de Științe. La 1 mai 1929, devine titular pe acest post pe care l-a ocupat până în martie 1933.

La 14 august 1928, soția sa s-a stins din viață la Agapia, profesorul Gheorghe Năstase rămânând cu un copil de patru ani pe care trebuia să-l crească. S-a recăsătorit în anul 1930 și din noua căsnicie au mai rezultat încă doi copii: Elena, născută în anul 1932, și Aurel, născut în anul 1936. Profesorul și-a continuat însă munca asiduă de cercetare pe teren și în laborator, pentru a-și termina teza de doctorat cu titlul „Peuce. Contribuții la cunoașterea geografică, fizică și omenească a Deltei Dunării în antichitate”, pe care a susținut-o la 24 mai 1932, obținând astfel primul titlu de doctor în geografie conferit la Universitatea din Iași.

Titlul științific a făcut posibilă numirea lui în funcția de conferențiar titular definitiv de Antropogeografie, cu începere de la 1 iunie 1932.

Pagina de titlu a cursului de Etnografie, litografiat după manuscrisul lui Gh. I. Năstase

Locul unde sunt înmormântați străbunii Olgăi Vrabie, mama ilustrului cărturar Dumitru Năstase

Prin legea din 4 noiembrie 1938, la Universitatea din Iași s-a înființat o a doua catedră de geografie, denumită Catedra de Geografie generală și Geografie umană, al cărei suplinitor a fost numit Gheorghe Năstase, cu începere de la 1 decembrie.

Deschizându-se concurs, Gheorghe Năstase a devenit profesor titular al acestei catedre la 1 octombrie 1939, statut pe care l-a onorat până în anul 1948.

În cariera sa didactică Gh. I. Năstase a predat cursurile: Geografia omenească a României, Principii de geografie umană, Populațiile Africii și ale Americii și Geografie generală. În anul 1937 a litografiat cursul de Etnografie, pe care l-a scris cu mâna lui în forma în care a fost multiplicat. A condus lucrări practice de Geografie umană, Morfologie terestră, Antropogeografie. A îndrumat elaborarea multor lucrări de licență și unele teze de doctorat în geografie. A organizat și condus numeroase excursii de studii geografice.

Profesorul Gh. Năstase avea un adevărat cult pentru concizia și claritatea expunerilor. Despre calitatea cursurilor sale, fostul său student, Nicolae Poni, scria următoarele, în revista *Viața Basarabiei*: „Am asistat la cursul profesorului Năstase și de la primele vorbe am fost impresionat de simplitatea expunerii. Redă subiectul scurt și cuprinzător, în cuvinte pe care le-ar putea înțelege și un ascultător nepregătit, îți povestește bogățiile României noastre așa cum ar fi vorbit un țăran moldovean despre gospodăria lui. În ochii savantului se aprinde scânteia umorului neseecat al țăranului basarabean, iar gluma sănătoasă a unei întâmplări trăite vine să-ți întărească mai adânc amănuntul științific”.

Prin calitatea superioară a întregii sale activități didactice și de cercetare, a orientat pe calea științifică dezvoltarea geografiei umane și economice la Universitatea ieșeană. Foarte exigent cu el însuși, a căutat să imprime elevilor săi același spirit riguros, aceeași conștiință a datoriei pentru care era gata de orice sacrificiu. A știut să rămână fidel idealurilor sale și nu le-a renegat niciodată, chiar dacă a avut de suferit pentru ele.

Astfel, în anul 1948 a fost dat afară din învățământ pentru activitatea sa politică și pentru rolul jucat în unirea Basarabiei cu România. A fost arestat la 15.VIII.1948 și ținut în detenție 11 luni, fără proces.

După ce a fost eliberat, pentru a-și întreține familia, făcea traduceri din lucrările științifice rusești pentru profesorii din universitate.

În anul 1955 a fost încadrat ca șef de sector la Institutul de Geologie și Geografie al Academiei Române. De altfel, numărându-se printre fondatorii Institutului de Cercetări Geografice al României, în anul 1944, el fusese numit membru permanent al acestui Institut, participând în această calitate la elaborarea Monografiei geografice a R.P. Române. Deși nu a fost trecut între autori, profesorul Gheorghe Năstase a luat parte la toate expedițiile de observații pe teren și la discutarea tuturor textelor, asigurând și traducerea lor în rusește sau românește. El a combătut cu argumente puternice ideile eronate ale unor geografi ruși, îndeosebi în discuțiile materialelor pentru volumul al doilea, de geografie umană. Făcea aceasta nu numai din spirit patriotic, dar și din respect față de adevărul științific.

Gheorghe Năstase (centru) între prieteni și colegi de lucru

În toată opera științifică a profesorului Gh. Năstase se evidențiază grija pentru precizie, atenția acordată celui mai mărunț aspect, care, uneori, poate deveni relevant. Stilul lucrărilor, formularea titlurilor vădesc aceeași preocupare pentru claritate, pentru evitarea echivocului sau confuziei. Meticulozitatea lui în lucru era expresia unui spirit analitic acut, dar și a cultului pentru adevărul științific.

După pensionarea de la Institutul de Geologie-Geografie, profesorul Gheorghe I. Năstase a continuat să vina zilnic la Secția de Geografie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, lucrând la elaborarea unui studiu de toponimie a Basarabiei, dar, cu regret, nu știm ce s-a întâmplat cu caietele respective.

Prezența profesorului Gheorghe I. Năstase în Secția de Geografie a fost benefică pentru toți geograful ieșeni, îndeosebi pentru cei tineri, pe care i-a îndrumat și i-a sprijinit prin examinarea critică a studiilor și prin traducerea lor în limbi străine.

La 28 decembrie 1985 profesorul Gheorghe I. Năstase și-a dat obștescul sfârșit, fiind înmormântat în cimitirul bisericii ctitorită de către Vasile Lupu în podgoria Copou.

Decesul profesorului Gheorghe I. Năstase a însemnat dispariția unui mare patriot român, dar și a unui mare geograf, care a realizat o îmbinare excepțională între geografia fizică, geografia umană și geografia istorică.

Dumitru NĂSTASE

GÂNDURI DESPRE GHEORGHE I. NĂSTASE, TATĂL MEU

În ținutul Sorociei, întreaga zonă din preajma Nistrului, largă de peste 20 km, e ocupată de așezări răzeșești. Locuitorii acestora asigurau în trecut apărarea satelor de năvălitorii din stepă, fiind organizați în căpităanii, situate la vadurile fluviului, dintre care cel mai însemnat era străjuit de cetatea Sorociei.

Printre satele mai apropiate de cetate se numără și Hristicii. Aici s-a născut la 3/16 februarie 1896 Gheorghe I. Năstase, într-o familie de răzeși, în care aproape toți bărbații purtau, prin tradiție, nume de sfinți militari: semn că stirpea lor urca până în vremile de glorie ale Țării Moldovei, când credința în acei sfinți îi însuflețea pe strămoșii lor în lupta cu „păgânii” turci și tătari.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, stăpânirea rusească a înființat școli elementare la sate, în regiunile cu populații autohtone ale împărăției, cu scopul de a le rusifica. În Basarabia, cei vizați de această politică erau, bineînțeles, țărani moldoveni. Rezultatul punerii ei în aplicare a fost însă... deșteptarea sentimentului național românesc la copiii lor, luminați prin carte, fie și rusească! Este ceea ce s-a „întâmplat” și cu Gheorghe Năstase, în cadrul unui proces mai larg, specific tinerei generații de români basarabeni din acea vreme.

Pentru el, deșteptarea a început foarte devreme, în anii de școală, datorită învățătorului său, Vasile Săcară, figură proeminentă printre luptătorii unirii Basarabiei cu patria-mamă, apoi prefect de Soroca în România Mare. În copilăria mea, când venea la Iași, „domnul Săcară” ne vizita și mi-a rămas în amintire ca musafir binevenit, îmbrăcat cu îngrijire și plăcut la înfățișare, cu bărbuță scurtă argintie, zâmbitor. La îndemnul și cu sprijinul său, „Gheorghies” și-a continuat învățătura la gimnaziul din Soroca, apoi, în pofida greutăților materiale (îi muriseră părinții), – la școala normală din Cetatea Albă, pe care a absolvit-o în 1915.

Încorporat tot atunci în armata rusă, Gheorghe I. Năstase a luat parte la Primul Război Mondial ca ofițer de rezervă. Trimis, la intrarea României în conflagrație, pe frontul românesc, a intrat în contact nemijlocit cu realitățile și conaționalii săi din țara liberă. Revoluția rusă din februarie 1917 l-a găsit, astfel, pregătit pentru cauza Unirii, în care s-a angajat cu trup și suflet, alături de mai vârstnicii și mentorii săi Pan Halippa, Ion Pelivan, moș Ion Codreanu ș.a.

Participă activ la primul congres al învățătorilor basarabeni (aprilie 1917), reuniune crucială, marcând, în fapt, începutul acestei lupte; e secretarul congresului ostașilor moldoveni – adunare ce proclamă autonomia Basarabiei (octombrie 1917); deputat în Sfatul Țării, autor al raportului Comisiei pentru reforma agrară (prin care au fost împrăștiate țărani basarabeni de orice naționalitate), în sfârșit – membru (cel mai tânăr) al grupului basarabean inclus în dele-

gația română la convorbirile pentru pace de la Paris, în 1919.

În același an, Gheorghe I. Năstase începe, la Iași, studiile universitare pe care le încheie strălucit, cu două diplome de licență, una în istorie, alta în geografie. Specializat la Paris, la Sorbona, cu un mare geograf și prieten al României, Emmanuel de Martonne, susține teza de doctor în geografie, devenind, în 1939, profesor de geografie umană la Universitatea ieșeană, unde parcursese anterior toate celelalte trepte ale carierei universitare.

Lăsând pe cei în drept să-i aprecieze activitatea didactică și pe cea de cercetare, subliniez totuși importanța pe care a acordat-o – sistematic – geografiei istorice, atât de prețuite azi, precum și, primul la Iași, etnografiei. Activitatea de cercetare și-a dedicat-o, în cea mai mare parte, Basarabiei. An de an, vară de vară a străbătut provincia natală cu pasionată râvnă, sat cu sat, studiind-o până în colțurile cele mai uitate. Parte din materialul recoltat l-a folosit în lucrările publicate, dar foarte mult n-a mai putut să slujească la alcătuirea altor lucrări planuite, dintre care cea mai însemnată, opera vieții sale, urma să fie o mare monografie geografică și geopolitică a Bugeacului, ce s-ar fi adăugat celei clasice, a maestrului său Emm. de Martonne, **La Valachie**.

Altfel spus, noua răpire a Basarabiei nu i-a îngăduit să-și ducă opera la bun sfârșit. „Ce pot să mai scriu – m-a întrebat odată, făcând și gestul respectiv, – când mi s-au retezat degetele de la mâini?”

Închis de puterea comunistă, scos de la Universitate și lăsat pe drumuri, trăind ani de mizerie crâncenă, reangajat pe un moment ca

cercetător, pentru a fi repede scos la pensie cu sila, Gheorghe Năstase n-a acceptat niciodată compromisul cu un regim a cărui legalitate n-a recunoscut-o și împotriva căruia a protestat toată viața. „Eu nu pactizez cu inamicul”, era răspunsul obișnuit – și nu cel mai tare! – pe care îl dădea celor ce-l sfătuiau să se acomodeze cu „noua” situație. Iar în privința „marelui vecin de la răsărit”, replica tăioasă nu se lăsa așteptată: „Mie să nu-mi vorbiți de ruși, că eu am trăit 106 ani cu ei și-i cunosc destul”.

Gheorghe I. Năstase a știut să-și păstreze cu dăruenie răzeșească ceea ce a avut mai prețios: cinstea și demnitatea de cărturar și de român basarabean, dintre acei basarabeni care făuriseră Unirea.

P.S.

Simpozionul organizat la Universitatea de Stat din Chișinău cu ocazia împlinirii a 110 ani de la nașterea tatălui meu, profesorul Gheorghe I. Năstase, mi-a prilejuit clipe de neuitat.

Mulțumesc organizatorilor acestei reuniuni științifice, în special tânărului profesor Vitalie Sochircă, pentru sollicitudinea pe care au manifestat-o.

Deosebit de emoționantă a fost, pentru mine, dar și pentru ceilalți participanți, vizita care a urmat, la Hristici, satul de baștină al tatălui meu, sat răzeșesc din ținutul Sorociei, iar acolo, revăderea, peste ani, cu neamurile mele.

Mulțumesc, de asemenea, Casei Limbii Române pentru frumoasa întâlnire cu confracții, oameni de știință și de cultură, profesori de română din mai multe zone ale Basarabiei, întru-niți cu aceeași ocazie în plăcuta și prietenoasa atmosferă din sediul acestei importante instituții românești.

D.N.

Gheorghe I. NĂSTASE

ȚINUTUL SOROCII*

(Un ținut românesc
de la hotarul răsăritean
al neamului nostru)

Suntem obișnuiți, noi cei care locuim în lăuntru țării, să credem că județele periferice ale României sunt niște ținuturi poliglote și înstrăinate, în care elementul românesc se află în minoritate față de cel străin. În multe cazuri această părere curentă este o realitate, ea însă nu este nici pe departe o regulă, ci mai curând o excepție. În Basarabia numai partea nistreană a Hotinului este ocupată de elementul rutean, toată porțiunea văii fluviului de la Securenii și până la Liman este viguros stăpânită de elementul românesc; și doar în preajma Cetății Albe acest element este azi înlăturat de la granița noastră etnică din Răsărit. Numai în Nord și în Sud granița noastră etnică de pe Nistru a fost știrbită în cursul secolului de dominație rusească.

Vreau să împărtășesc câteva lucruri despre ținutul Sorocii, unul din cele mai tipice ținuturi de la granița noastră răsăriteană și totodată unul dintre cele mai românești din întreaga țară.

România din ținutul Sorocii are rădăcini străvechi și adânci. Dacă ar fi neștiințific să se afirme o continuitate a elementului Daco-Roman

pe aceste meleaguri, – ar fi tot așa de neștiințific să se creadă că Românii au ajuns aici, de-a lungul Nistrului, abia după legendarul „Descălecat din Maramureș”. În realitate neamul nostru este cu mult mai vechiu în aceste părți. Când elementul românesc, sub numele de *Vlahi*, *Volohi*, *Bolohoveni* și *Brodnici* apare în cronicile sec. XII și XIII la Răsărit și Nord de Nistru, trebuie să admitem că Românii deja în aceste secole locuiau și întreg cuprinsul Moldovei istorice, chiar dacă aci nu exista o formație politică unitară românească. Se știe însă că Statul *Cumaniei* din stepele de la Marea Neagră se întindeau în Apus până în țările românești, cuprinzând și teritoriul dintre Nistru și Carpați. Se cunoaște iarăși precis, că în unele din ținuturile moldovenești Românii conlocuiau în acele secole cu Cumanii. Noi avem temeiuri să afirmăm că și în ținuturile de pe Nistru, în acel al Sorocii în special, Românii existau deja sub Cumanii în secolele XII și XIII. De la acești Cumanii, cari dispar de pe scena istoriei ca stat, la anul 1224, ne-au rămas până azi în părțile Sorocii numiri toponimice, cari au trecut în patrimoniul toponimic moldovenesc și se păstrează și până azi în uzul populației românești a ținutului. Aceste elemente toponimice Cumane sunt numirile a două văi din ținutul Sorocii și anume: *Valea Căinarului* și *Valea Ciuhurului*; prima înseamnă în limba cumână valea *caldă*, a doua – valea *adâncă*, numiri care corespund perfect caracterelor acestor văi.

Numai de la o populație cu care a conlocuit pe același sol în sec. XII și XIII puteau Românii din

* Reproducem acest studiu, păstrând – parțial – ortografia originalului.

ținutul Sorociei să împrumute aceste denumiri, pe care le-au perpetuat în toponimie până azi.

Stăpânirea tătarască n-a atins decât în treacăt teritoriul moldovenesc și în orice caz – după cum reiese din cronicile noastre – n-a cuprins ca așezare decât câmpiile moldovenești și anume pe cele din Sud, viitorul Bugeac. Populația românească din regiunea Nistrului va fi continuat să trăiască și sub Tătarii nomazi, așa cum a trăit aici și sub Cumanii nomazi. Mai ales că se știe că Tătarii lăsașu populațiile cucerite sedentare neturburate, cu condiția supunerii și a plății regulate a birului. Așa a fost în Rusia cucerită, deci așa va fi fost desigur și în Moldova viitoare. Nici invazia Tătarilor în Moldova, nici retragerea acestora peste Nistru în sec. al XIV-lea n-a putut să dezrădăcineze elementul românesc din regiunea Nistrului. Astfel atunci când noua formație politică românească, cristalizată modest, dar trainic la poalele Carpaților Bucovineni, își începe expansiunea spre Răsărit și Miază-zi, ea ajunge repede și se fixează temeinic până la Nistru și până la mare. Căci ea se extinde aici politicește la o populație preexistentă românească, așezată de secole: pe Nistru stăpânirea politică moldovenească era la ea acasă, într-o ambianță etnică românească străveche.

Nu exoduri de populație românească dinspre Maramureș și Bucovina veneau să colonizeze ținuturile nistrene, ci numai cadre politice și militare veneau să organizeze politicește și militărește aceste ținuturi de la marginea răsăriteană a Statului și poporului moldovenesc.

Iată prin ce cauze trebuie să ne explicăm, credem noi, rapida și solida organizare a vieții politice, militare și economice moldovenești din bazinul Nistrului deja la începutul sec. al XV-lea. De pe acum ținuturile Hotinului, Sorociei, Orheiului și Cetății Albe apar în actele moldovenești; de pe acum la Nistru și în apropiere străjuiesc cetățile moldovenești, păzind vaduri și drumuri de comerț, de pe acum actele istorice nu ne vorbesc în lungul Nistrului decât de populație românească; tot ce va fi fost relict etnic strein – Slavi, Cumani, Tătari chiar – acum erau asimilați de masa românească. Și trebuie să fi fost foarte puternică această masă, dacă a putut săvârși acest proces.

Despre ținutul Sorociei documentele istorice ale secolelor XV și XVI vorbesc cu aceeași bogăție sau zgârcenie – după împrejurări, după cum e și soarta obișnuită a hrisoavelor și uricelor – ca și despre oricare alt ținut moldovenesc din acele vremuri – de sub munte sau din cuprinsul dealurilor acoperite de codri moldovenești. „Personalitatea istorică și geografică” a ținutului apare deja definitiv fixată; ea rezultă: a) din necesitatea organizării unei frontiere politice; b) din necesitatea organizării unei circulații și vieți comerciale și c) din necesitatea organizării economice a teritoriului din care-și trăgea existența populația românească a ținutului. Elementele fizice ale cadrului geografic au fost utilizate la organizarea ținutului cu o intuiție a realităților, care ne stârnește și azi admirația, și opera geopolitică creată acum 500 și mai bine de ani a rămas trainică și

persistă peste toate contingentele istorice.

a) Grupul românesc al ținutului sorocean avea în paza lui hotarul Nistrului pe porțiunea râului dintre Otaci și Rezina cu cele patru vaduri principale de pe ea: Otaci, Soroca-lampol, Vadu-Rașcu și Rezina. Vechi căpităanii de hotar moldovenești din timpuri străvechi au fost așezate la aceste trecători. Cetățuia Sorocii a fost așezată pentru paza celei mai de seamă. Așezările importante s-au ridicat la aceste vaduri și ele trăiesc și până azi: Otaci, Soroca, Vadu-Rașcu, Rezina, fiecare din aceste târguri stimulând apariția unor așezări urbane – dublate și în stânga Nistrului: Movilău, lampol, Rasco, Râbnița, – toate apărute cu mult mai târziu decât așezările sorocene. Sub protecția așezărilor de hotar versantul moldovenesc al văii Nistrului și-a întărit și și-a menținut în cursul secolelor neștirbit populația românească.

b) Drumuri importante treceau altădată ca și azi pe la aceste vaduri, legând ținutul Sorocii cu regiunile de peste Nistru, cu celelalte ținuturi moldovenești și cu centrul politic al țării, unul din aceste drumuri îndeosebi era important: drumul de la pragurile Nistrului – lampol – Coșăuți – Soroca – Bălți – Fălești – Tutova – Iași; cheia acestui drum era ținută de cetatea Sorocii; pe el și azi tinde să se organizeze circulația dintre Soroca și Iași; calea ferată azi și-a însușit traseul vechilor drumuri de la vadurile Otacilor și Rezinei. Calea navigabilă a Nistrului atrăgea spre aceste vaduri mă-nunchiuri de tei uscat, pe unde în trecut se scurgea spre schelele de

aici grâul regiunilor riverane; tot aici erau și stațiile de cherestea, venite din părțile Galiției și ale Bucovinei. Soroca, situată imediat în jos de praguri, era punctul de legătură între cele două trunchiuri de navigație ale râului; ea deținea deci acest „punct critic” al navigației nistrene din vechime.

c) Întinderea vechiului ținut al Sorocii și formația lui teritorială arată că el era o unitate geopolitică foarte bine plăsmuită, grație unei sănătoase intuiții a complexului de viață economică din cuprinsul lui. În condițiile naturale ale cadrului fizic, în condițiile economice izvorâte din acest cadru și cu grupul omenesc de pe teritoriul dat, – vechiul stat moldovenesc a realizat aici o unitate administrativă cât se poate de durabilă, care trăiește de mai bine de jumătate de mileniu și va trăi cât neamul românesc. Ținutul se razimă cu o bază largă de cca. 120 km pe Nistru, între Valea Securenilor în Nord-Vest și Valea Ciornei în Sud-Est. Și una, și alta sunt văi înguste și adânci – canoane aproape de netrecut, prima hotărnicind ținutul de acel al Hotinului, a doua de acel al Orheiului. Exact la mijlocul distanței dintre gurile acestor două văi-limite este situat orașul Soroca. Dacă fixăm pe hartă piciorul compasului la Soroca și ducem în semicerc spre apus plecând de la Securenii și revenind iar la Nistru la Ciorna, vom constata că această figură geometrică înscrie în ea aproape ideal vechiul ținut al Sorocii. Ori în ce direcție am pleca din Soroca spre marginea ținutului ei, distanța va fi de 50-60 km – cale de 10-12 „ceasuri” vechi moldove-

nești sau de două poște. Rațiunile circulației cu mijloacele timpului (posibilitatea de a face drumul de la Soroca până la marginea ținutului într-o singură zi) se vede clar că au prezidat la origine la formarea teritorială a ținutului. Dar distanțele n-au fost singurul considerent de organizare teritorială. Condițiile economice create de sol au cântărit și ele foarte mult la această organizare. Viața economică a vechilor ținuturi extracarpatiche moldovenești se bizuia pe produsele solului, obținute prin agricultură și podgorie, prin creșterea vitelor în regiunile de câmp, prin exploatarea lemnului din păduri și prin albinărit.

Era o viață *quasi* autarhică, fiecare ținut mulțumindu-se aproape numai cu produsele lui proprii. Ținutul Sorocii corespundea în chip optim acestor forme economice arhaice de autarhie. În cuprinsul semicercului arătat, de-a lungul Nistrului se întinde o fâșie cu lățimi variind între 15 și 25 km, un platou mai ridicat cu „holmuri” și măguri înalte până la 350 metri și cu podișuri largi, împădurite, pe care și astăzi încă se mai păstrează păduri, dumbrăvi frumoase de stejar și rediuri. Aici a fost în trecut și mai este și azi încă sursa unică de aprovizionare cu lemn de construcție pentru populația ținutului. Afluenții scurți ai Nistrului și Răutul Mijlociu taie în formă de jgheaburi adânci straturile pietroase ale podișului sorocean, creând locuri prielnice pentru pive și mori de apă, așa de numeroase în trecut, încă destul de multe și azi. În luminișurile dintre păduri, în marginea dumbrăvilor, în poiene, pe locuri înalte, unde apa nu lipsește

aici niciodată, s-au fixat din timpuri străvechi așezările omenești sub forma de sate de răzeși, cătune și odăi, înconjurate de verdeța pomilor roditori și a viilor. Căci în relieful variat și pe solurile cucerite de la pădure din podișul sorocean pomii fructiferi merg minunat, iar vița de vie, deși aproape la limita ei nordică de creștere, mai poate da podgorii frumoase, cum e cea din jurul orașului Soroca sau cele din Sudul podișului. Albinăritul este o ocupație străveche pe aceste meleaguri și se mai practică din plin și azi în forme arhaice, în știubee săpate în trunchiuri de salcie sau tei, la margini de rediuri sau în grădinile cu pometuri care au luat locul vechilor păduri și dumbrăvi.

Agricultura are aici mari întinderi de teren arabil pentru a se dezvolta în voie, obținând recolte îmbelșugate și sigure în fiecare an.

Dar ținutul acesta înalt cu văi adânci și păduri a mai avut și un alt rost în viața ținutului Sorocii: în timpul invaziilor prădalnice și al războaielor cu Turcii, Tătarii și Polonia aici se refugia populația ținutului din regiunile deschise de la Apus. Sunt nenumărate amintirile acestor vremuri în satele sorocene, când oamenii se bejeneau în păduri și în văgăunile ascunse ale Nistrului și în valea acestuia a fost *zona de refugiu* a populației, ceea ce a avut pentru conservarea elementului românesc sorocean o importanță capitală. Și până azi satele cele mai vechi răzeșești aici s-au păstrat, populația cea mai deasă a ținutului aici și-a îndesit rândurile.

Dincolo de podișul Sorocii, în cuprinsul văilor afluențe ale Răutu-

lui superior, între Căinari, Cubolta, Răut, Copăceanca, se află o întinsă regiune de câmp deluros, stepic, mai coborât decât regiunea nistreană, mai sărac în umezeală și în apă curgătoare și freatică, lipsit complet de pădure. Vechiul ținut al Sorociei și-a anexat, pornind dinspre Nistru, această regiune care mult timp – aproape până la sfârșitul secolului trecut – a fost zona de păstorit a ținutului, cu herghelii de cai și turme de vite cornute mari și de oi, cu sate mult mai rar decât în Răsărit și cu o mare proprietate puternic dezvoltată. Era o anexă economică necesară la regiunea podișului răsăritean, mai mult redusă și mai săracă în spații pastorale și agricole.

Același rol îl joacă, pentru partea sudică a podișului, regiunea de câmp deluros dintre Ciulucul superior și valea Răutului de la Bălți în jos, regiune anexată și ea în toate timpurile ținutului Sorociei sub denumirea de „*Ocolul de peste Răut*”.

După cum se vede, ținutul Sorociei de la formarea lui a cuprins un mănunchi de regiuni naturale, care-și îmbină resursele lor economice și le completează în chip fericit.

În Apus ținutul nu a depășit niciodată linia de despărțire a apelor dintre Nistru și Prut; tot aici valea destul de adâncă a Ciuhurului superior i-a servit de limită cu ținutul Hotinului. În Sud regiunea Ciulucurilor a fost atrasă în mod natural mai mult spre Orhei, după cum tot spre acesta a fost atrasă – după direcția văilor și înclinarea reliefului – regiunea de la Sud de Ciorna.

În limitele arătate și cu structura fizică și economică analizată mai sus, ținutul Sorociei a răzbit

peste toate contingențele istorice, rămânând în fond același până în zilele noastre; părți de câmp i-au fost rupte pentru rotunjirea județului Bălților, creat de Ruși după răpire din crâmpiele de ținuturi moldovenești rămase dincolo de Prut; pe Nistru județul Orheiului i-a luat o seamă de sate din stânga Ciornei. De fapt însă și azi județul Sorociei cuprinde elementele esențiale ale vechiului ținut: „podisul” din Răsărit și „câmpul” din Apus.

Să revenim însă mai de aproape la omul din ținutul Sorociei.

Documentele interne moldovenești din sec. XVI și XVII ne arată o puzderie de sate în cuprinsul arătat al ținutului. Apar locuite des și câmpul din Apus, și podișul din Răsărit. Harta lui D. Cantemir din „Descrierea Moldovei” însă, care ne înfățișează stări de la începutul sec. al XVIII-lea, deși este incompletă, deja ne arată sate aproape numai în lungul Răutului mijlociu și al Nistrului. În Apusul ținutului ea poartă chiar inscripția „*Campi Deserti*”. E un semn vădit că populația românească din regiunea câmpului începe să se rărească. Starea aceasta ne-o confirmă și alte hărți străine din sec. al XVIII-lea, cum sunt hărțile lui Hasius, A. G. Babemio (1766 și 1769), cum este mai ales marea hartă rusească a Moldovei, a lui Bauer (1772). În toate aceste hărți vedem populația ținutului Sorociei rețenșată în sate aproape numai în regiunea înaltă și împădurită din Est, satele din Apus acum în cea mai mare parte au dispărut.

Fenomenul acesta geografic omenesc este strâns legat de stările tulburi din Moldova din acea epocă,

provocată de războaiele ce au loc aici în jumătatea a doua a secolului XVII și în sec. XVIII între Turci și Poloni și între Turci și Ruși. Din cauza nesiguranței, populația câmpului mai ales își părăsește satele și se refugiază, câmpul devenind pustiu, având sate extrem de rari, moșiile trec în seama mănăstirilor, mulți boieri adună acum proprietăți mari pe care încă se mai pomenesc seliștile satelor dispărute. Pășunatul vitelor devine acum în tot bazinul superior al Răutului ocupația principală. Până și Tătarii din Bugeac pe la 1766, precum și Turcii și Lajii, ajunsese aici cu hergheliile și tamazlăcurile lor. Populația ținutului Soroca este acum înghesuită pe podișul dinspre Nistru într-un mediu mai apărat. Satele aici încă-s numeroase, aproape toate fiind răzeșești; legăturile cu pământul aici sunt vechi și solide; bogăția resurselor de trai e mare: omul nu se îndură să-și părăsească vechile așezări. Aici e unicul târg mai de seamă al regiunii, aici e Nistrul, aici sunt văile și grădinile, aici sunt satele mari și vechi; aici sunt cele șapte mănăstiri ale ținutului; aici sunt pădurile și văgăunile Nistrului, unde la nevoie se poate aștepta trecerea urgiei. Populația românească stă îngrămădită aici pe dunga aceasta de pământ de-a lungul bătrânului Nistru.

Abia sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea aduc o relativă liniște pe meleagurile ținutului. Comprimată mult timp în Răsărit, populația ținutului începe să se destindă și pornește – într-o mișcare de colonizare – adevărata „reconquista” a câmpului deșert din Apus. Din satele podișului roiesc

treptat grupuri omenești, care se așază pe văile din câmp, întemeind sate noi, de cele mai multe ori pe vechile seliști părăsite. Aceasta însă nici pe departe nu despopulează răsăritul ținutului, care, descongestionat prin emigrări spre Apus, continuă să-și completeze populația pe calea sporului natural. Treptat văile Bolății, Căinarului, Camencii, Cuboltei, Răutului și Solonețului se umplu cu șiraguri de odăi și de sate. Unele din aceste sate, la rândul lor, au trimis câte 2-3 „roiuri” spre colonizarea mai departe a câmpului.

În mișcarea aceasta de colonizare, elementul românesc din satele podișului sorocean a predominat în mod covârșitor, deși colonizarea s-a făcut sub dominație rusească, într-o vreme când vadurile Nistrului erau fără paza vechilor întemeietori ai ținutului. E drept că spre aceste câmpuri s-au scurs și mulți Ucraineni și Ruși după 1812; veniți însă răzleți sau în grupuri mici ca „lăaturalnici” în satele românești deja întemeiate, ei s-au asimilat în cea mai mare parte. Numai acolo unde Rușii și Ucrainenii au venit în grupuri constituite în comunități, satele lor s-au păstrat intacte.

Câmpul din Apus azi are relativ mult mai multe grupuri Ruso-Ucrainiene decât podișul, unde pe locul de veche și statornică așezare românească nu s-au găsit decât puține spații pentru infiltrația străină.

Diferența fizică dintre cele două regiuni naturale ale Sorociei – câmpul și podișul – a creat astfel și o nuanță deosebită în Etnografia lor. Dar în totalul lui, după cum vom arăta mai jos, ținutul este azi esențialmente românesc.

Vedem astfel că vechiul ținut al Sorocii în decursul sec. al XIX-lea își reface populația, risipită în cea mai mare parte în secolul anterior (sec. XVIII). Faptul acesta nouă ni se pare de o valoare antropogeografică și națională puțin obișnuită. Un ținut care-și pierde cele mai multe așezări din cauza evenimentelor istorice defavorabile, care păstrează numai pe o fâșie din solul lui un grup relativ mic de populație înghesuită acolo, între râul de hotar și câmpul de la Apus, pe unde se perindă un secol și jumătate toate restricțiile numeroaselor războaie, – acest ținut reușește din neînsemnata lui resursă omenească să-și refacă populația românească – și aceasta o face într-un secol de dominație străină, care numai grija consolidării elementului românesc, evident, nu avea. Forța de colonizare spontană a elementului românesc din ținutul Sorocii a dat dovada unei vigori extraordinare. Această vigoare, cu tot efortul din trecut, nu s-a epuizat nici până azi. Reforma agrară basarabeană din 1918 ne-a confirmat acest lucru: din regiunea Nistrului au plecat și acum noi contingente românești spre câmpul din Apusul Ținutului și au înființat acolo pe terenurile expropriate peste 20 de sate noi.

Compoziția etnică a populației actuale ne arată clar că vechiul ținut al Sorocii este și azi încă românesc.

La 1930 totalul populației județului Soroca era de 316.238 locuitori. Din aceștia, *Românii* reprezentau un număr de 232.720, adică formau la acea dată o majoritate zdrobitoare de 73,6%. Restul

de 26,4% îl formau toate celelalte neamuri din cuprinsul județului. Din aceste neamuri cel mai însemnat ca număr erau la acea dată *Evreii*, care formau un procent de 9,2% sau 29.200 capete, fiind localități mai ales în Soroca și în cele 10 târgușoare ale județului. Vin apoi în ordinea importanței – *Ucrainenii* cu 26.039 sau 8,2% și *Rușii* cu 25.736 sau 8,1%.

În privința procentajului acestor două neamuri trebuie să spunem că el este complet denaturat în recensământul nostru din 1930. Ruși veritabili nu sunt în județul Soroca decât în două sate lipovenești *Pocrovca* (563) și *Cunicea* (2665); mai există apoi o seamă de grupulețe mici de ruși sau ruși izolați prin diferite localități. Procentul lor însă nici într-un caz nu se urcă la 8,1% din populația județului. Recensorii din 1930 – din nepricepere (sau poate și din alte cauze mai grave) – au trecut însă foarte adeseori la rubrica „Ruși” numeroase grupuri de locuitori de alt neam. Așa, după socotelile noastre, au fost înregistrați ca Ruși aproape 20.000 ucrainieni din sate bine cunoscute ca ucrainene. Mai mult chiar, au fost trecuți la Ruși în câteva cazuri chiar Români, apoi în mai multe localități, unde e bine știut că nu-s decât Români, în mod inexplicabil, figurează totuși în recensământ grupuri mici de ruși. Celelalte neamuri sunt extrem de reduse la număr: Polonezi – 850, Țigani – 500, Germani – 417, Bulgarii, Găgăuzii, Sârbii, Grecii, Armenii etc. nu formează decât un total de 336 capete.

Rezultă din cele arătate mai sus că elementul românesc formea-

ză, în realitate, cel puțin 75% din populația totală a județului Soroca.

Trăsutura fundamentală a județului Soroca este *caracterul lui rural*, – este poate *cel mai rural din județele țării*. Din cele 242 așezări omenești ale județului, una singură – *Soroca* – este oraș, toate celelalte 241 fiind socotite oficial ca așezări rurale. Populația urbană – cele 15.000 locuitori ai Sorociei – nu reprezintă decât 4,7% din totalul populației județului. Țărănimea deci formează 95% din populație. Adânc legată de un sol fertil, care-i răsplătește munca, această țărănime încă nu simte nici un imbold imperios pentru deplasarea spre oraș și pentru îndeletnicirea cu meserii și comerț. Pentru locuitorul vechilor sate răzeșești din părțile Nistrului, ca și pentru locuitorul câmpului din Apus, tagma târgovățului trăind de la o zi la alta nu se înfățișează ca o stare socială de invidiat. Țărănimea preferă să rămână strâns legată de satele ei.

Satul este așezarea și ambi-anța predilectă a românimii sorocene. Legată de secole de ogor, ea a creat sate numeroase, mari și înstărite. 52 sate din județul Sorociei sunt așezări mari, întinse, cu populații variind între 2000 și 5000 locuitori. Din acestea 40 aparțin Românilor și printre ele – faima satelor răzeșești ale ținutului – *Cotiugenii Mari cu 5000 locuitori*. Ca și în raporturile

etnografice, Românii soroceni dețin același procent de 75% din așezările rurale mari ale ținutului lor. Afară de rare excepții, elementele alogene n-au creat decât așezări rurale, mijlocii și mici.

Dar chiar în singura așezare urbană mai importantă a ținutului, în orașul Soroca, Românii, spre deosebire de alte orașe basarabene, s-au menținut stăpâni pe situația numerică: din cele 15.000 locuitori, Românii aici sunt în număr de 7800, adică formează 52% din populație; situația ar invidia-o chiar unele orașe din dreapta Prutului și cele mai multe orașe din Ardeal și din Bucovina.

Când un grup de populație românească se prezintă în cuprinsul ținutului ei de străveche ocupare cu o majoritate zdrobitoare de 75%; când 75% din satele cele mai mari sunt românești; când în cea mai de seamă așezare urbană a ținutului Românii sunt în număr așa de mare; când masa românească e mai veche și mai compactă tocmai de-a lungul graniței etnice răsăritene a neamului românesc, atunci se poate conchide că vechiul ținut al Sorociei și azi este stăpânit din plin de elementul românesc, că el nu-i un ținut periferic lăsat de populația lui băștinașă în voia soartei, nu-i „țara nimănu”, – ci aparține pe de-a-ntregul blocului etnic românesc.

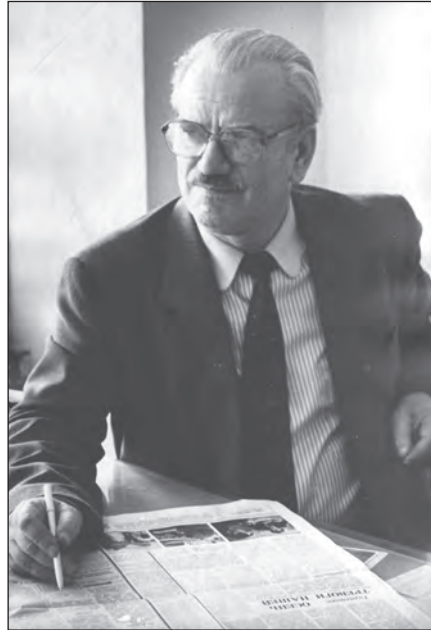
CONFERINȚA PROFESORUL ION DUMENIUK – 70 DE ANI DE LA NAȘTERE

...organizată pe data de 10 mai 2006 la Universitatea de Stat din Moldova de către reprezentanții Catedrei de Limba Română, Lingvistică Generală și Romanică a Facultății de Litere a debutat cu un discurs omagial rostit de decanul facultății, Irina Condrea, care a evocat calitățile profesorului Ion Dumeniuk și rolul lui determinant în contextul evenimentelor de la începutul anilor '90, cruciale pentru evoluția ulterioară a istoriei naționale. În fața unui public numeros, constituit din profesori și studenți, Irina Condrea s-a referit și la statutul de animator (mereu în centrul evenimentelor) al lui Ion Dumeniuk în viața sociopolitică din acea perioadă, menționându-i, inclusiv, meritele profesionale.

Prorectorul Petru Chetruș a asigurat asistența de înaltă considerație a conducerii universității față de numele distinsului profesor și de atenția acordată simpozionului „de foarte mare importanță”, organizat pentru comemorarea „unui patriot al neamului care s-a format la Universitatea de Stat din Moldova”.

Alocuțiunea oficială a prorectorului a fost urmată de câteva comunicări, prezentate de către colegii lui Ion Dumeniuk.

Șeful Catedrei de Limba Română, Lingvistică Generală și Romanică, prof. univ. Anatol Ciobanu,

a evidențiat trăsăturile distinctive ale personalității lui Ion Dumeniuk: „polemist nemaipomenit”, „caustic”, „principlal”, „insistent”. În contextul evocării activității regretatului profesor, în comunicarea *Ion Dumeniuk – pedagog, savant și patriot*, Anatol Ciobanu a afirmat metaforic: „Brazii se frâng, dar nu se îndoie”, formulând, la finalul comunicării, următoarele propuneri: editarea tuturor lucrărilor fostului coleg și adoptarea practicilor centrelor universitare occidentale de a denumi sălile de curs în onoarea unor personalități marcante, sugerând că una dintre aulele Facultății de Litere ar trebui să poarte numele lui Ion Dumeniuk.

Comunicarea *Întoarcerea limbii române la ea acasă în viziunea prof. Ion Dumeniuk*, prezentată de prof. univ. Mihail Purice, a fost una specială, prin expresiile inspirate, memorabile pe care acesta le-a

ales pentru a cinsti memoria „celui mai român dintre ucrainenii basarabeni”. Vorbitorul și-a exprimat regretul că, după 17 ani de la adoptarea legislației lingvistice, mai există probleme pentru a căror rezolvare a militat Ion Dumeniuk, personalitate care „dacă ar fi fost printre noi, ar fi militat pentru oficializarea glotonimului limba română”. Mihail Purice a sugerat necesitatea editării unui volum cu textele inedite ale regretatului profesor.

În calitate sa de coleg și prieten, Alexandru Bantș, redactorul-șef al revistei *Limba Română*, a evocat abilitățile de conducător și noblețea umană a lui Ion Dumeniuk, primul redactor-șef al revistei, alături de care a lucrat în condiții ex-

trem de dificile din punct de vedere sociopolitic.

Dincolo de patosul evocărilor, autorii comunicărilor comemorative au oferit o imagine autentică a unui om activ, a unui distins membru al societății, care s-a implicat direct în procesul de renaștere națională.

Au mai luat cuvântul, pentru a-și exprima considerația și admirația față de eruditul profesor: dr. hab. T. Melnic, dr. hab. Ion Cio-canu, dr. conf. G. Rusnac, dr. conf. VI. Zagaevski ș.a.

În final, a vorbit Elena Dumeniuk, soția omagiatului, mulțumind colegilor celui care a fost Ion Dumeniuk și tuturor celor prezenți „pentru că nu l-au uitat” și pentru că știu să-i cinstească, onest, amintirea.

2005. Satul Călugăr, Fălești. Ion Dumeniuk comemorat la gimnaziul ce-i poartă numele

„VA VENI ZIUA CÂND ȘI ÎN BASARABIA LIMBA ROMÂNĂ SE VA AFLA LA EA ACASĂ”

*Interviu cu Ion DUMENIUK,
Materna,
nr. 1, august 1992*

– **Domnule director general al Departamentului de Stat al Limbilor, iată-ne ajunși și la cea de-a treia aniversare a adoptării legilor cu privire la limba de stat. Cum comentați, în situația actuală, semnificația zilei de 31 august?**

– E una dintre puținele bătălii câștigate de românii basarabeni în lupta lor pentru a supraviețui ca neam. Să ne gândim numai cât face revenirea la alfabetul latin! Prin el, în fața rusificării s-a durat un adevărat zid chinezesc, pe care nu-l mai poate distruge nimeni. Evenimentul este de importanță istorică și constituie o mare victorie a intelectualității noastre. Legile... de!, ca toate legile sovietice și postsovietice, sunt superficiale, adoptate după numeroase compromisuri, conținând deficiențe și lacune... Legislația cu privire la limbă a impulsionat inițial soluționarea problemei și doar atât. Nu a fost prevăzut mecanismul de aplicare a legilor, din care motiv astăzi parcă avem și parcă nu avem limbă de stat...

– **Aceasta ar fi cauza prin-**

cipală a „tărăgănării” trecerii la limba de stat?

– Principala, dar nu singura. Într-un stat cu adevărat suveran, cu adevărat independent, cu adevărat liber e ridicol să abordezi necesitatea trecerii la limba acestui stat. Și nu ar trebui să vorbim nici de etape de tranziție, nici de compromisuri. Când au venit în '40 în Basarabia, comuniștii au avut nevoie de o singură noapte de... „tranziție”. A doua zi, peste tot se scria și se vorbea rusește, s-au găsit și mașini de dactilografiat, și linotipuri, și formulare tipizate ș.a.m.d. Nimeni nu s-a revoltat atunci, nimeni nu s-a plâns că îi sunt lezate drepturile, nimeni n-a făcut greve, n-a creat „republicuțe”. Acum însă...

– **Ce se întâmplă acum în Basarabia, domnule director și membru al Guvernului?**

– Trecem prin cea mai grea perioadă din istoria noastră. Ne pândește, din toate părțile, cu ochi hulpavi, minciuna, deznădejdea, ura de frate, sărăcia, incertitudinea, neîncrederea. Sfintele idealuri naționale s-au spulberat și ne-am pomenit pustiiți, mințiți, însingurați și... neputincioși. „Republicile” lui Blohin, Lukianov etc. există, sfidându-ne demnitatea; smirnovii, topalii își sărbătoresc jubileele, își înjgheabă armata lor, noi – cu imense pierderi materiale, dar mai ales morale – plecăm (a câta oară?) capul, tot de frica sabiei imperiale. De cum am lăsat aripile în jos, am devenit din nou buni. Ați observat că presa moscovită nu ne mai acordă aceeași

„atenție” ca acum două-trei luni? E gata să ne „iubească” frățește, ca pe vremuri.

– **Care este, în acest context, menirea Departamentului pe care îl conduceți?**

– Să contribuie cu puterea și mijloacele de care dispune la revenirea limbii române din acest spațiu în matca ei firească. Să întâlnească barem unele dintre foarte multele obstacole ce stau în calea reintrării în drepturile sale a limbii de stat. În mod succint, programul nostru de activitate ar putea fi formulat astfel:

1. *Elaborarea unui mecanism eficient de aplicare a legilor lingvistice în vigoare, coordonarea acțiunilor întreprinse în acest sens de comisiile respective cu cele ale organelor puterii locale.*

2. *Patronarea activității pe care o desfășoară societățile etno-culturale, alte instituții, în vederea ocrotirii limbilor materne ale principalelor minorități etnice, în scopul prevenirii și aplanării eventualelor conflicte interetnice pe motive lingvistice.*

3. *Asigurarea funcționării limbii oficiale a Republicii Moldova în*

diverse medii, sfere și condiții socio-culturale.

4. *Identificarea aspectelor ideologice, sociale și politice ale funcționării limbii oficiale într-o societate polietnică, crearea premiselor pentru modificarea raportului dintre așa-zisa limbă de contact dintre națiuni și limba de stat.*

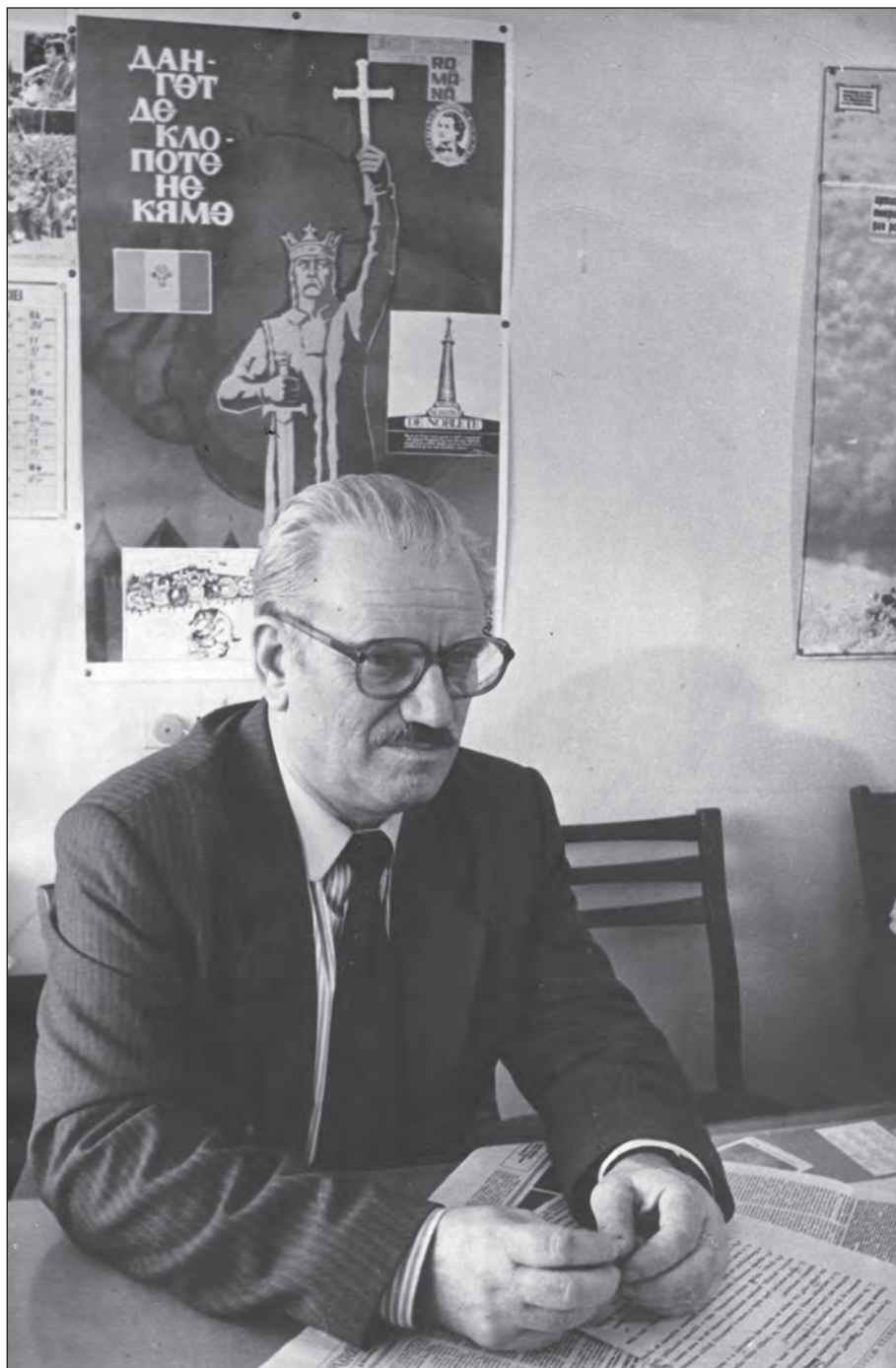
5. *Fundamentarea principiilor de politică lingvistică pentru perioada de tranziție la limba de stat.*

6. *Formularea unor amendamente la legile lingvistice în vigoare, în vederea adaptării unor articole la actualul statut al republicii, la situația social-politică reală.*

7. *Revizuirea „Programului complex de stat pentru asigurarea funcționării limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova” în vederea ajustării lui la noile condiții social-politice și economice din republică și fundamentarea lui financiar-economică.*

– **Care credeți că ar trebui să fie obiectivele revistei *Materna*?**

– Revista *Materna* este tribuna Departamentului. Cu ajutorul ei, sper, va veni mai curând ziua când vom putea spune că și în Basarabia limba română se află la ea acasă.

Alexandru BANTOȘ

POZĂ CU ȘTEFAN CEL MARE

Până la 1989 revista *Moldova* reprezenta un fel de refugiu pentru ziariștii basarabeni. Aici lucra un colectiv de scriitori și publiciști care îi imprimase o anumită efigie și îi crease faimă de publicație curajoasă, ea fiind așteptată în casele basarabenilor ca o icoană. Mai târziu, chiar avea să publice ICOANE ADEVĂRATE (și acum în sate mai pot fi văzute în casele țăranilor decupări din revistă), revigorând și fortificând sentimentul de religiozitate pângărit atâta amar de vreme de către regimul de altădată. *Moldova* a făcut un fel de radiografie a societății, încercând, dimpreună cu alte publicații, prin intermediul tematicii abordate, să croiască drum vremurilor ce urmau să vină. Receptivă la pulsul aspirațiilor conaționalilor publicația a devenit în special în anii descătușării noastre, perioadă când tocmai am avut norocul să fiu „acceptat” și eu drept membru al acestui colectiv. Zic „acceptat”, deoarece rar cine pleca *de la* și, respectiv, venea *la Moldova*. Doar în cazul în care cineva era avansat în funcție, așa cum s-a întâmplat cu Victor Dumbrăveanu, ziarist talentat care, să zicem așa, „mi-a cedat” locul. Astfel m-am pomenit la *Moldova*, unde am deprins „arta” de a miza, indiferent de situație, întâi și întâi pe propriile forțe, am deprins aici calitatea de a fi sincer cu

mine însumi și, nu în ultimul rând, am conștientizat că lucrurile oricum se schimbă spre bine. Acest optimism, plămădit la ședințele redacției, era promovat cu tact și precauție în paginile revistei. Atmosfera generată era determinată nu numai de oamenii care făceau revista, dar și de mulțimea și diversitatea autorilor care ne scriau și ne vizitau, prilej tocmai potrivit pentru a pune la cale viitoare rubrici, articole, colaborări...

Moldova m-a apropiat sufletește și de Ion Dumeniuk, profesor universitar, iar apoi primul redactor-șef al revistei *Limba Română* și primul director al Departamentului de Stat al Limbilor, instituții care și-au propus să contribuie la revigorarea limbii române în Basarabia, la extinderea funcționării limbii de stat, la promovarea adevărului științific despre istoria, structura și evoluția limbii și a neamului nostru.

...Ion Dumeniuk era un om modest, chiar foarte modest. Nu afișa această calitate, ea se manifesta firească. M-am convins de atâtea ori că nu-i plăcea să se impună. Ironiza pe seama „patrioților” noștri care „vânau” mitingurile, adunările naționale sau alte acțiuni, considerate prilejuri potrivite pentru a rosti o cuvântare, a lansa un apel, pentru a-și etala sentimentele. Nu-i plăcea să pozeze, nici la propriu și nici la figurat, în fața aparatului de fotografiat îl copleșea o timiditate inexplicabilă. Dacă analizezi pozele ce înveșnicesc chipul lui Ion Dumeniuk, constai că este surprins, în majoritatea lor, într-o stare sufletească oarecum jenantă. Privește fie „pozând ca pentru acte”, deci având un anumit disconfort, fie, foarte adesea, cu ochii coborâți în... interiorul său.

Este tulburătoare în sensul acesta *Poza cu Ștefan cel Mare*, cum am numit-o noi ulterior. Respectiva fotografie îmi readuce în memorie un lanț întreg de înduioșătoare clipe trăite la *Moldova*.

La *Moldova* Ion Dumeniuk a publicat mai rar, deoarece și revista apărea rar, o dată în lună. El însă era un colaborator foarte activ, poate cel mai activ în acel timp, reacționând prompt, în mod competent la materialele ce puneau la îndoială necesitatea revenirii la alfabetul latin, atribuirii statalității limbii noastre etc. ... Bătăioasele articole scrise de Ion Dumeniuk, la fel ca și cele semnate împreună cu profesorul, mai târziu inegalabilul în republică Ministru al Educației Nicolae Mătcaș, erau tipărite de obicei în *Învățământul public*, publicație care a avut curajul să mediatizeze primul apelul celor 66 de reprezentanți ai științei, culturii și literaturii noastre, apel care reclama, între altele, oficializarea limbii române, revenirea la alfabetul latin, recunoașterea identității moldo-române etc. Ulterior, aceste articole magistrale ale lui Ion Dumeniuk și Nicolae Mătcaș au fost incluse în volumul **Coloana infinită a graiului matern**, o carte în care se zbat tumultuos inimile a doi neînvinși români.

Să revenim însă la *Poza cu Ștefan cel Mare*, făcută, mi se pare, în toamna anului '88. Ion Dumeniuk intrase pe la noi, în biroul 524. Fiind membru al comisiei interdepartamentale care era responsabilă de elaborarea legislației lingvistice, avea ce ne povesti despre ce se mai „urzește sus”, cum e tratată problema limbii, împreună puteam coordona activitatea colegilor, hotărând ce

să facem pentru a anticipa uneltirile mancurților, șovinilor etc. Întrevederile ne îmbărbătau reciproc. În ziua despre care vă vorbesc, în biroul nostru se mai aflau poetul Anatol Ciocanu, fotografatul Tudor Iovu și alții. Cineva i-a propus lui Tudor să ne facă o poză cu Ion Dumeniuk. Profesorul, firește, nu a acceptat să fie fotografiat, argumentând că nu e tocmai momentul potrivit pentru această treabă. Atunci m-am adresat fostului meu profesor, întrebându-l: „Nici cu Ștefan cel Mare nu doriți să pozați?”. I-am arătat cu privirea pancarta ce trona deasupra mesei mele de scris. Pe afișul cu chipul voievodului erau aplicate diverse decupări din ziare și reviste. La loc de frunte se afla tricolorul, neaprobat încă oficial, dar care fâlfâia deja pe străzile Chișinăului, titlul poeziei *Limba noastră cea română* de Grigore Vieru publicată în *Literatura și arta*, chipul lui Eminescu ș.a. Se distingea și rubrica *Moldovei* „Diploma noastră de noblețe” cu citatul eminescian: „*Da, de la Roma venim, scumpi și iubii compatrioți – din Dacia Traiană. Se cam ștersese diploma noastră de noblețe, limba însă am transcris-o, – DIN BUCHIILE VOASTRE GHEBOȘITE DE BĂTRÂNEȚE* (sintagma subliniată era omisă spre a nu supăra adversarii noștri), – *în literele de aur ale limbilor surori*”. Textul exprima starea noastră de spirit, a tuturor, care așteptam cu înfrigurare să intre în casele basarabenilor crinii latini, cum avea să le spună Grigore Vieru. Ion Dumeniuk a analizat meticolos pancarda, așa cum îi era firea, a rostit doar un „Da!” care însemna că acceptă. Așa a rămas imaginea lui din această lume: cu ochii plecați, îngândurat, cu o expresie a fe-

ței care ar trăda parcă un scepticism abia perceptibil. Este totuși senin și calm, iradiind siguranță. Așa l-am cunoscut mai târziu noi, cei care am lucrat la revista *Limba Română*, precum și la Departamentul de Stat al Limbilor.

...Pancarta respectivă a mai incitat interesul unui alt om de cultură, ilustrul regizor bucureștean Ion Popescu-Gopo, care ne-a vizitat redacția la invitația Larisei Turea. Gopo, observând afișul, m-a rugat să i-l donez pentru faimoasa lui colecție. „Aș vrea să cunoască și Bucureștiul adevărata voastră inimă!”, insistă fratele nostru de peste Prut. Nu m-am lăsat înduplecat și acum îmi pare rău. Îmi pare rău că nu am dat ascultare palpațiilor sufletești ale lui Ion Popescu-Gopo, care avea un sentiment aparte pentru noi, basarabenii. Nu zăbavă, Ion Popescu-Gopo a plecat la cele veșnice – inima i-a jucat festa ca, de altfel, și lui Ion Dumeniuk, iar pancarta a ars în timpul incendiului declanșat la etajul 5 al Casei Presei de către forțe obscure, rămase neidentificate și azi.

Imaginea afișului „ajustat” în biroul 524 se păstrează doar în poza cu Ion Dumeniuk, răscolindu-mi amintiri legate de multe personalități ale vieții noastre culturale, pentru că la *Moldova* deseori aveau loc întâlniri ce ți se întipăreau pentru totdeauna în memorie. Nu voi uita, de exemplu, nicidecum după-amiaza petrecută împreună cu scriitorul, omul de știință, publicistul și omul politic de mai târziu Ion Vatamanu. Parcă îl aud și acum recitând inegalabilele sale versuri publicate în revistă cu titlul *Matern la Bucovina*. Glasul tânguios, nostalgic și plin de

înfundate și răscolitoare dureri îmi va suna multă vreme în urechi... Pe la revista *Moldova* adesea trecea Grigore Vieru (Mihail Gheorghe Cibotaru, redactorul-șef, avusese cu el un dialog care a provocat mari dureri de cap celor de la CeCe), Valentin Mândăcanu, fost colaborator al revistei și mereu atașat de ea. O revelație a fost și întâlnirea cu subtilul om de cultură, competentul profesor universitar, neîntrecutul povestitor Ion Osadenco. Ambianța acestui adevărat fenomen al vieții culturale basarabene, prețuit prea puțin atunci, o resimt și acum... Vladimir Curbet, Gheorghe Rusnac, Ion Conțescu, Petru Soltan, Vasile Vasilache, Ion Hadârcă, Ion Gheorghiuță, Leonida Lari, Gheorghe Vodă și atâția alții erau oaspeți frecvenți ai colectivului redacțional de atunci condus de scriitorul și publicistul Mihail Gh. Cibotaru. Cu emoție îmi amintesc și acum de bucuriile și necazurile trăite la *Moldova* împreună cu Anatol Ciocanu, Mitrofan Vătașu, Alexandru Gromov, Anastasia Rusu, Boris Marian, Mihai Potârniche, Anatol Mărgărint, Vlad Atanasiu, Ana Gondiu... Lumea venea la redacție pentru a mai schimba o vorbă, alteori pentru a găsi un sprijin, pentru a asculta sau mărturisii o durere, iar mai târziu – după declanșarea luptei pentru limbă, alfabet, tricolor – pentru a găsi împreună cărarea spre izbândă. La *Moldova* – acest lucru puțină lume îl știe – a fost „zămislită” prima reacție a ziariștilor la vestita *Scrisoare deschisă* apărută inițial în *Învăță-mântul public*. Această reacție era, evident, și o consecință a numeroaselor noastre întâlniri cu profesorul și lingvistul Ion Dumeniuk. Gestul se

considera foarte important, pentru că scotea în relief atitudinea unei echipe de ziariști ce conștientizau mai bine ca alții situația dramatică a limbii române la est de Prut. Astfel, colaboratorii *Moldovei* au optat primii pentru „recunoașterea identității celor «două» limbi romanice de răsărit, garantarea unei exercitări largi, depline și nestingerite a funcțiilor sociale ale limbii noastre, prin decretarea ei ca limbă de stat (oficială), principală, de bază, revenirea la grafia latină, rezolvarea complexului de probleme ce ține de funcționarea limbii și de bilingvism în Republica Moldova nu pe cale mecanică, ci conform unor criterii științifice”. Redactat la *Moldova*, „ecoul” a trecut din redacție în redacție, fiind semnat de mai mulți jurnaliști de la Casa Presei. Colegii noștri care au ezitat atunci să semneze memoriul, au manifestat „reticență” mai apoi și în alte împrejurări, ezită, cu regret, și acum...

Ce uniți și optimiști eram totuși la '89! Și... cât de grăbiți, irascibili și izolați suntem acum...

...Rememorez adesea frumoșii pentru mine ani legați de revista *Moldova* și nu pot accepta gândul că mulți dintre cei care au pășit pragul publicației și care deveniseră ulterior sufletul mișcării pentru renașterea noastră națională nu mai sunt acum în viață. Ion Dumeniuk, Ion Vatamanu, Ion și Doina Aldea-Teodorovici, Ion Gheorghiuță, împreună cu care am publicat la revista prima în Basarabia postbelică culegere de rugăciuni, Gheorghe Malarciuc, Ion Osadcenco și atâția alții pe care i-am cunoscut la revistă sau prin intermediul ei. Oameni modești ce făceau totul dintr-o pornire

sinceră, fără zarvă, trăgeau brazdă după brazdă, arând ogorul culturii naționale și al limbii materne, pregătind sămânța și solul pentru ziua de mâine. Acești purtători și apărători ai ființei noastre, între care se impune figura monumentală a profesorului Ion Dumeniuk, au făcut mai mult decât cete întregi de zurbagii, – că am avut și avem parte și de aceștia! – care afirmă că „suntem un neam și o limbă” doar când se întrezărește profitul personal, iar atunci când e vorba de muncă, risc, disconfort, se volatilizează.

Gândind la anii în care lucram la revista *Moldova* și care au coincis cu anii renașterii noastre naționale, mă surprind constatând că noi am pierdut de atunci încoace multe redate, nepermis de multe, deoarece am fost ținta acelor care nu au acceptat și nu vor accepta că limba ce o vorbim este româna și că Basarabia este străvechi pământ românesc. Am pierdut în fața istoriei și a viitorului, deoarece chiar și după '89 a continuat mancurtizarea basarabenilor, dar și pentru că nu am fost uniți la munca de luminare a neamului (vorba lui Alexei Mateevici), așa precum eram odinioară la mitinguri. Discordia ne macină și, cu regret, se extinde tot mai mult. Obişnuința unora de a privi realitățile nu de la înălțimea naturală, ci urcați pe catalige de ceară, lipsa echilibrului spiritual și a încrederii în ziua de mâine, această incertă stare de lucruri dacă va continua riscă să devină fatală pentru toți.

Când oare Ștefan cel Mare ne va aduna din nou?

Când vom fi o credință, o vreau, un destin?!

DIN ARHIVELE NAȚIONALE

Printr-o întâmplare fericită, în anii 1983-1984, Filiala din Iași a Arhivelor Naționale a intrat în posesia unui bogat grupaj de documente, care a fost înregistrat sub titulatura **Fondul N. I. Herescu**. Aceste documente, împreună cu altele, constând mai ales din fotografii, ajunse – pare-se – la Filiala din Craiova a Arhivelor Naționale, fuseseră descoperite de Constantin Iordan, cercetător la Institutul de Studii Sud-Est Europene, în podul imobilului bucureștean în care își avusese domiciliul N.I. Herescu, profesor universitar și președinte al Societății Scriitorilor Români în perioada 1939-1944.

Cea mai mare parte a **Fondului** conține acte (originale și copii) ale lui N.I. Herescu, scrisori **primite** de acesta, precum și **trimise** de el soției (până în 1944), surorilor Olga și Eliza (în intervalul 1945-1949) și unui prieten apropiat, poetului Vasile Voiculescu (în aceiași ani).

O altă parte, mai redusă, este constituită din documente ale Societății Scriitorilor Români, îndeosebi cereri de înscriere înaintate între 1934 și 1943. Printre ele figurează și aceea iscălită de prozatorul basarabean **Dominte Timonu**. Cum aceasta este însoțită de un fel de autobiografie, în care scriitorul dă o serie de informații prețioase despre sine, ea poate interesa pe istoricii literari. O reproducem, așadar, mai jos, actualizând doar ortografia.

Victor DURNEA

Societatea Scriitorilor Români
Nr. intrare 361
Anul 1940, luna august ziua 13

Domnule Președinte*,

Subsemnatul, Dominte Timonu, domiciliat în București, strada Brațului nr. 23, născut la 6 august 1911, de origine etnică română, de religie creștin-ortodox, refugiat din Basarabia (Chișinău), autorul romanului *Al nimănu* și al unui volum de nuvele *Ulița păcatelor*, colaborator la „Viața Basarabiei”, „Pagini basarabene”, „Itinerar”, „Tribuna”, „Poetul” etc., cu deosebit respect vă rog să binevoiiți a dispune înscrierea și primirea mea în rândurile membrilor Societății Scriitorilor Români, pe care cu onoare o conduceți.

Deoarece în momentul când m-am refugiat din Basarabia n-am reușit să iau mai multe volume cu mine, respectuos vă rog să-mi îngăduiți a prezenta numai cîte un exemplar din fiecare lucrare.

Prin prezenta mă oblig a respecta în totul statutul Societății și a mă conforma regulamentului în vigoare.

Sănătate!

Dominte Timonu

Act de naționalitate
 No. 12579/13412 Chișinău
 Din 1939 III 2**

**Domniei Sale
 Domnului Președinte al Societății Scriitorilor Români**

Cunosc activitatea literară a d. Timonu și-l recomand pt. a fi ales membru.

D. Iov***

Recomand călduros pe Dl. Dominte Timonu.

N. Dunăreanu
 26 iulie 1940****

14 august 1940
 La dosarul și pe lista
 d-lor scriitori care solicită înscrierea în Societate.
 Radu Gyr*****

* Cererea este dactilografiată.

** Mențiune, de mână, a celui care a înregistrat cererea.

*** Recomandare, de mână, în colțul din stînga sus.

**** A doua recomandare, tot de mână, în dreapta.

***** Radu Gyr era membru în comitetul S.S.R. La cerere s-a anexat următoarea autobiografie scrisă de mână.

[Autobiografie]

1. Numele de familie: Timonu
2. Numele de botez: Dominte
3. Născut: anul 1911 luna august ziua 6 în comuna Mahala (Dubăsarii Noi) jud. Tiraspoli – Republica Moldovenească (Transnistria) din părinții Moisei și Varvara, de religie creștini ortodoksi [sic], legitim căsătoriți, moldoveni neaoși, porecliți după tată Decuseară, iar după mamă Agapie Răutu.
4. Studii: liceul și Conservatorul de Artă Dramatică din Chișinău.
5. Date autobiografice: în anul 1914 moare tatăl, rămînînd cu mama și cu surioara Maria. După revoluția rusească, odată cu venirea la putere a regimului comunist, familia noastră fiind considerată ca burgheză, „culaci”, parte au fost deportați în Siberia, iar parte persecutați și prizoniți pe loc.

Am trecut granița clandestin, împreună cu mama, în anul 1922, stabilindu-ne în Basarabia, la Chișinău, unde aveam rude.

Surioara, Maria, care era bolnavă când ne-am refugiat și care a rămas în grija bunicii, am aflat mai târziu că a murit.

După absolvirea liceului, m-am înscris la Conservatorul „Unirii” din Chișinău, pe care l-am absolvit în anul 1933.

Din 1926, am început a colabora la ziarele „România nouă” a[[] d. Onisifor Ghibu, „Cuvînt moldovenesc”, „Dreptatea” etc. cu poezioare și povești din Transnistria.

Ulterior am colaborat la toate ziarele și revistele literare care au apărut în Basarabia: „Tribuna tineretului”, „Tribuna românilor transnistreni”, „Poetul”, „Pagini basarabene”, „Itinerar”, „Viața Basarabiei” etc.

În 1937, am publicat volumul *Al nimănui*, în care tratam trei probleme sociale: copiii abandonăți, avortul și sinuciderea.

Aproape toate capitolele au suferit transformări și schimbări impuse de cenzură, ca să poată fi aprobată tipărirea.

În 1940, am tipărit un nou volum de nuvele, *Ulița păcatelor*.

În anul 1937, a avut loc la Chișinău Congresul Românilor Transnistreni, fiind ales secretar general, în care calitate am activat, ca transnistrean, în mod onorific, pînă în ziua fatală de 28 iunie 1940.

Am deținut în ultimii trei ani redacția pentru Basarabia a ziarelor „Curentul” și „Evenimentul” din Capitală.

Sunt membru fondator al Societății Scriitorilor din Basarabia, dar la prima adunare generală, deoarece s-au introdus în societate persoane dubioase și jidani, am refuzat – cu toate insistențele majorității membrilor – să primesc vreo demnitate, cu toate că am fost propus.

Am deținut și biroul presei de pe lîngă Primăria Municipiului Chișinău.

În ziua de 28 iunie s-a abătut asupra țării vînt rău de Răsărit, vîntul cotropitor, și a trebuit să pornesc pe căile refugiului pentru a doua oară.

Cele declarate mai sus corespund în totul adevărului, drept care semnez

Dominte TIMONU

12.VIII.1940

NICOLAE IORGA – 135

UN PROOROC ÎN PROPRIA-I ȚARĂ

Istoric, critic literar și de artă, filozof, memorialist, scriitor, animator al vieții științifice și culturale, om politic, patriot înflăcărat. „*Specialist total, pe toate laturile*” (G. Călinescu), Nicolae Iorga „*în toate domeniile sale de manifestare și-a pus amprenta geniului*” (Mircea Zăciu), fiind una dintre figurile cele mai importante ale științei și culturii românești.

S-a născut la 17 iunie 1871, la Botoșani; a murit, asasinat în mod barbar, la 27 noiembrie 1940, în pădurea de la Strejnic, județul Prahova.

Studii superioare la Iași și la Paris, studii de documentare în Marea Britanie și Germania, unde, în 1893, la Leipzig, își ia doctoratul în istorie. Mulți ani a predat istoria la Universitatea București (profesor titular din 1895), a predat și la Sorbona, având prelegeri la mai multe universități din mari orașe europene și din SUA.

Conform unei statistici de Barbu Theodorescu (doctor în filologie, bibliolog, critic și istoric literar, fost secretar al savantului), moștenirea lui N. Iorga se cifrează la: circa 1250 de cărți, peste 25 mii de articole, sute și mii de prelegeri, conferințe, lecții. Dintre acestea, menționăm: serialul **Acte și fragmente cu privire la istoria românilor** (aproape 40 de volume, din arhive românești și străine); **Istoria românilor**, în 10 vol.; mai multe istorii ale literaturii române (pe epoci, curente, personalități), alte câteva zeci de volume despre mai toate aspectele vieții culturale, bisericești, sociale, economice, militare etc. a românilor, de-a lungul veacurilor; **Bizanț după Bizanț și Studii bizantine** (3 vol.), alte zeci de cărți despre diferite popoare și țări vecine sau îndepărtate; 10 tomuri de memorii despre contemporanii săi și „judecăți” ale epocii în care a trăit etc. în **Generalități cu privire la studiile istorice** prezintă „uneltele”, criteriile și principiile cu care a reconstituit trecutul românesc și universal, acest studiu stând și azi la temelia

muncii de cercetare a istoricilor români, dar și din străinătate; în floarea vârstei, editează un volum de **Cugetări** (1910, cu ulterioare completări) – „o sinteza de gândire a lui Nicolae Iorga (...), esența întregii sale opere (...). Alături de **Poeziile lui Eminescu**, **Cugetările [alcătuiesc] temelia edificiului spiritualității românești**” (B. Theodorescu).

Patriot fervent, luptător pentru unirea tuturor pământurilor românești, a avut o dragoste aparte pentru teritoriile românești înstrăinate: Transilvania, Banatul, Bucovina și Basarabia, pe care a calificat-o (în 1931) ca „*mâna dreaptă a trupului României*” [cu care românii să-și facă semnul crucii], încă în 1905, N. Iorga scrie **Neamul românesc în Basarabia**, sensibilizând opinia publică din România asupra existenței dramatice a basarabenilor sub jugul rusesc, această lucrare fiind urmată de volumul monografic **Basarabia noastră** – „*adevărată evanghelie de mângâiere și încurajare a românilor basarabeni*” (Ion Pelivan). A salutat cu mult entuziasm Unirea din 27 martie 1918, iar la 27 iunie 1940, față cu tragedia cedării către U.R.S.S. a Basarabiei și Nordului Bucovinei, N. Iorga s-a pronunțat categoric, în cele două ședințe ale Consiliului de Coroană, împotriva acceptării ultimatumului rusesc, optând pentru rezistență armată.

În viața publică s-a manifestat ca fondator al Partidului Național Democrat (1910), a fost deputat, apoi președinte al Primei Adunări a Deputaților din România întregită (1918); este președinte al Consiliului de Miniștri, apoi și ministru secretar de stat (1938). A militat pentru democratizarea societății, pentru îmbunătățirea vieții și culturalizarea maselor; s-a ridicat ferm împotriva intoleranței, violenței și războaielor.

A fondat, a condus și a redactat ziare și reviste (inclusiv câteva de specialitate și faimoase publicații literar-culturale: *Revista istorică*, *Sămănătorul*, *Neamul românesc*, *Floarea darurilor*, *Cuget clar* etc.). Cofondator al Institutului de Studii Sud-Est-Europene și al revistei acestuia (1914), N. Iorga a întemeiat și animat societăți și fundații culturale, Universitatea Populară din „patria sa cea mică”, Vălenii de Munte, neavând echivalente în lume. A fost un bun bibliograf și un bibliofil de marcă, deținător al unei biblioteci excepționale, a prețuit mult lecturile și cartea, despre care a spus: „O, *sfințele mele cărți (...), cât de mult vă datorez că sunt om, că sunt om adevărat (...)*”.

Membru corespondent (1907), apoi membru titular al Academiei Române (1910); aproape 40 de universități și academii din Europa l-au ales membru titular sau i-au acordat titlul de *Doctor Honoris Causa*, recunoscându-i, astfel, încă în timpul vieții, contribuțiile și meritele deosebite de savant. A rămas „*una dintre personalitățile legendare înfipite pentru veșnicie în glia țării sale și în istoria inteligenței umane*” (prof. dr. Henri Focillon, istoric francez).

Numele lui N. Iorga îl poartă Institutul de Istorie al Academiei Române, o stradă centrală din București; la fel, N. Iorga se numește o stradă din centrul Chișinăului și un liceu din sectorul Botanica al capitalei Republicii Moldova.

Nicolae IORGA

FAPTA DE LA CHIȘINĂU

O faptă politică de mare însemnătate s-a petrecut la Chișinău în clipa când asupra Sfatului Țerii, care nu atârnă de Constituanta Rusiei decât în ce privește fixarea legăturilor Basarabiei cu provinciile celelalte ce făceau parte din Rusia țarilor, s-a ridicat un steag național, care, deși cu altă orânduire – pentru a dovedi că nu este la mijloc separatism și tendințe către România, – cuprinde aceleași colori ca și ale noastre.

Firește că ne bucurăm de această afirmare publică, solemnă, că „moldovenismul” a înviat la această jumătate de Moldovă, smulsă ca un simplu teritoriu „turcesc”, cu locuitori oarecari, de Alexandru I la 1812 și restabilită, în puterea acestui precedent de hrăpire, de către Alexandru al II-lea, la 1878, după ce trei județe de sud împărțiseră, douăzeci de ani și mai bine, viața Principatelor Unite. În orice împrejurări s-ar găsi un popor, oricare ar fi legăturile sale cu state vecine și prietenia sa pentru alte popoare, nimic nu-l poate împiedeca să se bucure atunci când o parte din el, înstrăinată prin circumstanțe asupra cărora nu-și propune să revie, simte din nou puterea de viață a sufletului comun. Nu se cere pentru aceasta nici un îndemn ambițios, ci e numai un elementar act de conștiință, care nu poate fi evitat decât dacă însăși această conștiință s-ar fi stins. Și a refuza împărtășirea la asemenea bucurii ar fi deopotrivă cu tăgăduirea calității sale înseși din partea celui care refuză.

De aceea, ca unii cari și noi avem moștenirea vechii Moldove, cu tot ce se cuprinde într-însa ca eroism ostășesc, ca muncă pentru lumină, ca glorie curată și ca netăgăduit drept, ca unii cari apărăm, de un dușman comun, o Românie care, în chip material, e redusă astăzi la jumătatea din Moldovă rămasă, după rășluirea împăratului creștin, în mâna domnilor cari-și înscriau numele după al lui Ștefan cel Mare, al lui Petru Rareș și al basarabeanului Alexandru din Lăpușna, salutăm, cu inimile zguduite de emoție, cele trei colori ale neamului nostru, fluturând asupra Basarabiei viitorului.

* * *

Nu înțelegem însă această salutare ca una din urările care întâmpină o operă pe deplin săvârșită.

Dimpotrivă, lucrurile în Basarabia *au început* abia, și până la așezarea lor va trece multă vreme, și multe bunevoinți se vor istovi pentru a se ajunge la un rezultat sigur și dăinuitor.

Nu e vorba de acele dificultăți care vor ieși din situația Basarabiei „moldovenești” față de Rusia anarhiei de astăzi, față de Rusia, plină de mari întrebări, a Constituantei, în care – să nu uităm – rezultatul alegerilor arată că această altă Moldovă nu va fi reprezentată prin moldoveni naționali, ci prin internaționaliști antinaționali. Ci ne gândim numai, cu toată seriozitatea – din care, alături de atâta încredere, nu lipsește nici puțină îngrijorare – la toate problemele pe care *față de sine însăși* va avea să le rezolve această iubită țară, care a cutezat să afirme dreptul ei.

Căci atâta a făcut până acum: să afirme un drept care iese de la sine din principiile, generale, ale revoluției rusești și pe care deci aceasta nu i-l poate refuza, dar care, supt acest raport, e în atârnare de menținerea acestor principii înseși, pe care o altă schimbare în Rusia, dacă nu le-ar putea tăgădui cu totul, le-ar putea tălmăci în așa fel încât să-și piardă toată valoarea lor practică.

Orice popor are drept să-și arate voința – a zis revoluția – și pe nici un tărâm voința unui popor nu e mai limpede decât pe acela al întrebuirii limbii sale, al învățământului într-însa, al conducerii prin oameni din același pământ și de același sânge.

Așa s-a ajuns la ziua de 21 novembre, printr-un principiu proclamat ca pentru toți oamenii, în schimbările lor politice și sociale, de un neam străin.

Acuma rămâne partea cea mai grea a lucrului: *să se facă legătura între tot ce a dat acest principiu în domeniul național și ceea ce alcătuiește tradiția însăși a țerii, ceea ce se desface din trecutul ei de veacuri și trăiește astăzi în fiecare suflet de țeran din aceste părți.*

Aici, în lumea despre care așa de duios a vorbit, în Sfatul Țerii, însuși dl. Pelivan, nu se vor mai găsi idei așa de strălucitoare, raționamente așa de drepte, teorii așa de înaintate, tot ce constituie crezul revoluției rusești. Gândul omului iscodește și cere multe, dar numai o parte dintr-însele le primește viața și le frământă în carnea și în sângele ei. Dar acelea care au trecut astfel în toată țesătura adâncă și tainică a omului sunt singurele care rămân.

Străinismul nu trebuie înlăturat numai din ce au lăsat, supt forme de absolutism, ca tiranie veche, țării, ci și din ceea ce aduc supt forme de libertate, ca tiranie nouă, dictatorii democrației socialiste.

S-ar restabili astfel – și e o condiție neapărată a dăinuirii – continuitatea cu tot ce a fost până la 1812 acolo, cu tot ceea ce neamul nostru a dat ca așezăminte, adesea așa de cuminti, pe această parte din pământul lui.

Radicalismul va pierde astfel; multe puteri vor părăsi o luptă în care nu mai pot urmări vedeniile lor, dar alte puteri se vor adăugi, pe care teoria străină deocamdată le ține la o parte, oricâtă inteligență, bunăvoință și autoritate ar putea aduce.

Și aceasta ni-ar îngădui și nouă să privim la cele ce se petrec dincolo de Prut cu speranța că dezvoltarea lor s-ar putea face, spre folosul neamului, pe o cale paralelă cu însăși dezvoltarea care după război se va impune aici – și care, desigur, nu va sămăna cu a maximaliștilor ruși.

VOTUL DE UNIRE AL BASARABIEI

Se comunică știrea că Sfatul Țerii din Chișinău a votat unirea cu România.

Orice român se va bucura de această mare veste și va dori din adâncul inimii ca lucrul început astfel să ajungă pe mâni bune care să asigure dănuirea lui, așa cum o cere, de altfel, dreptul național.

Cu acest prilej, fiecare va căuta să-și amintească legăturile lui cu noua parte a României. Acel care iscălește aceste rânduri se mândrește că a fost cel dintâi care a dat o descriere a țerii de peste Prut și cel dintâi care a scris o istorie a ei, – *Basarabia* d-lui Arbure nefiind decât o compilație descriptivă.

În *Sămănătorul* de odinioară, începând cu protestul contra întrebuintării trupelor românești în războiul Rusiei cu Japonia, și apoi, neconținut, în această foaie, orice durere și speranță a Basarabiei și-a aflat glas. Cartea *Pagini despre Basarabia de azi*, ieșită acum zece ani de zile, a treia carte ce am scris despre basarabeni, e o dovadă.

N-a fost unul dintre conducătorii mai vechi ai Basarabiei, de la bătrânul Gavriliță, care să nu-mi fi călcat pragul și care să nu se fi întors cu cărți, cu îmbărbătări și sfaturi.

Iar la 1912 secretarul de atunci al Ligei Culturale poate spune cu mulțămire că el și el singur a organizat cea dintâi expoziție basarabească în București – vizitată în taină și de principele Carol, atunci un adolescent –, a pus la cale serbările de la Parcul Carol cu reproducerea datorită arhitectului Socolescu, a cetății Hotinului, și din acest venit și din banii strânși cu talgerul pe stradă a cumpărat casa din Iași pentru studenții basarabeni.

La Ateneu, la Academia Română, învingând greutatea, am comemorat cu durere sfâșierea din 1812 și în toată țara am organizat manifestații în același sens.

Cea dintâi carte de cetire pentru Basarabia s-a tipărit cu ajutorul de aici, de la Liga Culturală.

Și, cum în fiecare faptă fiecare om de ispravă are și bucuria osteneților sale, iar nu numai a norocului altora, să mi se dea voie să mă bucur și eu, pe lângă atâția alții, pentru că Sfatul Țerii a votat, în memorabila zi de 27 Mart 1918, unirea Basarabiei cu România.

Să mi se dea voie pentru că am dreptul.

(*Neamul românesc, An. XIII, nr. 88, 30 mart. 1918.*)

CE SĂ ADUCEM ÎN BASARABIA

Sfatul Țerii în mare majoritate și, firește, în absoluta unanimitate a elementului românesc atins de cultura națională, care nu îngăduie cine știe ce ciudate amestecuri cu Ucraina, a hotărât, „pe baza dreptului istoric și de neam”, ca și pe aceea, recunoscută de toate Puterile în luptă, a principiului că noroadele singure să-și hotărască soarta, „unirea cu România”, „pentru totdeauna”, a Republicei Democratice (sau populare) „Moldovenești”, căreia i se zicea în Rusia, de care s-a dezlipit la sfârșirea ei, „Basarabia”.

Am prețuit după cuviință acest act, a cărui recunoaștere o așteptăm de la dreptatea lumii întregi, dar a *cărui întărire* n-o putem aștepta – și *nu trebuie* s-o așteptăm – decât de la *noi înșine*.

Și pentru aceea, în acest caz *unic în istoria noastră, care cunoaște sfâșieri, dar realipiri nu*, trebuie să știm bine, – chiar după ce ni se spune, așa de amănunțit, dintr-un spirit de cumințenie așa de țăranesc, de către frații noștri de acolo, în momentul chiar al unirii, – ce avem să aducem în această Moldovă de Răsărit care e menită a deveni o „România Nouă”.

Alte ținuturi românești cuprind în ele o cultură națională, care, avându-și mai toate rădăcinile în vechea noastră civilizație de aici din Principate, a putut nu o dată să dea lecții de idealism și de conștiință luptătoare culturii de dincoace. Basarabia n-a avut acest noroc: ea a fost smulsă din Moldova într-o vreme când bunul spirit patriotic era în toropire, când cultura grecească aducea în straturile de sus și un ideal național grecesc, pe care, ce e drept, instinctul acestui neam a știut să-l răspingă; iar țara la care a fost adausă se lepăda tocmai atunci de idealismul celor dintâi ani din stăpânirea lui Alexandru I pentru a se apropia de obscurantismul tiranic care deosebește regimul lui Nicolae.

Așa fiind, nici direct, nici indirect, n-a fost acolo acea viață sufletească pe care prin grele lupte ni-am cucerit-o, care a fost mândria noastră totdeauna și care, acum, e marea noastră mângâiere.

De această viață sufletească sunt setoși frații de peste Prut: sa li-o aducem deci largă, deplină, curată.

Iar, cât privește alte caractere ale vieții noastre de aici, nu le vom strămuta de ceea parte tocmai în momentul când pretindem, și aici, că dorim așa de mult să ne lepădăm de ele, – dând doar o ultimă reprezentare de adio.

În Basarabia doarme un copil încă fraged, căruia trebuie să-i aducem întărire prin lumină. Înainte de a deschide fereștile robiei de ieri asupra soarelui cald al idealului nostru, să lăsăm în prag veșmintele vechi în care se ascund molimele care l-ar putea îmbolnăvi.

CE LI CEREM BASARABENILOR

Ce așteaptă frații din Basarabia de la noi, ce suntem datori a li da, din comoara celor mai curate osteneli ale noastre, ale muncii noastre celei mai cinstitute și mai rodnice, *a singurei care ne-a strâns împreună pentru o operă comună*, am spus.

Dar și noi avem să li cerem, în schimb, ceva. Ceva care la noi se găsește mult mai puțin. Ceva după care dorim de mult. Ceva care ni s-a năzărit și pe alte plaiuri. Ceva care ni-a zâmbit în visul așteptărilor și în beția gloriei. Ceva fără care, de acolo ori de aiurea, noi nu putem trăi.

Acel ceva e idealismul care ni lipsește prea mult.

Nu idealismul care se strigă la tribuna adunărilor ori în locurile de întrunire, nu acela care se răsață în cărți comandate ca să fie așa ori imitate după altele, străine, în care vibrează o sinceritate incapabilă de a fi reprodusă; nu idealismul de sale largi și de zile mari. De acela am avut – prea mult!

Ci idealismul muncitor și tăcut, idealismul hotărât și fanatic, ireducibilul idealism luptător până la moarte, acela care vede între idea ajunsă crez, și între realizarea ei un drum, lung ori scurt, ce are a face!, dar o linie dreaptă, care e a unei datorii față de care viața, cu tot ce poate să dea, familia, cu tot ce are dreptul să reclame, cugetarea, cu tot ce ar dori să mai știe, să mai lege, să mai guste, nu e nimic, idealismul pentru care în vechea voastră patrie, Rusia, mii de oameni au murit zâmbind în funia spânzurătorii și înaintea plutonului de execuție.

Ceva din acest idealism am vrea.

Știm că mai aveți de la vechii voștri tovarăși ruși și altul. Pe acela care e totdeauna nemulțumit de orice, care merge neșesălat și cu injuria pe buze, care scormonește fără ca scormonitura să fie o brazdă și aruncă înlăuntru o otravă care ar fi în stare să ucidă orice sămânță. Sumbul idealism de complot și de conspirație care, *negăsind sensul pozitiv al vieții*, răspândește pretutindeni sepulcrala știință a negației și, neputând muri cu un zâmbet, trăiește cu un blăstăm.

De acela n-avem nevoie. L-am văzut aiurea dărâmand o împărăție, distrugând o societate, zburând în vânt tot ce era cugetare, poezie, artă, omenie. Si, ici și colo, în chiar viața noastră am auzit șoapta lui de șerpe și scrâșnitul dinților lui cari ar voi să muște în carne vie, la sfântul ospăț al urii biruitoare.

Dați-l cui a voit să-l introducă și la voi! Iar din suferința voastră veche de prigonii ai neamului, din exemplul cel mai bun al celor cari pentru o țintă socială au suferit până la capăt, dați-ni puterea energiei care muncește sacrificându-se și se sacrifică muncind!

SAMUEL BECKETT – 100

UN MISTIC AL SOLITUDINII

Dramaturg, romancier și eseist irlandez de expresie franceză și engleză. Laureat al Premiului Nobel (1969).

S-a născut la 13 aprilie 1906, la Foxrock (periferie sudică a or. Dublin), Irlanda, într-o familie de protestanți. Se stinge din viață la 22 decembrie 1989.

Face studiile la Universitatea din Dublin (*Trinity College*, 1923-1927), unde studiază franceza și italiana. Aici îl întâlnește și se împrietenește cu James Joyce, despre care va scrie un eseu intitulat *Dante... Bruno... Vico... Joyce* (1929). În 1928 este numit lector de engleză la *École Normale Supérieure* din Paris, în 1930 se reîntoarce la Dublin ca lector de franceză, iar în 1931 publică un eseu asupra creației lui Proust – *Essai sur Proust*, o originală interpretare a romanului **În căutarea timpului pierdut**, și volumul de poeme **Whoroscope**. În 1932 renunță la funcția universitară și se stabilește la Londra, unde publică nuvele (**More pricks than kiks**, 1934) și poeme (**Echo's bancs and others Precipitates**, 1935). Primul său roman, **Murphy**, apărut la Londra, în 1938, este tradus în franceză abia în 1947.

În 1938 se stabilește definitiv în Franța. Prima lui piesă de teatru, *Eleuthérie*, scrisă în 1945, a rămas nepublicată. Din 1946 scrie în franceză, iar în 1951 apare cel de-al doilea roman al său, **Molloy**, reeditat în 1963, urmat de nuvela *L'Expulsé* (Expulzatul).

În 1953 vede lumina rampei prima sa piesă considerată reprezentativă pentru teatrul absurdului *En attendant Godot* (Așteptându-l pe Godot).

Piesa este publicată în 1952 și, ulterior, tradusă în alte limbi și, respectiv, pusă în scenă în mai multe țări. Astăzi, cunoscută în toată lumea, piesa este jucată cu succes și la Chișinău. În 1953, la Londra sunt publicate romanele **L'Innommable** (Cel care nu poate fi numit) și **Watt** (editat în franceză în 1969). În 1957 spectacolul *Tous ceux qui tombent* (Toți cei ce cad), este prezentat la BBC. Urmează piesele *Fin de partie* (Sfârșit de partidă) și *Actes sans Paroles* (Acte fără cuvinte).

Între anii 1957 și 1961, scrie din nou în engleză: *All That Fall*, *Krapp's Last Tape* și *Embers*.

Din 1958 își traduce singur operele în franceză și engleză.

În 1961, la Paris, apare piesa *Comment c'est* (Cum este), iar la Londra – *Happy Days*, versiunea engleză a piesei *Oh, les beaux jours* (1963).

Au urmat volumele: **Imagination morte imaginez-vous** (Imaginație moartă închipuiți-vă), proză (1965), **Comédie et Actes divers** (Comedie și acte diferite) (1966), **Le Cylindre** (Cilindrul), proză (1967), **Le Dépeupleur** (Depopulatorul) și **Mercur și Camier** (1970), **Pour finir encore** (Pentru a sfârși din nou) (1976), **Compagnie** (Tovărășie) (1980), **Mal vu mal dit** (Prost văzut, prost spus) (1988), **Catastrophe et autres dramatiques** (Catastrofa și alte drămulțe) (1982), **Worstward Ho** (1983) și **Stirrings Still** (1989).

Este cunoscut și ca traducător al operelor altor autori: din **Anthologie Negre** – antologie de lirică franco-africană (anii '30), precum și dintr-o culegere de lirică mexicană, selectată de Octavio Paz.

* * *

„...Adevăratul personaj al lui Beckett e în cele din urmă limbajul. Miraculoasă e această performanță: de a-ți scrie opera într-o altă limbă decât cea maternă și de-a reuși nici mai mult, nici mai puțin decât să iei Premiul Nobel (un caz quasisimilar – prin „quasi” înțelegem lipsa înaltei distincții suedeze – în literele franceze de azi este doar E. M. Cioran, eseistul de renume mondial, de altfel unul dintre apropiații lui Beckett). Experiență de magie executată cu substanțe și materiale de-o calitate atent controlată. Cuvintele sunt bis-cuit, arse de două ori în foc, prin aceea că au fost învățate întâi prin intermediul unei alte limbi, și doar apoi reînsuflăte în focarul viu al limbii vorbite, scrise, mângălite, cântate, rase, șoptite, îngânate, bolborosite, mimate, ascunse, amuțite, gândite, răsgândite, refuzate, presupuse, visate – a limbii unei națiuni căreia Beckett i s-a integrat până la a-i revoluționa dinlăuntru literatura.”

Constantin ABĂLUȚĂ

Samuel BECKETT

EXPULZATUL

Scara nu era înaltă. Îi numărasem treptele de o mie de ori, urcând și coborând, însă cifra nu-mi mai stăruie în minte. N-am știut niciodată dacă ar fi trebuit să spun unu cu piciorul pe trotuar, doi cu piciorul celălalt pe prima treaptă, și așa mai departe, sau dacă trotuarul nu trebuia numărat. Ajuns în capul scării mă-mpiedicam de aceeași dilemă, în alt sens, vreau să spun de sus în jos, era tot așa, cuvântul nu-i prea tare. Nu știam de unde să încep nici unde să sfârșesc, ca să spunem lucrurilor pe nume. Ajungeam deci la trei cifre total diferite, fără a ști vreodată care era cea bună. Și când spun că cifra nu-mi mai stăruie în minte, vreau să spun că nici una din cele trei cifre nu-mi mai stăruie în minte. Este adevărat că regăsind, în minte, unde desigur se și află, una singură din aceste cifre, n-aș regăsi-o decât pe ea, fără să le pot deduce pe celelalte două. Și chiar de-aș recupera două dintre ele, n-aș ști-o pe a treia. Nu, ar trebui să le găsesc pe toate trei, în minte, pentru a le putea cunoaște, pe toate trei. Groaznice, amintirile. Atunci nu trebuie să te gândești la anumite lucruri, la cele la care ții cu-adevărat, sau mai degrabă trebuie să te gândești, căci negândindu-te riști să le regăsești, în minte, încetul cu încetul. Adică trebuie să te gândești preț de-o clipă, lungă clipă, în toate zilele și de mai multe ori pe zi, până

când mocirla le va acoperi cu un strat de netrecut. E un ordin.

La urma urmelor, numărul treptelor n-are nimic de-a face cu povestea asta. Ceea ce ar trebui reținut e faptul că scara nu era înaltă, și asta am reținut-o. Chiar pentru un copil nu era înaltă, în comparație cu alte scări pe care le cunoșteam, văzându-le în fiecare zi, tot urcându-le și coborându-le, și jucând pe treptele lor arșice sau alte jocuri cărora le-am uitat până și numele. Dar ce-ar fi-nsemnat asta pentru un om copt, răscopt?

Căderea nu a fost prea gravă. Căzând, auzii ușa trântindu-se, ceea ce, chiar în toiul căderii, a fost o mângâiere pentru mine. Căci însemna că nu mă urmăreau până în stradă, cu un ciomag, ca să mă ciomăgească acolo, sub ochii trecătorilor. Căci dacă asta ar fi fost intenția lor, n-ar fi închis ușa, ci ar fi lăsat-o deschisă, ca persoanele adunate în vestibul să se poată bucura de pedeapsă și să tragă o învățătură. Se mulțumiseră deci, de astă dată, să mă azvârle afară, nimic mai mult. Avui timpul, înainte de-a mă opri în rigolă, să duc la capăt raționamentul ăsta.

Astfel stând lucrurile, nimic nu mă silea să mă ridic numaidecât. Mă rezemai în coate, curioasă amintire, pe trotuar, îmi așezai urechea în căușul palmei și începui să cuget la situația mea, obișnuită totuși. Dar zgomotul, mai slab însă indubitabil, al ușii trântită iar mă smulse din reveria în care se și orânduise un peisaj de-a dreptul încântător, cu măceși și trandafiri sălbatici, foarte oniric, și mă făcu să-nalț capul, săltându-mă în mâini, cu palmele pe trotuar, cu genunchii

bine înținși. Dar nu era decât pălăria mea, zburând prin aer către mine, rotindu-se. Am prins-o și mi-am pus-o. Erau încredințați că sunt foarte corecți. Ar fi putut să-mi rețină pălăria, dar nu era a lor, ci a mea, și-atunci mi-au înapoiat-o. Dar vraja era ruptă.

Cum să descriu această pălărie? Și la ce bun? Când capul meu a atins dimensiunile, n-aș zice definitive, ci maxime, tatăl meu mi-a spus: Vino, fiule, să mergem să-ți cumpărăm pălăria, de parcă ea ar fi așteptat de-o veșnicie, într-un loc anume. S-a dus direct la pălărie. N-aveam cuvânt la acest capitol, pălărierul nici atât. M-am întrebat adesea dacă tata n-avea intenția să mă umilească, dacă nu era gelos pe mine că eram tânăr și frumos, în sfârșit, fraged, atunci când el era deja bătrân și buhăit de tot și violaceu, începând din acea zi nu mi-a mai dat voie să ies cu capul gol, cu sprințarele-mi plete castanii în vânt. Câteodată, pe vreo stradă-ndepărtată, o scoteam și-o țineam în mână, însă tremurând. Trebuia s-o perii seara și dimineața. Tinerii de vârsta mea, cu care, orice s-ar fi întâmplat, eram silit să mă adun din când în când, își băteau joc de mine. Dar îmi spuneam, ce-i drept, pălăria nu-i de vină, ei nu fac altceva decât să se lege de ea, ca de ceva grozav de caraghios, căci sunt complet lipsiți de finețe. Întotdeauna m-am mirat cât de lipsiți de finețe sunt contemporanii mei, eu al cărui suflet se frământa din zori până seara, căutându-se pururi. Ci poate că era un soi de amabilitate, aidoma celor ce zeflemisesc cocoșatul pentru nasul lui mare. La moartea tatei aș fi putut să mă des-

cotorosesc de pălărie, nimic nu mă mai oprea, însă n-am făcut nimic în acest sens. Cum oare s-o descriu? Altă dată, altă dată.

M-am sculat și am pornit-o. Nu mai știu ce vârstă aș putea într-adevăr avea. Ceea ce mi se întâmplase n-avea cum să lase urme în existența mea. Orice-ar fi fost n-a fost nici leagănul, nici groapa. Semăna mai degrabă cu-atâtea alte leagăne, cu-atâtea alte gropi, că mă pierd cu totul. Dar nu cred că exagerez spunând că eram în puterea vârstei, ceea ce se cheamă, cred, în deplinătatea facultăților. O da, de avut le aveam. Traversai strada, întorcându-mă spre casa ce tocmai mă expediase, eu care odată pornit nu mă-ntorceam niciodată. Cât era de frumoasă! Mușcate la toate ferestrele. De-a lungul anilor, m-am apropiat de mușcate. Sunt viclene, mușcatele, dar am sfârșit prin a face din ele tot ce-am vrut. Ușa acestei case, înălțându-se acolo pe ultima treaptă, am admirat-o mereu cu frenezie. Cum s-o descriu? Era masivă, vopsită în verde, și vara acoperită cu un fel de husă vărgată verde cu alb, având o gaură pe unde ieșea un mic inel de fier forjat și o fantă a cutiei poștale protejată de praf, de insecte și de pițigoii de-un capac de aramă cu arc. Și iată. Era flancată de doi pilaștri de aceeași culoare, pe cel din dreapta fiind soneria. Perdelele îți inspirau cea mai mare încredere. Chiar fumul ce se ridica dintr-unul din coșurile căminului, cel al bucătăriei, părea că se întinde și se răspândește în văzduh cu mai multă melancolie decât cel al vecinilor, și mai albastru. Privii la al treilea și ultimul etaj fereastra mea, batjocoritor deschisă. Curățenia ge-

nerală era în toi. În câteva ore vor închide iar fereastra, vor trage perdelele și vor proceda la o dezinfectie cu formol. Îi cunoșteam eu. Mi-ar fi plăcut să mor în casa asta. Văzui, ca într-o nălucire, ușa deschizându-se și picioarele mele ieșind.

Priveam fără stinghereală, căci știam că nu mă spionează de după perdea, cum ar fi putut face, dacă ar fi vrut. Dar îi cunoșteam eu. Intraseră cu toții în chiliile lor și fiecare își vedea de treabă.

Nu le făcusem totuși nimic.

Nu prea cunoșteam orașul, locul nașterii și al primilor mei pași în viață, și pe urmă al tuturor celorlalți care mi-au încurcat atât de rău calea. Ieșeam atât de puțin! Din când în când mă duceam la fereastră, dădeam la o parte perdeaua și priveam afară. Ci repede mă-napoiam în fundul camerei, acolo unde era patul. Nu mă simțeam în largul meu, pe fundul acestui aer, și-atât de pierdut pe pragul a nenumărate și confuze perspective. Dar pe atunci mai știam încă să acționez, dacă era neapărată nevoie. Dar mai întâi ridicai ochii spre cer, de unde ne sosesc faimoasele ajutoare, unde drumurile nu sunt marcate, unde ră-tăcești liber, ca într-un deșert, unde nimic nu oprește privirea, din oricare parte ai vrea, spre oricare parte, cel mult înseși limitele privirii. De aceea și ridic ochii, când totul merge rău, mi-e și lehamite, dar n-am ce-i face, spre acest cer ce se-odihnește, chiar înnorat, plumburiu, voalat de ploaie, de dezordinea și orbirea orașului, câmpiei, pământului. Când eram mai tânăr gândeam c-ar fi bine să trăiești în mijlocul câmpiei, și mă duceam în landele, din Lunebourg. Cu câmpia în gând mă duceam spre

lande. Erau alte lande, mult mai aproape, dar un glas îmi spunea: Landele din Lunebourg sunt cele de care-aveți nevoie, eu nu prea mă tu-tuiam. Elementul lună trebuia să-și aibă rostul lui acolo. Ei bine, landele din Lunebourg nu-mi plăceau deloc, dar absolut deloc. Mă-ntorceam dezamăgit, și în același timp ușurat. Da, nu știu de ce, nu fusesem niciodată dezamăgit, și fusesem adesea, pe vremuri, fără să resimt în același timp, sau cu o clipă după, o incontestabilă ușurare.

Am pornit la drum. Ce-nfățișare. Înțepeneala membrelor inferioare, de parcă natura nu mi-ar fi dat genunchi, teribila îndepărtare a picioarelor de-o parte și de alta a axului. Trunchiul, în schimb, parcă datorită unui mecanism compensatoriu, avea moliciunea unui sac umplut cu zdrențe și se bălăbănea nebunește după imprevizibilele smucituri ale bazinului. Am încercat adesea să-mi corijez aceste defecte, să-mi înțepenesc bustul, să-mi îndoii genunchii și să-mi aduc picioarele unul lângă altul, căci aveam pe puțin cinci sau șase, dar se sfârșea întotdeauna în același fel, vreau să spun printr-o pierdere a echilibrului, urmată de-o cădere. Trebuie să mergi fără să te gândești la ceea ce faci, cum ai suspina, și eu când mergeam fără să mă gândesc la ceea ce fac, mergeam așa cum v-am spus-o, și când începeam să mă supraveghez, făceam câțiva pași destul de bine executați și apoi cădeam. Am luat deci hotărârea de-a mă lăsa la voia întâmplării. Această ținută se datorează, după părerea mea, cel puțin în parte, unei anumite înclinații de care n-am putut niciodată

să mă eliberez în întregime și la care anii mei impresionabili, cei ce condiționează formarea caracterului, e firesc să fi contribuit în bună măsură, vorbesc de perioada care se întinde, cât vezi cu ochii, între primele poticniri, în spatele unui scaun, și clasa a zecea, sfârșitul studiilor mele liceale. Aveam deci penibilul obicei că, spârcâindu-mi chiloții, de regulă la începutul dimineții, între orele zece-zece și jumătate, să vreau negreșit să-mi continuu și să-mi închei ziua de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat. Numai ideea de-a mă schimba, sau de-a mă destăinui mamei care n-ar fi vrut decât să mă ajute, îmi era intolerabilă, nu știu de ce, și până la culcare mă târam cu... între pulpe sau lipit de fese, arzător, crocant și rău mirositor, rezultatul revărsărilor mele. De unde aceste mișcări precaute, țepene și cât mai largi ale picioarelor și acest balans desperat al bustului, menit fără îndoială să dea impresia, să te faci să crezi că eram fără griji, vesel și vioi, și să facă verosimile explicațiile mele pe tema rigidității bazei, pe care o puneam pe seama reumatismului ereditar. Elanul meu tineresc, în măsura în care-l aveam, se uză, se acri și devenii neîncredător înainte de vreme, iubitor al ascunzișurilor și al poziției orizontale. Biete soluții ale tinereții, care nu explică nimic. N-ai nici un motiv să fii stânenit. Să raționăm fără teamă, ceața nu va ceda.

Se-nsenina. Mergeam pe stradă, ținându-mă cât mai aproape de trotuar. Trotuarul cel mai larg nu este niciodată destul de larg pentru mine, când mă pun în mișcare, și am oroare să incomodez necunoscuții. Un sergent mă opri și-mi

spuse: Șoseaua – pentru vehicule, trotuarul – pentru pietoni. Parcă din vechiul testament. Urcai deci pe trotuar, scuzându-mă parcă, și mă menținui, într-o înghesuială de nedescris, preț de vreo douăzeci de pași, până-n clipa în care a trebuit să mă arunc la pământ, ca să nu strivesc un copil. Era înhămat, îmi amintesc micile hamuri cu clopoței, probabil se credea ponei, sau percheron, de ce nu. L-aș fi strivit bucuros, detest copiii, i-aș fi făcut de altfel un serviciu, dar mă temeam de represalii. Toți oamenii sunt părinți, asta-i ceea ce vă interzice să sperați. Ar trebui amenajate, pe străzile cu trafic intens, piste speciale pentru micuțele ființe murdare, pentru landourile, cercurile, suzele, patinele, trotinetele, păpușile, mânușile, doicile, baloanele, toată micuța, murdara lor fericire, ce mai. Căzui deci și căderea mea antrenă pe aceea a unei bătrâne doamne burdușită cu paiete și dantele care cântărea cam vreo două sute de livre. Urletele ei nu-ntârzară să stârnească o învălmășeală. Speram din toată inima să-și fi spart femurul, bătrânele doamne își sparg ușor femurul, dar nu de-ajuns, nu de-ajuns. Profitai de confuzia generală ca s-o șterg, proferând injurii ininteligibile, de parcă eu eram victima, și eram, dar n-aș fi putut s-o dovedesc. Nu se linșează niciodată copiii, pruncii, orice ar face, sunt absolviți dinainte. Eu i-aș linșa cu plăcere, nu spun că aș face-o cu mâna mea, nu, nu sunt un violent, dar i-aș încuraja pe alții și le-aș plăti un rând când totul ar fi terminat. Însă de abia putui să-mi reiau sarabanda tropăielilor și smuciturilor că am și fost oprit de un al doilea sergent, atât de asemănător

cu primul, încât m-am întrebat de nu cumva era același. Îmi atrase atenția că trotuarul era pentru toată lumea, de parcă era absolut evident că nu puteam să fiu asimilat acestei categorii. Ați dori, spusei, fără să mă gândesc o singură clipă la Heraclit, să cobor în apa din rigolă? Coborâți unde vreți, dar nu ocupați tot locul. Îi țintii buza superioară, care avea pe puțin trei centimetri înălțime, suflând cu putere într-acolo. O făcui, cred, destul de firesc, de parcă, sub cruda constrângere a evenimentelor, as fi scos un oftat adânc. Dar el nu clinti. Trebuie să fi fost deprins cu autopsiile, sau cu exhumările. Dacă nu sunteți în stare să circulați ca toată lumea, spuse, ați face mai bine să stați acasă. Asta era și părerea mea. Și atribuindu-mi un acasă, n-avea de ce să-mi displacă. În acest moment tocmai trecea un convoi funebru, cum se întâmplă câteodată. A fost o mare-nvălmășeală de pălării în același timp cu o fluturare a mii și mii de degete. În ce mă privește, dacă aș fi silit să mă închin, nu m-ar lasă inima să n-o fac cum trebuie, rădăcina nasului, buricul, umărul stâng, umărul drept. Însă ei, cu gesturi grăbite și nesigure, făceau un soi de cruce-nvârtejită, fără nici o prestanță, cu genunchii sub bărbie și mâinile în toate felurile. Cei mai îndârjiți se opriră și se-auziră mormăituri. Cât despre sergent, el împietri, cu ochii închiși, cu mâna la chipiu. În birjele cortegiului, zării oamenii vorbind cu-nsuflețire, evocau probabil momente din viața defunctului, sau a defunctei. Mi se pare c-am auzit spunându-se că harnașamentul dricului nu e același în amândouă cazurile, dar n-am putut ști niciodată în

ce constă deosebirea. Căii trăgeau vânturi și se bălegau de parcă s-ar fi dus la bălci. N-am văzut pe nimeni în genunchi.

Dar merge repede la noi, ultima călătorie, în zadar grăbești pasul, ultima birjă, cea a servitorilor, te depășește, răgazul s-a sfârșit, oamenii se-nsuflețesc din nou, se bagă iar în tine. În așa măsură că m-am oprit a treia oară, de data asta fiindcă am avut eu chef, și am luat o birjă. Cele pe care le văzusem trecând, ticsite de oameni discutând cu-nflăcărare, îmi făcuseră o puternică impresie. E o cutie mare și neagră, bățându-se pe arcuri, cu ferestre mici, unde miroase a-nchis, unde te zgârcești într-un colț. Îmi simțeam vârful pălăriei și fichiind plafonul. Ceva mai târziu m-am aplecat în față și am deschis geamurile. Apoi mi-am reluat locul, cu spatele în sensul mersului. Eram gata să ațipesc când un glas mă făcu să tresar, era birjarul. Deschisese portiera, fără îndoială exasperat că nu putuse să se facă auzit prin geam. Nu-i vedeam decât mustața. Unde? întreabă. Coborâse de pe capră special ca să mă-ntrebe. Și eu care mă și credeam departe! Mă gândii, căutând în minte numele vreunei străzi, sau al unui monument. Birja asta-i de vânzare? întrebai. Adăugând: Fără cal. Ce să fac cu un cal? Dar ce-aș face cu o birjă? Aș putea oare să mă culc acolo? Cine mi-ar aduce de mâncare? La Zoo, spusei. E un caz extrem de rar să nu existe Zoo în marile orașe. Adăugai: Nu merge prea repede. Râse. Ideea c-ar putea să meargă prea repede la Zoo trebuie să-l fi amuzat. Sau poate ideea de-a rămâne fără birjă. Dacă

nu pur și simplu eu, persoana mea, a cărei prezență în birjă trebuie s-o fi metamorfozat în așa măsură, că birjarul, văzându-mă acolo, cu capul în umbra plafonului și genunchii proptiți în geam, se-ntreba probabil dacă era într-adevăr birja lui, dacă era într-adevăr o birjă. Se-ntoarce iute spre cal, se liniștește. Poți și vreodată de ce-ți vine să râzi? În tot cazul râse scurt, ceea ce părea că mă scoate din cauză, închise portiera și se urcă pe capră. Puțin după aceea calul porni.

Da, aveam încă ceva bani în vremea aia. Puținii bani pe care tata mi-i lăsase, în dar, fără nici o condiție, la moartea lui, mă-ntreb și-acum de nu mi-au fost furăți. Căci de-atunci nu-i mai aveam. Asta nu mă-mpiedica să-mi duc traiul mai departe, și chiar în felul meu până la un punct. Marele inconvenient al acestei stări, ce s-ar putea defini ca o neputință absolută de-a cumpăra, este că te silește să te miști. De exemplu, rareori, dacă într-adevăr ești fără bani, poți să-ți faci rost de mâncare, din vreme-n vreme, rămânând în adăpostul tău. Deci ești obligat să ieși și să te miști, cel puțin o zi pe săptămână. În aceste condiții nu ai nici o adresă, vrei – nu vrei. De aceea aflu cu o anume întârziere că eram căutat, într-o problemă care mă privea îndeaproape. Nu mai știu pe ce cale. Nu citeam ziarele și nici nu-mi mai amintesc să fi vorbit cu cineva în toți acei ani, poate doar de două sau de trei ori, despre de-ale gurii. În sfârșit, trebuie să fi mirosit eu ceva, într-un fel sau într-altul, altfel nu m-aș fi prezentat niciodată la domnul Nidder, curios cum se-ntâmplă să nu uiți anumite nume, și nu m-ar fi

recunoscut niciodată. El mi-a verificat întâi identitatea. A durat un timp. L-am arătat inițialele de metal din interiorul pălăriei, ele nu dovedeau nimic, dar întăreau probabilitățile. Semnează, îmi spuse. Se juca cu o riglă cilindrică, cu care ar fi putut omorî și-un bou. Numără, spuse. O tânără, poate de vânzare, asista la această discuție, în calitate de martor, fără îndoială. Am băgat teancul în buzunar. Nu faceți bine, spuse. Îmi închipuiam c-ar fi trebuit să mă pună să număr înainte de-a semna, ar fi fost mai corect. De unde să vă iau, spuse, dacă e cazul. Coborâsem scările, când îmi veni în minte ceva. Puțin după aceea le urcai iar, ca să-l întreb de unde-mi veneau banii, adăugând că aveam dreptul să știu. Îmi spuse un nume de femeie, pe care l-am uitat. Poate mă ținuse pe genunchi pe când eram încă în fașă și eu o dezmierdam. Asta ajunge câteodată. Spun bine, în fașă, căci mai târziu ar fi fost prea târziu, pentru dezmierdări. Deci mulțumită acestei sume mai aveam niscaiva bani. Foarte puțini. Drămuți pentru viața ce-o aveam înainte, ei nici nu mai existau, doar că previziunile mele nu erau prea pesimiste. Bătui în perete, pe lângă propria-mi pălărie, chiar în spatele birjarului, dacă socotesc bine. O trambă de praf ieși din capitonaj. Luai o piatră din buzunar și ciocăni cu ea, până când birja se opri. Observai că n-a existat nici o încetinire, așa cum se întâmplă la cele mai multe vehicule, înainte de-a se opri. Nu, s-a oprit la țanc. Așteptam. Birja trepida. Birjarul, înălțat pe capră, asculta, probabil. Calul, parcă-l vedeam cu ochii. Nu se năruia la cea mai mică oprire, ci rămânea atent, cu urechi-

le ciulite. Privii pe fereastră, eram din nou în mișcare. Ciocăniii iar în perete, până când birja se opri din nou. Birjarul se dădu jos de pe capră, înjurând. Coborâi geamul, ca să nu-i vină ideea să deschidă portiera. Mai repede, mai repede. Era și mai congestionat, ca să nu spun stacojiu. Mânia, sau vântul cursei. I-am spus că-l angajăm pe toată ziua. Răspunse că avea o înmormântare la ora trei. Ah, morții. I-am spus că nu mai vreau să merg la Zoo. Nu mai mergem la Zoo, am spus. Răspunse că-i era egal unde mergem, cu condiția să nu fie prea departe, din pricina calului. Și ni se mai spune că primitivii folosesc un limbaj concret. Îl întrebai dacă știa vreun restaurant. Adăugai: Mănânci cu mine. Îmi place întotdeauna să fiu cu cineva de-al casei. Era o masă mare, flancată de două bănci exact de aceeași lungime. Aplecat peste masă, îmi vorbi de viața lui, de nevastă, de cal, apoi iar de viața lui, de viața lui atât de groaznică, mai ales din cauza firii sale. Mă întrebă dacă-mi dădeam seama ce însemna asta, să fii afară pe orice vreme. Aflai că sunt și birjari care-și petrec toată ziua la cald în birjă, dormitând, așteptând să vină clientul să-i zgâlțâie. Mergea altădată, dar astăzi îți trebuie alte metode, dacă vrei să te regăsești la sfârșitul zilelor tale. I-am descris situația în care mă aflam, ce pierdusem și ce căutam. Făceam amândoi tot posibilul să înțelegem, să explicăm. Înțelegea că rămăsesem fără cameră, că mi-ar fi trebuit o alta, dar tot restul îi scăpa. Îi intrase în cap, de unde nimeni nu mai putea să i-o scoată, că eram în căutarea unei camere mobile. Scoase din buzunar un ziar din

după-amiaza de ieri, sau poate de alaltăieri, și se puse pe treabă, parcurgând mica publicitate, subliniind cinci sau șase anunțuri cu un ciot de creion, același care tremura deasupra câștigătorilor de mâine. Sublinia, fără îndoială, pe cele ce le-ar fi subliniat dacă-ar fi fost în locul meu, ori poate pe acelea ce trimiteau în același cartier, din pricina calului. N-aș fi reușit altceva decât să-l tulbur, spunându-i că, în ce mă privește, n-admiteam alte mobile, în camera a mea, decât patul, și n-ar fi trebuit să le dea afară pe toate celelalte, până la noptieră, înainte de-a consimți să pun piciorul acolo. Către orele trei trezirăm calul și pornirăm la drum. Birjarul îmi propuse să urc pe capră, alături de el, însă de-o vreme adormisem înăuntrul birjei, regăsindu-mi locul. Vizitarăm, una după alta, sper după un plan anume, adresele pe care le subliniasse. Scurta zi de iarnă era pe sfârșite. Mi se pare câteodată că acolo au rămas singurele zile pe care le-am cunoscut, și mai presus de toate fermecătoarea clipă ce precede obliterarea nocturnă. Adresele pe care le subliniasse, sau mai curând însemnase cu o cruce, cum fac oamenii simpli, le bara cu o linie în diagonală, pe măsură ce se dovedeau nepotrivite. Mai târziu îmi arăta ziarul, sfătuindu-mă să-l păstrez, ca să fim siguri că n-o să căutăm din nou acolo unde căutasem deja fără folos. În ciuda ferestrelor închise, a scârțâiturilor birjei și a rumorii de-afară, îl auzeam cântând, singur, acolo sus cocoțat pe capră. Mă preferase unei înmormântări, era un fapt ce va dura de-a pururi. Cânta. *Cât de departe-i ea de țara Unde tânărul erou doarme*, sunt singurele cuvinte ce

mi le-amintesc. La fiecare oprire se da jos de pe capră și mă ajută să cobor din cupeu. Sunam la ușa pe care mi-o arăta și câteodată eu dispăream înăuntru. Mi-amintesc, îmi părea caraghios, să simt din nou o casă în jurul meu, după atâta timp. Mă aștepta pe trotuar și mă ajută să urc iar în birjă. Începusem să mă satur până peste cap de-acest birjar. Se cocoța pe capră și iar o porneam. La un moment dat se întâmplă ceva. Se opri. Mi-am ieșit din toropeală și eram gata să cobor. Dar nu veni să-mi deschidă portiera și să-mi ofere brațul, am fost decililit să cobor singur. Aprindea felinarele. Îmi plac felinarele cu petrol, cu toate că ar fi, odată cu lumânările, și exceptând astrele, primele lumini pe care le-am cunoscut. Îl întrebai dacă puteam să aprind al doilea felinar, căci pe primul îl aprinsese el. Îmi dădu cutia de chibrituri, deschise gemulețul bombat prevăzut cu balamale, aprinsei și închisei repede, ca feștila să ardă deplin și liniștit, în căsuța ei, la adăpost de vânt. Mi-a fost dată bucuria asta. Noi nu vedeam nimic, la lumina acestor felinare, cel mult crupa calului, dar alții le vedeau din depărtare, două pete galbene plutind încet, liber rătăcitoare. Când atelajul cotea, se zărea un ochi, roșu sau verde, după caz, un romb bombat, limpede și viu ca-ntr-un vitraliu.

Odată ultima adresă cercetată, birjarul îmi propuse să trag la un hotel pe care-l cunoștea, unde-aș fi fost bine primit. Asta stă în picioare, birjar, hotel, e verosimil. Recomandat de el, n-aș duce lipsă de nimic. Tot confortul, zise, făcându-mi cu ochiul. Plasez această discuție pe trotuar, în fața casei de unde tocmai

ieșisem. Îmi amintesc, sub felinar, crupa slăbănoagă și umedă a calului și pe mânerul portierei mâna birjarului, mânușa de lână. Depășeam cu un cap acoperișul birjei. I-am propus să luăm un pahar. Calul nu mâncase, nici nu băuse toată ziua. I-am atras atenția birjarului care-mi răspunse că știe el, calul lui nu se-ntremează decât odată ajuns în grajd. Dacă-n timpul lucrului lua ceva în gură, de n-ar fi fost decât un măr sau o bucată de zahăr, ar avea crampe la stomac ce l-ar opri să meargă mai departe, ba ar putea chiar să-l răpună. Astfel că era silit să-i lege maxilarele cu o curea de fiecare dată când, dintr-un motiv sau altul, îl pierdea din vedere, ca să nu sufere din pricina trecătorilor miloși. După câteva pahare birjarul mă rugă să-i onorez, pe el și pe soția lui, petrecând noaptea la ei. Nu era departe. Reflectând la asta, cu marele privilegiu al distanțării, cred că n-am făcut altceva, toată ziua, decât să ne-nvârtim în jurul casei sale. Locuia deasupra unui șopron în fundul unei curți. Frumoasă poziție, m-aș fi simțit bine acolo. Prezentându-mi-o pe soția lui, o femeie cu fese enorme, el ne părăsi. Nu se simțea în largul ei, se vedea cât de colo, singură cu mine. O înțelegeam, eu nu mă jenez în cazuri de-astea. Nici un motiv ca totul să sfârșească ori să continue. Atunci, să sfârșească. Am spus că voi coborî în șopron să mă culc. Birjarul protestă. Am insistat. Îi atrase atenția soției sale asupra unei bube pe care-o aveam în creștetul capului, căci, din politețe, îmi scosesem pălăria. Trebuie să isprăvim cu asta, spuse ea. Birjarul numi un doctor pe care-l prețuia în mod

deosebit și care-l scăpase de constipație. Dacă vrea să se culce în șopron, spuse femeia, să se culce în șopron. Birjarul luă lampa de pe masă și mă conduse pe scara ce cobora în șopron, era mai degrabă o schelă, lăsându-și soția în întuneric. Întinse pe pământ, într-un colț, pe paie, o pătură de-a calului și îmi lăsă o cutie de chibrituri, în cazul în care-aș fi avut nevoie să văd clar în noapte. Nu-mi amintesc ce făcuse calul între timp. Lungit în întuneric, ascultam zgomotul pe care-l făcea adăpându-se, un plescăit aparte, apoi sprintul brusc al șobolanilor și deasupra mea șușotelile birjarului și-ale femeii care mă ponegreau. Strângeam în mână cutia de chibrituri, o cutie mare suedeză. Mă ridicai în beznă și scăpărai unul. Flăcăruia mă ajută să descopăr birja. Îmi veni cheful, apoi mă părăsi, să dau foc șopronului. Găsii prin întuneric birja, deschisei portiera, șobolanii țâșniră, mă urcai înăuntru. Instalându-mă, observai imediat că birja nu mai sta drept, de bună seamă oștile odihneau pe pământ. Mai bine așa, puteam să mă răstorn și să stau cu picioarele în sus, pe cealaltă bancetă. De mai multe ori în timpul nopții simții calul, privindu-mă pe fereastră, și m-ajunse suflul nărilor lui. Odată deshămat, găsea stranie prezența mea în birjă. Îmi era frig, uitasem să iau pledul, dar nu într-atât ca să mă duc să-l caut. Prin fereastra birjei, o vedeam pe cea a șopronului, din ce în ce mai bine. Leșii din birjă. În șopron se lumina-se puțin, întrevedeam ieslea, ras-telul, hamurile spânzurând, și mai ce, găleți și perii. M-am dus la ușă,

dar n-am putut s-o deschid, Calul mă urmărea cu privirea. Căii deci nu dorm niciodată? După părerea mea birjarul ar fi trebuit să-l lege, în fața ieslei, de exemplu. Am fost silit deci să ies pe fereastră. N-a fost ușor. Dar ce-i ușor? Mi-am trecut capul mai întâi, mă sprijineam în palme pe pământul curții, în timp ce coapsele mi se răsuceau încă prinse în cadrul ferestrei. Îmi aduc aminte smocurile de iarbă de care am tras, cu amândouă mâinile, ca să mă pot elibera. Ar fi trebuit să-mi scot mantaua și s-o arunc pe fereastră, dar ar fi trebuit să mă gândesc la asta, De-abia ieșit din curte, m-am gândit la ceva. Osteneala. Strecurai o bancnotă în cutia de chibrituri, intrai în curte și pusei cutia pe pervazul ferestrei pe unde tocmai ieșisem. Calul sta la fereastră. Dar după câțiva pași făcuți pe stradă, m-am reîntors în curte și-am luat înapoi bancnota. Chibriturile le-am lăsat, nu erau ale mele. Calul sta tot la fereastră. Mi se acrise de-acest cal. Zorii abia mijeau. Nu știam unde sunt. Scurt cumpănind, am luat-o spre răsărit, ca să fiu luminat cât mai curând. Aș fi vrut un orizont marin, sau deșertic. Când sunt afară, în zori, merg la întâlnire cu soarele, și seara, când sunt afară, o iau pe urmele lui, până-n casa morților. Nu știu de ce-am spus povestea asta. Aș fi putut tot atât de bine să spun alta. Poate că altă dată voi spune alta. Suflete vii, atunci veți vedea că se aseamănă.

**Traducere de Gabriela
și Constantin ABĂLUȚĂ**

Nikolai D. BURLIUK
(1889-1920)

Cel mai mic dintre frații Burluiuk. A scris aproape la toate edițiile, în presă sau volume aparte, și a participat la manifestările publice ale futuriștilor, însă nu și-a mai văzut editată vreo carte. Mult timp nu i se cunoștea nici data morții. Câțiva ani în urmă însă, a fost descoperit un protocol al NKVD-ului ucrainean în care se spune că, la 15 iulie 1917, N. Burluiuk e trimis pe frontul român. În noiembrie își aduce mama din Rusia, stabilind-o la Botoșani. În ianuarie 1918, după ce la stația Socola este dezarmată unitatea din care face parte, se angajează ca funcționar la Direcția agricolă din Chișinău, plecând la Ismail în calitate de reprezentant al Ministerului agriculturii al Republicii Democrate Moldovenești. După ce trece printr-un labirint de peripeții ale acelor timpuri de „rupere de lumi”, este prins undeva lângă Herson, judecat și executat de bolșevici la 27 decembrie 1920. Avea 31 de ani.

* * *

Spre obrăjor se-nclină ușor degetul strâmb
Și finlandezu-i spune fetei, cu dulci șoapte:
Pe mlaștini, mult mai trainice decât granitul,
Voi înălța ale zăpezilor palate.

Însă nepăsătoare-i fecioara – n-are rost
Îndemnul de păgân preot, orice-o fi să zică:
La ce mi-ar trebui tămâie, ceară, mirt,
Când șubreda ta gheață raza o despică?

(1912)

* * *

Soaței ce-a răpus cu arcul
Cerbul fulgerând în goană
Hlebnikov, tu-i dai în mână
Nevăzute zarzavaturi
Iar ea pe rană le pune
Nou-venitului vlăguit
Citind versete din Coran
Pre limbaj de coreian.

(1913)

MOARTE ÎN NOAPTE

Din indiferența unui leneș răgaz
Preluat aiurea de rece vânt tăios
A vagonului podină lunecoasă
Nesigur, cu piciorul o dibui, o apăs
Și arborii ce-aleargă-a-ntâmpinare
Purtând chipuri de nea, fețe proscrise
S-or prăbuși-n poienile mâniei
Ca aripile păsării ucise.

(1914)

* * *

Buză sau burete verde-s
Copacii peste ape
Niprul se tulbură
De ovrești stigmatate
Foșnindu-și roți enorme
Vântul pletele-și smulge
Între fălci de marinar
Se zbate-un prunc ce plânge.

(1914)

* * *

Până nu au fost arate toate văile,
Până toți norii n-au fost străpunși de-arhitectură,
Caut natura care a evadat –
Și în plasa pletelor
Și în vela feței
Subțirea zi o înalt
Spre vechiul pridvor.

(1914)

TÂNGA FECIOAREI

Pe-ale muntelui stânci-colonade
Uscatul ten al tristelor fecioare
Îl mângâie ale geografiei
Furtuni rătăcitoare.

Nici soarele-n căscatul său ceresc
Nici pietros peisaj în neclintire
Nici darul înfloririlor dintâi
Nu-nveselesc plăpândul corp subțire.

De ce căldură și lumină multă
Se revărsă prin rusești meleaguri
Când în Franța sau polone spații
Și iarna sângele arde temute ruguri?!

(1915)

* * *

În mâna ta îmi scade ziua
A clipei clipă se subție
Cu piciorușul ei desculț
Raza amiezii mă mângâie.

Mijindu-mă de-atâta soare
Mă-nșfac de-un nor din nalte cete
Fantoma oarecui căznind-o
Printre scârbitele obiecte.

**Versiune românească și prezentare
de Leo BUTNARU**

Leo BUTNARU

DIN DICȚIONARUL DE LEOLOGISME (II)

- Doar grație purului hazard, cred, oamenii nu au fost concepuți oarecum greșit, precum racyi aflați mereu în recul. Aceasta însă nu schimbă cu mult starea de fapt.
- Umbra balerinei a fost înfiată de un înger căzut (pe scenă).
- Ce mort e totuși argintul viu...
- Cade pisica de la etaj. Bineînțeles, cade în picioare, însă – din păcate – pe un boschet de trandafiri...
- Nu de bătrânețe, ci de uzură tehnică a picat cucul din ceas.
- Joc de umbre. Spectacol pe care umbrele și-l dau pentru ele însele.
- Și spițele sunt bețe în roate...
- *Due*-luri și *unue*-luri: Dantes l-a împușcat pe Pușkin, Maiakovski s-a *împușkinat* benevol.
- Succesiunea istovită a uitărilor... Neantizarea noastră prin uitare de sine drept mod injust și misterios de uzură a ființei umane.
- Problemă de noțiune în nuanțe gratuite: dacă, în uniformitatea albăstrimii ei, limpezimea cerului poate fi considerată peisaj.
- Floarea din glastră (și din fereastră!) și-a cârlionțat frunzele și, parcă punându-și mâinile în șolduri, ne privește cochet.
- Instinctivul, adică inconștientul curaj al ieduțului care încearcă să împungă...
- Poezia descrie istoria ideii de sentiment...
- Odată cu înaintarea în vârstă, descrește teama de ridicol și crește teama de eșec.
- Romantismul nu e o stare de grup, ci o înaripată aspirație a singurătății, a persoanei sau personalității aflate în solitudine, în intimitatea propriului său vis, care e și el un unicat, o discretă și delicată detestare a gregarismului.
- Orice înmormântare este o loială alunecare de teren de 1x2 metri. Însă, concomitent cu ea, și o alunecare de suflet, de spirit imens spre lmen-sitate!
- Spune-mi cine îți sunt dușmanii, pentru a-ți spune cine nu ești.
- Ce mai fac textualiștii? Stau și ei la o partidă de text în grup...
- Târâtoarea reptilă a rusificării.
- Papagal instruit într-o familie de surdo-muți.
- Fericită disproporție dintre furia copilului, femeii și puterea care le este dată.

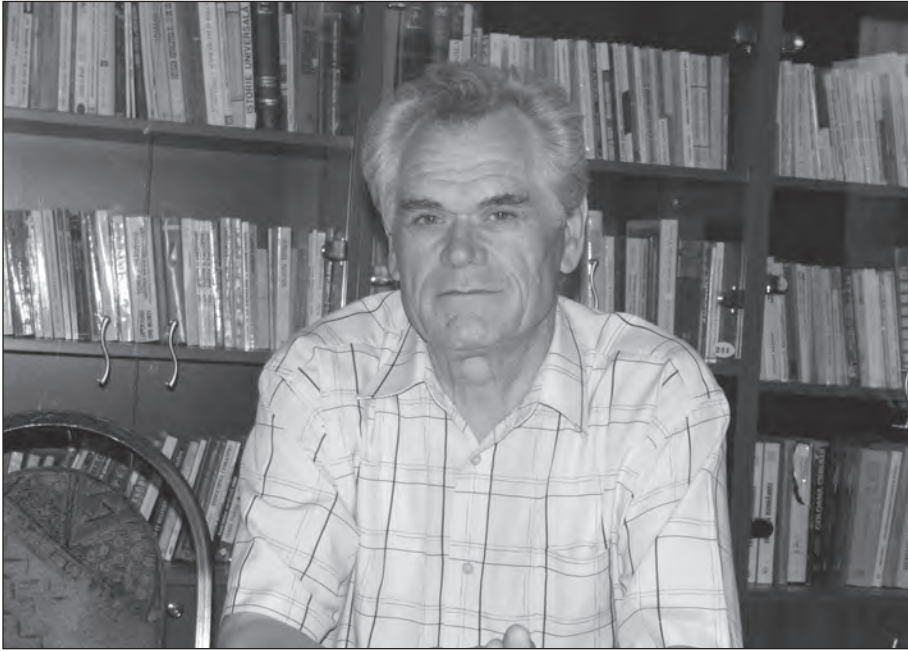
- Clipurile publicitare – parabole ale tâmpiților.
- În comparație cu zăvorul raiului, cel de la poarta iadului e mult mai uzat...
- În Basarabia nu e nevoie doar de oficiul brațelor de muncă, ci – mai important! – de oficiul creierilor și conștiințelor de muncă.
- Călcâiul lui Ahile?... Deloc exclus să fi fost ros prea de tot cu piatra ponce...
- Nicidecum nu se poate face abstracție de efectul lipsei de efect...
- Situații critice în care mai că-ți vine să aprinzi până și șnurul Bickford al literei Q...
- În apele Stixului nu are nici o importanță că ai fost campion mondial la înot.
- Tonitza – Mozart al picturii.
- Ce expresie paradoxală, aparent nefericită, dar modern-poetică: *o luciditate tulburătoare*.
- Ziceți că respectivii ar fi chiar scriitori importanți? Păi, din câte se înțelege, ei nu numai că n-au ajuns la vreo capodoperă, dar nici măcar la vreo concluzie...
- Odată cu căderea comunismului, unii poeți au ieșit din condiția de „pradă”, pentru a ajunge în poziția de paradă.
- Poezia te face necesar lumii, sau tu faci necesară poezia lumii?
- Geniul e un element ontologic al stării de umanitate, al potențialității și creativității omului în starea lui absolută de manifestare a energiei sufletului și inteligenței.
- Nu încapă îndoială că, între a vizita un om viu (un filozof, să zicem) și o mumie, miile de turiști ar alege mumia.
- Pentru un ins înăcrit congenital nu e valabilă zicătoarea „Când ți-e lumea mai dragă” – lui nicicând nu-i e.
- Unii își dau aere cu termenul expirat...
- Internetist de o prostie enciclopedică.
- Criticul zis *grecondei* cu pix subțire.
- Nu țipa, nu ridică vocea... conștiinței!
- E atât de bine crescut, încât prostia nu-l bagă în seamă.
- Poeții au decis să nu-l alunge – totuși! – pe Platon din cetatea lor.
- O fi el ins puternic, însă fără să cunoască libertatea, ca Minotaurul din labirint.
- În adânc de prăpastie volumul mușeniei e dat la maximum.
- La margine de pustiu, la margine de savană – hiene ce jinduiesc măduva elefanților, dar care nicicând nu ajung să și despice oasele acestora.
- Rubrică de revistă: „Cărți primite (dar necitite) la redacție”.
- (Despre un imitator.) În apele literaturii, acesta n-ar putea fi decât un sub-Marin Sorescu...

- Arta pentru artă? – O stare de spirit a unei... stări de spirit.
- Tren tras pe linie răposată. (Pardon: moartă.)
- De fapt, ideologii bolșevismului l-au gândit pe impostorul, uzurpatorul Moș Gerilă ca pe un Moș *Gherilă*.
- Uneori, șefii de stat spun cu voce gravă prostii grave.
- De când cu CD-urile, Themis nu mai ascultă și cealaltă parte.
- Nu-ți neglija inamicii și concurenții: intențiile lor țin de buna funcționare a voinței și strădaniei tale.
- „Mai bine să fii bătrână de când lumea, decât să fii moartă”, zice Moartea...
- O clipă-două în care litera pe care o încondeiezi e desen animat...
- Un drum părăsit e un drum ce s-a pomenit... pe drumuri.
- De regulă, în ceea ce privește invocarea minunii, neîncrederea se potrivește de minune.
- Onestitatea cinică a călăului: a fi chit cu toată lumea. El nu înșală nici patronul, nici pe cel cu ghinion – totdeauna își face treaba până la capăt.
- Poezia e o vegetație cu rădăcinile în cer și frunzișul în țărână.
- Talentul și Fortuna – doi orbi, uneori norocoși, întâlnindu-se pe dibuite.
- K.G.B.-ul și cenzura erau unități de geniști pentru dezamorsarea ideilor (cu tot cu cap).
- Absolutul e ceva ce mereu va mai lăsa (ceva) de dorit.
- Pensionarea e prologul epilogului.
- Problemele omului se înmulțesc în progresie geometrică, rezolvările țin însă de indolenta și sincopata progresie aritmetică și... aritmică, până la... aritmie.
- Ce obositoare, iar uneori înfricoșătoare este poezia superstițiilor!...
- Deșertăciunea... deșteptăciunilor, deșteptăciunea... deșertăciunilor... – cam aceasta e „filozofia” existenței biblico-umane.
- Nu e deloc exclus ca, în unele cazuri, firul Ariadnei să ducă spre ștreang sau chiar să devină ștreang.
- De regulă, cei care își salvează pielea nu-și salvează și sufletul.
- Dacă noi am înțelege din privirile câinilor *același* lucru, ca oameni – ne-am înțelege mult mai bine.
- Infinitul ar fi ceva dincolo de înlăuntru și de în afară. Este, pur și simplu, otova, o omniprezență.
- Dumnezeu? – Inventatorul invenției.
- Columb a fost un navigator foarte bun, însă și un adevărat geniu al... în-tâmplătorului.
- Trecut, prezent și viitor... Însă nu numai... Pentru că mai există și a patra dimensiune cardinală a timpului: *niciodată*.

- A obosi în numele speranței nu e același lucru cu a obosi în numele optimismului (sau anonimatul iluziei...).
- Debutantul și-a scris primul *cu-cu-ri-cu!-lum vitae*.
- Nici prieten nu-ți mai e, nici dușman nu ți-a devenit încă: e un fel de amic vitreg.
- Astăzi, în bucătăria lumii predomină principii *hot-dog*-matice.
- Pe cât de vorbăreată e minciuna, jumătatea de adevăr o depășește.
- E un tip melancoolic.
- ...în timpuri când *poeteritatea* nu înseamnă decât un derivat de la *poet*...
- Ceea ce nu s-a născut a avut, probabil, o privilegiată scutire de moarte prin interzicerea ieșirii provizorii din Moarte.
- Între câinele știutului și lupul neștiutului – derutata zebra a îndoielii.
- 31 decembrie 2000: „Cu alte cuvinte, dar cu aceleași cifre operând, ajungem la concluzia că veacul și-a dat duhul”.
- De regulă, soarele ne cam trece cu vederea...
- Pentru că scriitorii în vârstă sau foarte în vârstă, ca să nu zic senili, de mulți ani nu mai frecventează cirul, unora dintre ei li se face favoarea de-a fi invitați la Stokholm, la decernarea Premiului Nobel.
- Când inspirația, dar și voința de a scrie se fac așteptate, mă gândesc la instinctul de artist al copiilor. Vă asigur că aceasta ajută.
- Ploaia: Top, top, spre potop...
- Probabil, *bine crescut* nu există fără... *bine născut*, aici avându-se în vedere și un anumit dat ereditar *contribuabil*, implicit, întru devenire exemplară sau execrabilă.
- E fals a se crede că, ajuns pe ultima linie a tablei de șah, pionul *devine*... regină: în realitate, el e pur și simplu eliminat, iar regina *revine*, nu „devine”.
- Dacă cerul nu este – și este totuși! – decât o iluzie optică, poezia nu este decât o iluzie psiho-estetică. Și cerul, și poezia exclud logica ce ne-ar obliga la concluzii.
- Un rău poate fi scos în afara legii, dar nu și în afara... Cosmosului. Pentru că nu este exclus ca în structurile „funcționalității” universale răul să aibă o importanță egală cu cea a binelui.
- Paradoxul a fost că, ajungând la Roma, încotro – se știe – duc toate drumurile, a avut neplăcuta surpriză să constate că îndărăt nu prea mai (a)duce (deja) nici unul.
- Orizontul – o dispariție pe cale de dispariție.
- A dat bir(uință) cu fugiții.
- Un dogmatic ma(r)ximalist.
- Compozitorul Chop(t)in.

- Medicul (martor) oculist.
- Specialist în cele mai vaste do(g)menii de cunoaștere.
- De regulă, secretarele șefilor importanți sunt niște (con)ștopiste.
- Uneori, ce înălțător sună în tuburile de orgă trâmbițele Judecății de Apoi...
- *Fabula rasa*: o fabulă străină, pe care și-o atribuie un plagiator.
- O pereche de rime: „De bunic ce cred nepoții? / – Vornicel la nunta morții...”.
- În deloc puține cazuri, ruinele sunt mult mai grandioase decât edificiul care a(u) fost cândva; acesta, dacă s-ar fi păstrat întreg până în prezent, nici pe departe nu s-ar fi bucurat de atenția care li se acordă, iată, risipiturilor sale. (Spre exemplu, în marile orașe – „scheletele” unor clădiri care au avut grav de suferit în timpul războiului, păstrate în acea stare a dezastrului în care au devenit memoriale.)
- Poetul I. B., celebru în anecdotica scriitoricească basarabeană, a fost unul dintre cei care au citit nici mai puțin, nici mai mult decât ceea ce a scris el însuși. Ar fi fost vorba de un perpetuum mobile al suficienței de sine a omului talentat, care totuși fugea de carte ca diavolul de tămâie.
- Pornind de la experiențele confuze pe care le ai cu aproapele tău, te gândești că biblica zicere ar trebui să sune astfel: „Să iubești pe îndepărtatul tău ca pe tine însuși”. Amin.
- Dacă e însoțită de oricât de puțină speranță că Divinitatea ar putea să te ajute, disperarea (adică, lipsa de speranță!) poate fi „reciclată” în motricitate creatoare.
- Iluzia nu ar fi decât o speranță cu o și mai mică șansă de izbândă. E o fascinantă diluare a unei speranțe mult mai „pământene, mai realiste”.
- Implicit, orice am spune, se adresează vântului: respirația ca iminent „afluent” al Fluviului General al Văzduhului: Vântul.
- Dacă ești obsedat prea mult de șansele care ți-au scăpat, tot privind îndărăt, spre deja absența și ireversibilitatea lor, ai putea avea ne-șansa de a nu vedea la timp șansele care vin spre tine din ziua de mâine; firește, și din propriul tău spirit.
- Un paradox, ca un vis ciudat: *inflația inflației* înseamnă de fapt lipsa inflației. Nu e ca în cazul cu *cântarea cântărilor*, când se subînțelege mai marea importanță a cântării propriu-zise, recunoscută drept „mai marea”, dacă nu peste, atunci cu siguranță dintre toate cântările. Pe când *inflația inflației* face ca însăși noțiunea de inflație să nu mai aibă rost. (Asta, într-un vis ciudat, spuneam, paradoxal, și nu în implacabila realitate.)
- Criza, personală sau mondială? Pierderea oricăror iluzii, dar nu și consolidarea unor convingeri. Apatie, vacuum, derută.
- Mistica? Totdeauna ceva de calitate îndoielnică, pentru a nu spune și mai mult, dacă nu chiar totul: proastă, „calitatea”.

- Nu de prea multe ori, în cazuri individuale sau colective, mentalitatea are totuși ceva în comun cu Minte (da, cu majusculă).
- Conștient asumată, singurătatea este și ea o formă de manifestare a democrației, o dovadă de *funcționalitate* a acesteia, însă suspectată sau chiar înjurată de gloata care, în vociferanta ei colectivitate, strigă: „Demo-cra-ție! Li-ber-ta-te!”.
- Probabil, celui sărac trebuie să i se ierte acutul, irezistibilul sentiment de egoism. În cazul său, altruismul nu are rost, sau e doar inutil-paradoxal: pur și simplu, nu are ce oferi altora.
- Dacă ar exista o sâmbătă a sâmbetelor, ea ar fi, bineînțeles, o a doua duminică a săptămânii în care cade Paștele.
- Excepție: a mirării, însă de data aceasta regele nu era gol.
- Proust post-mortem? – În căutarea căutărilor pierdute...
- Când mă gândesc la câți oameni poartă numele Victor, îmi vine să zic: „Doamne, de ce ai dat acest nume atâtor învinși?” (Să li se fi spus, din capul botezului, *Învinsul*, *Înfrântul*?)
- Când aud pomenindu-se de CSI, prima analogie care îmi vine în minte este cea a unui INS care se scarpină la ceafă a încurcătură.
- Pe aici, prin Basarabia, comuniștii decad – dar nu cad!
- CSI – un avorton... colectiv.
- Dacă ești Kant și tot umbli cu critica rațiunii pure, asta nu înseamnă că, uneori, nu umbli și la genul frumos, numai că ție femeia trebuie să-ți cadă tronc la... creier.
- Fără erori viața ar fi o greșeală.
- Pentru a menține starea de vis și a o pune în serviciul creației (poeziei), uneori trebuie să fii destul de lucid.
- E mai ușor, fără bătaie de cap și fără griji, să negi negația ca valoare, decât să te strădui să pricepi că și ea ar putea fi o afirmație. *Altfel*, din *contră*, dar afirmație.
- Dacă nu-ți dai seama de propria-ți eroare, aceasta nu înseamnă o nouă eroare, ci – o prostie sadea.
- Cele mai de nedepășit sunt încăpățânările inimii, pentru că, de fapt, încăpățânarea înseamnă absența cugetului limpede, iar inima nu cugetă în nici un fel, ci doar simte... încăpățânat.
- De unde știți că *Totul* este *Altfel*?
- Diavolul: „Eu unul nu sunt adeptul extremelor, însă dumneata ești extrem de cumsecade. Cât mai ai de gând să fii?”.
- Pentru unii viața poate fi scurtă din motivul că e și extrem de îngustă, iar ei, „voluminoși”, nu pot înainta (nu încap!) prin strămoare.
- Totdeauna a fost și este atât de ușor (și la modă, parcă) să fii pesimist în Basarabia, încât nu mai e interesant să fii pesimist...

ION MELNICIUC – 65

Ion MELNICIUC

„CORECTITUDINEA VORBIRII ESTE UN IMPERATIV!”

– Stimate domnule profesor, sunteți un pasionat și distins lingvist, munciți la Facultatea de Litere a U.S.M. de 40 de ani, sunteți un nume cunoscut și în domeniul cultivării limbii... Citind cu puțin timp în urmă dialogul dumneavoastră („în trei”) cu dl Ion Ciocanu (*Literatura și arta*, nr. 12, 23 martie 2006), în care ați abordat această complexă problemă, am constatat că

Stimate domnule profesor
Ion MELNICIUC,

Vă felicităm cu prilejul împlinirii vârstei de 65 de ani. Aprecierem înalt activitatea Dumneavoastră didactică și științifică, având drept axă constantă promovarea limbii române și ameliorarea climatului lingvistic din Republica Moldova. Vă dorim sănătate, putere de muncă și să aveți parte, întotdeauna, de considerațiunea discipolilor și a tuturor celor din preajma Dumneavoastră.

LA MULȚI ANI!

Colegiul de redacție
al revistei *Limba Română*

ați fi avut mai multe de spus. Ce aspecte ale domeniului Vă mai „frământă”? Doriți să continuați? Revista *Limba Română* Vă oferă spațiul necesar.

– Mulțumesc! Cultivarea limbii are început, dar n-are sfârșit. Oricât ne-am perfecționa vorbirea, loc pentru mai bine va exista oricând în această operă de anvergură, deoarece limba e un *perpetuum mobile*. Or, nici normele literare nu sunt statice. Un exemplu elocvent în acest plan sunt recente modificări (parțiale) în ortografie. A apărut deja și **Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române** într-o nouă ediție, conformă modificărilor. În mod implicit, starea de lucruri favorizează multiple devieri de la normele „vechi”.

– Și ce-ar trebui să facem în asemenea situație, ca să avem o ținută lingvistică pe potriva exigențelor?

– Ca să fiu sincer, trebuie să recunosc că schimbările ce s-au produs de curând în ortografie sunt surprinzătoare pentru mulți lingviști, atât din Republica Moldova, cât și din România. Ne-au găsit nepregătiți (psihologic). Cauza este bine cunoscută: a lipsit transparența. Orice intervenție în normele limbii necesită discuții largi în mass-media, la diverse întruniri ale specialiștilor în materie. Or, tocmai aceasta nu s-a făcut. În consecință, lumea a rămas șocată. În România, de exemplu, au apărut câteva recenzii foarte drastice la noul dicționar ortografic.

– Mulți lingviști contestă necesitatea modificărilor operate, dar dicționarul a apărut. El ne

obligă pe toți să respectăm noile norme.

– Situația e, într-adevăr, complicată, neplăcută. Cu atât mai mult cu cât directorul Institutului de Filologie al A.Ș.M. dl Ion Bărbuță a afirmat într-un interviu televizat că normele, chiar dacă nu ne plac, trebuie respectate, în timp ce Ministerul Educației, Tineretului și Sportului ne-a informat, într-o emisiune radio, că, până la o decizie oficială, școala (de toate rangurile) nu se va conforma noilor norme ortografice. Oricum, disconfortul psihologic ne este asigurat. Una însă e domeniul învățământului, unde lumea așteaptă „indicații de sus”, ordin, și cu totul alta e situația în mass-media, de exemplu. Aici nimeni nu-i poate interzice ziaristului să respecte preceptele dicționarului, care, știut lucru, este „codul nostru de legi”. Într-un ziar am și atestat ortograma *nicio* (scrisă conform noilor norme ortografice!). Pentru că nici ziaristul și nici oricine altcineva nu poartă vreo vină pentru impasul în care ne-am pomenit (ca și în cazul lui *â*). Atitudinea mea personală însă este – așa cum am mai spus-o – negativă.

– Și care e soluția?

– Soluția ar trebui să vină din partea acelor specialiști care „ne-au fericit” cu surprinzătoarele noutăți.

– Cu ce probleme Vă mai confrunțați în procesul de cultivare a limbii?

– Cu multe. Răul cel mare e că nu știm să ne conjugăm eforturile. Limba nu este un bun al cuiva, ci al nostru, al tuturor. De corectitudinea vorbirii trebuie să aibă grijă toți intelectualii. Dar, în primul rând,

școala. Dacă tânăra generație, după absolvirea școlii (liceului), nu poate vorbi fluent, inteligibil, cine e în stare să redreseze situația? De aceea avem azi judecători, medici, polițiști, ingineri, oameni de stat care vorbesc prost de tot.

– Credeți că școala are posibilități reale pentru a-și lichida restanțele la capitolul „cultivarea limbii”?

– Posibilitățile școlii sunt de parte de a fi ideale. E suficient să amintim aici că limba se predă în școală, de facto, doar până în clasa a IX-a. În clasele superioare (liceale) orele de română sunt extrem de puține.

– Recent, Ministerul Educației, Tineretului și Sportului a mai redus numărul de ore la limba română. Bănuți de ce?

– Oricine poate bănuși, de vreme ce se promovează oficial principiul „nouă nu *limbă* ne trebuie, ci *pe limbă*”.

– Dacă s-ar majora numărul de ore la limba română, până în ultima clasă de liceu, s-ar ameliora situația?

– N-aș vrea să fiu înțeleș greșit: chipurile, numărul (mare) de ore ar determina soluționarea tuturor problemelor, adică și pe cea a calității instruirii. Înșă un număr suficient de ore ar permite profesorilor să facă mai multă *cultivare a limbii*. Căci (de ce n-am recunoaște?) la ora actuală școala nu-și achită această datorie. Am certitudinea că în unele școli cultivarea limbii este neglijată sub pretextul că nu se reușește însușirea gramaticii. E timpul să conștientizăm că viața nu-l examinează la *gramatică* pe

absolventul școlii, ci la *vorpire*, la *exprimarea corectă*.

– În afară de școală, ce instituții ar mai putea contribui, substanțial, la cultivarea vorbirii?

– Mass-media. Este de datoria lor să aibă în grijă permanentă corectitudinea exprimării – aceasta fiind calea cea mai sigură de educare lingvistică a cititorului (radio-ascultătorului, telespectatorului). Astăzi lumea caută în presă nu numai informația ca atare, ci și modele de exprimare inteligibilă, frumosul în limbă. Dar nu întotdeauna le găsește. Ce poți învăța în acest sens din emisiunile audiovizualului, pline de agramatism, sau din unele ziare și reviste de calitate proastă?

Există totuși publicații în care apar materiale de cultivare a limbii foarte utile (*Limba Română, Literatura și arta, Vocea poporului, Jurnal de Chișinău, Timpul* ș.a.). Închipuiți-vă însă că toate publicațiile, toate posturile de radio și televiziune ar susține rubrici de cultivare a limbii. Efectul ar fi, probabil, cel scontat.

– Domnule profesor, care este potențialul literaturii artistice, rolul lecturilor în cultivarea vorbirii?

– Imens. Nimic nu educă omul mai eficient decât literatura. Aici frumosul nu poate fi perceput decât în limitele – largi – ale unui limbaj ales! În literatura artistică cuvântul e plin de emotivitate. E păcat că azi citim foarte puțin. De aceea miza cea mare rămân ziarele, revistele, televiziunea.

– Știm că le reamintiți mereu studenților Dumneavoastră, reluând o afirmație a poetului Gr. Vieru, că „a vorbi sănătos limba ma-

mei e o datorie – una dintre cele patriotice”. Vă rugăm să descrieți, pentru cititorii noștri, eficiența instructivă a acestui gest.

– Fac acest lucru dintr-o datorie de conștiință. Cu atât mai mult cu cât nu-mi scapă nici un prilej din cadrul orelor de curs pentru a le reaminti citatul respectiv atunci când cineva comite vreo greșeală de exprimare. Pe parcursul practicii pedagogice le cer studenților să procedeze cu elevii lor la fel. Iar deasupra tablei să scrie cu litere mari acest citat. Mai pot să mă laud și cu faptul că țin un curs opțional „Corectitudine în vorbirea orală și scrisă”, frecventat de 60 de studenți de la diferite facultăți: de litere, de limbi străine, de jurnalism, de economie, de drept, istorie și psihologie ș.a.

– Afirmăți undeva că (citez) „ar trebui să facem ceva întru salvagardarea limbii oficiale a statului. Căci, trebuie să recunoaștem, ne-am întors la anul 1989. Peste tot se vorbește, predominant, în limba rusă. Până și în instituțiile statale limba română este neglijată”. Ce acțiuni concrete ar trebui totuși să se întreprindă în această direcție? Și la ce nivel: universitar, academic, administrativ, guvernamental? Sau fiecare vorbitor trebuie să conștientizeze necesitatea de a vorbi ca un om civilizată?

– Fără anumite acțiuni concrete vom bate pasul pe loc încă mulți ani înainte. Acțiunile pot fi multiple, dar principala, mi se pare, ar fi impunerea unui examen prin care orice angajat (funcționar) să probeze o bună cunoaștere a limbii române, indiferent de domeniul în care ac-

tivează. Cum poate fi acceptat un secretar-referent care nu cunoaște normele limbii literare? Cum trece testele concursului un colaborator al audiovizualului care, în loc să vorbească frumos, corect, face greșeli gramaticale? Cu ce drept moral conduce un minister (în special cel al educației, al culturii, de externe) cineva care transpiră în căutarea cuvântului potrivit, fără să reușească să-l găsească?... Ce autoritate poate avea (di)rectorul școlii medii sau superioare în fața elevilor (studenților), dacă nu posedă arta vorbirii? Despre ce calitate a procesului educațional poate fi vorba acolo unde profesorul nu-și poate expune gândurile (ideile) cu claritate și precizie? Numiți-mi un domeniu în care claritatea discursului ar putea fi neglijată. Imaginați-vă că un polițist din serviciul rutier oprește un autoturism din România și-l întrebă pe șofer de ce „nu și-a pus cureaua”. Acesta, obișnuit să spună *centură*, la sigur, nu-l va înțelege. Așa cum nu era înțeles, cu ani în urmă, un intelectual basarabean care, după ce a luat masa la un restaurant din București, îl întrebă pe ospătar: „Cât de pe mine?”. Necunoașterea limbii ar periclita comunicarea dintre un om de stat de la noi și un străin, dacă translatorul nu ar fi unul autohton, care să cunoască expresiile „specifice” pentru această zonă, de tipul: „nu mi se primește”, „hotărâm întrebarea”, „m-am oformat la lucru” etc.

– Rezultă că pârghia principală, capabilă să oblige toate verigile din subordine să respecte legislația lingvistică, ar trebui căutată în structurile „de vârf”.

– Fără îndoială. Îmi aduc amin-

te cum primul prim-ministru al Republicii Moldova de după 1989 Mircea Druc băgase frica în subalternii săi: nu semna nici un document, dacă depista vreo greșeală de limbă.

– Domnule profesor, vedeți printre studenții Dumneavoastră de azi, printre membrii cenaclului „Grai matern”, condus de Dumneavoastră, viitori cultivatori ai limbii? Există tineri interesați, în mod special, de această dificilă, dar atât de necesară, în climatul lingvistic de la noi, activitate?

– În toate timpurile au fost și vor fi urmași care vor duce această cruce mai departe. Asta e dialectica vieții. Atâta doar că îmi doresc mai mulți entuziaști în domeniu.

– Un interviu nu exclude,

cred, umorul. Permiteți-mi, așadar, să Vă adresez și această (ultimă) întrebare: Sunteți interesat mai mult de „cultivarea limbii”, ori de „cultivarea vorbirii”?

– La noi s-a înrădăcinat sintagma *cultivarea limbii*, deși mulți optează pentru *cultivarea vorbirii*. Firește – e vorba de propagarea *corectitudinii vorbirii*. Limba este materia primă a vorbirii. Vorbirea e limba în acțiune. Nu e corect însă a spune „cultura limbii”, ci *cultura vorbirii*.

– Vă mulțumesc pentru răspunsuri.

– Și eu, pentru întrebări.

**A consemnat:
Grigore CANȚĂRU**

Prof. Ion Melniciuc la Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”, cu Oxana Bejan și Grigore Canțăru

Ion CIOCANU

LOCUTORII

Citim într-o culegere colectivă de articole și studii de mare utilitate, chiar în intervenția distinselor personalități cărora îi este închinată culegerea, că „ortografia este o convenție și că, odată stabilită de o instituție abilitată, este bine ca această convenție să fie acceptată de toți locuitorii unei limbi”. (Din stimă pentru distinsa personalitate, nu dăm titlul publicației.)

„Locuitorii unei limbi” ar putea fi considerată o expresie plauzibilă numai și numai într-o accepție oarecum metaforică. Dacă „limba română este Patria mea”, vorba lui Nichita Stănescu, iar noi trăim în Patrie, adică în limba maternă, rezultă că am fi și... locuitorii limbii române.

Or, aparținând unui savant de prestigiu, cu grad de academician, textul respectiv este de asemenea de ordin propriu-zis științific și nu era cazul ca autorul să recurgă la expresii metaforice. În consecință, suntem siguri că savantul a fost nițel „redactat”/„corectat” de îngrijitorii publicației chișinăuene la care ne referim, în context fiind vorba – n-avem nici o îndoială – nu de „locuitori”, ci de *locutori*.

Substantivul subliniat nu e întrebuințat prea des în vorbirea / scrierea actuală, nu-l găsim nici în dicționarele ce ne stau oricând la îndemână. **Dicționarul explicativ al limbii române** I-a „observat” abia în ediția a II-a, din 1998, lămurindu-ne că în lingvistică acesta înseamnă *vorbitor* (pag. 580).

Nici **Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române** din 1982 nu-l „cunoștea”. Dar

e bine că același dicționar prestigios îl recunoaște și îl definește în ediția a II-a, revăzută și adăugită (București, Editura Univers enciclopedic, 2005, pag. 452).

Că în loc de „locuitorii” unei limbi ar fi trebuit să fie scris, în culegerea din care am citat, *locutorii* ne determină să credem și Constant Maneca și Florin Marcu care explică limpede în **Dicționarul de neologisme** că substantivul *locutor* înseamnă în lingvistică „vorbitor (al unei limbi)”, iar în limbajul comun – „persoană care formulează un enunț” (pag. 636).

Ar mai fi de spus că este întrebuințat relativ des și substantivul *interlocutor* (= persoană cu care dialogăm, deci un al doilea vorbitor) și că substantivul *locutor* denumește (totuși) altceva decât... locuitor.

MUȘCHIUL

– E scris aici „mușcă”, și am dori să cumpărăm o bucată, dar mai întâi vă rugăm să ne lămuriți ce-i cu acest aliment, ne-am adresat unei simpatice vânzătoare dintr-o hală de mezeluri.

– Așa se numește această carne. Știu că e foarte gustoasă. Pot să vă dau să gustați.

– Dar de ce se numește „mușcă”?

– Nu știu.

– Dar din ce parte a corpului e tăiată ea?

– Mi se pare că din... mușchi.

– Apoi așa ar fi cazul să scrieți: *mușchi*, nu „mușcă”.

Vânzătoarea tace.

Prețul alimentului într-adevăr „mușcă”, de vreme ce depășește 80 (optzeci) de lei pentru un kilogram.

Vânzătoarea intuiește că vom cumpăra o bucată de „mușcă”. Ne propune o felioară de carne, care se dovedește deosebit de gustoasă.

Achităm prețul pentru o jumăta-

te de kilogram, îi urăm amabilei vânzătoare succes în desfacerea mărfii și... ne grăbim acasă să-i servim pe membrii familiei cu „mușcă”, apoi să deschidem, pe rând, toate dicționarele explicative și bilingve, ca să aflăm denumirea corectă a alimentului delicios.

Nicăieri nici o „mușcă”.

Abia într-un târziu, descoperim, în **Dicționarul explicativ al limbii române**, că „bucata de carne de animal desprinsă din regiunea șirii spinării, întrebuințată în alimentație, se numește – simplu și limpede – *mușchi*” (pag. 664).

Prețul mușchiului afumat, rețetăm, „mușcă”, dar – vorba ceea – face.

ÎN PROCESUL LUCRULUI

Ori de câte ori auzim sau citim că o problemă complicată va fi rezolvată după ședința la care aceasta a fost pusă / abordată, ne aducem neapărat aminte de adjectivul „lucrative”, înțeles la noi greșit, ca ceva referitor la „lucru”. Până și parlamentul chișinăuan a fost laudat – nu numai o dată – pentru că ar fi, vezi Doamne, „lucrative”. Or, acest adjectiv înseamnă – nici mai mult, nici mai puțin – „care aduce câștig; profitabil, rentabil, folositor, util” (**Dicționarul explicativ al limbii române**, pag. 584), și un parlament „lucrative” nu e prea ușor de închipuit. Lucrative pot fi, de exemplu, o întreprindere, o fabrică, o uzină sau un atelier, dacă toate acestea funcționează normal și aduc patronului ori statului venituri bune.

Parlamentul este un organ legislativ, el funcționează bine dacă deputații sunt specialiști de marcă, au conștiință civică, sunt ghidați în lucrul lor de interesele întregii societăți

etc. În atare cazuri el este *eficient*, în sensul că își îndeplinește corect și la timp misiunea.

Expresia „parlament lucrative” este o aberație provenită din obișnuința unor vorbitori de a traduce în mod literal cuvinte și expresii rusești. În loc să gândească *românește*, aceștia se întrebă mai întâi „cum se spune în limba rusă” și, realizând că în rusește se zice „рабочий”, în sensul că are o componentă în stare să adopte legi bune, traduc fără bătaie de cap cuvântul rusesc prin „lucrative” și... dau în bară.

Noi, lingviștii, le batem obrazul, îi corectăm, ei nu ne citesc, ori ne citesc, dar nu-și pot abandona „vocația” de traducători improvizați și ineficienți. Ori poate nu le recomandăm expresiile românești corecte în cazurile în care ei utilizează faimosul adjectiv în chip eronat? De aceea ne-am gândit să propunem „traducătorilor” noștri echivalente pe cât de simple, pe atât de corecte ale cuvântului „рабочий” referitor la un organ statal – *eficient, funcționabil, în stare să funcționeze normal* etc. și ale expresiei „в рабочем порядке” – *în procesul lucrului*, după cum au formulat sensul acesteia autorii **Dicționarului rus-moldovenesc**, vol. 3 (Chișinău, 1987, pag. 556).

Din aceeași sursă, precum și din alta, la fel de serioasă, **Dicționar rus-român** (București, 1985), aflăm că „в спешном порядке” nu înseamnă „în ordine grabnică”, ci *în grabă* sau *urgent*, „в административном порядке” nu înseamnă „în ordine administrativă”, ci *pe cale administrativă*. Dacă am consulta cu luare aminte acestea și alte surse lexicografice întocmite de oameni cu simț lingvistic, am descoperi și multe alte cuvinte și expresii care ne-ar ajuta să ne eliberăm de tirania limbii ruse și să ne exprimăm corect în limba română.

Liliana NICORICI

**BIBLIA – SURSĂ PENTRU
STUDIUL GIUVAIERGERIEI**

*„Luați învățătura mea mai degrabă decât
argintul și știința mai mult decât aurul cel mai
curat. Căci înțelepciunea este mai bună decât
pietrele prețioase și nici lucrurile cele mai
prețioase nu au valoarea ei”.*
(Pilde, cap. 8, vers. 10-11)¹

Utilizarea pietrelor prețioase și a bijuteriilor în serviciile divine sau ritualurile funerare datează din Egiptul Antic, fiind determinată de evoluția reprezentărilor magico-sacrale și de descoperirea proprietăților tămăduitoare ale acestor podoabe. Drept dovadă servesc obiectele de aur și de argint descoperite în mormintele faraonilor și ale regilor orientali, pe teritoriul Moldovei asemenea obiecte fiind atestate în anumite necropole și în unii tumuli străvechi. De aici provine și obiceiul de a așeza în morminte, alături de cel decedat, o bijuterie, tradiție legată de practicarea unui cult păgân, în care podoaba-amulet era folosită ca dar pentru Zeul Morții la trecerea în lumea de apoi.

Preferința pentru bijuteriile cu pietre scumpe colorate era determinată, încă în antichitate, atât de motive de ordin tehnologic (nu se cunoșteau tehnicile de prelucrare a pietrelor incolore, cele opace fiind folosite în forma lor naturală sau în calitate de caboșoane ovale ori rotunde), cât și de sensul simbolic al culorilor în contextul unor ritualuri creștine. De exemplu, albul este o culoare canonică, simbolizând puritatea, viața și lumina, este culoarea fecioarei Maria, fiind folosită în diverse acțiuni ritualice de Paști și de Crăciun; culoarea roșie este utilizată la sărbătorile Înălțării și Sfintei Treimi, simbolizând suferința și sacrificiul lui Hristos. Arta creștină uzitează de culoarea albastru-deschis la zugrăvirea îngerilor și a sfinților, a cupolelor bisericesti, ca simbol cromatic al neprihănirii. Galbenul-auriu este contrapus, ca simbol al bunătății, galbenului-închis, culoare a lui Iuda, motiv pentru care ereticii medievali erau duși la rug în haine de această culoare. Dintre cele cinci culori canonice (alb, roșu, verde, violet, negru), verdele simbolizează credința și bucuria, violetul – suferința purificatoare, iar negrul – doliul. De aceeași simbolică cromatică ține și folosirea ametistului violet (a pietrei „episcopale” sau „arhieresti”) la ornarea veșmintelor și a inventarului bisericesc, precum și incrustarea icoanelor cu perle ori utilizarea biserialui pentru brodarea chipurilor sfinte.

Tratatul mineralogic din anul 1758, editat la Stockholm², menționează existența unei pietre cu denumirea de staurolit (din limba greacă *stauros* – cru-

ce), ori *lapis crucifer* – folosite ca amuletă la botezul pruncilor, grație habitusului cristalului-cruce de culoare albă, cu bordură neagră, având dimensiunea de până la 10 cm.

Utilizarea din cele mai vechi timpuri a metalelor prețioase și a pietrelor scumpe în calitate de bijuterii este confirmată și în **Biblie**:

„...Și din Eden ieșea un râu, care uda raiul, iar de acolo se despărțea în patru brațe...

Numele unuia era Fison. Acesta înconjura toată țara Havila, în care se află aur.

Aurul din țara aceea este bun; tot acolo se găsește bdeliu și piatra de onix” (*Facerea*, cap. 2, vers. 10-12).

Termenul „bdeliu” se mai întâlnește în **Biblie**, constituind forma latinizată a denumirii grecești a ambrei sau a perlei de culoare albă ori cenușie³. Bdeliul este identificat de unii traducători ai **Bibliei** cu cristalul: „Iar mana era ca sămânța de coriandru și înfățișarea ei era ca înfățișarea cristalului” (*Numerii*, cap. 11, vers. 7).

În **Biblie** sunt menționate frecvent metalele prețioase, în special în contextul utilizării vechilor unități de măsură, de exemplu, „siclul” = 11,5 gr., care se subdivide în 12 „ghere” (0,57 gr.)⁴. Începând cu secolul VII î.Hr. a fost efectuată standardizarea valorilor de schimb, obținându-se siclul de aur = 16,36 gr. și siclul de argint = 14,54 gr. Astfel, Avraam plătește lui Efron, pentru mormântul soției sale Sarra, „400 sicli de argint” (*Facerea*, cap. 23, vers. 15-16). O informație elocventă privind podoabele prețioase antice ne-o oferă *Leșirea*, în scena rânduieilor pentru o adunare ce urma să aibă loc în cortul ridicat de către Moise: „...prinoasele ce vei primi de la ei sunt acestea: aur, argint și aramă;

...piatră de sardiu și pietre de pus la efod și la hoșen...

din acestea să-Mi faci lăcaș sfânt și voi locui în mijlocul lui” (*Leșirea*, cap. 25, vers. 3-8).

În această descriere se spune că lăcașul este lucrat de meșterii argintari aleși chiar de Dumnezeu: Bețaleel, fiul lui Uri și al lui Or, din seminția lui Iuda (*Leșirea*, cap. 35, vers. 30) și șlefuitorul pietrelor prețioase Oholiab, fiul lui Ahisamac din seminția lui Dan (*Leșirea*, cap. 35, vers. 34):

„și l-am umplut de duh dumnezeiesc, de înțelepciune, de pricepere, de știință și de iscusință la tot lucrul,

ca să facă lucruri de aur, de argint și de aramă...

să șlefuiască pietre scumpe pentru podoabe” (*Leșirea*, cap. 31, vers. 3-5).

Pentru cortul sfânt au fost folosite darurile Domnului: aur, argint și aramă, meșterul Bețaleel îmbrăcând „chivotul din lemn de salcâm cu aur curat pe dinauntru și pe dinafară, iar împrejur i-a făcut o cunună de aur. A făcut vase trebuitoare pentru masă, talere, cădelnițe, linguri și cupe, toate de aur curat; sfeșnic de aur curat lucrat din ciocan executat dintr-o singură bucată de un talant de metal (34,5 kg); jertfelnicul îmbrăcat cu cunună de aur curat”. O descriere similară întâlnim și în episodul despre construcția templului lui Solomon, ornamentat „în interior și pe dinafară cu aur curat; cu jertfelnic, pardoseală și heruvimi de aur, vase sfinte, sfeșnice

și cădelnițe, toate de aur curat” (*Paralipomena*, I, cap. 3-4). Templul fusese planificat încă de David, tatăl lui Solomon, care pregătise mult aur și argint, pietre scumpe și multă marmură, ceea ce demonstrează utilizarea acestora în scopuri decorative: „De dragoste pentru templul Dumnezeului dau 3 000 de talanți de aur, aur de ofir, 7 000 de talanți de aur curat... și cei care aveau pietre scumpe, le-au dat și pe acelea în vistieria templului Domnului, prin mâinile lui Iehiel Gherșonitul” (*Paralipomena*, I, cap. 29, vers. 2-8), toate lucrute de meșterul Hiram-Abi, fiul uneia dintre fiicele lui Dan. E lesne de înțeles că în timpul domniei lui Solomon au fost acumulate comori inestimabile de metale prețioase și nestemate, bogăție râvnită ani întregi de regii vecini: „Nabucodonosor, regele Babilonului, care a venit cu oștirea sa de a dărâmat Ierusalimul și au luat toate lucrurile de aramă, de aur și de argint, ducând și poporul în robie” (IV, *Regi*, cap. 25, vers. 15). Regele Perșilor, Cyrus, eliberându-i pe iudei din robie, a scos vasele templului Domnului, pe care Nabucodonosor le luase din Ierusalim: „...și numărul lor era: 30 de vase de aur, o mie de vase de argint, 29 cuțite, 30 de cupe de aur, 460 cupe de argint, de toate erau 5 400 de vase de aur și de argint” (I, *Ezdra*, cap. 1, vers. 9-11).

Numele celui mai înțelept rege, Solomon, este frecvent evocat în legendele despre renumitele comori și zăcăminte de aur aduse din Ofir, **Biblia** fiind una dintre cele mai veridice surse care consemnează plasarea geografică a regiunii, metalele folosite, măsura de greutate și tehnica de prelucrare a metalelor prețioase: „și a dăruit regina din Saba lui Solomon 120 de talanți de aur și o mulțime de aromate și pietre scumpe;

iar corăbiile lui Hiram, care aduceau aur de la Ofir, au adus foarte mult lemn roșu și pietre scumpe;

greutatea aurului care i se aducea în fiecare an lui Solomon era de 660 de talanți de aur;

și a făcut Solomon 200 de scuturi de aur ciocănit câte 600 sicile pe scut și 300 de scuturi mai mici de aur ciocănit câte 3 mine de aur (1 mină = 0,575 kg);

Și a făcut regele un tron mare de os de fildeș, ferecându-l cu aur curat” (III, *Regi*, cap. 10, vers. 10-18).

Conform **Bibliei**, Solomon îi întrecuse pe toți regii pământului în înțelepciune și bogăție, toate corăbiile lui Hiram aducând din Tarsis, în fiecare an, noi vase de argint și de aur. Având foarte mult aur adus din Egipt, Nubia și legendara țară Ofir, Solomon a făcut ca argintul să fie prețuit la Ierusalim la fel de mult ca și pietrele scumpe (III, *Regi*, cap. 10, vers. 27).

Cel mai controversat fragment al **Bibliei** îl reprezintă descrierea veșmintelor preoțești, în special a Pieptarului Marelui Preot Evreu, confecționat pentru Aaron și fiii săi: Nadab, Abiud, Eleazar și Itamar. Denumirile pietrelor scumpe de pe Primul Pieptar al lui Aaron sunt traduse în mod diferit în diverse versiuni ale **Bibliei**, deseori traducerea fiind inexactă. După cucerirea Ierusalimului de către Titus în anul 70 d.Hr. aceste podoa-be au fost furate și duse în Templul Concordanței, înălțat de Vespasianus. Istoricii relatează că până la distrugerea finală din acel an, Ierusalimul

fusese jefuit de mai multe ori și este puțin probabil ca Pieptarul Marelui Preot Evreu să fi fost adus în acea perioadă la Roma.

Pentru confecționarea veșmintelor sfinte (hoșen, efod, meil, hiton, chidac și cingătoare) se foloseau mătăsuri violete și roșii, lucrate cu mare iscusință în aur. Aceste haine erau îmbrăcate la hirotonisire și la sărbătorile religioase, preotul purtând pe cap mitra (chidarul), iar în partea din față – o tăbliță de aur, diademă a sfințeniei (*Leviticul*, cap. 8, vers. 9). Se considera că pietrele iradiază o lumină divină.

Tabelul celor 12 pietre și neamuri

Denumirea veche	Traducerea contemporană	Culoarea drapelului	Numele neamului
Adom	Sard	roșu	Ruben
Pitda	Crisolit	verde	Simon
Barechet	Smarald, după unii savanți, „amazonit”, verde, folosit frecvent în Egiptul Antic	alb, negru	Levi
Nofec	Rubin sau granat, tradus prin „antrax” sau „carbunc”, nu s-a demonstrat încă dacă pe Primul Pieptar era rubin; pentru secolul XIII î.Hr. termenul de „nofec” desemna granat (almandin sau pirop)	azurie	Iuda
Safir	Este vorba de lapis-lazuli, cunoscut în Egipt	negru	Issahar
Iagalom	Diamant sau onix folosit pentru gravare încă din sec. al V-lea î.Hr., motiv pentru care termenul este tradus mai des prin onix, utilizat pentru marcarea obiectelor	alb	Zvulum
Leșem	Hiacint sau opal, tradus inițial prin „chihlimbar”, după Theophrast – safir sau hiacint, alți savanți îl traduc prin „agat”, roșu sau galben	negru intens	Iosif
Șboi	Agat de toate nuanțele	cenușiu	Beniamin
Ahlama	Ametist, halom – tradus ca „sogn”	albastru	Dan
Tarșiș	Crisolit, turcoaza sau beril, tradus inițial prin „jasp galben”, iar ulterior „topaz auriu”	culoarea vinului (roșu rubiniu)	Naftali

Șoigam	Onix, pentru care Diodor din Sicilia în sec. I î.Hr. a folosit pentru prima dată termenul de beril. Pentru Pieptar se folosea malachita verde de pe timpul lui Moise, preoții celui de-al Doilea Templu purtând acuamarin sau beril verde-albăstriu	cenușiu	Gad
lașpei	Jasp, la Aaron era vorba de nefrit sau jadeit, preoții celui de-al Doilea Templu purtau jasp verde	culoarea perlei	Așer

Fiecare piatră măsura circa 2,54 cm (2-2,5 inci), ce echivala cu jumătate din cel mai mare diamant „Cullinian”, de 3106 carate; chiar și istoricul evreu Josephus din sec. I d.Hr. conchide că „...pietrele erau podoabe ce nu puteau fi cumpărate de oameni datorită valorii lor imense”⁵.

Inițial, pentru Pieptarul lui Aaron au fost folosite pietre colorate, opace, care nu făceau parte din categoria pietrelor prețioase; pentru Pieptarul celui de-al Doilea Templu au fost folosite pietre mai scumpe, fiind utilizate ca încheietori la efod. Hoșenul judecății a fost făcut la fel ca și efodul, din fire de aur și din mătase vișinie, cu o înfloritură de pietre prețioase așezate în patru rânduri, după cum urmează:

- 1 – sard, topaz, smarald;
- 2 – rubin, safir, diamant;
- 3 – opal, agat, ametist;
- 4 – crisolit, onix, jasp (*Ieșirea*, cap. 28, vers. 17-21).

Tabelul ce urmează prezintă pietrele din Veșmintele Sfinte ale Marelui Preot⁶, o versiune diferită de variantele altor autori și traducători ai Bibliei:

Pieptarul Preotului Aaron	Pieptarul celui de-al Doilea Templu
Jasp roșu	Sard
Piatra de un verde-deschis	Crisolit
Piatra verde ca iarba	Smarald
Granat-almandin	Rubin
Lapis-lazuli	Lapis-lazuli
Onix	Onix
Agat cafeniu	Safir sau hiacint
Agat în fâșii	Agat
Ametist	Ametist
Jasp galben	Topaz
Malachita	Beril
Jasp verde	Jasp verde sau jadeit

Tratatul Sfântului Epifaniu (310-403), episcop de pe insula Cipru, este scris în secolul IV d.Hr. și reprezintă o lucrare unică, în formă de scrisoare adresată lui Diodor, episcop de Tira, în care sunt explicate denumirile și simbolica celor 12 pietre de pe Pieptarul preotului. Bogată în informații extrase din lapidariile greco-romane, lucrarea a fost tradusă în armeană, georgiană, latină. Odată cu răspândirea creștinismului, pietrelor scumpe li s-au atribuit alte valori simbolice, astfel încât jaspul devine simbolul Sfântului Petru, sardul – al lui Filip, ametistul – al lui Matei, sardul roșu-sângeros – al Sfântului Mucenic Bartolomeu, calcedonia – al Sfântului Iacob, heliotropul – al Sfântului Ștefan.

Primul Pieptar, descris în *Leșire*, este recunoscut ca Pieptarul lui Aaron, datând din perioada robiei babiloniene. Al Doilea Pieptar, denumit și Pieptarul celui de-al Doilea Templu, a fost făurit după eliberarea din robie, având pietre ale căror denumiri au fost traduse corect abia în 1611, în versiunea germană a **Bibliei** lui Luther. După originalul **Bibliei** evreiești, care datează din anul 1500 î.Hr., au fost făcute patru traduceri: **Septuaginta**, varianta greacă din Alexandria, de la mijlocul secolului III î.Hr.; **Biblia Latină** din anul 400 d.Hr. de Sfântul Ieronim și două cărți de Flavius Iosephus în **Războaiele iudeice**, scrise în anul 75 d.Hr. și traduse în greacă în anul 93 d.Hr. Creștinismul a asimilat miturile iudaice și păgâne referitoare la podoabe, atribuindu-le sensuri creștine: răstignirea lui Iisus era asociată rubinului, credința în Dumnezeu – diamantului, ultimul fiind folosit de către preoții catolici aplicat pe crucifix, candelabre, altar, în timp ce preoții ortodocși alegeau ametistul, care era considerat piatra episcopală. Podoabele din pietre prețioase erau folosite și pentru ornarea sanctualelor religioase, chipurilor de sfinți, statuilor. *Revelațiile* sau *Apocalipsa Sfântului Ioan* conțin descrierea Noului Ierusalim, construit și ornat cu jasp, aur curat, safir, calcedonie, smarald: în total 12 temelii din pietre prețioase și 12 porți de aur și pietre: „...*Lumina ei* (a Ierusalimului, cetate sfântă) *era asemenea cu cea a pietrei de mare preț ca piatra de iaspis, limpede cum e cristalul.*

Și avea zid mare și 12 porți cu 12 îngeri și 12 nume scrise ale fiilor lui Israel.

Iar zidul cetății avea 12 pietre de temelie cu 12 nume ale apostolilor.

Și cel ce vorbea cu mine avea pentru măsurat o trestie de aur.

Și zidăria zidului este de iaspis, iar cetatea este de aur curat, ca sticla cea curată.

Temeliile zidului cetății sunt împodobite cu tot felul de pietre scumpe: întâia piatră de temelie este de iaspis, a doua de safir, a treia de calcedonie, a patra de smarald.

A cincea de sardonix, a șasea de sardiu, a șaptea de crisolit, a opta de beril, a noua de topaz, a zecea de crisopraz, a unsprezecea de iahont, a douăsprezecea de ametist.

Iar cele douăsprezece porți sunt douăsprezece mărgăritare; fiecare din porți este dintr-un mărgăritar. Și piața cetății este de aur curat, și străvezie ca sticla” (Apocalipsa, cap. 21, vers. 11-21).

O legendă moștenită de către creștini de la păgâni asociază diamantul păcatului originar. Satana a observat pasiunea Evei pentru flori și culori și le-a imitat, creând diamantul. Lăsându-se ispitită, Eva a fost alungată

din Eden. La izgonire, avea urechile găurite, ca semn al înrobirii (doar robii purtau cercel în ureche, iar după altă versiune, urechile erau găurite ca pedeapsă pentru ascultarea secretelor). Tot în **Biblie** se găsesc și unele informații cu privire la prelucrarea argintului și aurului, care erau apoi afinate. Dacă argintul era „scos” din mină, înseamnă că se găsea acolo în stare naturală, afinarea aurului reducându-se la spălarea lui. Moise face aluzie la semnificațiile aurului și argintului și la rolul acestora în viața omului. În primii ani ai creștinismului, biserica interzicea purtarea talismanelor, mai ales după hotărârea Soborului din 355. Ulterior a fost permisă purtarea moaștelor, oaselor de sfinți etc.

Astfel, studiind **Biblia**, am descoperit fragmente în care sunt descrise și enumerate metalele prețioase folosite pentru confecționarea podoabelor și obiectelor de orfevrărie (aur, argint, aramă). Meșterii antici nu cunoșteau alierea aurului cu alte metale, de unde și termenii de „aur curat”, „aur de ofir”, deosebit după culoare și maleabilitate, motiv pentru care obiectele de giuvaiergerie din acea epocă diferă de cele contemporane prin proprietățile fizico-chimice și prin culoare. În paginile **Bibliei** sunt amintite nume de meșteri argintari, aurari și șlefuitori de pietre scumpe; se regăsesc informații despre tehnicile de lucru din Antichitate (topirea metalului, forjarea, prelucrarea cu ciocanul, modelarea, prelucrarea cu dălțița (*Isaia*, cap. 41, vers. 7), precum și despre bijuteriile folosite ca podoabe: inele, cercei, brățări, lăntișoare, cingători, talismane, verigi pentru nas, oglinzi (*Isaia*, cap. 3, vers. 18-23), numite și „podoabe deșarte”.

TERMENI AI GIUVAIERGERIEI (MIC DICȚIONAR)

Acuamarin – piatră transparentă, de culoare sinilie sau verde-azurie. Denumirea provine de la latinescul *aqua marine* – apă de mare.

Afinare – curățarea metalului de impurități.

Agat – o varietate de calcedonie, constituită din straturi de cristale foarte fine. Denumirea provine de la numele râului *Durilo* din Sicilia-Achates, din a cărui albie provenea o mare parte a agatelor preferate de romani. Merită luată în calcul și versiunea provenienței acestei denumiri de la cuvântul semit *ahit*, sau de la *akik*, din araba veche.

Alierea aurului – procedeu de formare a aliajului de metal prețios, din aur topit împreună cu argint, cadmiu sau nichel pentru a-i schimba proprietățile fizice și chimice (duritate, culoare, maleabilitate ș.a.).

Almandin, pirop – mineral roșu, roșu-brun, vișiniu. Denumirea provine de la numele orașului *Alabanda* din Asia Mică, unde se afla vama în drumurile comerciale vechi.

Ambra – denumire veche a chihlimbarului, derivă de la cuvântul arab *ambre* – soluție mirositoare, rășina fosilieră a unor pini preistorici. Conține incluziuni de floră și faună, unele exemplare ajungând la masa de 1 kg, cel mai mare fiind de 13 kg.

Ametist – varietate violetă și transparentă a cuarțului, cunoscut în Egiptul Antic înainte de Dinastia I. Culoarea: violetă (de la palid până la intens), violet-roșietică. Se decolorează sub influența razelor solare. Potrivit unei credințe antice, această piatră împiedica turmentarea cu vin.

Argint lămurit – argint pur, de 24 karate.

Aur ciocănit – metal prețios prelucrat prin tehnica *repousse*, prin modelarea metalului cald sau rece pentru obținerea anumitor forme: potire, candelabre, ulcioare etc.

Aur de Ofir – aur adus din legendara Țara Ofir greu de localizat din punct de vedere geografic, de aici era importat aurul în Egiptul Antic.

Aur nativ – aur în stare naturală, cu impurități, fără luciu atractiv.

Beril – mineral din grupul granaților. Denumirea provine de la germanul *brille* – *ochelari*, datorită faptului că în Evul Mediu varietatea incoloră (*goshenit*) era utilizată la confecționarea lentilelor.

Biser – mărgele mici din sticlă colorată, folosite la brodarea chipurilor sfinte, icoanelor, obiectelor decorative.

Caboșon – inserție de pietre pe o foaie de metal. Piatră concavă fără cute, poate fi rotundă, ovală, pătrată.

Calcedonia – varietate de cuarț cenușiu, galben, verde, albastru, brun. Era folosită ca piatră decorativă, fiind considerată piatra dragostei. Este denumită după regiunea *Calcedon* din Asia Mică.

Carbuncul – denumire veche a granatului și rubinului de culoare roșie.

Chidar – mitra purtată pe cap de către preoți, cusută cu aur, biser, ornată cu pietre scumpe.

Chihlimbar – rășină amorfă; culoarea: galbenă, roșie, portocalie, cafenie; a pătruns în limba română din limba turcă, din persanul *keh ruba* – „fură paie”. Grecii denumeau chihlimbarul importat din Marea Baltică *elektron*, grație proprietății sale de a se electriza prin frecare, de unde derivă și termenul actual de *electricitate*.

Crisolit – varietate transparentă de olivină, cea mai mare piatră fațetată are masa de 310 carate. Culoarea: verde, auriu, gălbui, brun, măsliniu. Se folosește în giuvaiergerie încă din antichitate.

Crisopraz – calcedonie transparentă verde-sinilie, verde-ca-mărul, verde-ca-iarba sau verde-smarald. Se utilizează la confecționarea mozaicului, meselor, scaunelor, ca inserții pentru bijuterii, la ornarea obiectelor de cult, a vaselor bisericești ș.a.m.d.

Diamant – simbol al bogăției și puterii. Pentru prima dată este atestat cu circa 5000 de ani în urmă, fiind amintit în vechile poeme sanscrite. Pliniu cel Bătrân, în celebra sa lucrare **Historia Naturalis**, aduce informații despre diamant, care era denumit de greci *adamas*, adică *invincibil*, de unde și sinonimele sale – adamant, demant, diamant. Cu timpul forma *adamas* obține o formă nouă, *diamant*, prin *almas*. Culoarea: gri, siniliu-palid, roz, verde, galben, portocaliu, de la cafeniu la negru, roșu sau incolor. Diamantul devenise în sec. XV simbol al puterii și dragostei.

Fildeș – materialul dintelui unor animale fosile (elefantul, rinocerul, morsa etc.). Se întrebuintează la fabricarea bilelor de biliard, a statuetelor, brățărilor.

Gema – în prezent, în literatura de specialitate, termenul utilizat pentru desemnarea pietrelor prețioase, fine și ornamentale este acela de „gemă”, care provine din limba latină (*gemma* – mugure, dar și piatră prețioasă).

Granat – mineral; în giuvaiergerie se utilizează câteva varietăți (în total sunt 30) cu aspecte decorative: almandin, pirop, grosular, spesartin, uvarovit, demantoid. Granat se consideră piropul și almandinul. Culorile: roz, roșu, verde, galben, cafeniu, negru, auriu. Anterior, granatul purta numele de *carbuncul* (de la latinescul *carbo* – cărbune).

Habitus – forma cristalelor și proporțiile sale poartă denumirea de *habitus* (din latină), care, în sens restrâns, înseamnă fațetele și proporțiile cristalului.

Hahont – rubin roșu-sângeriu, denumire veche, neutilizată.

Heliotrop – calcedonie de culoare verde-întunecată, cu pete roșii sau galbene, fără luciu. Se decolorează la razele solare. Este folosit ca piatră decorativă, apreciată mai ales pentru petele roșii. Dante menționa heliotropul ca remediu contra intoxicațiilor.

Hiacint – varietate a zirconiului, de culoare rubinie sau roză, cunoscut în Europa sub denumirea de *hiacint*; provine de la grecescul *hiacynthos* – floare albastră. În prezent, denumirea este ieșită din uz. Conform mitului grecesc, Hiacint (fiul regelui spartan) murise în luptă cu zeul Apolo, picăturile de sânge transformându-i-se în pietre prețioase.

Hiton, efod, hoșen, meil – haine preoțești, purtate la servicii divine.

Inch – un inch este egal cu 2,5 cm., se folosește pentru evaluarea pietrelor scumpe.

Iaspis – jasp, denumire veche, neutilizată.

Jadeit – culorile: albă, toate nuanțele verdelui, negru, roz, brun, galben, violet, albastru. Popoarele civilizațiilor americane (maya, olmecii, aztecii), considerau jadul mai scump decât alte pietre prețioase. Jadul era prelucrat și în India și în China veche.

Jasp – varietate opacă a cuarțului. Termenul derivă din limba greacă *iaspis* – peștiș. Era folosit pentru confecționarea vaselor, cutiilor, obiectelor decorative. În Egiptul Antic jaspul servea pentru confecționarea amuletelor, sigiliilor, cartușelor gravate; utilizat în glicptică, este întâlnit frecvent și în atelierele de gravare din Dacia Romană.

Karat – unitatea care exprimă calitatea aliajelor confecționate din metale prețioase. Un karat reprezintă 1/24 metal fin la 24 părți aliaj. Unitatea de măsură a greutateii pietrelor prețioase este *caratul* – ct (care nu trebuie confundat cu *karatul* pentru metalele prețioase). Denumirea derivă de la cuvântul italian *carato* (respectiv – grecescul *karation* sau cuvântul arab *qirat*, care înseamnă roșcovă).

Lapis-lazuli – până în Evul Mediu a fost desemnat prin termenul de safir, adică „piatră albastră”. Culoarea: albastru, albastru-violet, verzuie și albastru-cenușiu, cu pete. Lapis-lazuli de calitate înaltă nu are incluziuni. Se folosea și pentru vopsele, mai ales în epoca Renașterii.

Malachita – cea mai populară piatră decorativă, grație culorii verde-aprins. Se folosește pentru confecționarea obiectelor decorative și a oglinzilor. În Egiptul Antic se tăiau din malachită camee, amulete. Cu malachită au fost placate ușile, scaunele și mesele la o Expoziție Industrială din Londra din anul 1851. Denumirea provine de la grecescul *malahe* sau *malacos* – moale.

Mărgăritar – formație dură și strălucitoare, extrasă din scoicile unor moluște și folosită la confecționarea bijuteriilor; denumirea perlei în sec. XVIII-XIX.

Nefrit – mineral, denumirea provine de la grecescul *nephros* – rinichi. Culoarea: verde-pal, galben-verzui, verde, verde-cenușiu, mai rar – alb, siniliu, cafeniu. În credințele vechi a primit, grație proprietăților tămăduitoare, și alte denumiri – în Spania: *pieđra de hijada*, savanții îl numeau *lapis nephriticus* (piatră de rinichi).

Onix – agat cu stratificare variată de diferite culori și, respectiv, denumiri. Folosit în Roma Antică la confecționarea mozaicurilor, în Egipt, Asiria, Babilon. Conform legendei, templul lui Solomon din Ierusalim nu avea ferestre, lumina pătrunde în el prin pereții construiți din onix. Denumirea provine de la *onihion* / *onihii* – unghie.

Opal – deși nu face parte din minerale, lipsit de structură cristalină, este considerat o piatră prețioasă importantă. Cel mai mare opal cunoscut până azi se păstrează neprelucrat la Muzeul regal de Istorie Naturală din Viena, are 600 gr.

(3000 carate). Denumirea derivă de la sanscritul *upala*, prin grecescul *opallios*, și din latinescul *opalus*, cunoscut și ca *vitzitziltecapalt* – piatra colibri, din pricina culorilor care coincid cu cele ale penajului acestei păsări.

Perla – material organic, de culoare albă, roză, galbenă, bleu, verde, brună, gri închis. Denumirea provine de la latinescul *pirula* – sferă, pară mică. În limba română i se mai spune „mărgăritar”, de la cuvântul latin *margarita*, care înseamnă „perla”. Din antichitate este apreciată ca podoabă, simbol, talisman sau medicament, cunoscută și bijutierilor egipteni, este amintită în *Biblie*, *Talmud*, *Coran*.

Rubin – mineral din grupul corindonului (rubin și safir), numele de corindon derivând de la cuvântul hindus *kurand* sau *kuruvinda*. Spre deosebire de diamant, de alte pietre, rubinul și safirul se consideră pietre în exclusivitate asiatice, întrucât cele mai faimoase exemplare provin din Asia. Culoarea: roșie, roz carmin. Cele mai frumoase rubine sunt comparate cu „sângele de porumbel”. Denumirea provine de la latinescul *ruber* – roșu, din care a derivat ulterior forma *rubeus*.

Safir – culorile: albastru, violaceu, albastru-violaceu sau incolor, (leucosafir, de la grecescul *lukos* – alb), roz-portocaliu (*padparadsha*). Termenul de *safir* se referă numai la pietrele de culoare albastră, celelalte având alte denumiri. Derivă de la cuvântul babilonean *sipru*, însemnând *care zgârie*, sau de la evreiescul vechi *sappir*.

Sardonix – agat cu straturi drepte, paralele. Culorile: roșu-brun, cafeniu, alb, alb-albăstrui. În sardonix au fost tăiate unele camee: *Capul Atenei*, *Adam și Eva*, *Edip și Sfinxul*, cameea *Gonzaga*. Denumirea provine de la îmbinarea a doi termeni *sard* și *onix*. Termenii *sard* și *sardiu* sunt sinonime.

Smarald – verde intens, deseori mai scump decât diamantul. În secolul XVI spaniolii l-au adus din Columbia, care până în secolul XIX a fost unicul și cel mai imporant furnizor. Denumirea derivă de la latinescul *esmeraude* și grecescul *smaragdus*. E folosit din Antichitate la confecționarea bijuteriilor, este montat în aur și utilizat de romanii antici pentru mărirea imaginii, piatra preferată a reginei Kleopatra.

Topaz – culorile: galben, portocaliu-brun, roz, verde, albastru deschis sau incolor. În vechime toate pietrele galbene erau denumite „topaz”. Termenul derivă din sanscrită (*tupas* – căldură), sau de la numele vechi al insulei Zebirget din Marea Roșie – Topazius.

Turcoaza – denumită și „peruzea”; culorile: albastru-deschis, bleu-verzui. Pliniu o numea *callais*, derivat din grecescul *kalos lithos* – piatră frumoasă. Este cunoscută în Egiptul Primei Dinastii, adusă aici din Arabia, Abisinia, Etiopia. Din limba persană *firouse* a derivat în română „peruzea”, prin intermediul limbii turce. Devine foarte populară în Epoca Renașterii.

Zirconiu – mineral, culoarea nu este întotdeauna uniformă; la lumina solară se decolorează. Cristalele roșii-cafenii se decolorează și se folosesc ca imitații a diamantelor, la fel și zirconiul incolor. Denumirea provine de la cuvântul arab *zircon* sau de la persanul *zargun* – auriu.

NOTE

¹ *Biblia*, Chișinău, 2004, *Pilde*, cap. 8, vers. 10-11.

² Кунц Д. Ф., *Мистические свойства драгоценных камней*, Москва, 2004, p. 307.

³ Смит Г., *Драгоценные камни*, Москва, 1980, p. 224.

⁴ *Biblia*, Chișinău, 2004, pag. 1414.

⁵ Kendall Leo P., *Diamante faimoase și fatale*, București, 2003, p. 18.

⁶ Кунц Д. Ф., *op. cit.*, p. 313.

Anastasia BURUIAN

UNIVERSUL ARMONIC AL CREAȚIEI COMPONISTICE A LUI GHEORGHE DIMA

Universul armonic al creației componistice a lui Gheorghe Dima se evidențiază printr-un limbaj specific romantic, care exprimă o tensiune continuă, pasională. Armonia presupune o multitudine de planuri sonore, atenția autorului fiind orientată în special spre partitura pianistică. În aceeași măsură, verticalitatea planului sonor include partida vocală, astfel încât limbajul armonic nu poate fi delimitat de aceasta.

1. Parametrul armonic

Încă de la primele lieduri, „cu trăsături stilistice proprii romantismului german”¹, linia melodică se mulează pe un „acompaniament din care se degajă un dramatism intens”², obținut prin armonie și formule contrapunctice inspirate. Liedurile lui Dima „trădează, prin dinamica înlănțuirilor armonice, profilul melodic, precum și concepția asupra relației text–muzică, influența liedului schumannian (*Și dacă... Somnoroase păsărele, De ce nu-mi vii?, Biată inimă-nșelată*), brahmsonian (*Dorința, Floricica și fluturulul*) sau wolfian (*Trădare*)”³.

Universul tonal transmite me-

sajul poetico-muzical prin anumite stileme: jocul tonal major-minor și relațiile de terță.

Paralelismul major-minor apare în cântecele lui Dima într-o dublă variantă: pe de o parte – filiația din muzica occidentală, tonal-funcțională (înțelegându-se aici, deopotrivă, relația de relativă și de omonimă inversiune modală), iar pe de altă parte – originea folclorică a acestui dualism, caracteristic muzicii populare românești. Este vorba de un procedeu componistic ce marchează diferite ipostaze ale expresivității, prin care Dima realizează sinteza dintre național și universal, atingând maxima maturitate a gândirii artistice. Compozitorul român – format în școlile din Europa – demonstrează că are o concepție clară asupra adaptării specificului național la formele universale, considerând armonia clasică tonal-funcțională ca parametru armonic de referință.

Relația tonal-funcțională major-minor este ilustrată elocvent de liedul *Sub fereastra mândrei mele*, în care apare relația de modulație relativă: din *La major* în *fa # (diez) minor*. Contrar tiparului clasic, conform căruia piesa se încheie în tonalitatea inițială, finalul piesei rămâne în *fa # minor*.

Caracterul modal al armoniei poate fi identificat în special în cântecele inspirate din folclor, din „cântecele populare” (*Mugur, murgurel, Mândruliță de demult* etc.) și „cântecele vechi românești”, influențate de folclorul urban (*O inimă intristată, Scumpă, dragă copiliță,*

Rămâi sănătoasă etc.). În toate aceste lucrări se remarcă talentul compozitorului de a integra melosul popular de tip major-minor în ambianța armonic-tonală cea mai adecvată.

Privind lucrurile din această perspectivă, muzicologul Mircea Gherman identifică un exemplu sugestiv pentru soluțiile inspirate pe care compozitorul le găsește în gândirea armonică, pentru a integra tonal melodii modale. „În *Hop, țurcă-furcă*, melodie frigidă, formată din două secțiuni – a doua secțiune cu treapta a treia urcată, ceea ce îi sporește caracterul oriental, trădează intense căutări pentru un acompaniament cât mai adecvat. Rezultatul este un acompaniament în *la minor* armonic, dar care, mergând mereu pe dominantă, capătă culoarea unui *Mi major* cu treptele doi, șase și șapte coborâte [...] Finalul – semnificativ – se termină tot pe dominantă, adică pe *mi*”⁴.

În sfera elementelor modale se înscriu și momentele cadențiale ce pot fi interpretate modal, cum ar fi cadența finală a liedului *Biată inimă'nșelată* sau cadența dorică din debutul *Cântecului păstorului*.

Originalitatea și specificul gândirii armonice a compozitorului se manifestă și în prima strofă din *Hotărâre*. Sub nota discantului pianului apar diferite tipuri de evoluție armonică. Procedul este cunoscut în nomenclatorul muzicologiei moderne sub denumirea de „tehnică a isonului”.

În cântecele lui Dima universul

armonic se subordonează planului tonal, conceput în strânsă legătură cu articulațiile formei, după cum subliniază și Ana Voileanu-Nicoară în studiile sale⁵. Fiecare tonalitate este purtătoarea unei anumite încărcături expresive. Astfel, pot fi identificate raporturi tonale extrem de interesante ce se stabilesc între strofele liedurilor, prevalând relația de terță, așa cum este în liedul *Stelele*: strofa I *Do major* – strofa II *la minor* – strofa III *Do major*.

O altă caracteristică a gândirii armonice a lui Dima este instabilitatea tonală continuă, corelată cu diferite niveluri de cromatizare a discursului armonic. Incertitudinea tonală se obține fie prin inflexiuni modulatorii succesive, fie prin dominantizarea acută a funcțiunilor, alături de preferința compozitorului pentru culoarea tonalităților cu multe alterații la armură. Fluctuația tonală este intensificată și prin modulațiile realizate, de obicei, în tonalități foarte îndepărtate.

În ceea ce privește scriitura cromatică, aceasta include „juxtapuneri de acorduri atât prin inversiune modală, cât și prin relații de terță, acorduri alterate, cu preferință pentru acordurile ce conțin sensibile, artificială pentru terța tonicii majore, adesea combinate cu majorul armonic și modulația cromatică continuă, expresie a romantismului târziu”⁶. Printre cele mai frecvente acorduri pot fi enumerate: treapta a IV-a cu terța coborâtă (*Dorința, De ce nu-mi vii?*), succesiunile de acorduri de septimă, nonă, decimă,

cu note melodice alterate, pasajele cromatice de tip *passus duriusculus* armonizate corespunzător (mai ales în bas). Sunt evitate cadențările pe treapta I a tonalității, în locul căroră compozitorul preferă cadențele deschise pe treapta a V-a, a IV-a, a VII-a, evitând, astfel, și cadența în secțiunile mediene.

Liedul *Se bate miezul nopții* pe versuri de Mihai Eminescu este reprezentativ pentru gândirea armonică a compozitorului.

Prin complexitatea limbajului armonic și prin „înlanțuirile acordice neconvenționale”⁷, liedul *Trădare* amintește universul sonor al lui Richard Strauss. El are la bază un motiv armonic ce apare în fiecare măsură, generând o evoluție armonică inedită.

2. Scriitura pianistică

Acest tip de scriitură relevă potențialul complex al valențelor armonice ale pianului, al ambitusului, al spectrului dinamic și timbral foarte variat. Departe de a fi doar un simplu acompaniament, partida pianistică este cea care, prin complexitatea scriiturii, scoate în evidență sensurile multiple ale melodiei din partida vocală. Preocupările compozitorului converg, sub acest aspect, spre ilustrarea sonoră a ideilor poetice și amplificarea prin sunet a semnificațiilor lor.

În general, creația pianistică a lui Dima se caracterizează prin predilecția pentru scriitura arpeggiată, de figurație armonică sau *ostinato*-uri armonico-ritmice, cu irizări croma-

tice, pentru polifonia latentă care subliniază melodia vocală.

Gradul de complexitate al scriiturii variază de la simple pasaje acordice omofone, austere, până la momente expresive de virtuozitate spectaculoasă.

3. Relația voce – pian

Cercetarea universului sonor armonic al unui compozitor este importantă atât pentru muzicologie, pentru cunoașterea și trasarea coordonatelor stilistice ce definesc creația compozitorului, cât și pentru stilistica interpretării muzicale. Stilistica interpretării muzicale este o ramură relativ nouă și puțin studiată în muzicologie. Demersurile de interpretare a liedului românesc ar putea porni de la cântecele lui Gheorghe Dima – creatorul liedului românesc modern.

Spectacolul vocal-cameral, interpretarea unui lied, „presupune unitatea indisolubilă dintre cei doi parteneri – solistul vocal și acompaniatorul pianist, unitate ce înseamnă, pe lângă multiple cunoștințe muzicale, bun gust și respect față de valorile artistice”⁸. Prin urmare, toate etapele de abordare a unei partituri sunt valabile și se impun a fi parcurse deopotrivă de solistul vocal și de pianistul acompaniator, în efortul comun de a-și „armoniza” concepțiile individuale asupra lucrării.

Liedul reflectă lumea în fiecare sunet care poate fi explorat la maximum, atât de acompaniator, cât și de cântăreț, pentru a pune

în cauză expresivitatea și sublimul artei muzicale.

Acompaniamentul pianistic al liedurilor reprezintă „decorul” sonor în care compozitorul plasează melodia vocală, capabil să evidențieze imaginile și mesajul artistic. Parametrul armonic (în cazul liedului – apanajul exclusiv al pianului) devine astfel o coordonată esențială a universului sonor pe care îl plăsmuiește compozitorul.

Muzica vocală și cea instrumentală, în creația de cântece a lui Gheorghe Dima, constituie, prin perfecțiunea dată de unitatea lor, esența și echilibrul genului reprezentat. Aceste două componente creează un dialog al liniilor melodice, contribuind la elaborarea unei anumite atmosfere sonore, la construirea gradațiilor dinamice și tensionale conforme cu intenția compozițională. „Cantabilitatea țesăturii vocale, care vădește o dată în plus experiența de cântăreț de lied a lui Gheorghe Dima, invenția melodică, o fantezie potențată de echilibrul și regulile formei, plasticitatea imaginilor, lirismul exprimat în tușe sonore calde, dar și momentele de tensiune dramatică subliniate prin turnuri armonice și schimbări dinamice sugestive, expresivitatea

acompaniamentului pianistic constituie trăsături evidente ale creației vocale miniaturale”⁹.

Compozițiile lui Gheorghe Dima îi legitimează calitatea de creator de lied romantic românesc și statutul de precursor strălucit al școlii muzicale naționale românești.

NOTE

¹ Gherman, Mircea, *Gheorghe Dima – Aspecte ale creației de lied*, în revista *Muzica*, nr. 1, ianuarie 1973, p. 5.

² Idem.

³ Mihuț, Anca Daniela, *Contribuții la istoria liedului românesc*, teză de doctorat, Academia de muzică „Gh. Dima”, Cluj, 2004, p. 132.

⁴ Idem, p. 7.

⁵ Voileanu-Nicoară, Ana, *Un înfăptuitor: compozitorul Gheorghe Dima*, în *Societatea de Mâine*, Cluj, nr. 5, 15 III 1931; *G. Dima. Viața. Opera*, București, 1957; *Chipuri și mărturii*, București, 1971.

⁶ Turk, Hans Peter, *Particularități armonice în liedurile lui Gheorghe Dima*, în *Lucrări științifice ale cadrelor didactice*, vol. I, Cluj, 1980, p. 102.

⁷ Turk, *op. cit.*, p. 103.

⁸ Naie, Lăcrămioara, *Arta acompaniamentului de operă și lied – eseu*, Iași, 1997, p. 35.

⁹ Mihuț, Anca Daniela, *op. cit.*, p. 132-133.

Constantin ȘCHIOPU

MODURILE DE EXPUNERE ÎN DISCURSUL LITERAR

În cadrul orelor de literatură, modurile de expunere formează obiectul unor discuții aparte (în clasele de liceu) sau se constituie ca parte componentă a unor interpretări ale textelor artistice (în clasele de gimnaziu). Înțelegerea corectă a statutului fiecărui mod de expunere (descrierea, narațiunea, dialogul, monologul) este importantă nu numai pentru realizarea analizelor și comentariilor cerute de curriculumul școlar, ci și pentru procesul lecturii.

Având în vedere că narațiunea, descrierea, dialogul, monologul sunt procedeele fundamentale prin care scriitorul îi comunică cititorului un mesaj, profesorul va insista asupra abordării mai multor aspecte ce vizează natura, tipologia și funcțiile fiecărui mod de expunere. Respectiv, se impune o distincție între narațiune și descriere, pe de o parte, și dialog, monolog, pe de altă parte. Primele două moduri aparțin vocii naratorului, în timp ce al treilea și al patrulea reprezintă vocile personajelor. Distincția se cere făcută și între descriere și narațiune, deși ambele aparțin aceleiași voci – a naratorului.

Sinonimă într-un anumit sens cu povestirea, narațiunea este un mod de expunere constând în relatarea succesivă a faptelor, întâmplărilor și evenimentelor. Descrierea poate fi definită simplu și eficient prin raportarea la narațiune: fără a conține în mod necesar o acțiune în care ar fi implicate personaje, ea constituie un procedeu literar care înlesnește reprezentarea plastică și sugestivă a particularităților esențiale ale obiectelor, personajelor, fenomenelor etc.

Dacă acceptăm ideea că orice operă în proză reprezintă lumea (sau un crâmpel semnificativ al acesteia), observăm că un scriitor urmează, prin vocea naratorului (care uneori coincide cu a unuia dintre personaje, alteleori fiind obiectivă și impersonală, în proza modernă putând fi identificați mai mulți naratori – de exemplu în **Patul lui Procust** de Camil Petrescu), două direcții fundamentale prin care îi transmite cititorului un mesaj în legătură cu lumea pe care o imaginează: el relatează ce se întâmplă în interiorul acestei lumi sau prezintă diverse aspecte ale acesteia (personaje, spații, peisaje etc.). Funcționarea narațiunii și a descrierii poate fi deci concentrată în sensul verbelor *a relatea* și *a prezenta*. „Există două ordini de fapte, unele permanente și simultane, altele pasagere și succesive. Primele furnizează elementele descrierii, celelalte – pe acelea

ale narațiunii”, sublinia cercetătorul A. Egli. De aici rezultă o distincție de principiu între narativ și descriptiv, pe care trebuie s-o sesizeze elevii într-un demers analitic, distincție ce se poate exprima prin opoziția dinamic – static. Astfel, în analizele ce urmează a fi efectuate, elevii vor remarca faptul că narațiunea înregistrează transformări permanente, urmând o anumită evoluție a faptelor, în timp ce descrierea consemnează stări, marchează sincope în acțiune.

Cercetarea operei literare din perspectiva narativității presupune, în mod obligatoriu, analiza acțiunii. Or, după Constantin Parfene, analiza acțiunii, ca element al construcției narative și dramatice, urmărește:

1. **Faptele și coordonatele lor spațio-temporale**, acestea implicând: a) *evenimentele* (Sunt inventate ori povestite de alții autorului? Sunt reale, deformat, retrospective? Din ce domeniu fac parte: istorie, familie, știință etc.?); b) *ordinea faptelor* (mobilul intrigii: ciocnirea a două destine, caractere etc.; incidentele care încetinesc sau accelerează acțiunea; modul de desfășurare a acțiunii sub aspect calitativ: rapidă, lentă, așteptată, neașteptată, suspans etc.); *unitățile de acțiune, loc, timp* (una sau mai multe acțiuni, paralele sau intercalate; perspectiva autorului (punctul de vedere); unghiul lui de percepție: de aproape, de departe, de sus, de jos etc.; ordine cronologică ori acronie);

2. **Personajele**: a) *substanța umană*, b) *mijloacele de exprimare a substanței umane*, c) *tipologia personajului* (romantic, realist, clasicist etc.), d) *semnificațiile general-umane*.

Așadar, având acest algoritm, profesorul va putea stabili destul de ușor obiectivele operaționale ale interpretării textului literar.

Analiza acțiunii impune, de asemenea, mai ales în clasele de gimnaziu, identificarea etapelor ei (expozițiunea, intriga, desfășurarea, punctul culminant, deznodământul). Pot fi aplicate în acest scop diverse tehnici de lucru și forme de organizare a activității elevilor. Optând, de exemplu, în procesul studierii nuvelei **Alexandru Lăpușneanul** de C. Negruzzi (clasa a XI-a), pentru activitatea în grupuri, profesorul le poate propune elevilor următoarea sarcină:

1. Nuvela are o structură armonioasă. Împărțiți-vă în câteva grupuri și:
 - a) urmăriți expozițiunea operei, determinați particularitățile ei (grupul I);
 - b) demonstrați că întâlnirea lui Lăpușneanul cu boierii la hotar constituie intriga nuvelei (grupul al II-lea);
 - c) arătați în ce constă conflictul, selectați pasajul semnificativ; determinați tipul de conflict (grupul al III-lea);
 - d) identificați punctul culminant al acțiunii; extrageți pasajul respectiv și motivați-vă opțiunea (grupul al IV-lea);
 - e) identificați deznodământul (grupul al V-lea)

Profesorul mai poate recurge la o sarcină care îi va ajuta pe elevi să surprindă caracteristicile fiecărui element al acțiunii:

2. Identificați în operă elementele solicitate / indicate și completați spațiile libere în schema dată:

Expozițiunea	locul desfășurării acțiunii:
	timpul desfășurării acțiunii:
	participanții la acțiune:
Intriga	faptul / întâmplarea ce a modificat starea de echilibru în situația inițială:
Desfășurarea	întâmplările care se succed:
Punctul culminant	momentul cel mai tensionat al acțiunii:
Deznodământul	evenimentul care încheie acțiunea:

Menționăm că elevii vor rezolva, inițial, sarcinile din partea dreaptă a schemei. Ulterior, vor fi formulate concluziile de rigoare vizavi de caracteristicile de bază ale fiecărui element al acțiunii.

Altă tehnică accesibilă și atractivă pentru elevi, care poate fi utilizată eficient la predarea temei respective, este „mâna oarbă”. Conform procedurii de aplicare, textul, care trebuie să fie de proporții mici (1-1,5 pagini) și necunoscut elevilor, se împarte în mai multe secvențe, astfel încât fiecare bucată să reprezinte un element al acțiunii. Elevii sunt organizați în grupuri alcătuite dintr-un număr de membri egal cu numărul de secvențe ale textului. Fiecare elev din grup primește câte un fragment (profesorul va avea grijă să pregătească din timp fișele necesare pentru activitate). După lectura individuală a fragmentelor, grupurile încearcă să reconstruiască textul, respectând câteva condiții de bază: nimeni nu are dreptul să se uite în fișa colegului său; textul va fi refăcut doar pe baza reproducerii orale. În procesul de refacere a textului elevii se vor ghida după următoarele repere, propuse de profesor: a) secvența I reprezintă situația inițială, indicând timpul, locul și participanții acțiunii; b) secvența a II-a conține o întâmplare ce modifică starea de echilibru din situația inițială; c) în secvența a III-a sunt relatate întâmplări într-o anumită ordine; d) în secvența a IV-a este relatat cel mai tensionat moment al acțiunii; e) secvența a V-a reprezintă situația finală și include întâmplarea care încheie povestirea. După o discuție în cadrul grupurilor, în urma căreia va fi precizată ordinea secvențelor, elevii vor „lipi” fișele și vor citi textul refăcut. Ulterior, se trece la etapa de definire a elementelor acțiunii, fiecare elev argumentând de ce fragmentul lui reprezintă un anumit element al acțiunii.

Pot fi utilizate în procesul studierii elementelor acțiunii și exercițiile de creativitate. Menționăm doar câteva dintre ele: 1. Imaginați-vă că a doua

etapă a acțiunii (cauza care modifică situația inițială) din nuvela **Alexandru Lăpușneanul** dispăre. Povestiți cum s-ar derula acțiunea în acest caz; 2. Schițați o bandă desenată în care să surprindeți cele mai importante momente ale acțiunii operei; 3. Rescrieți nuvela **Alexandru Lăpușneanul** începând cu deznodământul (ori cu punctul culminant); 4. Realizați o scurtă compunere în care veți imagina ce s-a întâmplat cu personajele Veveriță, Spancioc și Stroici după ce au fugit din țară odată cu venirea la putere a lui Lăpușneanul. În ce element al acțiunii veți include textul scris de voi?

Conform unei clasificări realizate de Jean-Michel Adam și Françoise Revaz, descrierea poate fi de mai multe feluri: descrierea persoanelor (portret moral, portret fizic, portret al unui tip sau caracter), descrierea lucrurilor, descrierea locurilor (topografie), descrierea timpului (cronografie), descrierea animalelor, descrierea plantelor. Conform opiniei acestor cercetători, scriitorul se poate limita la următoarele operațiuni descriptive de bază: 1. Denumirea obiectului descrierii (întregul); 2. Fragmentarea întregului (a) în părți (b); 3. Evidențierea proprietăților sau calităților întregului (a), ori ale părților componente (b); 4. Situarea spațială (relații de contiguitate între indivizi capabili de a deveni la rândul lor obiectul unei proceduri descriptive); 5. Situarea temporală a lui (a) într-un timp istoric ori individual; 6. Asimilarea comparativă sau metaforică ce permite descrierea întregului (a) și a părților acestuia (b), punându-le în relație analogică cu alte obiecte; 7. Întregul (a) și părțile sale (b) pot fi re-numite de-a lungul sau la sfârșitul descrierii.

Bazându-se pe aceste repere teoretice, profesorul le va sugera elevilor nu doar să identifice descrierile și să determine tipul acestora (operație frecventă în activitatea școlară de analiză a operei), ci să dezvăluie funcțiile semantice ale descrierii, obiectiv care rămâne, din păcate, în afara demersului analitic școlar. Or, examinând descrierile din punctul de vedere al funcțiilor semantice, elevii vor găsi răspuns la următoarele întrebări: „De ce anume în acest moment al acțiunii autorul recurge la descriere?”, „Ce relație există între descriere și narațiune?”, „Ce rol joacă descrierea respectivă în transmiterea mesajului?”, „Ce punct de vedere exprimă naratorul / personajul față de cele descrise și în ce măsură descrierea respectivă precizează anumite lucruri?”. În ceea ce privește funcțiile pe care le îndeplinesc descrierile într-o narațiune, Jean-Michel Adam și Françoise Revaz au identificat *funcția reprezentativă* sau *diegetică* (de a construi lumea), *funcția expresivă* (semnalarea unui punct de vedere al naratorului sau al personajului-descriptor), *funcția narativă* (anticiparea evoluțiilor viitoare, sublinierea progresiei unei intrigi). Analizând, de exemplu, peisajul romantic nocturn din **Scrisoarea III** de Mihai Eminescu ca secvență descriptivă cu funcție narativă, elevii vor observa că în această secvență este scos în evidență visul sultanului. Descrierea copacului a cărui „umbră uriașă orizontul îl cuprinde” reprezintă un preludeu a ceea ce urmează: împărăția sultanului „an cu an tot mai largă se sporește”, el reușind să ajungă „până-n Dunăre”. Având funcții expresive, descrierea lui Mircea cel Bătrân și cea a sultanului contribuie la exprimarea unui punct de vedere al autorului-nara-

tor față de personaje (admirație față de domnitorul român și atitudine negativă față de sultan).

Dincolo de aceste funcții de bază, descrierea mai poate fi folosită într-o narațiune pentru: a) a crea cadrul sau atmosfera în care vor avea loc evenimentele relatate (de regulă – la începutul narațiunii); b) a crea o pauză în ritmul desfășurării acțiunii, indicând modificarea cadrului în care este plasată acțiunea și / sau conturând portretul unui personaj (pe parcursul acțiunii); c) a surprinde cadrul în care se încheie acțiunea (la sfârșitul narațiunii); d) a crea impresia de verosimilitate a lumii plăsmuite; e) a include unele elemente cu valoare simbolică. Astfel, în procesul analizei fragmentului de la începutul romanului **Pădurea spânzuraților** de Liviu Rebreanu („*Sub cerul cenușiu de toamnă ca un clopot uriaș de sticlă, spânzurătoarea nouă și sfidătoare, înfiptă la marginea satului, întindea brațul cu ștreangul spre câmpia neagră, înțepată ici-colo cu arbori arămii. [...] În dreapta era cimitirul militar, înconjurat cu sârmă ghimpată, cu mormintele așezate ca la paradă, cu crucile albe, proaspete, uniforme. În stânga, la câțiva pași, începea cimitirul satului, îngrădit cu spini, cu cruci rupte, putrezite, rare, fără poartă, ca și cum de multă vreme nici un mort n-ar mai fi intrat acolo și nici n-ar mai vrea să intre nimeni [...] Un vânt tomnatic, umed și trist, începu să bată dinspre satul amețit de ceață, aducând gemete înăbușite. Din văzduhul cenușiu picura atâta pustietate...*”), elevii vor remarca faptul că descrierea este folosită de autor cu scopul de a crea, în primul rând, atmosfera, cadrul în care se va produce spânzurarea lui Svoboda, dar și de-a include elemente cu valoare simbolică pentru întreaga acțiune și pentru mesajul romanului (ștreangul, cimitirul, vântul tomnatic umed și trist, ceața care a „amețit” satul). Sarcinile pe care profesorul le-ar putea formula și propune elevilor sunt următoarele:

1. Precizați dacă descrierea în cauză este: a) peisagistică; b) portretistică; c) a proceselor psihologice; d) a unui cadru social.

2. Extrageți din text și notați elementele descrise și figurile de stil folosite.

3. Determinați tipul imaginilor, având următoarele repere: a) imagini vizuale; b) auditive; c) motorii; d) olfactive.

4. Identificați epitele cromatice.

5. Atmosfera creată cu ajutorul elementelor descrise este: a) depimantă; b) senină; c) de monotonie; d) macabră; e) altă părere. Motivați.

6. Ce rol are descrierea respectivă? Alegeți din următoarele variante și argumentați opțiunea:

a) creează cadrul acțiunii;

b) accelerează dinamica evenimentelor;

c) creează o pauză în succesiunea evenimentelor;

d) introduce un moment de suspans;

e) contribuie la conturarea portretului unui personaj;

f) oferă cititorului elemente cu valoare de simbol.

7. Ce impresii produce descrierea asupra cititorului?

8. Analizați fragmentul, referindu-vă la relația dintre imaginea de ansamblu și detalii. Formulați concluziile de rigoare.

9. De ce autorul a dat preferință anume acestor detalii?

Cercetând acest fragment-descriere de la începutul romanului, profesorul nu va rata ocazia de a le propune elevilor și următoarea descriere din finalul lui: „...*Plecă puțin capul și, aproape de picioare, văzu pământul deschis ca o rană urâtă, gălbuie. Groapa nu părea adâncă și lutul era azvârlit numai în dreapta, alcătuiind o movilă, pe care stătea pretorul, înălțându-se deasupra tuturor, ca și cum el ar fi trebuit să... În stânga, la marginea gropii, un coșciug de brad, gol, descoperit... Capacul cu o cruce neagră la mijloc, zăcea alături de o cruce mare de lemn, pe care scria cu slove strâmbe: Apostol Bologna...*”.

Analiza în plan comparativ a acestor două descrieri îi va ajuta pe elevi să constate că acțiunea romanului se încheie cu același cadru sinistru, că reapar simboluri ale morții (coșciugul, crucea), evidențiindu-se gravitatea problemei abordate: destinul dramatic al intelectualului român din Ardeal în perioada primului război mondial.

În orice nuvelă, roman sau povestire fragmentele descriptive și cele narrative se succed într-un mod specific, alcătuiind o țesătură care conferă originalitate stilistică și compozițională. Relația dintre dinamic și static poate fi ilustrată și prin următoarele distincții: o proză în care predomină, ca mod de expunere, narațiunea are un ritm mai alert și creează o stare de tensiune mai puternică (de pildă, în romanul **Răscoala** de Liviu Rebreanu, care reflectă întâmplări marcante din viața unei societăți), în timp ce textele bazate preponderent pe descriere au un ritm mai lent, uneori mai greoi, creând însă o atmosferă specifică. Să precizăm că și în operele în care predomină fragmentele descriptive există o anumită tensiune datorată atmosferei care se instalează treptat tocmai ca urmare a descrierii. Pentru a o sesiza, elevii-cititori trebuie obișnuiți cu o lectură interiorizată, să acorde atenție tuturor nuanțelor. În acest context se impune o observație fundamentală: narațiunea și descrierea sunt două entități inseparabile în operele literare. Pentru a relata întâmplări, scriitorul trebuie să-i dea cititorului câteva repere spațiale, să-i ofere o imagine concretă a eroilor, iar faptul acesta impune utilizarea elementelor descriptive. Cunoașterea modului în care funcționează relația dintre descriere și narațiune este necesară pentru realizarea unei lecturi adecvate și pentru detectarea semnificațiilor operei.

Ca moduri de expunere, dialogul și monologul contribuie la transmiterea mesajului operei literare. În cazul dialogului, definit ca mod de comunicare între două sau mai multe persoane, vor fi identificate, în primul rând, funcțiile lui în narațiune, natura și semnificațiile replicilor, ca intervenții ale personajelor în actul comunicării. În urma diverselor analize, elevii vor putea distinge un dialog cu funcție *informațională* (interlocutorii emit și receptează alternativ informații), unul cu funcție *narativă* (interlocutorii prezintă un fir epic), cu funcție *dramatică* (replicile apar ca ciocniri de idei), cu funcție *fatică*

(replicile par a fi gratuite, având doar rolul de a menține contactul). Relevanța tipului de replici (metaforică, sentențioasă, spirituală, illogică, ermetică, agramată, cu subtext, ambiguă, ludică etc.) va permite identificarea tipului uman pe care-l reprezintă un personaj ori altul. Astfel, conflictul psihologic al lui Manole din drama **Meșterul Manole** de Lucian Blaga, declanșat de cultul vieții și de patima creației, trăsături prin care se definește personajul, poate fi sesizat de elevi tocmai prin analiza replicilor acestuia, rostite într-un moment de maximă tensiune interioară. Profesorul va selecta din text replicile cele mai semnificative ale protagonistului („*Cine-mi dă rămă zidurile?*”, „*Care voință nu s-ar clătina?*”, „*Doamne, Doamne, de ce m-ai părăsit?*”, „*Jertfa asta de neînchipuit cine o cere?*”, „*Mi-e așa de greu, părinte!*”, „*Ajută-mă, cuvioase! O câte piedici, câte împotriviri!*”, „*Pământul se-mpotrivește: Jertfește!*”, „*Lăuntric un demon strigă: Clădește!*”), solicitând elevilor să le raporteze la stările sufletești ale lui Manole. Analiza următoarei replici a lui Manole adresată Mirei („*De-atâtea ori ai fost căprioară neagră când sui ai drumul la noi. De-atâtea ori ai fost izvor de munte când coborai de la noi. Acum ești aici încă o dată: nici căprioară, nici izvor, ci altar. Altar viu între blestemul ce ne-a prigonit și jurământul cu care l-am învins*”) va scoate în evidență metafora femeie-biserică, prezentă în dramă.

În ceea ce privește monologul, atenția elevilor trebuie concentrată asupra relevării tipurilor acestuia (discurs al unei persoane, declarație de presă privind un anumit eveniment, argumentarea unei opinii, povestire orală a unei întâmplări, confesiune) și, desigur, asupra rolului lui în narațiuni (formă narativă prin intermediul căreia personajele își analizează propriile stări, informează, încearcă să convingă ascultătorul). Nu vor fi neglijate nici formele de monolog: interior sau adresat.

Care alte tehnici de lucru se impun în procesul de interpretare a operei literare din perspectiva modurilor de expunere?

O cale accesibilă tuturor și în același timp instructivă este „experimentul de gândire”. Conform acestui procedeu, elevii sunt solicitați să intervină în text, introducând ori eliminând secvențe de monolog (de dialog, de descriere, de narațiune). Ulterior, vor compara textul autorului cu cel modificat, vor comenta schimbările făcute, precizând rolul modului de expunere utilizat. În continuare, se poate insista pe următoarele întrebări: „De ce autorul n-a recurs (a recurs) în acest moment al acțiunii la modul de expunere respectiv? Care sunt efectele modificărilor operate în text (dacă se renunță la modul de expunere utilizat de scriitor în acest fragment ori este introdus alt mod de expunere în secvența respectivă)? Stabiliți scopul comunicării personajelor în dialogul introdus de voi în fragment”.

Ca tehnică de lucru utilizată în procesul studierii modurilor de expunere, „imaginația ghidată” de descrierea peisagistică ori de cea de interior contribuie la relevarea funcțiilor descrierii, la surprinderea atmosferei create cu ajutorul detaliilor, la dezvoltarea creativității și imaginației.

Modalitatea de aplicare a procedurii este următoarea:

a) prin analiza fragmentului, identificându-se detaliile relevante și determinându-se atmosfera creată de acestea;

b) profesorul formulează, pentru toți elevii, următoarea sarcină: „Imaginați-vă că vă aflați în cadrul natural (ori de interior) descris de autor. Cum vă simțiți în acest cadru? De ce natură sunt emoțiile voastre? Ce ați vrea să schimbați în acest cadru natural (de interior) ca să vă simțiți mai bine? De ce autorul a optat pentru această descriere? Cum s-ar simți oricare altul dintre colegii voștri, fiind prezent în cadrul descris?”;

c) elevii își citesc textele;

d) se formulează concluzii despre starea de spirit creată cu ajutorul diferitelor elemente despre rolul descrierii în narațiune etc.

În procesul studierii modurilor de expunere poate fi utilizat și exercițiul de reconstituire a unor replici ale personajelor. Astfel, înainte de a analiza dialogul dintre Mircea cel Bătrân și Baiazid (**Scrisoarea III** de Mihai Eminescu), elevii vor propune mai multe variante de replici ca răspuns la următoarele cuvinte ale domnitorului român: „...*Cât suntem încă pe pace, eu îți zic: Bine-ai venit! / Despre partea închinării însă, Doamne, să ne ierți; / Dar acu vei vrea cu oaste și război ca să ne cerți, / Ori vei vrea să faci întoarsă de pe-acuma a ta cale, / Să ne dai un semn și nouă de mila Măriei tale...*”. Antrenați într-un astfel de exercițiu, elevii vor constata că, inițial, dialogul dintre Mircea cel Bătrân și Baiazid are un caracter pur informațional (– *Ce vrei tu? / – Noi? Bună pace! Și de n-o fi cu bănat, Domnul nostru-ar vrea să vază pe măritul împărat*), pe parcurs căpătând funcție epică (interlocutorii prezintă un fir epic: Baiazid relatează despre marile sale biruințe, Mircea cel Bătrân – despre vitejia și dragostea de țară a poporului român). Analiza antitezelor din replicile personajelor va scoate în evidență a treia funcție a dialogului dintre cei doi – cea dramatică. Profesorul poate apela și la exercițiul comparării: elevii vor confrunța variantele replicilor lor cu cele din opera literară studiată.

Cele patru moduri de expunere sunt separabile doar teoretic. În procesul analizei, cercetarea acestora trebuie corelată. Nu identificarea și inventarierea elementelor sunt importante, ci cunoașterea funcțiilor lor estetice și a contribuției la sporirea valențelor artistice ale operei.

BIBLIOGRAFIE

1. Jean-Michel Adam, Françoise Revaz, *Analiza povestirii*, Institutul European, Iași, 1999.

Maria TROFIMOV

O CARTE DESPRE DATINILE NOASTRE

Volumul **Din datina Basarabiei**, publicat în 1936 de către profesorii de limba română Olimpiu Constantinescu și Ion Stoian, conține informații despre tradițiile populare din zonele Orhei, Tighina, Hotin, Lăpușna (cel mai bine prezentată), Cahul, Soroca, Cetatea Albă. Lucrarea făcea parte dintr-un proiect mai amplu, pe care profesorii își propuseseră să-l realizeze cu ajutorul elevilor: editarea unor monografii ale orașelor și „mai ales ale satelor” (proiect care nu a fost realizat) [1, p. 227].

Autorii cărții scriau în *Cuvântul înainte*: „Dând la lumină această culegere de datini, credințe și superstiții ale poporului român din Basarabia, am fost călăuziți de o mare dragoste față de neamul nostru și admirație față de respectul lui pentru tradiția străbună. Datinile și credințele strămoșești sunt perle deșirate și rătăcite prin toate ungherele. Se cuvine ca să le cântăm, să le înșirăm spre a forma salba de mărgărint, cu care să împodobim ființa neamului” [2, p. 5].

Profesorii Olimpiu O. Constantinescu și Ion I. Stoian și-au propus să readucă în memorie și să valorifice o moștenire culturală autentică. Prin această lucrare ei

le sugerează, mai ales celor care locuiesc în sate, să respecte datinile și credințele străbune. Iar celor care locuiesc la orașe le adresează următorul îndemn: „Readuceți aceste datini în căminurile voastre și în viața voastră de toate zilele. Le veți reînvia și restabili în drepturile lor în orașe, precum ele sunt stabilite și se păstrează neștirbite la sate. Așa și numai așa vom servi neamul nostru cu folos și vom putea lăsa neștirbită comoara străbună” [2, p. 3-4].

Autorii cărții evocă cele mai frumoase obiceiuri autohtone, dintre care unele au dispărut. Ei le amintesc cititorilor că „obiceiurile strămoșești îi plac românului, le iubeste, nu le schimbă și unește de multe ori sufletul lor cu sufletul lui însuși și din întrețeserea aceasta se naște poezia” [2, p. 7].

Chiar din primele zile ale postului, tinerii începeau pregătirile pentru sărbătoarea Crăciunului. Flăcăii învățau colindele îndrumați de un staroste (persoana care cunoștea cele mai multe colinde). Autorii cărții spun că rolul starostelui era specific și poporului german. Petre Ștefănuță însă afirmă – la apariția cărții **Din datina Basarabiei** – că „starostele cetelor de colindători de la Crăciun și Anul Nou nu e imitație de la coloniștii nemți din sudul Basarabiei, după cum cred autorii. Obiceiul se întâlnește și în satele românești de pe valea Nistrului de Jos (județele Tighina și Cetatea Albă), unde colindătorii își aleg un staroste sau cămăraș, care să-i conducă tot timpul cât umblă cu colindatul. Obiceiul cetelor cu staroste sau cămăraș e foarte vechi în aceste sate și nu trebuie numai decît să vedem o influență de la nemți. Obiceiul există și la ucrainenii, însă la aceștia starostele se numește birioza” [3, p. 117].

Copiii începeau să umble cu Plugușorul în unele sate chiar în dimineața ajunului de Anul Nou și continuau până seara. Uneori, astăzi, flăcăii „hăiesc” toată noaptea Ajunului de Anul Nou până în dimineața primei zile a anului, cedând locul copiilor mici, care merg deja cu „Semănatul”, urînd sănătate, noroc și belșug.

O. Constantinescu și I. Stoian relatează și despre o altă sărbătoare importantă pentru toți românii – Învierea Domnului. În dimineața zilei de Paști toți spun: Hristos a înviat! și răspund: Cu adevărat a înviat! După ce ajung cu pasca sfințită acasă, se pune într-un vas cu apă

un ou roșu, unul alb și o monedă. Explicația precreștină a acestei obicei este că „obrajii să se înroșească ca oul roșu, sănătatea să stăpânească tot timpul corpul, bogăția să se reverse din belșug asupra aceluia ce se vor spăla cu apa în care s-a pus banul, iar curățenia sufletească, simbolizată prin oul alb, să desăvârșească moralicește ființa bunului creștin” [2, p. 83-84]. Există și o explicație creștină. Oul roșu și banul amintesc de sângele lui Isus Hristos și de vinderea lui către cei ce l-au răstignit.

Pe la mijlocul deceniului al patrulea al secolului trecut, în timpul sărbătorii de Paști exista un obicei care în unele regiuni a dispărut. În cele trei zile de sărbătoare copiii luau câte o trăistuță, pe care o puneau pe umăr, și un băț, ca să se apere de câini, și umblau pe la casele oamenilor cu „Hristos a înviat!”. După ce li se răspundea „Adevărat a înviat!”, primeau cozonac, bomboane, ouă roșii și bani. Cei mai mari umblau numai pe la rude. Ouăle primite de la nași erau păstrate aparte timp de un an, ceea ce însemna că persoana care le-a primit va avea noroc. Colindatul acesta, pe lângă denumirea de „*Umblarea cu Hristos a înviat*”, poartă și denumirea de *Umblatul de-a ouăle* sau *Umblarea cu Învierea*” [2, p. 85].

În zilele de sărbătoare flăcăii și fetele petreceau la horă. Hora se făcea în mijlocul satului, unde era construit și un scrânciob. Flăcăul își dădea în scrânciob fata iubită, iar aceasta îi oferea în dar ouă vopsite sau încondeiate.

Un alt obicei, întâlnit în trecut

la această sărbătoare, era Vălăritul: „Flăcăii porneau cu lăutarii pe la casele unde se adunau cumpăanii și duceau cu ei o pască cu trei ouă roșii și cântau *Hristos a înviat*. Lăsau pasca acolo și primeau alta, mergeau apoi în altă parte și făceau același lucru, lăsând pasca primită și dându-li-se alta, și în plus un colac – partea cântăreților. Astfel circula pasca de la o casă la alta. <...> Flăcăii nu uitau să treacă și pe la primarul comunei, căruia îi dădeau un miel, iar muzica îi cânta un *marș*” [2, p. 94].

În ziua de Înălțarea Domnului (la 40 de zile după Paști), cunoscută în popor sub numele de Ispas (din sl. *Spas* – Spasiteli, Mântuitor), oamenii se salută cu „Hristos s-a înălțat!” și li se răspunde „Cu adevărat s-a înălțat!”.

Petre Ștefănuță menționează rolul elevilor în înregistrarea materialelor etnofolclorice pentru întocmirea cărții **Din datina Basarabiei**: „Sacrificându-și cele câteva luni de vacanță, ei au adunat toate rânduilele la sărbători, naștere, nuntă și înmormântare, iar profesorii lor de limba română au reconstituit, din aceste frânturi, icoana vieții de obiceiuri și datini a Basarabiei” [3, p. 117].

Autorii lucrării **Din datina Basarabiei** observau că „poezia populară în Basarabia e amenințată să fie înlocuită de poezia searbădă a orașului, cuplete, șlagăre etc., care n-au nimic comun cu sufletul încă sănătos al țaranului nostru, dar care se impun prin puterea nefastă a imitației” [2, p. 162].

Petre Ștefănuță consideră că profesorii O. Constantinescu și I. Stoian, „urmărind, în primul rând, anumite scopuri educative printre

elevi și învățători, au renunțat la prezentarea dialectală a textelor” [3, p. 118].

Este justificată și următoarea obiecție a lui Petre Ștefănuță: „S-a scăpat din vedere să se arate naționalitatea popoarelor din satele de unde au fost adunate informațiile folclorice. Multe obiceiuri specific bulgărești sau rusești sunt trecute ca aparținând moldovenilor. Notăm, printre altele, obiceiul *curbanelor* (miei fripți la Sfântul Gheorghe) și întrecerile la trânta de sărbători, din satele bulgărești *Valea Perjii* – Tighina și *Hasan Batâr* – Cetatea Albă” [3, p. 118].

Obiceiul *curbanul* este străin pentru moldoveni. P. Ștefănuță menționa că tradiția aceasta se practica la Sfântul Gheorghe (23 aprilie / 6 mai), când se mânca tradițional carne de miei fripți. Însă autorii lucrării **Din datina Basarabiei** plasau acest obicei la sărbătoarea Sfântului Nicolae de vară [2, p. 116].

Această lucrare este utilă în primul rând pentru folcloriști, incluzând informații interesante despre tradițiile populare basarabene.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

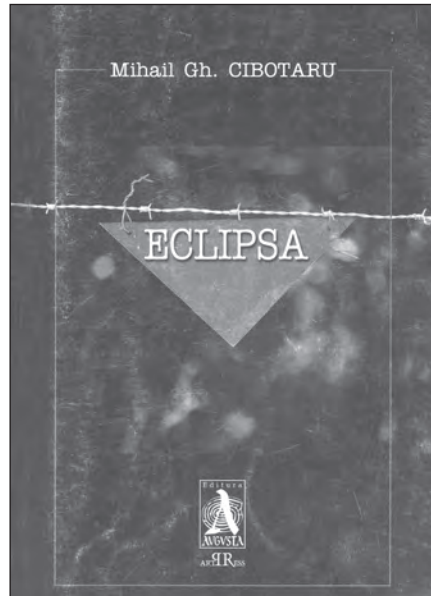
1. Datcu, Iordan, *Ion I. Stoian // Datcu, Iordan. Dicționarul etnologilor români*, București, 1998, vol. II.
2. Constantinescu, O. O., Stoian, I. I., *Din datina Basarabiei. Materialul este adunat de elevii Școlii Normale de Băieți din Chișinău*, Chișinău, 1936.
3. Ștefănuță, Petre, *Școala Normală de învățători, Chișinău. Din datina Basarabiei. O. O. Constantinescu și I. I. Stoian // Viața Basarabiei*, 1936, nr. 5-6.

Ion CIOCANU

UN ROMAN AL PREZENTULUI

Romanul **Eclipsa** de Mihail Gheorghe Cibotaru a fost scris în 1988 și a fost publicat în revista *Basarabia*, nr. 9-10 din 1990. La data publicării el era o lucrare memorialistică / publicistică / artistică îndrăzneată, dacă luăm în calcul că pe atunci mai exista Uniunea Sovietică, mai funcționa partidul comunist, mentalitatea majorității cetățenilor noștri fiind constituită pe baza ideilor și idealurilor proclamate de unicul, în epocă, partid de guvernământ. S-ar fi putut întâmpla ca romanul să nu fie tipărit atunci, drept care astăzi ar fi fost receptat ca o scriere de sertar. Publicat în 1990, el se cere considerat un roman simțit, trăit și oferit publicului cititor în anii respectivi.

Apărut în volum în 2005 (Timișoara, Editura Augusta), romanul lui Mihail Gheorghe Cibotaru se pretează unei lecturări din trei perspective temporale. Prima e cea „dictată” de anii nouăzeci. A fost perioada de început a lichidării spațiilor „albe” din istoria Uniunii Sovietice și, implicit, din trecutul Basarabiei. Se publicau articole, studii, eseuri, memorii despre atrocitățile săvârșite de regimul comunist de-a lungul deceniilor leniniste, staliniste și brejneviste, evocări inimaginabile până atunci despre caracterul bestial al celui de-al doilea război mondial, despre intenția satrapului cremlinez de a

ataca primul Germania la 6 iulie 1941, precum și despre voința „confratelui” lui berlinez de a i-o lua înainte, invadând imperiul sovietic la 22 iunie. Se vorbea / scria relativ liber despre foamea organizată, la noi, de regimul comunist de ocupație în scopul colectivizării nestingherite a țărănimii, despre deportările staliniste și despre cele neostaliniste.

Pe fundalul acestui climat socio-politic și cultural tipărirea romanului **Eclipsa** devenise posibilă (cenzura comunistă încă nu fusese abolită, însă puterea ei slăbise sub presiunea factorilor de natură democratică), dar editarea unor romane care să satisfacă nevoia publică de a conștientiza profund calvarul stalinist nu era încă un lucru obișnuit. Astfel apariția – în revistă – a romanului lui Mihail Gheorghe Cibotaru a fost, neîndoielnic, un act de curaj – civic și artistic.

Cunoscut și până la acel moment prin povestiri și pânze epice de o anumită îndrăzneală în contextul

perioadei sovietice, scriitorul a reușit să dea o imagine concretă și concludentă a genocidului comunist prin mijlocirea unor personaje bine individualizate, văzute în ambianța vie a satului basarabean de odinioară și a unor scene nu numai lesne recunoscutibile din punctul de vedere al realității empirice (ceea ce ar proba autenticitatea unei lucrări publicistice), dar și impresionante, sugestive, generatoare de emoții adânci (ceea ce justifică rostul unei scriituri artistice). Cu alte cuvinte, formația preponderent publicistică a autorului este vizibilă și în acest roman, ca și în **Semănătorii** (1974), **Drumuri** (1979), **Îndrăzneala** (1983), adevăr adeseori subliniat în critica literară a timpului, însă acum alta este intensitatea confesiv-evocatoare a narațiunii și e de o mai mare putere de generalizare capacitatea prozatorului de a plăsmui personaje memorabile și episoade epice, uneori dramatice și chiar tragice, în care personajele se manifestă prin ceea ce au ele esențial sub aspect etic.

Romanul este conceput ca o destăinuire a protagonistului său Goriță Arnăutu. Acesta se întoarce (din Siberia) în satul de baștină, văzută ca unul paradisiac, după cum (mai) era la 1990. Sunt discutabile însă blestemul aruncat de către protagonistul romanului asupra satului natal („...Cum de-a putut tăcea văzând că se face o nedreptate? Oamenii priveau cu ochii holbați de mirare, schimbați la chip, poate și revoltați, însă chiar Dărușca n-a scos o vorbă de protest, n-a venit până la gară să ne luăm rămas bun...”) și jurământul lui („...Cât voi fi și voi trăi, să nu-i mai calc drumurile. Nici numele să nu-i aud...”). Subiectiv, Goriță Arnăutu poate fi ușor înțeles. Obiectiv însă,

nu satul era de vină, ci conducerea statului sovietic cu planurile ei diabolice de strămutare a popoarelor, de „lichidare” a așa-zisei chiaburimi (care chiaburime, domnilor, după primele deportări, din 1940-1941?), de înfometare a țărănimii în scopul de a o colectiviza. Că „peștele de la cap se strică”, e un adevăr valabil și azi, când oamenii simpli, dar și o parte considerabilă a intelectualilor, nici nu încearcă să se opună indicațiilor venite „de sus”, referitoare la denumirea limbii noastre ori la sindicatul din care să facă parte.

Și dacă e să polemizăm cu autorul, personajul său Goriță Arnăutu nu are dreptate nici în cazul cu Trifan Hrinică, un alt personaj, fostul președinte al sovietului sătesc. Adică, în mod subiectiv protagonistul romanului este îndreptățit să dea vina pe acesta („Cel ce ne deportase...”), dar obiectiv bietul președinte, incult și încăpățânat, a fost și el „o roțiță și un șurubaș” în marele și groaznicul mecanism numit, mai apoi, „imperiu răului”. Nu doar un președinte de soviet sătesc, analfabet și pornit pe rele, ci și mari personalități ale timpului n-au ccutezat să riposteze lui Stalin și stalinistilor, iar cei care au încercat totuși s-o facă, au plătit cu viața.

Acțiunea romanului **Eclipsa** se desfășoară firesc. Personajele își dezvăluie psihologia și mentalitatea prin fapte și gesturi concludente, caracterizante, imaginea realității supuse investigației artistice este veridică, iar conflictul e de un dramatism autentic, în măsură să capteze și să conducă cititorul spre înțelegerea a ceea ce a constituit esența „primerilor” aduse la noi de regimul comunist.

Însă principalul merit al lui

Mihail Gh. Cibotaru constă în capacitatea de a proiecta realitatea concret-istorică prin simbolul *vârcolacilor* și cel al *eclipsei*. Datorită acestora, noua lucrare a scriitorului nu este o reproducere reporterică a faptelor de viață, ci se încarcă de semnificații etice majore prin evocarea unor imagini impresionante de o incontestabilă putere de sugestie artistică.

Că rămâne să spunem și ceva elogios despre modul în care autorul **Eclipsei** l-a prezentat pe Nichifor Băieșu și a creat și alte câteva personaje, mai puțin memorabile, este adevărat. Că nu sunt la fel de impresionante paginile în care e descrisă aflarea lui Goriță Arnăutu în satul de baștină, în care revine cu o istorică întârziere, e, de asemenea, un adevăr. Că spre sfârșitul romanului ne simțim ca în fața unei autentice lovitură de teatru (ne referim la întâlnirea lui Arnăutu cu șeful de la Securitate, care nu e decât copilul născut în vagonul de deportați în care se aflase și protagonistul cărții), poate ar necesita unele comentarii eventual neunivoce. Subliniem totuși că cel mai veridic personaj al romanului este Buliharu, asemănător întrucâtva, prin modalitatea de a fi prezentat, cu Anton Ezātu din **Semănătorii**, că, deși cam prolixă, sunt memorabile și paginile în care Trifan Hrință apare în situația de a nu putea muri și de a-și cere iertare de la toți acei pe care i-a năpăstuit prin hidoșenia alcătuirii sale sufletești și prin zelul față de regimul comunist criminal, că și acest personaj are un tic verbal caracterizant („luând în conderăție”), ca și Anton Ezātu din **Semănătorii** („voobșce”), și că noua carte a lui Mihail Gh.

Cibotaru merită să fie citită, eventual – discutată pe larg, în scopul unei popularizări extinse.

Revenind la faptul că **Eclipsa** a apărut în revistă în 1990, menționăm că romanul prezintă interes și azi, contribuind la o înțelegere mai adâncă a unor adevăruri – sângere-rânde încă – despre ororile regimului comunist. Lectura este agreabilă și în prezent datorită personajelor memorabile și episoadelor dramatice, pe ici-colo – cutremurătoare, în care se produc acestea; surprinde plăcut ponderea elementului psihologic în caracterizarea personajelor și în motivarea acțiunilor, din care cauză se retrage oarecum în planul secund al narațiunii elementul publicistic / memorialistic. Iată de ce credem că, indiferent de evoluția literaturii noastre și a sensibilității cititorului, romanul **Eclipsa** nu este o carte numai a timpului apariției în revistă, ci și a prezentului care n-are nici un motiv de a înceta să se intereseze de fărădelegile săvârșite în bătaura noastră de ciurma roșie, apoi și a viitorului în care neuitarea jertfelor regimului totalitar de odinioară va rămâne un imperativ, mai ales că scriitura propriu-zisă a autorului este – repetăm – vie și îmbietoare la citit, presărată cu amănunte și detalii concrete, semnificative, cum ar fi vestonul *à la Stalin*, comandat croitorului de către președintele Trifan Hrință, cu stări dramatice încordate care stimulează curiozitatea lectorului, ca aceea în care se pomenesc Grigore Arnăutu și Ilenuța Ciofu când Teofil Buliharu era pe punctul de a se îneca în mlaștină, cu simboluri și episoade simbolice, ca acelea ale *vârcolacilor* și... *eclipsei*.

AUTORI

Tatiana BABIN-RUSU, lector, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea de Stat din Moldova.

Alexandru BANTOȘ, redactor-șef al revistei *Limba Română*, director al Casei Limbii Române.

Ana BANTOȘ, critic literar; cercetător științific coordonator, director al Centrului de Literatură și Folclor al Institutului de Filologie al A.Ș.M.; conf. univ. doctor, Universitatea de Stat din Moldova.

Petre Gheorghe BÂRLEA, profesor universitar doctor, Universitatea de Stat „Valahia”, Târgoviște, Universitatea Paris IV Sorbona, Franța.

Oana BOC, lector, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.

Eugenia BOJOGA, doctor în filologie, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.

Alexandru BURLACU, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, șef al Catedrei de Literatură Română și Comparată a U.P.S. „Ion Creangă” din Chișinău; cercetător științific coordonator, Institutul de Filologie al A.Ș.M.

Anastasia BURUIAN, soprană; lector, Academia de Muzică „Gheorghe Dima”, Cluj-Napoca, Colegiul Universitar de Muzică, Piatra-Neamț.

Leo BUTNARU, poet, eseist, traducător, Republica Moldova.

Doina BUTIURCA, lector universitar doctor, Universitatea „Petru Maior”, Târgu-Mureș.

Dorina BUTUCIOC, doctorandă, A.Ș.M.

Ion CIOCANU, critic și istoric literar; doctor habilitat în filologie, cercetător științific superior, Institutul de Filologie al A.Ș.M.; membru al colegiilor de redacție ale revistelor *Limba Română* și *Viața Basarabiei*.

Vasile CUCERESCU, doctorand, Institutul de Cercetări Interetnice, A.Ș.M.

Ioan DONISĂ, profesor universitar doctor, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași.

Victor DURNEA, cercetător științific principal gr. I, șef al Departamentului de Istorie Literară al Institutului de Filologie Română „Al. Philippide”, Iași; secretar de redacție la *Anuar de lingvistică și istorie literară*, redactor-șef al *Revistei române* (editată trimestrial de ASTRA – Despărțământul „Mihail Kogălniceanu”).

Anatol EREMIA, lingvist, doctor habilitat în filologie, cercetător științific coordonator, Institutul de Filologie al A.Ș.M.

Ofelia ICHIM, critic și istoric literar, doctor în filologie, cercetător științific principal gr. III, Institutul de Filologie Română „Al. Philippide”, Iași.

Rodica MAȚCAN, lector superior, Catedra de Limba Franceză și Spaniolă, U.C.C.M.

Ion MELNICIUC, doctor în filologie, conferențiar la Catedra de Limba Română, Lingvistică Generală și Romanică a Facultății de Litere, U.S.M.; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Cristinel MUNTEANU, doctorand la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, profesor de limba română la Liceul Economic „Petre S. Aurelian”, Brăila.

Dumitru NĂSTASE, profesor universitar doctor, Grecia.

Liliana NICORICI, doctorandă, Institutul Studiul Artelor, A.Ș.M.

Daniela PELIVAN, doctorandă, lector, U.C.C.M.

Rajmund PIOTROWSKI, academician, Academia de Științe din Rusia, Universitatea Pedagogică „A.I. Herzen”, Sankt Petersburg.

George RUSNAC, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, Catedra Limba Română, Lingvistică Generală și Romanică a Facultății de Litere, U.S.M.

Constantin ȘCHIOPU, doctor în pedagogie, conferențiar, U.P.S. „Ion Creangă” din Chișinău.

Emma TĂMĂIANU-MORITA, conferențiar doctor, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.

Maria TROFIMOV, doctorandă, Institutul de Filologie al A.Ș.M.

Diana VRABIE, lector, doctor în filologie, U.P.S. „Alec Russo” din Bălți.

Lolita ZAGAEVSCHI, lector, doctor în filologie, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.

